METSÄNTUTKIMUSLAITOKSEN TIEDONANTOJA 671, 1998

Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä

Pallas-symposium 1997

Jarkko Saarinen & Jari Järviluoma (toim.)

ROVANIEMEN TUTKIMUSASEMA

METLA

METSÄNTUTKIMUSLAITOKSEN TIEDONANTOJA 671, 1998

Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä

Pallas-symposium 1997

Jarkko Saarinen
Jari Järviluoma
(toim.)

ROVANIEMEN TUTKIMUSASEMA

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. 186 s. ISBN 951-40-1608-4, ISSN 0358-4283.

Kirjoittajien yhteystiedot: Jarkko Saarinen, Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, PL 16, 96301 Rovaniemi, puh. (016) 336 411, faksi (016) 336 4640, sähköposti jarkko.saarinen@metla.fi; Jari Järviluoma, Lapin yliopisto, Taloustieteiden ja matkailun laitos, PL 122, 96101 Rovaniemi, puh. (016) 324 684, sähköposti jari.jarviluoma@urova.fi.

Taitto: Eija Virtanen
Kannen suunnittelu: Raimo Pikkupeura
Kannen kuvat: Suomen Matkailijayhdistys r.y. ja Olli Autto (värikuva)

Julkaisija: Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, Metsän eri käyttömuotojen yhteensovittamisen tutkimusohjelma, hanke 3165. Hyväksynyt tutkimusjohtaja Matti Kärkkäinen 24.2.1998.

Tilaukset: Metsäntutkimuslaitos, kirjasto/julkaisumyynti, PL 18, 01301 Vantaa, puh. (09) 8570 5580, faksi (09) 8570 5582, sähköposti kirjasto@metla.fi.

Hakapaino Oy
Helsinki 1998

Sisällys

Esipuhe 4

Kestävyyden kriteerit matkailuelinkeinon palveluksessa
Pekka Borg 5

Kestävyys, kantokyky ja matkailun kehittyminen: näkökulmia kestävän matkailun problematiikkaan
Jarkko Saarinen 15

Kestävän matkailun kulttuurinen tulkinta
Seppo Lohiniva 33

Kestävyys – mahdollisuuksia tuleville sukupolville
Arto Naskali 43

Luonnon virkistyskäyttö osana sosiaalisesti kestävää metsien käyttöä
Tuija Sievänen 61

Luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi (LVVI)
Tuija Sievänen ja Marjo Heikkilä 69

Käyttäytymistä selittävän teorian soveltaminen metsien virkistyskäytön tutkimukseen
Joel Erkkonen 75

Kävijäryhmittäinen rahankäyttö Teijon retkeilyalueella
Kari Kangas, Ville Ovaskainen ja Heikki Pajuoja 89

Asiakaspalaute kansallispuiston sosiaalisen kestävyyden hallinnassa: Pallaksen telemark-hiihtäjien tavoitekartoitus
Lasse Lovén 99

Luonto ja maisema lomakohteen vetovoimatekijöinä: maatila- ja luontomatkailun erityisvaatimukset
Harri Silvennoinen, Liisa Tahvanainen ja Liisa Tyrväinen 109

Lapin maiseman ja matkailun varhaisvaiheista: esimerkkinä Pallastunturi
Mika Anttonen 129

Luontoyrittämisen kehittämismahdollisuudet Suomessa
Eeva Karjalainen 139

Jokamiehenoikeuden arvo: voiko sitä mitata rahassa?
Erkki Mäntymaa 151

Matkailun ja luonnon välisten suhteiden viitekehys
Jari Järviluoma 175

Esipuhe

Matkailu on noussut yhdeksi keskeisimmistä aikaamme kuvaavista ilmiöistä. Matkailutoimiala käsittää noin seitsemän prosenttia maailmankaupasta. Alueita, kaupunkeja ja syrjäisiä paikkoja suunnitellaan ja rakennetaan siten, että ne kiinnostaisivat matkailijoita. Jopa kokonaiset valtiot ovat tulleet riippuvaisiksi matkailusta ja matkailijoista. Matkailun kehitys on kohdealueillaan nostanut esiin uusia mahdollisuuksia, mutta myös ongelmia. Ongelmat ovat kohdistuneet matkailun ja luonnonympäristön väliseen suhteeseen, mutta myös matkailun ja paikalliskulttuurien ja -talouden vuorovaikutukseen ja sen luonteeseen.

Tutkimuksen ja kriittisen keskustelun pääpaino on pitkälti kytkeytynyt luonnon- ja ympäristönsuojelun kysymyksiin. Viime vuosikymmenellä matkailun, virkistyskäytön ja luonnonsuojelun välistä problemaattista suhdetta jäsennettiin kansainvälisessä keskustelussa kantokyvyn käsitteen kautta. Kuluva vuosikymmen on tuonut mukanaan uusia käsitteellisiä perspektiivejä, joista keskeisimmäksi on muodostunut kestävän matkailun näkökulma.

Tässä julkaisussa tarkastellaan kestävän matkailun kysymyksiä ja käsitteellisiä ulottuvuuksia. Tämän lisäksi mukana on joukko artikkeleja, jotka käsittelevät laajemminkin luonnon, matkailun ja virkistyksen suhdetta. Artikkelit ovat pääosin koottu neljännen valtakunnallisen "Luonto - matkailu - virkistyskäyttö" -tutkijasymposiumin alustusten pohjalta. Symposiumin teemana oli "kestävä matkailu" ja se järjestettiin Pallas-Ounastunturin kansallispuiston luontokeskuksessa. Samalla tutkijatapaaminen toimi vuoden 1997 Pallas-symposiumina.

Kuten aiempinakin vuosina, symposiumin järjestämisen tarkoituksena oli tarjota luonnon matkailu- ja virkistyskäyttöön paneutuneille tutkijoille mahdollisuus keskusteluun ja uusien näkökulmien esille tuontiin. Näiltä osin symposiumin voidaan katsoa sujuneen mainiosti ja toivomme, että sama tunne välittyy lukijoille myös kirjallisten töiden kautta. Tutkijasymposiumin järjestelyistä vastasivat Metsäntutkimuslaitoksen Pallas-Ounastunturin kansallispuisto ja Rovaniemen tutkimusasema sekä Lapin yliopiston taloustieteiden ja matkailun laitos. Haluamme kiittää Pallas-Ounastunturin kansallispuiston johtaja Yrjö Norokorpea ja luontokeskuksen henkilökuntaa erinomaisen onnistuneista järjestelyistä ja lämminhenkisyydestä. Julkaisun taitosta ja ulkoasusta vastasivat Eija Virtanen ja Raimo Pikkupeura Metsäntutkimuslaitokselta. Viimeinen vaan ei vähäisin kiitos kuuluu artikkelien kirjoittajille ja muille symposiumiin osallistuneille.

Oulussa ja Rovaniemellä helmikuussa 1998

Jarkko Saarinen Jari Järviluoma

Kestävyyden kriteerit matkailuelinkeinon palveluksessa

Pekka Borg

Joensuun yliopisto, PL 126, 57101 Savonlinna

pekka.borg@joensuu.fi

Criteria of sustainability in tourism industry

Tourism is no longer a soft option: due to multiple variables intervening, it is becoming a complicated development sector which needs expertise and professionalism. Achieving successful tourism growth and environmental considerations cannot be separated. The carrying capacity of the destination area is reached when the tourists or local inhabitants begin to react to the adverse impacts of tourism. Carrying capacity, opportunity spectrum, best practice and environmental assessment need much applied research before they can be useful practical tools in sustainable tourism planning.

Sustainability is a holistic, creative and proactive process of tourism product analysis, development of a total life-cycle analysis, identification of major ecological issues and local community involvement to bring benefits for the community and the local environment. There are difficulties in interpreting sustainability in different areas and situations. Quality considerations underpinned by ecological principles and limits of acceptable use are seldom discussed in traditional business thinking. A warning is raised about the possibility of the immediate interests of the industry advocating the message: no outside governmental regulation, we can regulate ourselves. There is a great need for more research on sustainability questions in tourism planning. Sustainability touches all aspects of tourism.

The principles of sustainability have lead to different codes of conduct for different destination types, activities and tourists. These have in turn lead to the development of environmental agreements, eco-labels and prizes of high quality. The present stage of the European Union -funded project called tourism area Eco-Labelling, developed in Ireland, is discussed with reference to the Local Agenda 21, participation of local authorities and organizations and the use of outside auditing experts. Finland is going to participate in the project development to get a well-defined, high quality and constantly elaborated eco-label within the whole European Union.

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 5–14.

1 Kantokyky ja paras käytäntö

Ennusteiden mukaan matkailu kasvaa jatkuvasti. Samanaikaisesti lisääntyvät matkailun aiheuttamat kielteiset vaikutukset kohdealueiden luontoon, ympäristöön, kulttuuriin ja paikallisiin asukkaisiin sekä muihin matkailijoihin. Kielteisten vaikutusten saavuttaessa tietyn tason paikalliset asukkaat tai matkailijat itse alkavat reagoida niihin. Tässä tilanteessa **kohdealueen kantokyky (carrying capacity)** on saavutettu (Butler 1997, s. 11). Monet niistä alueista, joilla ongelmia esiintyy, ylittävät kantokykynsä. Kestävässä matkailussa kantokyvyn rajat on määriteltävä etukäteen eikä niitä saa ylittää.

Alunperin kantokyvyllä tarkoitetaan sitä määrää kävijöitä, joita alue voi ottaa vastaan ilman että alueen luonnolle, kulttuurille, asukkaille sekä muille matkailijoille aiheutuu vahinkoa. Puhutaan ekologisesta, kulttuurisesta, sosiaalisesta ja psykologisesta kantokyvystä. Vaikeus käsitteen käytössä johtuu siitä, että kävijät, alueet ja kulttuurit ovat erilaisia, ja kantokyky voi olla erilainen eri aikoina ja eri tilanteissa. Kävijämääriä koskevien lukuarvojen asemesta onkin ryhdytty puhumaan hyväksyttävän muutoksen rajoista ja mahdollisuuksien kirjosta (opportunity spectrum), joilla halutaan painottaa alueen hoitoa siten, että kävijät ovat tyytyväisiä. Mutta myös tämä voi johtaa vahingollisen suuriin kävijämääriin. Kantokyky matkailualueiden hoidon suunnittelussa tarvitsee vielä runsaasti soveltavaa tutkimusta sekä alueiden hoidon ja käytön strategioita, joiden avulla muutoksia hallitaan paikallisten asukkaiden ja sidosryhmien kanssa sovitun politiikan puitteissa. Aivan ilmeisesti tässä tarvitaan myös kävijämäärien rajoittamista, mutta käytettävät menetelmät ovat luonteeltaan enemmän epäsuoria kuin suoria (ks. Borg 1982, s. 142, 1997, s. 43).

Toinen käsite, joka tekee tuloaan myös matkailuelinkeinoon, on **paras käytäntö (best practice).** Käsite pitää sisällään tavoitteen tehdä yrityksessä asiat parhaalla mahdollisella tavalla; tavoitteeseen sisältyy myös vertailu muihin yrityksiin. Paras käytäntö viittaa valmiuteen käyttää parasta käyttökelpoista tekniikkaa ja toimintatapoja, kehittää niitä, kuunnella asiakkaita, käyttää muutokseen valmista, hyvin koulutettua ja joustavaa työvoimaa, harrastaa jatkuvaa itsearviointia ja vertailua muihin (benchmarking) sekä integroida ympäristönhoito kaikkeen toimintaan (ks. Anttila ja Vakkuri 1997). Sitoutuminen ennakoivaan ympäristönhoitoon on monien teollisuudenalojen viime aikoina omaksuma linja; siihen ovat johtaneet kansalaisten kasvanut ympäristötietoisuus, kansainväliset suositukset sekä tiukentuneet ympäristönormit. Paras käytäntö tuo mukanaan erilaisen suunnittelukäytännön ja sitoutumisen yrityksen ympäristöasioiden jatkuvasti paranevaan hoitoon, esimerkiksi puhtaampaan teknologiaan, energian ja luonnonvarojen säästävään käyttöön, kierrättämiseen ja uudestaan käyttöön.

YK:n ympäristö- ja kehityskokous Rio de Janeirossa 1992 ja Agenda 21 ovat johtaneet siihen, että paras käytäntö ympäristönhoidossa on otettu johtavien teollisuudenalojen toimintatavoitteeksi monilla tahoilla teollistuneessa maailmassa. Myös palveluelinkeinoissa ja matkailussa kestävän kehityksen periaatteet ovat voi-

makkaasti kehittymässä. Yritys ei elä eristyksissä eikä pysty saavuttamaan kestävää kehitystä korjaamatta omaa toimintaansa ympäristöauditointien avulla ja osallistumatta lähiympäristön kehittämiseen ympäristövaikutusten arvioinnin (YVA) muodossa. Toisaalta on muistettava, että matkailu ei rajoitu yhteen kohteeseen, vaan liikkuu paikasta toiseen. Siksi YVA ei yksin riitä, vaan tarvitaan muutosten seurantaa ja ympäristövaikutusten vähentämistä koko yhteiskunnassa. Maankäyttö on usein paljon tärkeämpi ympäristövaikuttaja kuin roskaava matkailija. Hyväksyttävän muutoksen rajoja seuraamaan tarvitaan yhteiskunnan panostusta ja normitusta eli hallinnollista ohjausta (Wall 1997, s. 3–4).

Nykyisin hyväksytään yleisesti, että taloudelliset ja ympäristönäkökohdat ovat sidoksissa toisiinsa; ympäristöasiat ovat osa yrityksen liiketoimintaa (Halme 1997). Ympäristöjohtaminen ja yrityksen ympäristöjärjestelmä, kuten Suomessa kehitetty YSMEK-prosessi, suuntaavat yritystoimintaa ennakoimaan ja ennalta ehkäisemään ympäristöongelmia. EU:n hyväksymä yritysten vapaaehtoinen ympäristöasioiden hallinta- ja auditointijärjestelmä EMAS tähtää siihen, että ympäristöasiat liitetään osaksi yrityksen normaalia toimintaa. EMAS on käytännössä osoittautunut raskaaksi järjestelmäksi, johon vasta harvat yritykset ovat sitoutuneet. Sitä kehitetään parhaillaan paremmin pk-yrityksille sopivaksi Euromanagement-järjestelmäksi.

2 Kestävyyden kriteerit

Matkailu ei ole enää "pehmeä" elinkeino. Monien keskenään vaikuttavien muuttujien johdosta matkailusta on tullut monimutkainen ja nopeasti kehittyvä alue, joka vaatii elinkeinon harjoittajalta asiantuntemusta ja ammatillista otetta. Monitahoisena sosioekonomisena ja poliittiskulttuurisena ilmiönä, jolla on omat sääntönsä ja eettiset ohjeensa, matkailu vaatii suunnittelijoilta ja linjanvetäjiltä laajoja taustatietoja ja erityiskoulutusta pysyäkseen teknologisten ja tutkimuksellisten muutosten tasalla (Wahab ja Pigram 1997, s. 278).

Kestävän kehityksen mukainen lähestymistapa matkailun suunnittelussa on keskeisen tärkeä sen johdosta, että matkailun menestys riippuu pitkälti kohdealueen luonnon- ja kulttuuriperinnöstä ja perinteistä. Jos nämä tuhoutuvat, alue ei enää kiinnosta matkailijoita. Useimmat matkailijat etsivät alueita, jotka ovat siistejä, saasteettomia ja rauhallisia ja joissa on korkealaatuisia luonnon- ja kulttuuriperinnön kohteita ja toimintoja (Flanagan 1997).

Matkailu on voimakkaasti kilpailtu ja riskialtis elinkeino. Lukuisat keskenään kilpailevat pienet ja itsenäiset yrittäjät on saatava vakuuttuneiksi ympäristönhoidon ja kestävän kehityksen periaatteiden noudattamisen hyödyllisyydestä. Kestävyyteen sisältyy monia erilaisia mahdollisuuksia, siksi matkailuyrittäjien ei tarvitsekaan pelätä, että kaikki ryhtyisivät harrastamaan samanlaista toimintaa. Kestävän matkailun periaatteita voidaan soveltaa kaikkeen matkailutoimintaan; **kestävä matkailukehitys on prosessi,** joka johtaa koko matkailuyrittämisen uudelleen suuntaamiseen siten, että ympäristön laatu säilyy, ekologiset prosessit toimivat, luonnon- ja kulttuuriperintö säilyvät, paikallisyhteisö hyötyy ja matkailijat viihtyvät.

Kestävän matkailun suunnittelussa tarvitaan innovatiivisuutta, visioita, ennakointia ja suunnittelua toiminnan koko eliniän osalta. Kestävän matkailun kriteereinä voidaan pitää seuraavia periaatteita:

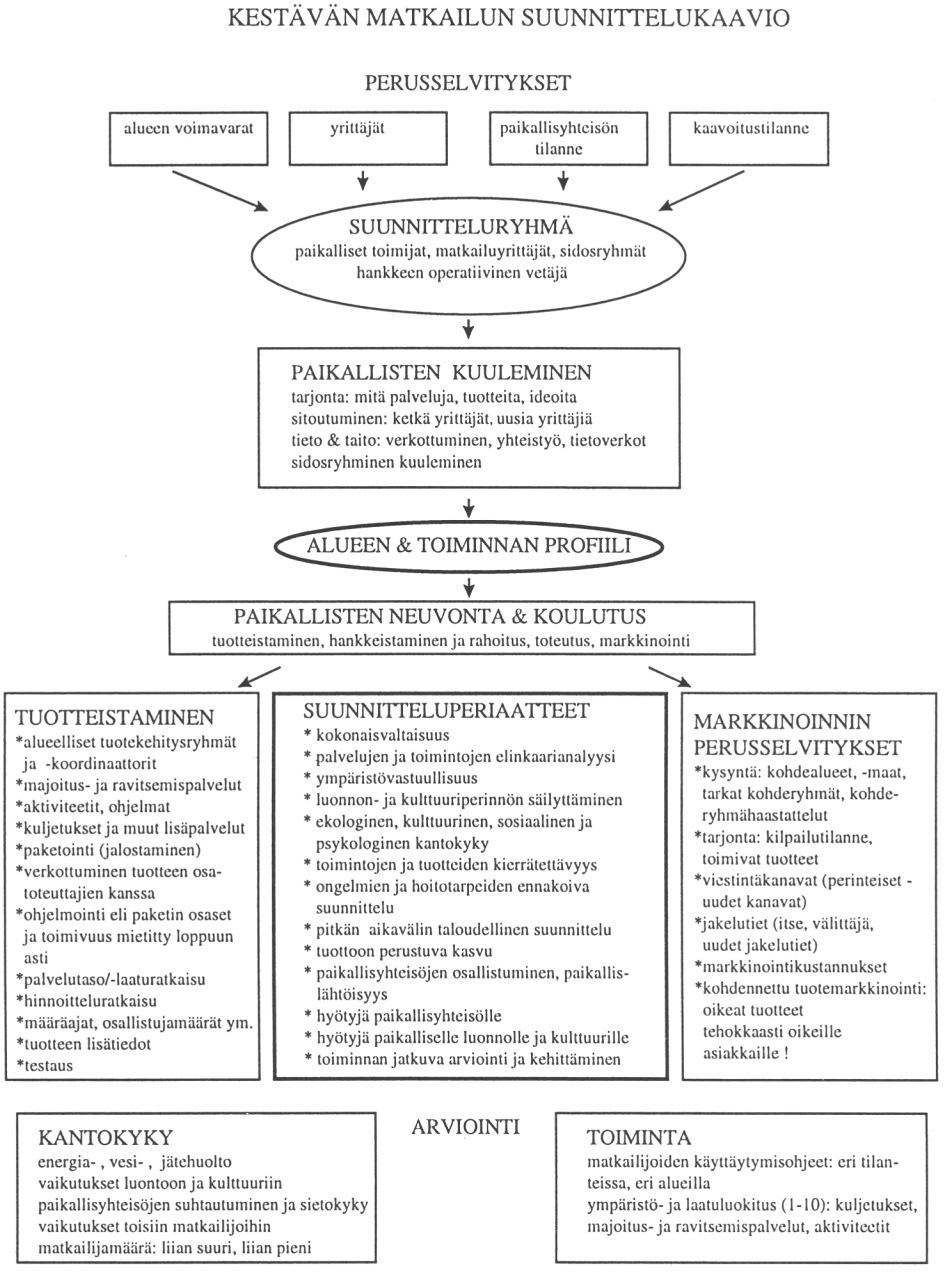
- kokonaisvaltaisuus
- tuotteiden ja toimintojen elinkaarianalyysi
- ympäristövastuullisuus
- luonnon- ja kulttuuriperinnön säilyttäminen
- ekologinen, kulttuurinen, sosiaalinen ja psykologinen kantokyky
- toimintojen ja tuotteiden kierrätettävyys
- ongelmien ja hoitotarpeiden ennakoiva suunnittelu
- pitkän aikavälin taloudellinen suunnittelu
- tuottoon perustuva kasvu
- paikallisyhteisöjen osallistuminen suunnitteluun ja toteuttamiseen
- hyötyjä paikallisyhteisölle
- hyötyjä paikalliselle luonnolle ja kulttuurille
- toiminnan jatkuva arviointi ja kehittäminen

Kestävän matkailun suunnitteluperiaatteiden noudattaminen edellyttää järjestelmällistä ja innovatiivista ajattelua. Kestävyyden kriteerien tulkinta on erilaista eri alueilla ja eri kulttuureissa. Suunnitteluryhmän ammatillinen pätevyys punnitaan nimenomaan tulkittaessa kestävyyttä eri tilanteissa (Hunter 1997). Kaikissa suunnittelun vaiheissa on varattava tilaa soveltavalle tutkimukselle ja jatkuvalle arvioinnille, jotta matkailusta hyötyvillä olisi mahdollisuus reagoida markkinoiden ja tuotteiden muutoksiin. Kestävän matkailun kriteerit vaatisivat monipuolista, laajaa ja avointa työstämistä, jossa mukana olisivat matkailuelinkeino, ympäristöasiantuntijat, yrittäjät, tutkimus, opetus, hallinto ja järjestöt (ks. esim. Eeronheimo ym. 1997).

3 Kestävän matkailun suunnittelu

Kestävän matkailun suunnittelussa kannattaa noudattaa tiettyä järjestystä, jotta kaikki tarpeelliset näkökohdat tulevat otetuiksi huomioon. Matkailun osaamiskeskuksen Kestävän matkailun hankkeissa on päädytty seuraavanlaiseen prosessikaavioon kestävää matkailua suunniteltaessa (kuva 1).

Jo nyt, ja kasvavassa määrin lähitulevaisuudessa, on matkailijoita, jotka arvostavat kestävyyttä ja ovat valmiita valitsemaan matkakohteensa kestävyyden ja ympäristövastuullisuuden perusteella. Vielä nykyisin monien matkailijoiden arvostama, mutta suurelta osin tuhlaavaisuuteen perustuva ylellisyys voi jo piankin korvautua kestävyyden ja vastuullisuuden periaattein toimivilla ratkaisuilla. **Korkea laatu tarkoittaa kestävyyden kriteerien noudattamista.** Uusi matkailija haluaa osallistua kestävän kehityksen uudenlaiseen kulttuuria, ympäristöä, paikallisuutta ja aitoutta arvostavaan prosessiin, jossa hän kokee uudistuvansa todella uudella tavalla (Pigram 1997, s. 126). Matkailulta odotetaan tuotteita, jotka ovat sopusoinnussa paikallisen ympäristön, kulttuurien ja yhteisöjen asenteiden kanssa sillä tavoin, että paikallisyhteisöistä tulee hyödyn saajia, ei matkailun aiheuttamien haittojen uhreja.

Kuva 1. Kestävän matkailun suunnittelukaavio.
Fig. 1. Planning process for sustainable tourism development.

Kestävässä matkailukehityksessä toteutuvat ekonomiset tavoitteet (taloudellisen hyvinvoinnin kasvattaminen), ympäristövastuullisuuden tavoitteet (globaalin ekosysteemin tasapainon säilyttämisen kannalta keskeinen elämää ylläpitävien ekologisten prosessien häiriintymättömyys) ja sosiologiset tavoitteet (ihmisten sosiaalisen organisaation ratkaisumallit kestävyyteen pyrittäessä). Kestävässä matkailussa taloudellinen kehitys tarkoittaa sellaisia rakenteellisia muutoksia tuotantotekniikassa, sosiaalisissa asenteissa ja luonnonvarojen käytössä, jotka johtavat kasvuun pitkällä aikavälillä. Kestävässä kehityksessä ei siis pyritä nopeaan taloudelliseen kasvuun korkeita tuotantopanoksia käyttäen. Menestyksellinen matkailun kasvu ei pitkällä aikavälillä välttämättä onnistu ilman ympäristövastuullisuutta ja kestävyyden periaatteita. Matkailun on oltava ympäristövastuullista jotta se voi olla taloudellisesti ja sosiaalisesti kestävää (Wahab ja Pigram 1997, s. 280–282).

Keskeinen näkökohta kestävässä matkailussa on paikallisyhteisön osallistuminen matkailun suunnitteluun ja sellaiseen kehittämiseen, joka tuo hyötyjä paikallisyhteisölle. Hyötyjen ohjaaminen paikallisille asukkaille saa heidät paremmin hyväksymään matkailijoiden tulon ja matkailun perustana olevan luonnon- ja kulttuuriperinnön suojelun. Paikallisyhteisö tuntee parhaiten omat vahvuutensa, jotka profiloivat alueen matkailullista profiilia ja alueella tarvittavaa matkailustrategiaa (Flanagan 1997). Kestävän matkailun suunnittelu lähtee paikallisyhteisöjen kiinnostuksesta ja yrittämisestä sekä matkailijoiden tarpeista.

4 Ohjeet ja ympäristömerkit

Kestävän matkailun periaatteet ovat johtaneet erilaisiin **käyttäytymis- ja menettelytapaohjeisiin (codes of conduct)**, joita on laadittu matkailuelinkeinoa varten yleensä sekä erikseen erilaisia kohdealueita, toimintoja, matkanjärjestäjiä ja matkailijoita varten (ks. esim. UNEP 1995, Donnellan 1997). Tällaisia ohjeita ovat laatineet valtionhallinnon organisaatiot (esim. MEK Suomessa), teollisuuden järjestöt (esim. ICC ja WTTC) ja kansainväliset järjestöt (esim. WWF ja IUCN). Ohjeiden julkaiseminen on puolestaan johtanut erilaisiin seminaareihin ja kansainvälisiin konferensseihin, joissa on edelleen kehitelty ohjeita, käynnistetty pilottihankkeita, annettu tunnustuspalkintoja, tehostettu koulutusta sekä sovittu seurannasta ja arvioinnista. Suomessa laadittuja ympäristöä säästävän matkailun yleisohjeita täydennetään parhaillaan ympäristövastuullisen matkailijan ohjeilla sekä matkanjärjestäjän kestävän matkailun käsikirjalla. Näiden lisäksi on tarvetta laatia aluekohtaisia ohjeita mm. saaristo-, vesistö- ja tunturimatkailua varten.

Eräiden ympäristömerkkien kohdalla on epäiltävissä, että niitä käytetään rahastuksen keinoina, ja ympäristövastuullisuuden rima on viritetty hyvin alhaalle. Joidenkin ympäristömerkkien ja käyttäytymisohjeiden syvällisin tausta saattaa olla siinä, että matkailuelinkeinossa ei haluta hallinnollista säätelyä, vaan elinkeinon itsensä kehittämiä tunnuksia ja ohjeita (Mowforth ja Munt 1997, s. 203–223).

Käyttäytymisohjeet ovat johtaneet erilaisten ympäristömerkkien kehittelyyn. Niistä tunnetuin on WTTC:n aloitteesta syntynyt Green Globe-ympäristön hoito-ohjelma, johon liittyvältä vaaditaan ympäristötietoisuutta ja -vastuullisuutta, sitoutumista kestävyyden kriteereihin ja paras käytäntö -periaatteisiin. Toinen tunnettu matkailuun liittyvä kansainvälinen ympäristömerkki on European Blue Flag. Se on myönnetty jo 18 eri maassa noin 2300:lle uimaranta- ja marinakohteelle, jotka täyttävät veden laatuun, hoidon tasoon, ympäristötiedotukseen ja kasvatukseen liittyviä kriteerejä. Blue Flag – Sinilippu -tunnuksia ovat hankkineet monet suomalaisetkin venesatamat. Monilla mailla on myös omia matkailun laadun tai ympäristövastuullisuuden merkkejä ja tunnustuspalkintoja. Suomessakin on erilaisia matkailun laatutunnuksia, kuten maaseutumatkailun majoitustilojen valtakunnallinen laatuluokitus MALO, valtakunnallinen pienyritysten omaleimaisten tuotteiden ja palvelujen laatumerkki - Maakuntien Parhaat, omaleimaisen ruokakulttuurin ja matkailun yhdistävä alueellinen á la Carte, ym.

Matkailun osaamiskeskuksen Laatuverkoston 1997 kehittämän matkailun laatupalkinnon tavoitteena on kokonaisvaltaiseen laadunhallintaan (TQM – Total Quality Management) perustuva matkailualan laatujohtaminen, jonka lopputuotteena syntyy korkealaatuinen matkailutuote. Se muodostuu tuotanto- ja palveluprosesseissa siten, että asiakkaan vuorovaikutussuhteet työntekijöiden, muiden asiakkaiden, fyysisten puitteiden ja toimintajärjestelmien kanssa toteutuvat. Matkailutuotteen arvo asiakkaalle on yleensä useiden matkailuyritysten suoritteiden summa. Siksi matkailun arvoketjun ymmärtäminen ja hallinta sekä verkostoitumisen hyödyntäminen ovat usein tärkeitä kilpailuedun lähteitä ja siten kehittämisen ja arvioinnin kohteita (Matkailun laatupalkinto 1997). Vaikka matkailun laatupalkinnossa ympäristövastuullisuus ei olekaan selkeästi esillä, matkailutuotteen kokonaislaatua laatupalkinto edistää. Menettelyn monitahoisuuden ja kalleuden johdosta matkailun laatupalkinnosta ei tulle pienten yritysten tunnusta kovinkaan pian, mutta prosessina se epäilemättä parantaa matkailuelinkeinon laatuajattelua.

Suomessa on nyt suuntausta kohti kestävyyden kriteereitä ja ympäristövastuullisuuteen liittyviä merkkejä ja tunnuksia. Majoitus- ja ravitsemisalan ympäristöjärjestelmä YSMEK 2 tähtää yrityksen suunnittelutoiminnot, menettely- ja tuotantotavat ja voimavarat käsittävän ympäristöpolitiikan toteuttamiseen ja kehittämiseen. Ympäristöjärjestelmän avulla yritys myöskin pystyy havaitsemaan ne tekijät, joilla on vaikutusta ympäristöasioiden hoitoon (YSMEK 2 1997). YSMEK-ryhmä jatkanee toimintaansa ympäristövastuullisten menetelmien kehittelijänä matkailuelinkeinolle.

Ympäristöjärjestelmän sertifioinnilla riippumaton virallistettu toimielin antaa yritykselle kirjallisen todistuksen eli sertifikaatin siitä, että yrityksen ympäristöjärjestelmä täyttää tietyt sovitut vaatimukset tai asetetut kriteerit. Sertifiointijärjestelmän valinnassa yhtenä vaihtoehtona on kansainvälinen ISO -järjestelmä, joka edellyttää suunnitelmaa ja sitoutumista toiminnan jatkuvaan laadulliseen parantamiseen. Sertifiointi voi perustua myös mitattaviin asioihin ja tiettyjen

vaatimustasojen ylittämiseen (esim. metsätalouden FSC-järjestelmä). Sertifikaatti voi toimia yrityksen ympäristömerkkinä, joka osoittaa yrityksen ympäristöasioiden olevan kunnossa ympäristöjärjestelmän tarkoittamalla tavalla. Tämä menettely tulee epäilemättä yleiseen käyttöön ja ohjaa majoitus- ja ravitsemisyrittämistä ympäristövastuulliseen suuntaan.

Monet maat markkinoivat itseään puhtaana ja vihreänä – jopa siinä määrin, että vihreys on jo hieman menettämässä merkitystään. Vihreillä arvoilla ja ympäristömerkeillä myöskin rahastetaan ympäristövastuullisuuden kustannuksella. Kestävän kehityksen mukaisen toiminnan markkinoiminen on kärsimässä uskottavuuspulaa sen takia, että kestävyyden kriteerejä vain harvoin noudatetaan. Tämän takia on lähdetty kehittämään sellaista matkailun ympäristömerkkiä, jonka kriteerit ovat tiukkoja, selkeitä ja kansainvälisesti hyväksyttyjä ja valvottuja (Biodiversity and tourism 1997). Tavoitteena on ympäristövastuullisuuden ja kestävän kehityksen mukainen korkea laatutaso, johon kuluttaja voisi luottaa tuntematta kohdetta ennalta. Matkailun ympäristömerkin tulee perustua ymmärrykseen, että matkailuelinkeinon ja ympäristön – laadun välillä vallitsee syvällinen yhteys. Tämä tarkoittaa sitä, että:

- ympäristömerkin tason on oltava korkea ja tunnettavuuden hyvä
- merkin kehittämiseen ja evaluointiin on panostettava jatkuvasti
- asiakkaiden ja tuotteiden välillä on oltava selvä yhteys

5 Eco-Label -ympäristömerkki

Irlannissa on EU:n rahoituksella jo yli kahden vuoden ajan selvitetty matkailualueen ympäristömerkin (Eco-Label) kehittämistä matkailun laatumerkiksi. Hankkeessa on mukana alueita Iso-Britanniasta ja Tanskasta. Hanke sopii hyvin EU:n taloudellista ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja ympäristön laatua korostavaan politiikkaan. Ympäristömerkki perustuu kohdealueen luontoon ja kulttuuriin sekä hoidon tasoon ja alueen sitoutumiseen jatkuviin parannuksiin. Irlannissa kehittelytyötä on tehty tiiviissä yhteistyössä paikallisten viranomaisten kanssa siten, että se lähenee paikallisagenda 21 -toimintaa. Keskeistä on alueen ympäristötietoisuuden kohottaminen, kestävä ja ympäristövastuullinen luonnonvarojen käyttö sekä matkailupalvelujen ja -tuotteiden kestävä kehittäminen (Eco-Labelling Project 1997).

Irlannissa ympäristömerkin arvioinnin perustekijöiksi on otettu ilman ja veden laatu, maankäytön ja suunnittelun taso, rakennetun ja luonnonympäristön kunto, energiankäytön ja jätteiden hoidon tila sekä liikenne. Niistä arvioidaan mitattavissa olevat arvot, laatutaso, hoidon aste sekä aluekokonaisuuden vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat. Arviointiin käytetään ulkopuolista asiantuntijatahoa. Asiasta on laadittu inventoinnin ja arvioinnin käsikirja, lisäksi Eco-Label Project -henkilökunta avustaa. Hankkeeseen ovat myös sitoutuneet paikalliset ympäristö- ja kulttuurijärjestöt.

Ympäristömerkin tavoittelu on jo nyt johtanut kasvaneeseen ympäristö-

tietoisuuteen alueella, innostukseen ja lisääntyneeseen yhteistoimintaan. Paikallisyhteisöt ovat ottaneet vastuuta omasta ympäristöstään, luonnonvarainventoinnit on tehty ja ympäristönhoidon parantamissuunnitelmia laaditaan alueille.

Irlannin kokemukset eivät sellaisenaan sovellu Suomeen, sillä paikallisviranomaisten merkitys ympäristöasioissa on meillä vähäisempi ja keskushallinnon vahvempi. Myöskään yhtä laajaan yhteistyöhön ympäristökysymyksissä ei ole totuttu meillä. Suomen matkailusuunnittelussakin on vielä toivomisen varaa. Ympäristöministeriö koordinoi Eco-Label -kehittelyä Suomen osalta, ja alustavasti ohjelmaan valittujen alueiden arviointi on jo käynnissä.

Matkailuelinkeino tarvitsee kestävyyden kriteerejä voidakseen kehittää palvelujensa laatua, ympäristövastuullisuutta ja paikallislähtöisyyttä. Kriteereihin sitoutuville yrityksille voitaisiin puolueettoman asiantuntijaarvioinnin perusteella myöntää ympäristömerkki, jolla yritys tai alue osoittaa palvelujen, ympäristövastuullisuuden, korkean laadun ja paikallisyhteisöä kohtaan tuntemansa vastuun. Matka ympäristömerkkiin on vielä pitkä, sillä matkailussa tarvitaan ensin ohjeita kantokyvyn, parhaan käytännön ja kestävyyden kriteerien sekä niihin perustuvien menettelytapojen soveltamisesta eri alueille ja eri tilanteisiin. Soveltavalla tutkimuksella ja matkailuelinkeinolla on tässä laaja yhteistyön sarka edessään.

Kirjallisuus

Anttila, J. & Vakkuri, J. 1997. Kannattaako olla hyvä? Mistä Malcolm Baldrige -itsearvioinnin perusteissa ja ohjeissa on kysymys. Telecom Finland Oy. 109 s.

Biodiversity and tourism. 1997. On the question of the need for further international regulations on sustainable tourism. Julkaisussa: Biodiversity and tourism. Conflicts on the world´s seacoasts and strategies for their solution. German Federal Agency for Nature Conservation. Springer. s. 247–249.

Borg, P. 1982. Luonnon- ja maisemanhoidon opas. WSOY, Porvoo. 163 s.

— 1997. Kestävä kehitys – kestävyys matkailussa? Julkaisussa: Borg, P. & Condit, S. (toim.). Kestävä matkailu. Kestävän matkailun julkaisuja 1. s. 34–60.

Butler, R.W. 1997. The concept of carrying capacity for tourism destinations: Dead or merely buried. Julkaisussa: Cooper, C. & Wanhill, S. (toim.). Tourism development: Environmental and community issues. John Wiley & Sons, Chichester. s. 11–21.

Donnellan, C. (toim.) 1997. The impact of tourism. Issues for the nineties. Volume 33. Independence, Cambridge. 40 s.

Eco-Labelling Project. 1997. Project Progress Update, 19 May 1997. Life/NASC, IRL/94/399. 63 s.

Eeronheimo, O., Ahti, A. & Sahlberg, S. (toim.) 1997. Suomen kestävän metsätalouden kriteerit ja indikaattorit metsätalouden tilan kuvaajina. Maa- ja metsätalousministeriö. 72 s.

Flanagan, S. 1997. The role of local initiatives in developing sustainable tourism strategies. Julkaisussa: Tourism and regional development, Olavinlinna 15.9.1997. Seminar Report.

Halme, M. 1997. Environmental management paradigm shifts in business enterprises. Organisational learning relating to recycling and forest management issues in two Finnish paper

companies. Acta Universitatis Tamperensis 542. 233 s.

Hunter, C. 1997. Sustainable tourism as an adaptive paradigm. Annals of Tourism Research 24(4): 850–867.

Matkailun laatupalkinto. 1997. Toiminnan arvioinnin ja jatkuvan parantamisen työkalu matkailun PK-organisaatioille. Matkalla menestykseen. Suomen Matkailun Kehitys Oy & Suomen Laatuyhdistys ry. 39 s.

Mowforth, M. & Munt, I. 1997. Tourism and sustainability: New tourism in the Third World. Routledge, London. 363 s.

Pigram, J.J. 1997. Best practice environmental management and the tourism industry. Julkaisussa: Cooper, C. & Wanhill, S. (toim.). Tourism development: Environmental and community issues. John Wiley & Sons, Chichester. s. 117–127.

UNEP. 1995. Environmental codes of conduct for tourism. United Nations Environment Programme, Industry and Environment, Technical Report 29, Paris. 69 s.

YSMEK 2. 1997. Majoitus- ja ravitsemisalan ympäristöjärjestelmä. YSMEK 2 -projekti. LT Konsultit, MEK E: 36. 89 s.

Wahab, S. & Pigram, J.J. 1997. Tourism and sustainability. Policy considerations. Julkaisussa: Wahab, S. & Pigram, J.J. (toim.). Tourism development and growth: The challenge of sustainability. Routledge, London. s. 277–290.

Wall, G. 1997. Rethinking impacts of tourism. Julkaisussa: Cooper, C. & Wanhill, S. (toim.). Tourism development: Environmental and community issues. John Wiley & Sons, Chichester. s. 1–9.

Kestävyys, kantokyky ja matkailun kehittyminen: näkökulmia kestävän matkailun problematiikkaan

Jarkko Saarinen

Oulun yliopisto, Maantieteen laitos/Metsäntutkimuslaitos, PL 333, 90571 Oulu

jarkko.saarinen@oulu.fi

Sustainability, carrying capacity and the development of tourism: the problems of sustainable tourism

Tourism is a socio-economic activity with the potential to make a significant impact and contribution in tourism regions. This article discusses the development of a tourism region and the issues of sustainability and tourism carrying capacity. Sustainable tourism can be understood on three basic dimensions: ecological, socio-cultural and economic sustainability. The long-term perspective, comprehensiveness (in space and time) and a synergistic relationship between the basic dimensions of sustainability are central to the practices and planning of sustainable tourism. Even so, sustainable tourism is more of a point of view than an operational planning method.

The concept of carrying capacity occupies in a key position with regard to sustainable tourism. The carrying capacity of a certain tourism region is a social construct in nature rather than an objective measurement. In the context of tourism carrying capacity is the determination of the limits of acceptable changes. From this point of view, the carrying capacity of a tourism region can be defined as the maximum level of impact of tourism on the region before they are considered to be too disturbing from the perspectives of specific interests groups that have sufficient (definitional) power over the chosen indicators of carrying capacity.

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 15–31.

"Maailmanparantaja (...) joutuu kovin ymmälle tarkastellessaan nykyaikaisen matkailun kuvaa. Sillä monestikaan maailmassa ei pohjimmiltaan aivan niin kaunista ja hyvää asiaa ole aivan niin pahoin turmeltu."

Pentti Linkola (1971, s. 176)

1 Johdanto

Puhuttaessa matkailusta, sen kehittämisestä ja kestävyydestä on tavanomaista aloittaa asia Linkolan tavoin muistuttamalla lukijaa matkailun asemasta, merkityksestä ja muutosvoimasta. Kertojasta riippuen matkailu nähdään joko maailman suurimpana ja nopeimmin kasvavana taloudellisena toimialana tai eräänä merkittävimpänä luonnon ja alkuperäiskulttuurien uhkatekijänä. Olipa "totuus" meidän mielestämme kumpi hyvänsä, niin näillä kahdella vastakkaisella näkökulmalla on kiinteä yhteys toisiinsa: matkailulla ja sen kasvulla on aina seurausvaikutuksensa niin negatiivisessa kuin positiivisessakin mielessä. Kestävä matkailu ja siihen kytkeytyvä kantokyvyn käsite liittyvät ajatuksena tasapainoiluun matkailun hyöty- ja haittavaikutusten välissä. Tässä artikkelissa tarkastellaan matkailun kehitystä ja matkailun kestävyyteen ja kantokykyyn liittyviä ulottuvuuksia. Lisäksi luodaan yleissilmäys kestävän matkailun suunnittelukysymyksiin.

2 Kestävästä kehityksestä kestävään matkailuun

Postmodernissa tilanteessa ns. suurten kertomusten ajan katsotaan olevan ohitse. Monet ihmisten maailmankuvaa jäsentäneet aatteet ja suuret ideologiset rakenteet ovatkin romahtaneet, työ ja vapaa-aika ovat käsitteinä ja toiminnan kenttinä sekoittuneet toisiinsa ja muuttuneet yhä lyhytjänteisemmiksi, aitouden ja lavastetun välinen raja on hämärtynyt ja ihmisten kokemusmaailma, moraali ja etiikantaju jäsentyvät yhä yksilöllisemmin ja "hetkellisemmin" perustein.

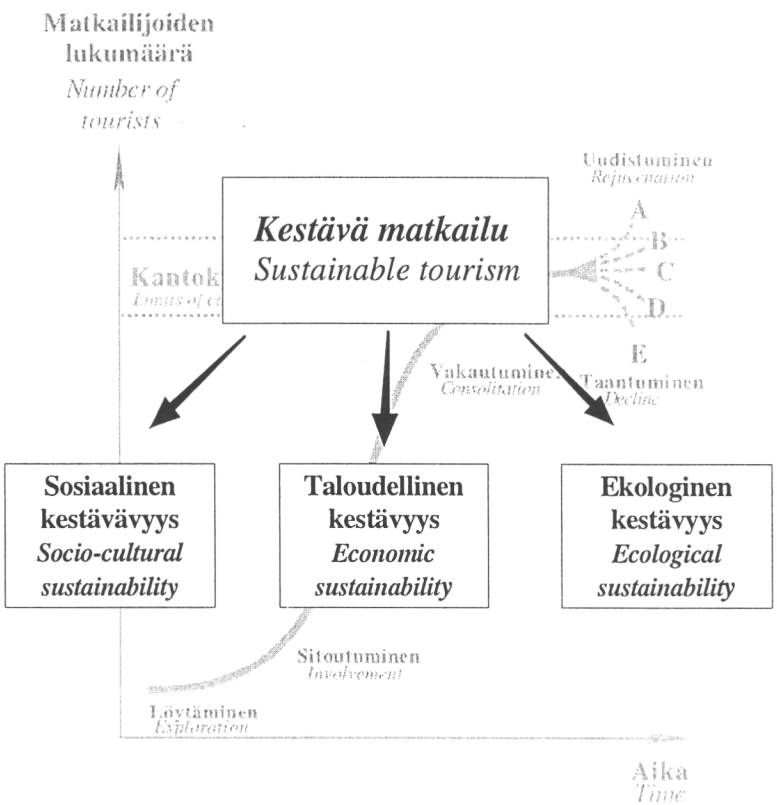
Näistä muutoksista huolimatta kaikkia moderniin maailmaan kiinteästi liittyviä laajoja muutosprosesseja ei voida tulkita päättyneiksi. Maailma jakaantuu edelleen rikkaisiin ja köyhiin ja globaalit ympäristö- ja luonnonsuojelusopimukset ovat osoittautumassa lähinnä kosmeettisiksi toimenpiteiksi eliölajien katoamisen ja saastumisen rinnalla. Näiden merkittävien ongelmien oheen akateemikko Georg von Wright (1993, s. 6) on puolestaan lisännyt nykyihmiskunnan kiusauksiksi mm. massaturismin ja sen kiihtyvän kasvun ja leviämisen.[1] World Tourism Organizationin mukaan yksinomaan kansainvälinen, maasta toiseen suuntautuva matkailu tulee lähes kolminkertaistumaan vuoteen 2020 mennessä nykyisestä 600 miljoonasta noin 1,6 miljardiin matkailijaan vuodessa (WTO 1997).

On selvää, ettei edellä kuvattu matkailun kehitysvauhti voi – tai ei saisi – tapahtua ilman puuttumista matkailuteollisuuden toiminnan ekologisiin, sosiokulttuurisiin ja taloudellisiin käytäntöihin. Matkailun kehitystarkasteluihin onkin 1990-luvun taitteesta alkaen yhä voimakkaammin liitetty ajatus kestävyydestä, kestävästä kehityksestä. Kestävän kehityksen ja sen ideologian voidaan katsoa myös edustavan yhtä modernin ajan tuottamaa suurta kertomusta.

Kestävyyden ideologia viittaa ensisijaisesti YK:n asettaman ns. Brundtlandin komission loppuraporttiin "Yhteinen tulevaisuutemme", jonka mukaan kestävä kehitys on kehitystä, joka tyydyttää nykyisten sukupolvien tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien kykyä ja mahdollisuuksia tyydyttää omat tarpeensa (WCED 1987).[2] Tätä usein käytettyä viittausta kestävään kehitykseen on toisinaan kritisoitu epämääräisyydestä (ks. Lélé 1991, Ollikainen 1991, Burr 1995). Tälle kritiikille on varmastikin sijansa. Toisaalta kestävää kehitystä ei sellaisenaan ehkä tulisikaan nähdä vaihe vaiheelta toteutettavaksi, kaikkialle yksiselitteisesti soveltuvaksi toimintamalliksi. Se on pikemminkin näkökulma, jonka kautta toimintaa on mahdollista suunnitella ja suunnata siten, että sen seurausvaikutukset huomioidaan pitkällä aikavälillä ja eri aluetasoilla ekologisesti, sosiokulttuurisesti ja taloudellisesti kestävällä ja oikeudenmukaisella tavalla.

3 Kestävä matkailu

Matkailussa, kuten muillakin aloilla kestävä kehitys lepää kolmen peruselementin, ekologisen, sosiokulttuurisen ja taloudellisen kestävyyden varassa (kuva 1). Yksinkertaistetusti

Kuva 1. Matkailun kestävyyden kolme peruselementtiä.
Fig. 1. The basic dimensions of sustainable tourism.

kestävyyden *ekologinen elementti* kuvaa matkailun toimintaympäristöönsä aiheuttamia ekologisia muutosvaikutuksia, ja niiden hyväksyttävyyttä – ekologista kestävyyttä – pitkällä aikavälillä. Vastaavasti kestävyyden *sosiokulttuurinen elementti* kuvaa matkailun toimintaympäristöönsä aiheuttamia sosiaalisia ja kulttuurisia muutosvaikutuksia ja *taloudellinen elementti* matkailun toimintaympäristöönsä aiheuttamia taloudellisia muutosvaikutuksia, ja niiden hyväksyttävyyttä pitkällä aikavälillä.

Kestävän matkailun ja edellä esitetyn kestävyyden "pyhän kolminaisuuden" ympärille on pyritty rakentamaan runsaasti erilaisia määritelmiä ja ohjeistoja (ks. MEK 1995, Ceballos-Lascuráin 1996, s. 148–155, Mason 1997, WWF 1997). Voidaan kuitenkin todeta, ettei kestävyyden tai sen eri elementtien osalta ole olemassa yksiselitteisiä ja täsmällisiä määritelmiä (ks. Hunter ja Green 1995, Burr 1995, McCool 1995), vaan kestävä matkailu viittaa kestävän kehityksen tavoin pikemminkin näkökulmaan kuin "operationaaliseen" määritelmään. Kestävään matkailuun liittyy runsaasti tulkinnallisia ongelmia, joista seuraavassa tarkastellaan yhtä hieman lähemmin.

Eräs perustavaa laatua oleva ongelma liittyy kestävän matkailun eri ulottuvuuksiin ja niiden keskinäiseen suhteeseen. Kestävyyden käsitteelliset elementit nähdään toisinaan erillisinä kokonaisuuksina. Tämä ei sinällään käsitteellisesti ole ongelmallista. Kestävän matkailun yhteydessä ne tulisi kuitenkin viime kädessä ymmärtää toisiinsa kytkeytyvinä ja vuorovaikutteisina *prosesseina* – ei ikään kuin kilpailevina ja vastakkaisina tavoitteina, jolloin pitkän aikavälin kestävyyden kannalta keskeisten ja kestävien ratkaisujen löytäminen vaikeutuu tai pahimmillaan estyy kokonaan.

Kestävyyden jaottelu ekologiseen, sosiokulttuuriseen ja taloudelliseen peruselementtiin on luonteeltaan käsitteellinen jako, joka auttaa meitä hahmottamaan kestävyyden sisältöä ja eri ulottuvuuksia. Matkailun kestävyys ei kuitenkaan lopulta rakennu yhden tai kahden peruselementin, vaan kaikkien kolmen toisiinsa kytkeytyvän ulottuvuuden ja niiden vuorovaikutuksen ja yhteensovittamisen kautta tietyssä ajallisessa ja tilallisessa yhteydessä. Siten *kestävän matkailun kontekstissa* esimerkiksi taloudellisia ja ekologisia tekijöitä ei tule jäsentää erillisinä tai pahimmillaan vastakkaisina prosesseina, vaan pyrkimyksenä on löytää taloudellisiin, sosiokulttuurisiin ja ekologisiin tekijöihin pitkällä aikavälillä kytkeytyviä synergisiä elementtejä (ks. Wolfe 1983, Martin ja Uysal 1990, Saastamoinen ja Kajala 1995, taulukko 1). Tämä ei luonnollisestikaan ole helppo tavoite saavuttaa.

Pienimittakaavaisena, mutta jokseenkin kuvaavana ja lopulta myönteisenä kotimaisena esimerkkinä lähinnä ekologisten ja taloudellisten, mutta jossain määrin myös sosiokulttuuristen tekijöiden yhteensovittamisesta voidaan käyttää Pyhätunturin Noitarumpu-tapahtumaa ja sen sijaintipaikkakysymystä. Matkailutapahtuma järjestettiin ensimmäisen kerran vuonna 1992 Pyhätunturin kansallispuistossa sijaitsevien Pyhäkurun, Pyhänkasteenlammen ja Uhriharjun välittömässä läheisyydessä. Tapahtumassa vieraili noin 200 ihmistä. Järjestämispaikka on kansallispuiston arvokkaimpia osia ja kulumisen kannalta herkkä (kuva 2). Tästä johtuen Noitarumpu ei jatkossa saanut järjestämislupaa samaan paikkaan, mikä aiheutti voimakkaita pai-

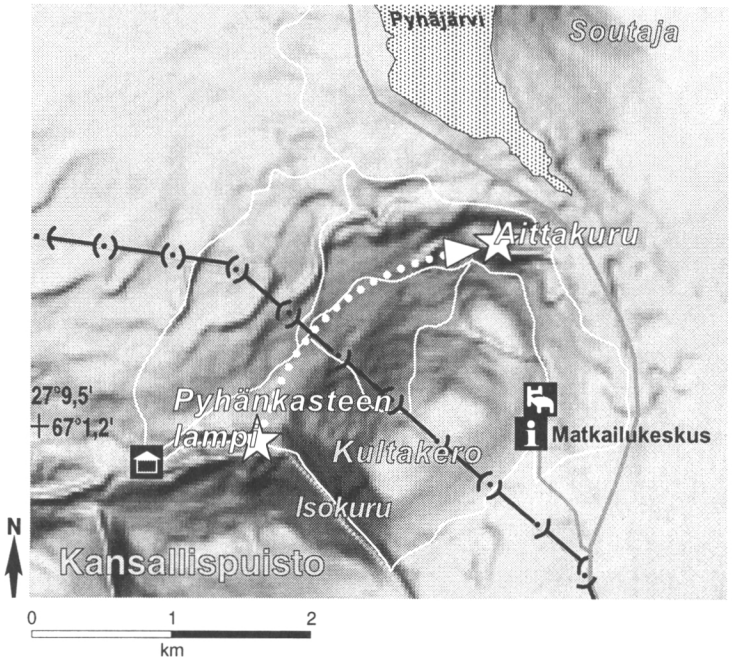

Kuva 2. Pyhäkurun Pyhänkasteenlampi ympäristöineen, jossa Noitarumputapahtuma järjestettiin vuonna 1992. Kuva: Tapani Vartiainen/Metla.

Fig. 2. Pond Pyhänkasteenlampi and the environments of Pyhäkuru, where the Noitarumpu festival took place in 1992. Photo: Tapani Vartiainen/FFRI.

kallisia ristiriitoja. Matkailuyrittäjien ja paikallisten kuntien näkökulmasta luonnonsuojelun ja alueviranomaisten koettiin estävän matkailua ja taloudellista toimintaa Pyhätunturin matkailualueella. Lopulta kuitenkin yhdessä kansallispuiston hoidosta vastaavien viranomaisten kanssa tapahtumalle löydettiin fyysisiltä puitteiltaan vastaava järjestämispaikka läheisestä Aittakurusta, kansallispuiston ulkopuolelta (kuva 3). Paikasta, joka on myös saavutettavuudeltaan huomattavasti Pyhäkurua edullisempi. Vuonna 1997 järjestetyssä Noitarummussa vierailikin noin 400 ihmistä. Tapahtuman uskotaan jatkossa vetävän puoleensa yhä aiempaa enemmän matkailijoita ja toisin kuin kansallispuistossa, Aittakurun kaavoitus mahdollistaa matkailijoita palvelevien rakenteiden kehittämisen ja tuotteistamisen alueelle.[3]

Edellisestä esimerkistä käy matkailutoiminnan seurausvaikutuksiin liittyen ilmi toinen kestävyyteen liittyvä tekijä, *tilallisuus*. Matkailukäytäntöjen kestävyyttä tarkasteltaessa huomiota tulee kiinnittää paitsi pitkän aikavälin perspektiiviin myös matkailualueeseen kokonaisuudessaan ja erilaisten toimintojen sijoittamiseen ja *vyöhykkeistämiseen* kohdealueella. Kaikkia tai useita aktiviteetteja ei ole välttämätöntä pyrkiä sijoittamaan samaan toimintaympäristöön, jolloin ne saattavat häiritä toisiaan; esimerkiksi eräretkeily vs. maastopyöräily, maastohiihto vs. moottorikelkkailu jne. (ks. Jackson ja Wong 1982, Brown 1983, Vaske ym. 1986, Hammitt ja Cole 1987, Saarinen 1995a).

Kuva 3. Noitarumputapahtuman järjestämispaikan siirto Pyhäkurusta kansallispuiston ulkopuolelle Aittakuruun vuonna 1997

Fig. 3. The change of location of the Noitarumpu festival in 1997, from Pyhäkuru to Aittakuru, outside the Pyhätunturi National Park.

4 Matkailun kantokyky

Puhuttaessa kestävästä matkailusta keskeiselle sijalle nousee *kantokyvyn* käsite. Matkailun yhteydessä kantokyky voidaan määritellä esimerkiksi siksi tietyn kohdealueen matkailutoimintojen määrälliseksi ja laadulliseksi intensiteetiksi, jonka ylittymisen jälkeen kohdealueen ekologis-fyysinen, taloudellinen tai sosiaalinen ympäristö, matkailijoiden kokemusten laatu sekä paikallisväestön suhtautuminen matkailijoihin ja matkailun seurausvaikutuksiin muuttuvat huonompaan suuntaan siinä määrin, ettei tapahtuneita muutoksia voida tietystä näkökulmasta pitää hyväksyttävinä (Järviluoma 1995, ks. Murphy 1985, s. 64–68, 134–137, O'Reilly 1986). Näin ollen matkailun kantokyky asettaa osaltaan reunaehtoja matkailun kehittymiselle.

Kantokyvyn käsite liittyy kiinteästi matkailualueen elinkaarimalliin. Mallin mukaan jokaisella matkailualueella on olemassa tietty *kantokyvyn raja*, jota ei voida pysyvästi tai pitkäaikaisesti ylittää ilman negatiivisia seurausvaikutuksia kohdealueen matkailun kehitykseen. Matkailun kehitysprosessin alkuvaiheessa alueen matkailijamäärät ovat vähäisiä ja koh-

teessa ei ole yksinomaan matkailijoille tuotettuja palveluja. Matkailun kasvaessa syntyy matkailupalveluja ja matkailutoimiala muokkaa ja tuotteistaa yhä enenevässä määrin alueen kulttuuri- ja luonnonympäristöä vetovoimaisemmaksi. Lopulta mallin mukaan matkailun kehitysprosessi tasaantuu ja mahdollisesti taantuu, johtuen mm. kohdealueen vetovoimaisuuden heikkenemisestä ja matkailun aiheuttamien sosiaalisten ja ekologisten ongelmien lisääntymisestä (Butler 1980).

Edellä lyhyesti kuvattu elinkaarimalli voidaan eräässä mielessä tulkita kertomukseksi, joka kuvaa matkailun kehittymistä tietyllä alueella ja matkailualuetta enemmän tai vähemmän väistämättä kohtaavaa tuhoutumista (matkailullisessa mielessä), mikäli tarvittaviin varotoimenpiteisiin ei kehitysprosessin kuluessa ole ryhdytty. Tarinoille tyypillisesti elinkaarimallin kertomukseen liittyy opetuksellista sisältöä, mutta toisaalta myös puutteita ja vuorovaikutussuhteita yksinkertaistavia elementtejä, joita ei tässä yhteydessä ole tarpeen lähemmin tarkastella (ks. Haywood 1986, Cooper 1989, Shaw ja Williams 1994, s. 165–166, Saarinen 1995b, 1997a). Kestävän matkailun yhteydessä on kuitenkin nostettava kriittisesti esiin elinkaarimallin ja siihen sisältyvän kantokyvyn väliseen suhteeseen liittyvä käsitteellinen ongelma.

Butlerin (1980, 1993) muotoileman matkailualueen elinkaarimallin erääksi merkittäväksi eduksi katsotaan sen sisältämä ajatus matkailun kehittämisen pitkän aikavälin suunnittelusta ja kestävyydestä (Wall 1982, Martin ja Uysal 1990). Tämä kiteytyy aiemmin mainittuun kantokyvyn rajaan. Rajaan, jota ei voida pitkäaikaisesti ylittää ilman haitallisia vaikutuksia kohdealueen matkailun kehitykseen. Kriittisesti tulkittuna elinkaarimallin kantokyvyn rajan yhteys on kuitenkin osin ristiriitainen esimerkiksi tässä työssä esitellyn ekologisen, sosiokulttuurisen ja taloudellisen kestävyyden tai kantokyvyn kanssa.

Matkailualueen elinkaarimalli pohjautuu osin eläinpopulaatioekologiaan ja laidunten kantokykykysymyksiin. Sellaisenaan malli kuitenkin perustuu pitkälti liiketaloustieteen tuotteen elinkaariajatteluun (ja strategiseen suunnitteluun), jossa tarkastellaan esimerkiksi suklaapatukan, shampoon tai kolajuoman myynninkehitystä suhteessa aikaan. Tämän ajattelun mukaan tuotteen myyntiä – elinkaarta – voidaan pidentää mm. muokkaamalla tuotetta ja sen markkinointia uudelleen (ks. Dhalla ja Yuspeh 1976, Day 1981, Tse ja Elwood 1990). Matkailussa tuote voidaan tulkita paitsi *(matkailu)kokemukseksi* myös matkailukohteeksi, siihen kytkeytyviksi mielikuviksi ja kohteessa tapahtuviksi toiminnoiksi ja palveluiksi, joita matkailijat kuluttavat.

Matkailualueen elinkaarimallin mukaan kohteen kehitystä voidaankin jatkaa esimerkiksi uusien vetovoimatekijöiden tuottamisella (Butler 1980, 1993, Kauppila 1994, s. 65–66, Prosser 1994, Saarinen 1995b). Tämä voi edellyttää ja usein vaatiikin aiempaa tehokkaampaa rakentamista, luonnonympäristön muokkaamista, paikallisväestön- ja kulttuurin marginalisointia esimerkiksi maankäytössä ja sen suunnittelussa yms. Nämä matkailualueen elinkaaren rajojen ja rajoitteiden säätelyyn tähtäävät toiminnot voivat olla syvästi ristiriidassa matkailun kestävän kehittämisen ja mm. ekologisten ja sosiokulttuuristen kantokykykysymysten kanssa. Niin ollen

matkailualueen elinkaarimallin sisältämässä kantokyvyssä ei välttämättä ole kyse kestävään kehitykseen viittaavasta matkailun kestävyydestä, vaan matkailun kehitystä rajoittavista tekijöistä – kapasiteettiongelmista – ylipäätään. Nämä tekijät voivat toki olla ekologisia ja paikallistaloudellisia ja -kulttuurisia, mutta myös pääomien puute, matkailukeskusten välinen kilpailu, kulutustottumusten muutokset jne. edustavat matkailualueen kehitystä rajoittavia elementtejä.

Elinkaarimallissa matkailun kohdearvo hahmottuu matkailutuotteena, jonka "myynnillä" on elinkaari. Tuotetta ts. matkailukohdetta muuntamalla myös sen elinkaarta on mahdollista säädellä. Muuntamalla esimerkiksi alunperin luontomatkailuun perustuva ja kävijämääriltään taantuva kohde laskettelukeskukseksi tai huvipuistoksi pidennetään matkailualueen elinkaarta saavuttamalla taantumisvaihe ja mallin mukainen kantokyvyn ts. kapasiteetin raja vasta myöhemmin. Ekologisessa ja kulttuurisessa mielessä alueen kantokyky voi kuitenkin olla saavutettu jo paljon varhaisemmassa vaiheessa.

Toisaalta on huomattava, että matkailun kantokyvyn voidaan katsoa määrittyvän jatkuvasti suhteessa matkailun kehitysprosessiin. Kantokyky onkin paitsi tilaan, myös aikaan sidottu käsite. Kantokyvyn raja ei ikään kuin odota matkailun kehittymistä esimerkiksi massaturismiksi tietyllä ennalta tai (useimmiten) jälkikäteen määritetyllä tasolla, vaan hahmottuu jatkuvasti uudelleen suhteessa matkailualueen kehitysprosessiin ja sitä arvottaviin intressiryhmiin (Saarinen 1997b).[4] Tähän uudelleen hahmottumiseen vaikuttavat paitsi matkailun seurausvaikutukset myös matkailun kehittymisen ja yhteiskunnan muutosten tuomat uudet arvorakenteet ja tietämys, joiden kautta eri ryhmät arvioivat matkailua ja sen seurausvaikutuksia. En kuitenkaan kyseenalaista tässä yhteydessä esimerkiksi matkailun aiheuttamien ekologisten seurausvaikutusten olemassaoloa objektiivisessa, mitattavassa maailmassa, mutta se, miten häiritsevinä näitä seurausvaikutuksia pidämme määrittyy yhteiskunnan ja kulttuurin tuottamien arvorakenteiden ja tietotason sekä valitsemiemme mittakriteerien kautta.

Edellä mainitut tekijät ja niin ollen myös niiden kautta hahmottuvat kantokyvyn rajat voivat luonnollisesti vaihdella suuresti saman tarkasteltavan kohteen suhteen. Matkailun kantokyky ja sen raja onkin *luonteeltaan sosiaalinen rakenne*, joka on jatkuvan muutosprosessin alaisena. Näin ollen luontokohteen muuttaminen laskettelukeskukseksi saattaa osin myös muuttaa niitä kriteerejä ja tavoitteita, joiden kautta arvioimme kohteen kantokykyä. Tämä muutos ei kuitenkaan tapahdu ilman ristiriitoja.

Tietystä näkökulmasta katsottuna kantokyvyn ja kestävyyden määrittelyssä on eräällä tavalla kyse *vallasta* ja vallankäytöstä. Kuka saa määrittää mikä on ekologisesti tai paikalliskulttuurisesti kestävää ja hyväksyttävää muutosta? Missä menee tietyn alueen kantokyvyn raja ja kenellä on valta ja auktoriteetti määritellä esimerkiksi mikä on aitoa ja alkuperäistä, tietylle alueelle ominaista perinnettä ja mikä ei? Mikä tekee matkailutuotteesta aidon tai epäaidon? Useinkaan vastaus näihin kysymyksiin ei riipu yksinomaan tai edes ensisijaisesti itse tarkasteltavasta kohteesta, asiasta, vaan siihen kytkeytyvästä vallankäytöstä ja sen taustalla olevista talouden ja politiikan historiasidonnai-

sista käytännöistä, jotka pyrkivät määrittelemään kohdetta omista lähtökohdistaan, tavoitteistaan ja arvoistaan.

Kysymykset vallankäytöstä saattavat kestävyyden ja kantokyvyn yhteydessä kuulostaa kaukaa haetulta teoretisoinnilta. Viime kädessä kestävyys sekä matkailu- ja ympäristökysymykset ovat kuitenkin hyvin poliittistaloudellisia ja sosiaalisia kysymyksiä (Nash 1989, 1996, s. 96–117, Hall 1994, Hunter ja Green 1995, s. 53). Suomessakin luonnonresurssien hyödyntämiseen liittyvät rajoitukset hahmotetaan paikallistasolla usein taloudellisina ja sosiaalisina sekä poliittisina keskus-periferia, etelä-pohjoinen kysymyksinä[5] (ks. Lehtinen 1991, Massa 1994). Matkailu myös osaltaan edustaa paikallisesti laajempaa aluerakenteen transformaatiota ja kytkee syrjäisetkin matkailun kohdealueet tiukemmin osaksi kansallista ja globaalia talousjärjestelmää, sen sidoksia ja mahdollisia ongelmia (ks. Power 1996). Matkailulla on merkittäviä aluetaloudellisia ulottuvuuksia, ja taloudelliset näkökulmat ovatkin pitkälti jäsentäneet esimerkiksi Lapin matkailukeskusten kehitystä ja kehittämisen rajoja.

Postfordistisessa – yksilöllistyvässä ja pienimuotoistuvassa – matkailutuotannossa mm. ympäristöön ja kulttuuriin liittyvät tekijät ovat kuitenkin kantokykykysymysten osalta nousemassa yhä selvemmin esiin (ks. Urry 1995, s. 147–151). Tämän uskotaan ilmenevän Suomen Lapissakin matkailukysynnässä kasvavana ympäristö- ja kulttuuritietoisuutena (ks. Kauppi 1996, Parviainen 1997, YSMEK2 1997) sekä paikallisväestön pyrkimyksenä säädellä matkailun kehittämisen ja paikalliskulttuurin esittämiseen kytkeytyviä käytäntöjä (ks. Aikio ja Aikio 1993, Saarinen 1998).[6]

Muun muassa edellä esitetyistä huomioista ja reunaehdoista johtuen kantokyvyn määrittämiseen ja kestävän matkailun kehittämiseen tähtäävissä suunnittelukäytännöissä ei välttämättä ole olemassa universaalia ja yksityiskohtaista ratkaisua, jota voitaisiin sellaisenaan soveltaa alueelta toiselle tai yhteiskunnasta ja kulttuuriympäristöstä toiseen. Matkailu aiheuttaa toimintona aina muutoksia toimintaympäristössään. Kantokyvyssä on niin ollen kyse matkailun aiheuttamien hyväksyttävien muutosten rajojen määrittämisestä. Matkailun kantokyvyn voidaankin ajatella kuvaavan sitä tasoa, johon saakka matkailu voi ja saa aiheuttaa toimintaympäristössään erilaisia muutosvaikutuksia ennen kuin niitä pidetään joistakin tietyistä – riittävää määrittelyvaltaa hallitsevista – lähtökohdista käsin häiritsevinä ja haitallisina.

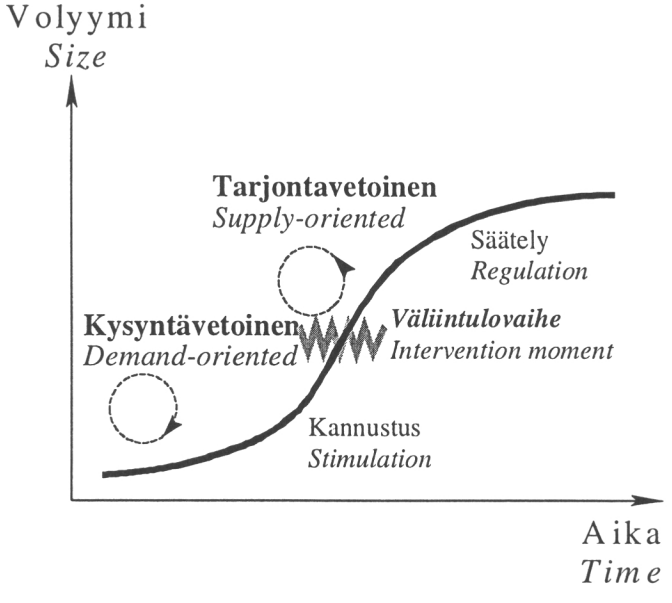
5 Kestävä matkailu ja matkailusuunnittelu

Kestävän matkailun kehittämisen näkökulmasta keskeinen kysymys on se, missä vaiheessa matkailualueiden kehittymisessä kestävyyden näkökulma tulisi ottaa esiin ja rakentaa sisään suunnitteluun. Ideaalitilanne luonnollisesti olisi saada se mukaan suunnitteluprosessiin heti matkailun kehittämisen alkuvaiheesta lähtien. Esimerkiksi kehitysmaihin viimeisen kymmenen vuoden aikana perustetuissa eko- ja luontomatkailukohteissa tämä lienee ollut välttämätöntäkin (ks. Cater 1992, 1994, Ceballos-Lascuráin 1996). Massaturismikohteilla, ja suu-

rella osalla muista nykyisistä matkailualueista on kuitenkin takanaan jo pitkä matkailuhistoria.

Ashworth ja Dietvorst (1995) ajoittavat matkailun kestävyyteen tähtäävät toimenpiteet vaiheeseen, jossa matkailukohteen kehitys muuttuu kysyntävetoisesta tarjontavetoiseen (kuva 4). Tällöin matkailukohteen kehittämiseen tähtäävät käytännöt – kehittämisen diskurssit – siirtyvät yhä enenevässä määrin alueen ulkopuolisten toimijoiden ja pääomien varaan, ja alueen matkailijamäärä ja infrastruktuuri kehittyvät aiempaa nopeammassa tahdissa (Saarinen 1997b). Samalla saatetaan matkailutoimintoja kehittää ja ohjata lyhytnäköisin perustein siten, ettei matkailun kehitysprosessia voida pitää alueen ekologisen, sosiokulttuurisen ja taloudellisen perustan näkökulmasta kestävänä (ks. Wolfe 1983, Croall 1997, s. 57–60). Näin ollen muutos kysyntävetoisesta kehityksestä tarjontavetoiseen on matkailun jatkokehittymisen ja sen kestävyyden kannalta kriittinen. Tällöin Ashworthin ja Dietvorstin mukaan matkailukohteen kehittämiseen tulisi tuoda mukaan kestävän matkailun säätelymekanismeja. Tätä vaihetta he nimittävät *interventio-* eli *väliintulovaiheeksi* (ks. myös de Kadt 1992, Cater 1994).

Ashworthin ja Dietvorstin (1995) esittämää käsiteparia kysyntävetoinen ja tarjontavetoinen matkailukehitys ei tule ymmärtää täysin kategorisesti, sillä kysyntä ja tarjonta ovat luonnollisesti läsnä koko matkailualueen kehityksen ajan. Ne vain muuttavat muotoaan ja toimintamekanismejaan kehitysprosessin kuluessa. Käsitepari kuvastaneekin paremmin matkailukohteessa ja sen

Kuva 4. Matkailun kehittyminen ja kestävän matkailun käytäntöjen ajoittaminen Ashworthin ja Dietvorstin (1995, s. 334) mukaan.

Fig. 4. The development of tourism and timing of the adoption of sustainable tourism practices (after Ashworth and Dietvorst 1995, p. 334).

kehityksen taustalla ja eri aluetasoilla vaikuttavia laajempia yhteiskunnallisia muutosprosesseja, jotka "manifestoituvat" eri kohteissa ja eri aikoina eri tavoin (Saarinen 1997b).

Ashworthin ja Dietvorstin (1995) ajoittaman väliintulovaiheen kannalta ongelmallista on se, että esimerkiksi useimmat Lapin matkailukeskuksista – puhumattakaan Välimeren rantalomakohteista – ovat jo ohittaneet heidän kuvaamansa tilanteen, jossa kehittyminen muuttuu kysyntävetoisesta tarjontavetoiseen. Tällöin on jo saatettu tehdä virheitä, joiden korjaaminen matkailun kestävän ja pitkäjänteisen kehittämisen yhteydessä on paitsi työlästä myös kallista. Kotimaisena esimerkkinä syntyneistä ongelmista lienevät Pyhätunturin ja Ylläksen maisemointikysymykset sekä Saariselän matkailukeskuksen jätevesien puhdistukseen kytkeytyvät vaikeudet. Martin ja Uysal (1990, s. 323) toteavat kuitenkin optimistisesti, ettei koskaan ole liian myöhäistä pyrkiä kohti kestäviä matkailukäytäntöjä. Samalla he korostavat, että kestävyyteen tähtäävät toimenpiteet ja suunnitelmat tulee valita riippuen matkailualueen kehitysprosessin kulloisestakin vaiheesta. Esimerkiksi kehityksen alkuvaiheessa suunnittelukysymykset ja alueen sosiaalisten, ekologisten ja taloudellisten olosuhteiden perusselvitykset korostuvat. Tasaantumisvaiheessa Martin ja Uysal sen sijaan painottavat mm. aktiivisen paikallisväestölle suunnatun tiedottamisen merkitystä ongelmien ja ristiriitojen välttämisessä.

Varsinaista matkailualueiden suunnittelua voidaan lähestyä hyvin monista eri näkökulmista ja tarpeista (ks. Murphy 1985, Pearce 1987, Smith 1989, Hunter ja Green 1995, s. 122–135, Laws 1995, s. 136–164, Lovén 1996, Tyrväinen ym. 1996, Pearce ym. 1996). Tässä yhteydessä ei ole mielekästä toistaa tai käydä läpi yksityiskohtaisesti matkailututkimuskirjallisuudessa jo runsaasti esiin nostettuja suunnitteluvaihtoehtoja. Sen sijaan esittelen lyhyesti ja esimerkinomaisesti yhden matkailun yhteydessä vähemmän tunnetun lähestymistavan, ns. *hyväksyttävän muutoksen rajojen* (Limits of Acceptable Change) määrittämisprosessin (Stankey ym. 1985, Stankey ja McCool 1990). Tämä LAC-prosessi on alunperin tarkoitettu USA:n erämaa-alueiden käytön suunnitteluun ja siinä yhteydessä sitä ei tietoisesti ole pyritty yhdistämään matkailualueisiin tai kestävän kehityksen ideologiaan. LAC-prosessin tarkoituksena oli kuitenkin alusta pitäen aluekohtainen virkistyskäytön suunnittelu ja eri käyttäjäryhmien ja luonnonsuojelullisten intressien välisten ristiriitojen ehkäiseminen. Suunnitteluprosessia on myös myöhemmin sovellettu mm. hiihtokeskusten läheisyydessä sijaisevien suojelualueiden käytön ja hoidon suunnittelussa (Sidaway 1995).

Yksinkertaistetusti LAC-prosessi käsittää neljä pääelementtiä: (1) hyväksyttävien olosuhteiden ja muutostasojen määrittäminen liittyen alueen (matkailu)käyttöön ja käytön seurausvaikutuksiin, (2) alueen nykyisten olosuhteiden inventointi ja edellä määriteltyjen hyväksyttävien muutosten ts. tavoitteiden toisiinsa vertaaminen, (3) alueen ekologisten ja sosiaalisten muutostekijöiden hallintakeinojen määrittäminen ja (4) säännöllinen seuranta- ja arviointijärjestelmä. Nämä pääelementit puolestaan jaotellaan (operationalisoidaan) yhdeksään vaiheeseen varsinaisen suunnitteluprosessin yhteydessä (ks. tarkemmin

Stankey ym. 1985, Stankey ja McCool 1990, s. 221–237).

LAC-prosessi on looginen matkailu- ja virkistysalueiden suunnittelun apuväline, mutta aivan sellaisenaan malli tuskin soveltuu käytännön matkailualuesuunnitteluun (ks. Sidaway 1995). Soveltamisen ongelmina ovat mm. alueita koskevan ekologisen ja sosiaalisen tiedon puute ja hajanaisuus, ympäristön eri osatekijöiden laadun kriteerien mitattavuus, intressiryhmien osallistumisen ongelmat sekä koko prosessin toteuttamisen hitaus ja kalleus. Lisäksi kestävän kehityksen ideologian ja alueiden laajemman virkistys- ja matkailukäytön suunnittelun näkökulmasta se ei vielä sellaisenaan ota kantaa taloudellisiin tai yhteisöllisiin tekijöihin ja niitä koskeviin muutoksiin, vaan vaatisi niiden osalta jatkokehittelyä.

Ongelmista huolimatta LAC-prosessiin sisältyy periaatteellisella tasolla hedelmällisiä lähtökohtia sovellettavaksi *kestävän matkailun kehittämisen* ja siihen liittyvän *matkailun ympäristövaikutusten arviointijärjestelmän* rakentamisen tueksi. LAC-prosessin periaatteellisena etuna on se, että se pyrkii yhdistämään perinteisen, nykymaailmassa osin negatiivisesti koetun asiantuntijuuteen perustuvan suunnittelukäytännön, ympäristöauditoinnin, ekologis-sosiaalisen ympäristön laadun hallinnan ja eri intressiryhmien osallistumisen mahdollisuudet suunnitteluprosessiin. Viimeksi mainitussa, *matkailualueen yhteissuunnittelussa* tulisi pyrkiä aktiivisesti välttämään toisinaan ns. osallistuvaan suunnitteluun kytkeytyvää "näennäisdemokratiaa", jonka käytännöissä asiantuntijavalta ja talous edelleen ohittavat muut näkökulmat ja vaaditut kompromissit hahmottuvat lähinnä suunnittelijoiden ehdoilla (ks. Häkli 1997). Tällöin "yhteissuunnittelu" voidaan pahimmillaan tulkita" osallistavaksi suunnitteluksi" ja pikemminkin pyrkimykseksi hallita suunnitteluprosessiin liittyviä ristiriitoja kuin itse suunnittelun kohteena olevan (matkailu)kohteen käytön ja kehittämisen konflikteja.

6 Yhteenveto

Tässä artikkelissa tarkasteltiin matkailun kehittymisen, kestävyyden ja kantokyvyn suhteita ja problematiikkaa. Aihepiiriä, josta on vaikea rakentaa lopullisia ja yksiselitteisiä johtopäätöksiä. Matkailun kestävyys – kestävä matkailu – hahmotettiinkin näkökulmana, jonka kautta matkailua olisi mahdollista kehittää siten, että matkailun aiheuttamat seurausvaikutukset eivät muodostuisi ylipääsemättömän ongelmallisiksi pitkällä aikavälillä ja eri aluetasoilla (esimerkiksi matkakohde/lähtöalueet/reitit) tarkasteltuna. Tässä työssä keskityttiin tarkastelemaan matkailun kohdealueiden kestävyys- ja kantokykykysymyksiä.

Matkailualueen kantokyky käsitteellistettiin luonteeltaan sosiaaliseksi konstruktioksi, joka on matkailukohteiden tavoin jatkuvan muutosprosessin ja uudelleen hahmottumisen tilassa. Yleisellä tasolla matkailun kantokyvyn nähtiin teoreettisesti kuvaavan sitä tasoa ja rajaa, johon saakka matkailu voi toimintona aiheuttaa ekologisia, sosiokulttuurisia ja taloudellisia muutoksia tietyllä aluetasolla ilman, että niitä pidetään joistakin lähtökohdista käsin häiritsevinä ja haitallisina. Viime kädessä matkailualueen kantokyky hahmotet-

tiin aika- ja tilasidonnaisena käsitteenä ja sen rajan määrittymisen nähtiin kytkeytyvän matkailun eri intressiryhmien asemiin ja keskinäiseen yhteiskunnalliseen vallankäyttöön.

Yhteenvetäen kestävässä matkailussa ja sen suunnitteluprosessissa keskeisiä tekijöitä ovat matkailusuunnittelun pitkän aikavälin näkökulma ja suunnittelun kokonaisvaltaisuus. Jälkimmäinen viittaa kestävyyden kolmeen peruselementtiin ja niiden huomioimiseen suunnittelussa sekä pyrkimykseen niiden yhteensovittamiseen. Lisäksi kestävän matkailun näkökulmalle on tyypillistä "reflektiivisyys" eli suunnitteluprosessin itsekontrolli ja jatkuva uudelleen jäsentäminen suhteessa aiempaan ja tulevaan matkailun kehittymiseen sekä suhteessa paikallisiin ja laajempiin yhteiskunnallisiin muutosprosesseihin.

Kiitokset

Lämmin kiitos prof. Thomas Michael Powerille ja puistonhoitaja Tapani Vartiaiselle tutkimus- ja taustamateriaalin toimittamisesta ja muusta avusta.

---

1 von Wright (1993) näkee ajan diagnostiikassaan massamatkailun – turismin – eräänä kehitystendenssinä, joka on modernille ajalle leimaa-antava, ja jonka tarkastelun kautta ihmiskunnan nykyisyyttä ja kehitystä on mahdollista peilata.

2 Tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista käsitellä ja problematisoida itse kestävän kehityksen käsitettä kovin laajasti. Yksinkertaistetusti kestävä kehitys rakentuu kahden keskeisen ulottuvuuden, inhimillisten (humaanien) tarpeiden ja ympäristön (fyysis-ekologisten) rajojen huomioimisen kautta (WCED 1987). Tarpeet viittaavat oikeudenmukaisuuden periaatteeseen ja erityisesti kehitysmaiden köyhän väestön perustarpeiden tilaan ja tyydyttämiseen. Ympäristön rajoitteissa on puolestaan pitkälti kyse ekologisista ja niihin kytkeytyvistä yhteiskunnan sosio-taloudellisista reunaehdoista, jotka määrittävät ympäristön ja luonnonresurssien hyödyntämistä ja kykyä tyydyttää niiden käytön kautta nykyisten ja tulevien sukupolvien tarpeita (ks. Hunter ja Green 1995, s. 53–55, Lohiniva 1995).

3 Lisäksi järjestämispaikan siirtämisellä oli myös kulttuuriseen kestävyyteen liittyviä piirteitä. Pyhäkurulla, Pyhänkasteenlammella ja Uhriharjulla on saamelaiskulttuurista arvoa ja historiallista merkitystä, mutta Noitarumpu-tapahtumaa ei nimestään huolimatta voida esimerkiksi ohjelman ja esiintyjien perusteella katsoa saamelaiskulttuuriseksi; hyvin kriittisesti tulkittuna Noitarumpu-tapahtuma kulttuurisesti arvokkaassa Pyhäkurussa saattoi saamelaiskulttuurin näkökulmasta pikemminkin hyödyntää saamelaisuutta osin kestämättömällä tavalla, joskaan paikan vaihtamisen ei voida tulkita poistavan tätä ongelmaa kokonaisuudessaan (ks. Saarinen 1998).

4 Martin ja Uysal (1990) kuvaavat matkailun kehitysprosessin ja kantokyvyn hahmottumista suhteessa kantokyvyn eri osatekijöihin. Heidän mukaansa kantokyvyn eri osatekijät, kuten sosiaalinen, psykologinen tai fyysinen kantokyky (ks. Getz 1982, O'Reilly 1986) painottuvat eri tavoin matkailualueen elinkaaren eri vaiheissa. Tämä pitänee paikkansa. Samalla on kuitenkin todettava, että myös sama kantokyvyn osatekijä saattaa hahmottua eri tavoin suhteessa matkailun kehitysprosessiin. Lisäksi tietyn matkailualueen kantokykykysymykset muodostavat kokonaisuuden ja ovat pitkälti sidoksissa matkailualueen kantokyvyn siihen osatekijään, joka hahmottuu "heikoimpana (uhatuimpana) lenkkinä".

5 On ongelmallista selittää objektiivisesti ja ekologisesti esimerkiksi sitä, että useissa suomalaisissa matkailullisestikin merkittävissä kansallispuistoissa, kuten UKK-puistossa metsästys on sallittua, kun sitä vastoin monien muiden länsimaiden kansallispuistoissa metsästys ei nimenomaan ole sallittua. Samoin on vaikea perustella ekologisesti sitä, että Suomen erämaalaki sallii metsänkäsittelyn – joskin pienimuotoisen – lakisääteisillä erämaa-alueilla, kun kansainvälisesti erämaat kuitenkin usein edustavat

täysin koskematonta ja ihmistoiminnan ulkopuolella olevaa luontoa, jossa "ihminen on vain vierailija" (ks. Wilderness Act 1964). Näitä kumpaakaan esimerkkiä ei tule tässä yhteydessä ymmärtää kannanottona kyseisten toimintojen lopettamisen puolesta Suomen suojelu- ja erämaa-alueilla. Niiden tarkoituksena oli ilmentää lähinnä sitä, että hyväksyttävän ja ei-hyväksyttävän toiminnan ja muutoksen välinen raja riippuu myös monesta muusta tekijästä kuin toiminnasta itsessään ja esimerkiksi sen ekologisesti mitattavista seurauksista. Metsästyksen salliminen suomalaisilla suojelualueilla viittaa eräkulttuurin paikallisesti vahvaan merkitykseen. Samoin Suomen Erämaalaki (1991) sisältää runsaasti paikalliskulttuurisia ja -taloudellisia painotuksia mm. saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamiseen liittyen (ks. myös Erämaakomitean mietintö 1988). Lisäksi erämaalain epäsuorasti sallima metsänkäsittely viitannee pikemminkin lainvalmistelussa metsäteollisuudelle tehtyyn poliittiseen ja symboliseen myönnytykseen kuin todellisiin (metsä)taloudellisiin kysymyksiin.

6 Tässä suhteessa Doreen Masseyn (1993, s. 60) huomio talouden ja pääomien rinnalla vaikuttavista ja myös valtasuhteita määrittävistä tekijöistä, kuten *etnisyys* ja *gender* lienee paikallaan (ks. Bridge 1997). Samalla on kuitenkin huomattava, että esimerkiksi monet paikalliskulttuurien matkailukriittiset puheenvuorot kytkeytyvät myös taloudellisiin käytäntöihin ja tulonjakoon; matkailu työllistää usein "ulkopuolisia" ja pientä osaa alkuperäisestä paikallisväestöstä verrattuna esimerkiksi metsä- ja luontaistalouteen (Power 1996).

Kirjallisuus

Aikio, M. & Aikio, P. 1993. Saamelaiskulttuuri ja matkailu. Julkaisussa: Selviytyjät. Lapin maakuntamuseon julkaisuja 7: 80–103.

Ashworth, G.J. & Dietvorst, A.G.J. 1995. Conclusions: challenge and policy response. Julkaisussa: Ashworth, G.J. & Dietvorst, A.G.J. (toim.). Tourism and spatial transformations. CAB International, Oxon. s. 329–339.

Bridge, G. 1997. Mapping the terrain of time-space compression: power networks in everyday life. Environment and Planning D: Society and Space 15: 611–626.

Brown, P.J. 1983. Defining the recreation experience. Julkaisussa: Rowe, R.D. & Chesnut, L.G. (toim.). Managing air quality and scenic resources at national parks and wilderness areas. Westview Press, Boulder. s. 3–12.

Burr, S.W. 1995. Sustainable tourism development and use: follies, foibles, and practical approaches. Julkaisussa: McCool, S. F. & Watson, A.E. (toim.). Linking tourism, the environment, and sustainability. General Technical Report INT-GTR-323. U.S. Deprtment of Agriculture, Forest Service, Intermountain Research Station. s. 8–13.

Butler, R. 1980. The Concepts of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. Canadian Geographer 24(1): 5–12.

— 1993. Tourism – an evolutionary perspective. Julkaisussa: Nelson, J.G., Butler, R. & Wall, G (toim.). Tourism and sustainable development: monitoring, planning, managing. Heritage Resources Centre Joint Publication 1, University of Waterloo. s. 27–43.

Cater, E. 1992. Profits from paradise. Geographical 64(3): 16–21.

— 1994. Ecotourism in the Third World – problems and prospects for sustainability. Julkaisussa: Cater, E. & Lowman, G. (toim.). Ecotourism: a sustainable option? John Wiley & Sons, New York. s. 69–86.

Ceballos-Lascuráin, H. 1996. Tourism, ecotourism and protected areas: the state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development. IUCN, Gland ja Cambridge. 301 s.

Cooper, C. 1989. Tourist product cycle. Julkaisussa: Witt, S. & Moutinho, L. (toim.). Tourism marketing and

management handbook. Prentice Hall, London. s. 577–581.

Croall, J. 1997. Preserve or destroy: tourism and the environment. Calouste Gulbenkian Foundation, London. 180 s.

Day, G.S. 1981. The product life cycle: analyses and applications issues. Journal of Marketing 45(Fall): 60–67.

Dhalla, N.K. & Yuspeh, S. 1976. Forget the product life cycle concept! Harvard Business Review 54: 102–112.

Erämaakomitean mietintö. 1988. Komiteanmietintö. 1988:39. Helsinki 1988.

Erämaalaki. 1991. Suomen säädöskokoelma 1991 I n:o 62. s. 129–131.

Getz, D. 1982. A rationale and methodology for assessing capacity to absorb tourism. Ontario Geography 19: 92–102.

Hall, C.M. 1994. Tourism and politics. John Wiley & Sons, Chichester. 238 s.

Hammitt, W.E. & Cole, D.E. 1987. Wildland recreation: ecology and management. John Wiley & Sons, New York. 341 s.

Haywood. K.M. 1986. Can the tourist-area life cycle be made operational? Tourism Management 7(3): 154–167.

Hunter, C. & Green, H. 1995. Tourism and the environment: a sustainable relationship? Routledge, London. 212 s.

Häkli, J. 1997. Näkyvä yhteiskunta: kansalaiset ja kaupunkisuunnittelun logiikka. Julkaisussa: Haarni, T., Karvinen, M., Koskela, H. & Tani, S. (toim.). Tila, paikka ja maisema: tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Vastapaino, Tampere. s. 37–52.

Jackson, E. & Wong, A.G. 1982. Perceived conflict between urban cross-country skiers and snowmobiler in Alberta. Journal of Leisure Research 14: 47–62.

Järviluoma, J. 1995. Matkailualueiden kantokyky. Nordia Tiedonantoja Sarja A 1. s. 31–42.

de Kadt, E. 1992. Making the alternative sustainable: lessons from development for tourism. Julkaisussa: Smith, V.L. & Eadington, W.R. (toim.). Tourism alternatives. University of Pennsylvania Press, Philadelphia. s. 47–75.

Kauppi, L. 1996. Suomen luonto kansainvälisenä matkailutuotteena. Matkailun kehitys Oy, A:70. 39 s.

Kauppila. P. 1994. Matkailukeskusten vetovoimaisuuden kehittyminen ja sen vaiheet. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulu. s. 49–72.

Lehtinen, A. 1991. Northern natures: a study of a forest question emerging within the timber-line conflict in Finland. Fennia 169: 57–169.

Laws, E. 1995. Tourist destination management. Routledge, London. 208 s.

Lélé, S. 1991. Sustainable development: a critical review. World Development 19: 607–621.

Linkola, P. 1971. Unelma paremmasta maailmasta. WSOY, Porvoo. 225 s.

Lohiniva, S. 1995. Näkökulma matkailusta metsien kestävään käyttöön. Julkaisussa: Sepponen, P. & Niemi, M. (toim.). Lapin metsien kestävä käyttö. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 587. s. 89–111.

Lovén, L. 1996. Maisema-arvon osallistava mallintaminen Levin matkailukeskuksessa: matkailuyrittäjien näkökulma. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 182–196.

Martin, B.S. & Uysal, M. 1990. An examination of the relationship between carrying capacity and the tourism lifecycle: management and policy implications. Journal of Environmental Management 31: 327–333.

Mason, P. 1997. Tourism codes of conduct in the Arctic and Sub-Arctic region. Journal of Sustainable Tourism 5(2): 151–165.

Massa, I. 1994. Pohjoinen luonnonvalloitus: suunnistus ympäristöhistoriaan Lapissa ja Suomessa. Gaudeamus, Helsinki. 297 s.

Massey, D. 1993. Power-geometry and a progressive sense of place. Julkaisussa: Bird, J., Curtis, B., Putnam, T., Robertson, G. & Tickner, L. (toim.). Mapping the futures: local cultures, global change. Routledge, London & New York. s. 59–69.

McCool, S.F. 1995. Linking tourism, the environment, and concepts os sustainability: setting the stage. Julkaisussa: McCool, S. F. & Watson, A.E. (toim.). Linking tourism, the environment, and sustainability. General Technical Report INT-GTR-323. U.S. Deprtment of Agriculture, Forest Service, Intermountain Research Station. s. 3–7.

MEK. 1995. Suomi ympäristöä säästäväksi matkailumaaksi. Ympäristökatselmuskokeilun tulokset kymmenessä matkailuyrityksessä ja ehdotukset jatkotoimiksi. MEK E:30. 82 s.

Murphy, P. 1985. Tourism: a community approach. Methuen, London. 200 s.

Nash, D. 1989. Tourism as a form of imperialism. Julkaisussa: Smith, V.L. (toim.). Host ans guests: the anthropology of tourism. 2. painos. University of Pennsylvania Press, Philadelphia. s. 37–47.

— 1996. Anthropology of tourism. Elsevier Science, Oxford. 205 s.

Ollikainen, M. 1991. Kestävä kehitys – ongelmia ja tulkintoja. ETLA, Keskustelunaiheita 361. 24 s.

O'Reilly, A.M. 1986. Tourism carrying capacity: concepts and issues. Tourism Management 7(4): 254–258.

Parviainen, J. 1997. Matkailuyrityksen ympäristöopas: ympäristöä säästävän matkailun käsi- ja oppikirja. Rovaniemen hotelli- ja ravintolaoppilaitos, Rovaniemi. 103 s.

Pearce, D. 1987. Tourism today: a geographical analysis. Longman, London. 229 s.

Pearce, P.L., Moscardo, G. & Ross, G.F. 1996. Tourism community relationships. Pergamon/Elsevier Science, Oxford. 259 s.

Power, T.M. 1996. Lost landscapes and failed economies. Island Press, Washington D.C. 304 s.

Prosser, R. 1994. Societal change and the growth in alternative tourism. Julkaisussa: Cater, E. & Lowman, G. (toim.). Ecotourism: a sustainable option? John Wiley & Sons, New York. s. 19–37.

Saarinen, J. 1995a. Urho Kekkosen kansallispuiston retkeily-ympäristön viihtyvyys. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, Sarja A 37. 77 s.

— 1995b. Matkailualueen hahmottuminen: kaksi näkökulmaa matkailualueen kehittymiseen. Terra 107(4): 189–197.

— 1997a. Matkakohteen kehittyminen: esimerkkinä Saariselän matkailualueen hahmottumisprosessi. Julkaisussa: Aho, S., Ilola, H. & Järviluoma, J. (toim.). Matkailu ja kehitys. Näkökulmia alueiden ja kohteiden tarkasteluun. Lapin yliopiston matkailun julkaisuja B: 2. s. 11–51.

— 1997b. Matkailualueen hahmottuminen – esimerkkinä Saariselän matkailualueen transformaatioprosessi. Lisensiaatintutkielma. Oulun yliopisto, maantieteen laitos. 47 s. + IV liitettä.

— 1998. The social construction of tourist destinations: the process of transformation of the Saariselkä tourism region in Finnish Lapland. Julkaisussa: Ringer, G. (toim.). Destinations: cultural landscapes of tourism. Routledge, London. s. 153–172 (painossa).

Saastamoinen, O. & Kajala, L. 1995. Konfliktit ja metsien virkistyskäyttö: ajallisia, spatiaalisia ja institutionaalisia ulottuvuuksia. Julkaisussa: Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.). "Jos metsään haluat mennä nyt...": näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571. s. 53–62.

Shaw, G. & Williams, A.M. 1994. Critical issues in tourism: a geographical perspective. Blackwell, Oxford. 279 s.

Smith, S.L.J. 1989. Tourism analysis: a handbook. Longman, London. 312 s.

Stankey, G.H., Cole, D., Lucas, R.C., Petersen, M.E. & Frissell, S.S. 1985. The limits of acceptable change (LAC) system for wilderness planning. USDA Forest Service, General Tecnical Report INT-176. 37 s

Stankey, G.H. & McCool, S.F. 1990. Managing for appropriate wilderness conditions: the carrying capacity issue. Julkaisussa: Hendee, J.C., Stankey, G.H. & Lucas, R.C. (toim.). Wilderness management. Wild Foundation, Washington D.C.. s. 215–239.

Sidaway, R. 1995. Managing the impacts of recreation by agreeing the limits of acceptable change. Julkaisussa: Ashworth, G.J. & Dietvorst, A.G.J. (toim.). Tourism and spatial transformations. CAB International, Oxon. s. 303–316.

Tse, E.G. & Elwood, C.H. 1990. Synthesis of the life cycle concept with strategy and management style: a case analyses in the hospitality industry. International Journal of Hospitality Management 9(3): 223–236.

Tyrväinen, L., Nousiainen, I. & Tahvanainen, L. 1996. Maatilamatkailu ja metsäsuunnittelu: matkailijoiden osallistuminen suunnitteluun. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 197–213.

Urry, J. 1995. Consuming places. Routledge, London. 257 s.

Vaske, J.J., Shelby, B. Graefe, A.R. & Heberlein T.A. 1986. Backcountry encounter norms: theory, method and empirical evidence. Journal of Leisure Research 18: 137–153.

Wall, G. 1982. Cycles and capacity: incipient theory of conceptual contradiction? Tourism Management 3(3): 188–192.

WCED. 1987. Our common future. Oxford University Press, Oxford. 400 s.

Wilderness Act. 1964. Public law 88-577.

Wolfe, R.I. 1983. Recreational travel, the new migration revisited. Ontario Geography 19: 103–124.

von Wright, G.H. 1993. Viimeisistä ajoista. Ajatusleikki. Yliopisto: Acta Universitatis Helsingiensis 41(24): 4–15.

WTO. 1997. http://www.world-tourism.org/newslett/nov97/travel.htm.

WWF. 1997. Linking tourism and conservation in the Arctic. WWF Arctic Programme, Oslo. 12 s.

YSMEK2. 1997. Majoitus- ja ravitsemusalan ympäristöjärjestelmä. MEK E: 36. 89 s.

Kestävän matkailun kulttuurinen tulkinta

Seppo Lohiniva

Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema,
PL 16, 96301 Rovaniemi

seppo.lohiniva@metla.fi

A cultural interpretation of sustainable tourism

Two important features have evolved within international tourism during the last two decades; a problematization of international tourism during the 1970s, and its subsequent ecologization. These changes have resulted in a transformation of tourism and a search for alternative forms. Eco- and/or nature tourism is one of the most visible signs of this ongoing process. It has brought ecological considerations to the surface as a missing element in the discourse and practices of mass tourism. Analyses of the impacts of tourism (or its products) on natural or man-made environments – called here *sequential analyses* – have been focused on tourism production, consumption and regulation. It is argued here that this kind of approach is too narrow when trying to understand and interpret sustainable tourism in a cultural context. A *cultural analysis* is needed. Thus analyses of representations and identities and of impacts on the regulation of social life are proposed. The ecological should be an organizing principle in the articulation of tourism production and consumption. Moreover, it should be a constitutive part of the touristic regulation of social life, of touristic representations and of the identities produced and consumed within tourism. All these moments in the "circuit of culture" and their analyses will give us new information with which to understand and interpret sustainable tourism development embedded in culture.

1 Johdanto

Eräs kansainvälisen matkailun mielenkiintoisista piirteistä liittyy eko- ja luontomatkailuun. Edettäessä 1970-luvun alkupuolelta 1980-luvun loppupuolelle alettiin eräitä uusia luontoon perustuvia matkailumuotoja nimetä

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 33–41.

yleisesti sanoilla eko- ja/tai luontomatkailu. Vastaava tapahtui meillä Suomessa 1990-luvun alkupuoliskolla. Koko sen ajan, minkä eko- ja luontomatkailun käsitteet ovat jäsentäneet kansainvälisestä matkailusta käytävää keskustelua, on kiistelty eko- ja/tai luontomatkailun tulkinnasta ja sille annettavista merkityksistä.

Tässä paperissa en ota kantaa tähän kiistakysymykseen. Olen eritellyt eko- ja luontomatkailua jo toisaalla ja myös muissa valmisteilla olevissa teksteissä (ks. Lohiniva 1995). Tämän alustavan tekstin tavoitteena on kehitellä joitakin teoreettisesti painottuneita ideoita (massa)matkailun käytäntöjen ja diskurssin ymmärtämiseen kulttuurin sisällä. Työvälineenä käytän jo analysoitua ja aukikehiteltyä eko- ja luontomatkailun kategoriaa. Tarkennan seuraavassa ajatustani.

2 Matkailun ongelmallistuminen ja ekologisoituminen

Matkailun ja ympäristöjen – ja tässä tapauksessa erityisesti luonnon ympäristöjen – väliset suhteet ovat keskeisin teema, joka kasvaa esiin erilaisissa matkailun diskursseissa 1970-luvulta alkaen. Olen valmisteilla olevassa työssäni *Erämaaluonto matkailun ympäristönä ja näyttämönä – eko- ja luontomatkailun diskurssi* (Lohiniva 1997) pyrkinyt kirjoittamaan auki eko- ja luontomatkailun konstituution. Alustavat havainnot näyttäisivät antavan tukea muun muassa seuraaville johtopäätöksille. (1) Eko- ja luontomatkailun diskurssi kasvaa esiin matkailun diskurssin ja kriittisen ympäristödiskurssin välisessä vuoropuhelussa. (2) Eko- ja luontomatkailussa manifestoituu matkailun sisäinen ristiriitaisuus. (3) Eko- ja luontomatkailu on merkki tästä ristiriitaisuudesta ja yritys ratkaista se matkailun sisällä.

Eko- ja luontomatkailun – sekä ilmiönä että kategoriana – keskeisimmät ominaisuudet näyttäisivät olevan seuraavat kolme. (i) Sen kohdealueiksi konstituoituvat erityiset luonnon ympäristöt, joita kuvataan pääsääntöisesti erämaa-termillä. (ii) Siihen liittyy olennaisesti luonnonsuojelu erityisenä käytäntönä. Ja toimintaa organisoivaksi periaatteeksi nousee (iii) ekologisuus. Nämä käsitteet näyttäisivät rakentuvan matkailun diskurssiin (eko- ja luontomatkailun kautta) yhtäältä massamatkailuun ja sen aiheuttamiin ympäristöhaittoihin kohdistuvan kritiikin ja toisaalta massamatkailulle vaihtoehtoisten matkailumuotojen ja -strategioiden etsinnän ja kehittelyn kautta 1980-luvun taitteesta lähtien. Kritiikin pääasiallinen esittäjä ja puhuja asemoituu kriittiseen ympäristödiskurssiin.

Uusi kategoria – tässä tapauksessa eko- ja luontomatkailun kategoria – voi syntyä ja oikeuttaa olemassaolonsa vain siinä tapauksessa, että se tuo jotain uutta tullessaan. Se kykenee vangitsemaan jonkin uuden ilmiön tai osan tästä ilmiöstä. Näin on oletettava eko- ja luontomatkailun kategoriasta. Se tarjoaa konventionaaliselle ja perinteiselle matkailulle paitsi erityisiä matkailuympäristöjä myös luonnonsuojelua ja ekologisuutta – jos ei jo kaikilta osin todellistuneina niin ainakin diskursiivisina suunnittelukäytäntöinä. Voidaan olettaa, että ainakin jotkut näistä eko- ja luontomatkailun keskeisistä ominaisuuksista ovat puuttuneet perinteisestä massamatkailusta.

Näin ollen syitä matkailun sisäiseen ristiriitaisuuteen voidaan yrittää löytää suunnasta, johon eko- ja luontomatkailun käsitteellisen kategorian ominaisuudet viittaavat. Niiden tulisi kuvastaa – vaikka epämääräisestikin – massamatkailua keskeisimmin jäsentävien diskurssien historiallisesti *puuttuvia* elementtejä.

Siis mistä matkailun sisäinen ristiriitaisuus voisi johtua? Eräs keskeisimmistä *eko- ja luontomatkailun diskurssia* koskevan työni johtopäätöksistä tiivistyy väitteeseen matkailun ongelmallistumisesta 1970-luvulla ja sen *ekologisoitumisesta* seuraavilla vuosikymmenillä (ks. Lohiniva 1997). Molemmat havainnot vihjaavat luonnonsuojelun käytäntöjen ja ekologisten periaatteiden laiminlyöntiin konventionaalisessa matkailussa. Tässä mielestäni kiteytyy eräs keskeinen puoli matkailun sisäisestä ristiriitaisuudesta. 1970-luvun taitteessa matkailu laajeni globaaliksi (läntisten/eurokeskeisten) massojen liikkeeksi. Se toi mukanaan ekologiset ja muut ympäristöongelmat, jotka näkyivät aluksi liikkumisessa matkailun kohdealueille ja myöhemmin kohdealueilla oleskelussa, fasiliteettien, palvelujen yms. rakentamisessa jne. Matkailun ongelmallistuminen kasvaa näin esiin matkailun ja luonnonympäristöjen välisistä suhteista. Niiden sääntelyssä (so. kontrollissa, suunnittelussa, hoidossa jne.) on jäänyt liiaksi taka-alalle ympäristöjen ja luonnon suojeleminen ja ympäristöistä kumpuavat ekologisuuden vaatimukset.

Tarkennan ja havainnollistan seuraavassa edellisiä johtopäätöksiä. Eko- ja luontomatkailu on keskeisin näyte ja esimerkki matkailun ekologisoitumisesta. Eko- ja luontomatkailun diskurssin esiinkasvussa on eräitä selvästi tunnistettavia taitekohtia. 1970-luvulla matkailun ja ekologian väliseen yhteyteen viitataan lähinnä kriittiseen ympäristödiskurssiin luettavissa teksteissä ja siinäkin sellaisissa, jotka käsittelevät eri tavoin suojelluille alueille tapahtuvan matkailun mahdollisuuksia ja haittoja. Näissä teksteissä ei vielä spesifioida kyseistä matkailua, vaan sitä luetaan yleensä matkailun kontekstissa. Eräänlainen taitekohta ajoittuu 1970-luvun puoliväliin, jolloin Gerardo Budowski (1976) esittelee luontoon perustuvan matkailun käsitteen kriittiseen ympäristödiskurssiin luettavassa tekstissään. 1980-luvun taite merkitsee ekologiaa ja ekologisuutta käsittelevien teemojen ilmestymistä matkailun diskurssiin. Tähän liittyvät ideat käsitteellistyvät *ekologisen matkailun* termissä. Vuosikymmenen loppupuolella ilmestyvät teksteihin eko- ja luontomatkailun termit, jolloin myös eko- ja luontomatkailun diskurssi alkaa tuottaa omaa tulkintarepertuaariaan. Eko- ja luontomatkailu kasvaa näin esiin osana prosessia, jossa matkailua ja ekologiaa käsittelevät teemat kohtaavat ja jossa ne pyritään myös yhdistämään. Toisin sanoen eko- ja luontomatkailu kasvaa esiin osana ekologista matkailua. Ekologisen matkailun argumentaation keskeinen perusta viittaa ekologisuuden kulttuuriseen tulkintaan. Eko- ja luontomatkailussa argumentaation perusta on keskeisiltä osin ekosysteemeissä. Näin ekologisuus matkailussa tulisi tulkittua *ulottuvuudeksi* ekosysteemeistä ekologisuuden sosiaalisiin ja kulttuurisiin aspekteihin. Tälle ulottuvuudelle sijoittuvat myös eri tavoin käsitteellistetyt ja erilaiset ekologisen matkailun muodot.

3 Matkailun transformaatio ja vaihtoehtoinen matkailu

Kuten jo aikaisemmin totesin nousee matkailun diskurssiin uutena teemana vaihtoehtoisten matkailumuotojen ja -strategioiden kehittely 1980-luvun taitteessa. Jo aikaisemmin mm. Budowski (1976) esittää matkailun aiheuttamien kielteisten ympäristövaikutusten hallitsemiseksi ja matkailun kasvun kontrolloimiseksi – matkailuun soveltuvilla luonnonalueilla – uuden tyyppisiä suunnittelu- ja hoitokäytäntöjä. Niissä yhdistyisivät luonnonsuojelun ja matkailun käytännöt. Ongelmien kasaantuminen mutta myös matkailun mahdollisuuksien lisääntyminen pakottavat arvioimaan uudelleen matkailun tilannetta, orientoitumaan matkailun kehittämiseen uudella tavalla ja kehittelemään uusia matkailustrategioita. Erityinen signaali tähän kehitystyöhön tulee vuonna 1980 hyväksytyn *Maailman luonnonsuojelun strategian* suunnalta (IUCN-UNEP-WWF 1980). Se painottuu ympäristöjen ekologisiin kysymyksiin mutta nostaa jo ajatuksena esille kestävän kehityksen strategian. Matkailu vastaa osaltaan ajan haasteeseen jo samana vuonna ns. *Manilan julistuksessa,* jossa se ilmaisee halukkuutensa sitoutua ympäristökysymyksiin (World Tourism Organization 1980). Olennaista tässä on nyt se, että matkailun ekologisoituminen näyttäisi liittyvän kysymykseen uusista matkailustrategioista ja matkailuympäristöjen *hoidon* (management) *ja käytön suunnittelusta.*

Ekologisen matkailun ja siinä erityisesti eko- ja luontomatkailun kategorioiden esiinkasvu merkitsee eräänlaista katkosta perinteiseen ja konventionaaliseen matkailuun. Se keskustelu, joka alkaa 1980-luvun vaihteessa ja jota käydään yleisemmän vaihtoehtoisen matkailun käsitteen alla, merkitsee myös perinteisesti ymmärretyn (massa)matkailun transformaatiota. Ekologisen matkailun ja erityisesti eko- ja luontomatkailun kategoria lähettää tärkeän viestin massamatkailun itserefleksioon ja auttaa suuntautumaan massamatkailun käytäntöjen ja käsitteiden muuttamiseen. Muuntumisen prosessissa elävä massamatkailu edustaa näin jatkuvuutta matkailun sisällä. Yritän valaista tässä esittämiäni ajatuksia hieman toisesta näkökulmasta.

Matkailun diskurssin sisällä on kulkenut kaksi toisistaan selkeästi eroavaa käsitystä tai painotusta matkailun luonteesta. Yhdestä näkökulmasta katsottuna matkailu näyttäisi olevan ensi sijassa taloudellista tai tuotannollisteollista toimintaa. Toisesta positiosta käsin matkailusta puhutaan sosiaalisena tai sosio-kulttuurisena ilmiönä. Näissä kahdessa – ja tässä käsitteellistetyssä – erilaisessa tavassa puhua matkailusta ilmenee myös matkailun taloudellisten hyötyjen ja sen aiheuttamien sosiaalisten kustannusten välinen ongelma. Matkailun taloudellinen tai tuotannollis-teollinen tulkinta korostaa matkailun taloudellista merkitystä. Siinä kiinnitetään huomiota mm. matkailulliseen pääomaan, resursseihin, kysyntään ja tarjontaan, matkailutuotteiden tuottamiseen, ulkomaan valuuttaan, työpaikkoihin jne. Matkailun sosiaalinen tai sosio-kulttuurinen tulkinta nostaa puolestaan esille sellaisia kysymyksiä kuten esimerkiksi mitkä ovat matkailun sosiaaliset ja kulttuuriset hyödyt ja haitat, kuinka matkailu

vaikuttaa paikallisyhteisöihin, niiden sosiaalisiin ja taloudellisiin rakenteisiin, perinteisiin ammatteihin, elämäntapaan ja elämänmuotoon, kulttuuriseen perintöön tai perinteisiin luontosuhteisiin, minkälaisilla mekanismeilla globaali sidotaan paikalliseen ja päinvastoin jne.

Matkailun transformaation myötä näyttäisi matkailun diskursseihin ilmaantuvan uudenlaisia painotuksia. Matkailun taloudellis-tuotannollista ulottuvuutta on venytetty luonnon ja luonnonympäristöjen suuntaan. Luonnon tai ihmisen muovaamat ympäristöt näyttäytyvät osana matkailun tuotantoehtoja, tuotannontekijöinä ja osana matkailutuotteita. Matkailua tarkastellaan nykyisin ympäristöjen näkökulmasta, so. matkailun resurssiperustasta käsin. Matkailu on muun teollisuuden tavoin riippuvainen matkailun resursseiksi rakentuvista luonnosta ja luonnonympäristöistä, joita sen tulee suojella ja pyrkiä oman etunsa nimissä säilyttämään. Matkailu perustaa toimintansa ympäristöön ja se alkaa näyttäytyä tästä näkökulmasta entistä enemmän resurssiperusteiselta toiminnalta. Käsitys matkailun taloudellisesta merkityksestä näyttää saavan entistä tärkeämmän sijan myös matkailun sosiaalisessa tai sosio-kulttuurisessa tulkinnassa. Näin yhtä hyvin niissä yhteisöissä ja yhteiskunnissa, joita voidaan pitää kehittyneinä kuin niissä, jotka näyttäytyvät vähemmän kehittyneiltä. Matkailu näyttää tarjoavan option globaalin ja alueellisen alikehittyneisyyden voittamiseen. Tämä yleinen kehitys näkyy kulttuurien turistifioitumisena ja matkailun kulttuuristumisena.

4 Matkailu ja yhteiskunnallinen muutos

Eko- ja luontomatkailun diskurssi auttaa siis ymmärtämään konventionaaliseen matkailuun liittyviä ekologisia ja ympäristöllisiä ongelmia. Mutta eko- ja luontomatkailun historialliseen esiinkasvuun liittyy myös muita laajempia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia muutoksia. Joitakin niistä on tavoitettavissa kriittisestä ympäristödiskurssista, jota luonnehtii 1960-luvulta alkaen teollisuusyhteiskuntiin, niiden luonnonvarojen käyttöön ja niiden aiheuttamiin ympäristöongelmiin kohdistuva arvostelu. Tähän diskurssiin sisältyvä kulttuurikriittinen aspekti kyseenalaistaa myös läntistä elämäntapaa ja sen tuhlailevaa luonnonvarojen käyttöä. Se kysyy maapallon köyhyyden, nälän, epätasa-arvon ja yhteisen ekologisen pääoman epätasaisen käytön jakaantumisen perään. Se kyseenalaistaa niitä eettisiä ja sosiaalisia arvoja, joiden varaan teollisuusyhteiskuntien luontosuhteita on rakennettu jne. Osa tästä kritiikistä saa myönteistä vastakaikua eko- ja luontomatkailussa ja laajemminkin ekologisessa matkailussa.

Kansainvälistyvä matkailu paikantuu näin muuttuviin toiminnallisiin ja institutionaalisiin ympäristöihin. Ne vaikuttavat matkailun kehittämiseen samalla kun matkailu itse tuottaa sosiaalisia, kulttuurisia, taloudellisia, ekologisia ja poliittisia muutoksia ympäristöihin. Ekologisuus muodostaa matkailulle erityisen haasteen, sillä se on mitä suurimmassa määrin nykyistä aikaa luonnehtiva kulttuurinen piirre. Kansainvälistä matkailua luonnehtii nykyisin kasvu. Se on matkailun laajentumista ja intensifioitumista. Matkailun edistämisestä on edetty mat-

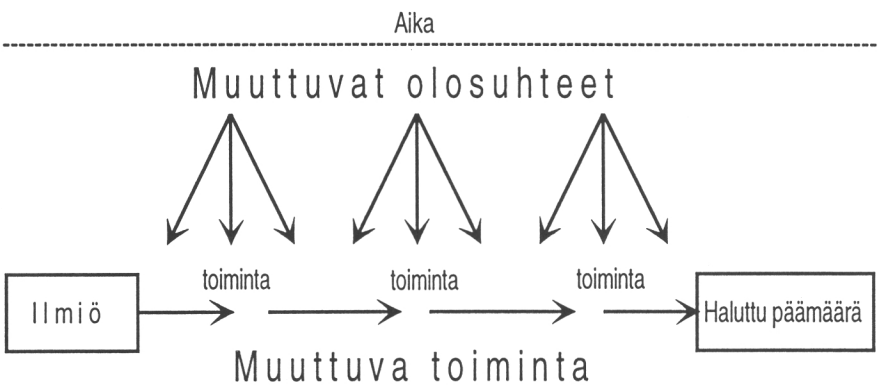
kailun tuotteistamiseen – matkailukokemuksen tuottamiseen. Kansainvälisellä matkailulla näyttäisi olevan erityinen paikka globaalissa kehityksessä, paikallistasolla tapahtuvassa talouden ja ekologian yhdistämisessä. Se vaikuttaa niihin erilaisiin modernisaation muotoihin, joissa yhteiskunnat ja yhteisöt tuottavat itseään. Ja sillä on erityinen asema prosessissa, jossa läntiset jälkiteolliset yhteiskunnat muuntuvat ja jota on toisaalla ryhdytty nimittämään modernin kypsäksi, myöhäis- tai *post*moderniksi vaiheeksi.

5 Matkailun kestävyys matkailun vaikutusten tutkimuksena

En tässä yhteydessä käy läpi jo tavanomaisiksi tulleita kestävän matkailun määrittelyjä. Näistä määritelmistä kiistelevät ennen muuta kriittinen ympäristödiskurssi ja matkailun diskurssi. Niissä on keskeistä se, millä tavalla niissä erotetaan ja yhdistetään kestävyyden ekologinen ja sosio-kulttuurinen aspekti. Yksi varaus on kuitenkin tehtävä kestävän matkailun ideaan. Haluan korostaa käsitteen *metaforista* luonnetta ja sen yhteyttä toiseen ydinmetaforaan, kestävään kehitykseen. Kun kestävä matkailu on tänä päivänä matkailun diskurssia organisoiva ydinmetafora, on kestävä kehitys vastaava kriittisessä ympäristödiskurssissa. Korostettaessa näiden ydinkategorioiden metaforista luonnetta lankeaa epäilyksen varjo niin matkailun kuin kehityksenkin yksipuolisesti ymmärretyn kestävyyden ylle. Toisin sanoen ydinmetaforat sisältävät vanhaa ja uutta ainesta: ei-kestävää ja kestävää. Ajatus kestävästä matkailusta tai kestävästä kehityksestä (myös matkailussa) syntyy nykyisten ongelmien, so. eikestävien kehityspolkujen analyysista.

Yleinen tapa matkailun ongelmien tarkastelussa näyttäisi olevan sen erilaisten sosiaalisten, kulttuuristen, taloudellisten, ekologisten jne. vaikutusten analyysissa. Viittasin jo edellä matkailun yleisiin toimintaehtoihin tai niihin muuttuviin olosuhteisiin, joihin matkailun tulee asemoitua. Matkailu taas vaikuttaa niihin paikallisiin olosuhteisiin tai siihen paikalliseen kontekstiin, jossa matkailutapahtumat viedään läpi. Se vaikuttaa omiin välittömiin toimintaehtoihinsa. Matkailun ongelmallistuminen on merkinnyt sellaisten strategioiden ja menettelytapojen kehittämistä, joilla voitaisiin kontrolloida matkailun kielteisiä vaikutuksia ja seurauksia. Erilaisilla väliintulevilla suunnittelu- ja hoitokäytännöillä pyritään näin ohjaamaan matkailun kehitystä haluttuun suuntaan, so. päämääränä matkailun kestävä kehittäminen. Tässä muodossaan matkailututkimus on ollut paljolti matkailun vaikutusten tutkimista ja käsitys matkailun kestävyydestä määrittynyt matkailun vaikutusten kautta.

Kutsun tällaista tapaa analysoida matkailua *sekventiaaliseksi analyysiksi*. Kuvassa 1 olen lainannut Anselm Straussin ja Juliet Corbinin (1990) tulkintaa prosessista. Siinä kiteytyy näkyvästi sekventiaalisen analyysin perusmalli. Sekventiaalisella analyysilla on tärkeä paikka matkailun tutkimuksessa. Se on kuitenkin rajallinen silloin, kun halutaan ymmärtää matkailua kulttuurisena ilmiönä. Myös sekventiaaliseen analyysiin perustuvat kestävän matkailun määrittelyt jäävät mielestäni liian kapea-alaisiksi ja jättävät huomioon ottamatta tärkeitä elementtejä matkailusta.

Kuva 1. Sekventiaalisen analyysin malli ('prosessi', Strauss & Corbin 1990).
Figure 1. A model of sequential analysis ('process', Strauss & Corbin 1990).

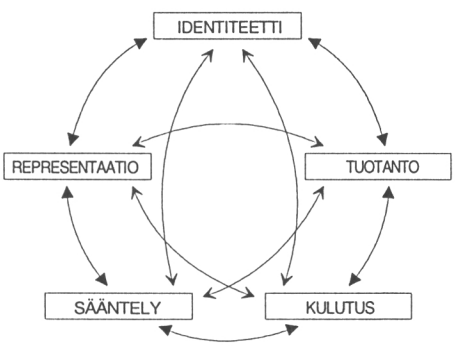
6 Kestävä matkailu kulttuurisena ilmiönä

Lukiessani ajankohtaisia matkailua käsitteleviä mielipidekirjoituksia, uutisia, ilmoituksia, mainoksia, raportteja, jne., olen ihmetellyt niissä käytettyä kieltä, sanoja, jotka näyttäisivät poikkeavan tyystin tavanomaisesta matkailun diskurssin sanastosta. Sama vaikutelma tulee matkailumainosten selailussa, erilaisten informaatiopisteiden ja opastuskeskusten kuvastoja katsellessa jne. Tämä puoli matkailun maailmaa näyttää eroavan suuresti siitä, jonka olen löytänyt ja johon olen jo tottunut matkailun diskurssin analyysissa. Ajatellaanpa vaikkapa sanaa "imago", jonka sanotaan olevan "luontoon perustuvan matkailun kehittämisen merkittävin pullonkaula" Suomessa (Kauppi 1996, s. 28). Tai vaikkapa Metsähallituksen matkailuhankkeilleen kehittelemää "Villi Pohjola" -tavaramerkkiä, jonka on määrä palvella merkkinä "laitoksen markkinoinnin ja mainonnan apuvälineenä" (Savolainen 1996). Tai kuinka kirjoitetaan Lapin joulumatkailussa myytävästä "mielikuvasta" ja siitä kuinka mielikuva on "herkemmin haavoittuva kuin käsin kosketeltava tuote" (Vehmas 1995). Tai tekstejä, joissa sidotaan yhteen matkailu, kulttuuri ja identiteetti. Eräässä niistä nähdään "omasta kulttuurista" nousevien matkailutapahtumien vahvistavan "maakunnan [Lapin] identiteettiä" ja antavan matkailijoille "ainutlaatuisia kokemuksia" (Talvi on yhä ... 1996). Toisissa taas kannetaan huolta siitä, kuinka esimerkiksi kalastusmatkailu Tenolla ja metsästysmatkailu Lapissa uhkaavat perinteisiä elämäntapoja ja niihin rakentuvia identiteettejä jne. (Ojala 1995 ja Aslak 1996).

Edelliset esimerkit havainnollistavat jo sen kuinka perinteisellä sekventiaalisella analyysilla on vaikea tavoittaa matkailuun sisältyvää kompleksisuutta ja ilmiön rikkautta. Olen aikaisemmissa töissäni kehitellyt ajatusta matkailutuotteesta ei-aineellisena tuotteena, so. kokemuksena. Tässä merkityksessä matkailu näyttäytyisi osana sellaista laajenevaa tuotantoa, jossa tuotteena on pelkästään tuotettu kokemus tai jossa kokemuksellinen komponentti muodostaa yhä tärkeämmän osan aineellisesta tuotteesta.

Edelliset esimerkkinäytteet kuvien ja merkkien (diskurssien ja kuvastojen) yhteydestä matkailutuotteeseen ja toisaalta matkailun vaikutuksista kulttuurisiin identiteetteihin kertovat niistä erilaisista tavoista, joissa matkailutuote representoituu ja siitä kuinka matkailutuotteeseen liitetään erilaisia identiteettejä (esim. kalastus- ja metsästysmatkailija). Analysoimalla matkailutuotteen representaatioita liitetään matkailututkimukseen matkailun markkinointi ja mainostaminen. Analyysin kohteina olisivat silloin erilaiset symboliset järjestelmät, matkailutuotteesta kertovat diskurssit ja niissä tuotetut merkitykset, visuaaliset kuvastot, esteettisyys, kuvat, merkit jne. Identiteettien tarkastelu liittäisi näin matkailututkimukseen matkailun toimijat. Näin matkailussa tuotettaisiin – tuotteen ohella – myös identiteettien malleja ja identiteettejä, joihin tuotetta kulutettaessa olisi mahdollisuus sovittautua.

Matkailutuote näyttäytyy olennaisesti kulttuurisena artefaktina. Sekventiaalisessa analyysissa huomio kiinnittyy tuotteen tuottamisesta ja kuluttamisesta syntyviin ympäristövaikutuksiin. Matkailun kulttuurisessa analyysissa sekventiaaliseen analyysiin olennaisesti liittyvät matkailun vaikutustutkimukset laajenisivat sosiaalisen elämän suuntaan. Upotettaessa matkailu kulttuuriin näyttäisi esiinpiirtyvän matkailutuotteen sosiaalista elämää sääntelevä merkitys. Jo sekventiaalinen analyysi paljastaa sen, kuinka matkailun ympäristövaikutukset johtavat matkailun kasvun kontrolliin ja sääntelyyn. Sosiaaliseen elämään vaikutetaan erilaisten matkailua sääntelevien käytäntöjen kautta. Tämä ei kuitenkaan mitätöi niitä vaikutuksia, joita matkailutuote itsessään tuo sosiaalisen elämän sääntelyyn. Kuten aikaisemmin jo havaittiin, nämä matkailutuotteen vaikutukset suodattuvat sosiaaliseen elämään yhtäältä erilaisten representaatiotapojen ja matkailutuotteeseen kiinnittyvien identiteettien kautta ja toisaalta sen mukaan kuinka matkailun tuotanto ja kulutus artikuloituu.

Kuva 2. Kulttuurisen analyysin malli ('kulttuurin kiertokulku', du Gay ym. 1997, Woodwardin 1997 mukaan).
Figure 2. A model of cultural analysis ('circuit of culture', du Gay et al. 1997, ref. Woodward 1997).

Esittelen kuvassa 2 kulttuurisen analyysin mallia. Tässä käytän hyväksi "kulttuurin kiertokulkua" luonnehtivaa teoreettista kehystä kuvaamaan kulttuurin analyysin kohteita. Se auttaa osaltaan jäsentämään niitä ajatuksia, joita olen edellä matkailun teoreettisten kehitelmien yhteydessä pukenut sanoiksi. Kulttuurin kiertokulun malli on alunperin kehitelty kulttuurintutkimuksen piirissä ja olen lainannut sitä tähän paperiin Kathryn Woodwardilta (1997). Mallin alkuperäiset kehittelijät ovat du Gay ym. (1997). Olennaista tässä mallissa on kiertokulkua luonnehtivat momentit: identiteetti, tuotanto, kulutus, sääntely ja representaatio ja niiden keskinäinen riippuvuus.

7 Eräitä implikaatioita kestävälle matkailulle

Identiteettiin, tuotantoon, kulutukseen, sääntelyyn ja representaatioon kohdistuva tutkimus näyttäisi tarjoavan erään hedelmällisen lähtökohdan kehitettäessä kestäviä matkailukäytäntöjä ja niitä kuvaavia käsitteitä. Ne nostavat esiin matkailun kestävyyden sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset aspektit. Näihin aspekteihin tulisi yhdistää matkailun ekologinen kestävyys. Ekologisuudesta pitäisi tulla – teknisen ohella – matkailun tuotannon ja kulutuksen artikuloitumista ohjaava periaate. Kestävän matkailun kulttuurisessa tulkinnassa ekologisuus ei voisi kuitenkaan rajoittua vain tuotantoon ja kulutukseen. Sen tulisi olla kulttuurisena piirteenä mukana myös matkailun aiheuttamassa sosiaalisen elämän sääntelyssä, erilaisissa matkailun representaatioissa ja matkailun tuottamissa identiteeteissä.

Kirjallisuus

Aslak, J. 1996. Tenolaisen identiteetti? Lapin Kansa, mielipide 17.6.1996.

Budowski, G. 1976. Tourism and environmental conservation: conflict, coexistence, or symbiosis? Environmental Conservation 3(1): 27–31.

du Gay, P., Hall, S., Janes, L., MacKay, H. & Negus, K. 1997. Doing cultural studies: the story of the Sony Walkman. Sage/The Open University, London.

IUCN-UNEP-WWF. 1980. World conservation strategy. Living resource conservation for sustainable development. Gland, Switzerland.

Kauppi, L. 1996. Suomen luonto kansainvälisenä matkailutuotteena. Finnish nature as an international tourism product. Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskuksen julkaisuja A:70. Suomen Matkailun Kehitys Oy, Helsinki. 39 s.

Lohiniva, S. 1995. Eko- ja luontomatkailun diskurssi "kestävän matkailun" käytäntönä. Julkaisussa: Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.). "Jos metsään haluat mennä...". Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 17–28.

— 1997. Erämaaluonto matkailun ympäristönä ja näyttämönä – eko- ja luontomatkailun diskurssi. Käsikirjoitus.

Ojala, J. 1995. Lapin riistakannoista ja metsästyksen sääntelystä. Lapin Kansa, puheenaihe-palsta 21.11.1995.

Savolainen, S. 1996. Haluamme kehittää luontomatkailua yhdessä yritysten kanssa. Lapin Kansa 16.1.1996.

Strauss, A. & Corbin, J. 1990. Basics of qualitative research. Grounded theory procedures and techniques. SAGE Publications, Newbury Park. 270 s.

Talvi on yhä suurempi mahdollisuus. 1996. Lapin Kansa, pääkirjoitus 22.2.1996.

Vehmas, M. 1995. Joulumatkailu on hyväksi todettu tuote. Lapin Kansa 28.12.1995.

Woodward, K. 1997. Introduction. Julkaisussa: Woodward, K. (ed.). Identity and difference. Culture, media and identities. Sage Publications, London. s. 1–6.

World Tourism Organization (WTO). 1980. Manila declaration on world tourism. World Tourism Conference, Manila, 1980. Madrid. 6 s.

Kestävyys – mahdollisuuksia tuleville sukupolville

Arto Naskali

Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema,
PL 16, 96301 Rovaniemi

arto.naskali@metla.fi

Sustainability – opportunities for future generations

Over the past few years the view that all kind of tourism should be sustainable has strengthened. According to this view sustainability is not only a characteristics of one form of tourism but the goal for the tourism in full. In this context the so called ecotourism is a means to fasten the "greening" of whole tourism. But what is sustainability and when is for example tourism sustainable? This paper explores the concept of sustainability emphasising the issues of scale and hierarchy of systems when defining the sustainability criterion for collective choices. The point of departure then is an approach which is called scientific contextualism. Pure welfarist approaches are rejected as a means to defining the sustainability constraints in environmental management.

1 Johdanto

Taloudellisen kasvun eli talouden materiaalisen läpivirtauksen (*material throughput*) kasvun haitallisista ja peruuttamattomista vaikutuksista luonnolle on kannettu huolta jo kauan. Suhteellisen uutena asiana voidaan sen sijaan pitää tämän ongelman tarkastelemista käsitteiden "kestävyys" ja "kestävä kehitys" alla. Kestävyys-käsitteestä on viime vuosina tullut jonkinlainen klisee. Kukaan ei vastusta kestävyyttä, koska kukaan ei täsmällisesti tiedä, mitä kestävyys todella edellyttää.

Epätäsmällisyydestään huolimatta, tai ehkä juuri sen vuoksi, kestävyyden käsitteestä on tullut poliittisesti suosittu. Se on moraalinen käsite. Kestävyyden moraalinen puoli liittyy ihmisten melko vaistomaiseen tuntemukseen siitä, että vanhempien ensisijainen velvollisuus on huolehtia omista lapsistaan. Kestämätön kehitys mer-

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 43–59.

kitsee jotakin päinvastaista. Siinä nykypolvi ottaa resursseja pois tulevilta sukupolvilta eli varastaa omilta jälkeläisiltään.

Monet pitävät kestävyyttä hyödyttömänä käsitteenä siksi, että sille ei tunnu löytyvän täsmällistä "määritelmää". Costanzan ja Pattenin (1995) mukaan kestävyyden täsmällisestä "määritelmästä" puhuminen vie kuitenkin harhaan. Heidän mielestään keskeisintä kestävyydessä ei ole määritelmän löytäminen vaan yksimielisyyteen pääsy kestävyyden kohteesta. He toteavat myös, että puhuttaessa kestävyyden määritelmistä ei yleensä kiinnitetä huomiota sovellutusten mittakaavoihin.

Daly (1996) katsoo, että käsitteestä kuin käsitteestä saadaan harmiton laajentamalla sen merkitystä sisältämään kaikki mahdollinen. Hänen mielestään aikanaan suhteellisen selkeä ajatus taloudellisen järjestelmän ympäristöllisestä kestävyydestä on vähitellen hautautunut sellaisiin käsitteellisiin laajennuksiin kuten sosiaalinen, poliittinen ja kulttuurinen kestävyys. Hän ennustaakin, että kohta on ehkä puhuttava "kestävästä kestävyydestä".

Ajatus kestävyydestä ei ole uusi. Se opittiin tuntemaan viimeistään 1900-luvun alussa kestävän käytön käsitteen muodossa. Uudistuvien luonnonvarojen tai tarkemmin sanottuna biologisten resurssien käytön yhteydessä kestävyydellä onkin jo kauan ollut suhteellisen täsmällisen tuntuinen sisältö sellaisissa fraaseissa kuin "kestävä tuotto" (*sustainable yield*) ja "suurin kestävä tuotto" (*maximum sustainable yield*). Suurimmalla kestävällä tuotolla (tai oikeastaan tuotoksella) voidaan esimerkiksi tarkoittaa jostakin ympäristöjärjestelmästä rajoittamattomana aikana saatavaa määrällisesti mahdollisimman suurta yksittäisen uudistuvan luonnonvaran tasaista jatkuvaa ainesvirtaa eli esimerkiksi metsistä saatavaa tasaista puutavaravirtaa. Tätä voidaan pitää "monokulttuurisena" (yhteen lajiin keskittyvänä) kestävän käytön määritelmänä. Kestävälle käytölle on kuitenkin kehittynyt vähitellen myös "polykulttuurinen" (biodiversiteettitavoitteiseen ekosysteemin hoitoon keskittyvä) määritelmä. Esimerkiksi Rion biodiversiteettisopimuksessa puhutaan biodiversiteetin suojelusta ja kestävästä käytöstä (United Nations Environment Programme 1992). Tällöin kestävällä käytöllä tarkoitettaneen biodiversiteetin osien sellaista yksityistä käyttöä, joka tuottaa yksityisten hyötyjen lisäksi myös julkisia hyötyjä eli esimerkiksi turvaa biodiversiteetin säilymistä tuleville sukupolville.

Myös kestävän matkailun käsite on kehittynyt ja muuttunut merkittävästi lyhyessä ajassa. Aluksi pohdittiin lähinnä sitä, millainen matkailu on kestävää ja millainen ei. Viime vuosina on kuitenkin vahvistunut sellainen käsitys, jonka mukaan kaiken matkailun on oltava kestävää (Clarke 1997). Kestävyys ei siis olisi vain jonkin tietyn matkailumuodon ominaisuus vaan kaiken matkailun tavoite. Tällaisessa normatiivisessa yhteydessä niin sanottu ekomatkailu on keino nopeuttaa matkailun "viherryttämistä" (Blamey 1997). Kestävä kehitys voi olla mahdollista ilman matkailua mutta se ei ole mahdollista, jos matkailu on kestämätöntä.

Kestävyys on aivan liian iso asia tarkasteltavaksi lyhyessä artikkelissa kovin kattavasti. Tässä kirjoituksessa käsitellään sen vuoksi vain hyvin pientä osaa kestävyyteen liittyvistä näkökohdista. Aiheen ajankohtaisuu-

desta kertoo kuitenkin jotain se, että Land Econmics -aikakauskirjan tuore numero (73/4) on kokonaan pyhitetty kestävyydelle (ks. Howarth 1997a).

2 Hierarkkisten järjestelmien kestävyys

Kestävyyden perusajatus on periaatteessa melko selvä. Kestävä järjestelmä on sellainen, joka säilyy eli pysyy elossa. Costanza ja Patten (1995) monimutkaistavat tilannetta kuitenkin kysymällä: (1) Mikä järjestelmä, osajärjestelmä tai jonkin järjestelmän ominaisuus säilyy? (2) Kuinka kauan se säilyy? ja (3) Milloin on mahdollista arvioida sitä, onko jokin järjestelmä, osajärjestelmä tai ominaisuus säilynyt? Käsitteet mittakaava ja hierarkia osoittautuvat tärkeiksi, kun näihin kysymyksiin etsitään vastausta.

Säilytettävä ilmiö voi esimerkiksi olla jokin tietty eliölaji tai eliölajien muodostama kokonaisuus tai sitten vaikkapa jokin talouden toimiala tai yksittäinen liikeyritys. Kestävyyden määritelmä korvataankin usein jonkinlaisella kestäviksi toivottujen asioiden tai ominaisuuksien listalla. Mutta kaikkea ei voida säilyttää ja siksi helposti asetetaan ristiriitaisia tavoitteita. Kestäviksi haluttujen asioiden listan laatimista tärkeämpää olisikin päästä yhteisymmärrykseen siitä asiasta, joka pyritään säilyttämään.

Kestävyyden ajatellaan usein merkitsevän jonkin asian säilymistä ikuisesti. Mutta mikään ei voi kestää ikuisesti. Kestävyys ei sen vuoksi ole sama asia kuin jonkin järjestelmän tai ominaisuuden äärettömän pitkä elinkaari. Jos se olisi sitä, niin silloin mikään ei olisi kestävää. Kestävyydellä voidaankin tarkoittaa vain sen pituista elinkaarta, joka on tarkasteltavalle järjestelmälle ominaisen aikamittakaavan mukainen. Yleensä puhuttaessa jonkin järjestelmän kestävyydestä järjestelmien väliset hierarkkiset vuorovaikutussuhteet jäävät helposti vaille huomiota sekä aika- että tilamittakaavoissa.

Esimerkiksi organismien solujen elinkaaret ovat usein suhteellisen lyhyet. Koko organismin elinkaari on kuitenkin sen yksittäisten solujen elinkaaria pitempi ja saman lajin organismien muodostaman populaation elinkaari on sen yksittäisten organismien elinkaaria pitempi. Toisin sanoen jokaisella järjestelmällä on juuri sille ominainen elinkaaren pituus eli samalla erilaisten ja hierarkkisesti eritasoisten järjestelmien ominaiselinkaaret ovat eripituiset. Kestävä järjestelmä on silloin sellainen, joka saavuttaa täyden odotetun (sille ominaisen) elinkaarensa sitä ympäröivien järjestelmien hierarkioiden verkossa. Järjestelmien ja osajärjestelmien hierarkiaverkkoa erilaisten aika- ja tilamittakaavojen poikki kutsutaan "metajärjestelmäksi".

Ihmisyksilöt ovat tässä metajärjestelmässä kestäviä saavuttaessaan normaalit maksimielinkaarensa (noin 80–90 vuotta). Koko ihmiskunnan elinkaari on kuitenkin ihmisyksilöiden elinkaaria huomattavasti pitempi. Usein onkin täysin aiheellisesti kysytty, mitä tapahtuisi ihmiskunnan kestävyydelle, jos ihmisyksilöt eläisivät ikuisesti. Mutta osajärjestelmän kuolemattomuus ei ole kestävyyttä, koska silloin laajemman järjestelmän evolutionaarinen sopeutuminen muuttuviin olosuhteisiin vaarantuisi tai estyisi kokonaan, mikä lopulta tuhoaisi myös osajärjestelmän.

Myös ekosysteemien luonnolliset elinkaaret ovat rajallisia vaikkakin ne ovat usein hyvin pitkiä. Ekosysteemit kehittyvät paitsi monien ulkoisten tekijöiden, kuten ilmasto-olosuhteiden muutosten, myös omien sisäisten kehitysmuutostensa seurauksena. Sen vuoksi olisi tärkeää voida erottaa ne muutokset, jotka johtuvat ekosysteemin normaalin elinkaaren rajoista, niistä muutoksista, jotka lyhentävät sen elinkaarta. Kaikki ne tekijät, jotka lyhentävät ekosysteemin luonnollista kestoa, heikentävät samalla sen kestävyyttä. Järjestelmä onkin kestävä vasta sitten, kun se säilyttää nimellisen toimintatilansa vähintään luonnollisen odotetun kestonsa ajan. Minkään osajärjestelmän kestävyyttä ei sen vuoksi pitäisi arvioida jonkin sitä alemman tai ylemmän hierarkiatason järjestelmän kestävyyskriteereillä.

Niin sanotun järjestelmien hierarkiateorian keskeinen havainto on se, että hierarkkisesti alemman järjestelmän elinkaari on sitä hierarkkisesti laajemman järjestelmän elinkaarta lyhyempi. Tämä voidaan sanoa myös toisella tavalla siten, että alemman järjestelmän muutosnopeus on laajemman järjestelmän muutosnopeutta suurempi. Järjestelmän evoluutiotahan ei lainkaan tapahtuisi, jos sen osajärjestelmien tai komponenttien kesto ei olisi rajallinen, koska vain tällöin uusien vaihtoehtojen valikoituminen on mahdollista. Ilman alemmassa skaalassa tapahtuvaa kuolemista ei olisi evolutionaarista muutosta (sopeutumiskykyä) laajemmassa skaalassa. Siksi järjestelmän keston on lisäännyttävä hierarkkisesti skaalan mukana, mikä merkitsee samalla sitä, että koko järjestelmän muutosnopeuden on oltava osajärjestelmien muutosnopeuksia hitaamman.

Sellaiset järjestelmät jäykistyvät eivätkä sopeudu kovin helposti muutoksiin, joiden skaaloittainen kestojen tasapaino ei ole sopiva. Jos järjestelmän jotkut osat kestävät liian kauan, niin silloin järjestelmä ei kykene sopeutumaan muutoksiin riittävän nopeasti. Tällainen järjestelmä ei myöskään ole kestävä. Järjestelmät ovat kestämättömiä myös silloin, kun niiden osien kestot ovat liian lyhyet.

Järjestelmien kestävyyttä voidaan lopulta arvioida vasta tosiasioiden perusteella. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikki kestävyyden määritelmät ovat parhaimmillaankin vain aiottujen toimenpiteiden seurausten ennusteita. Järjestelmä tiedetään kestäväksi vasta sitten, kun on kulunut riittävästi aikaa ennusteiden pitävyyden varmistamiseen. Siksi olisi kehitettävä entistä parempia menetelmiä ennustamaan sitä, minkälaiset toimenpiteet ylläpitävät kestävyyttä. Lisäksi eri politiikkojen ja erilaisten politiikkakeinojen arvioinnissa esiintyvää epävarmuutta pitäisi hallita nykyistä paremmin (Woodward ja Bishop 1997). Käytännössä tämä tarkoittaa niin sanottujen varovaisuuspolitiikkojen (varovaisuusperiaate yms.) soveltamista.

3 Ekosysteemin hoito

Ympäristöfilosofi Bryan G. Nortonin mukaan luonnonhoidon perusteet on ajateltava kestävyyden näkökulmasta kokonaan uudestaan. Hän soveltaakin Aldo Leopoldin kestävän ympäristönhoidon teoriaa, joka eroaa merkittävästi tavanomaisista luonnonvarojen hoidon teorioista (Norton 1990). Leopoldhan kehitti tarkastelutavan, jota Norton (1992) kutsuu ympäristönhoidon kontekstualistiseksi lähesty-

mistavaksi (*contextualism*). Leopold kiinnitti erityistä huomiota hierarkiateoriaan, joka vielä hänen elinaikanaan oli uusi lähestymistapa ymmärtää ekologisten järjestelmien monimutkaisuutta. Hierarkiateoria perustuu yleiseen systeemiteoriaan ja se tarkastelee sellaista järjestelmien sisäistä itseorganisoitumista, jota Leopold nimittää "eheydeksi" ("*integrity*"). Leopoldin mukaan ympäristönhoidon olennainen tehtävä on suojella luonnonjärjestelmien monimutkaista organisoitumista eli eheyttä laajassa skaalassa. Hänen kuuluisan ohjeensa mukaan:

"A thing is right when it tends to preserve the integrity, stability, and beauty of the biotic community. It is wrong when it tends otherwise." (Leopold 1949, 224-225)

Hierarkiateoria tarjoaa käsitteelliset välineet mallintaa luonnonhoidon toimenpiteitä laaja-alaisen järjestelmän kontekstissa eli se luo samalla valmiuksia hierarkian eri tasojen välisten riippuvuuksien mallintamiselle. Hierarkiateoreetikkojen mukaan luonnonjärjestelmiin sisältyy monimutkaisuutta siksi, että järjestelmien on sisällettävä erilaisen kehitysnopeuden omaavia prosesseja (Norton 1996). Hierarkiateorian pääoletushan on se, kuten edellä todettiin, että osajärjestelmän muutosdynamiikka on laajemman järjestelmän muutosdynamiikkaa nopeampi (hierarkkista ekosysteemikäsitettä ovat kehittäneet muun muassa O'Neill ym. 1986). Esimerkiksi metsäekosysteemien ekologisen eheyden säilyminen laajassa spatiaalisessa skaalassa on tärkeä asia, jotta alemmilla skaaloilla (esimerkiksi yksittäisillä kohteilla) säilyy joustavuutta ekologisten olosuhteiden muutosten tai ihmisten muuttuvien tarpeiden varalta (Norton ja Toman 1997). Leopoldin ajatuksista onkin syntynyt luonnonvarojen hoidolle uusi käytännön paradigma, jota nimitetään ekosysteemin hoidoksi (*ecosystem management*) (Callicott 1998).

Norton ja Ulanowicz (1992) lähtivät luonnonhoidon kysymysten tarkastelussaan liikkeelle tällaisesta ekologisia rakenteita koskevasta näkemyksestä, joka sisältää ajatuksen osajärjestelmien hierarkiasta. He kehittivät erityisen kokonaisekosysteemin hoidon käsitteen (*whole ecosystem management*), joka perustuu sellaiselle ajatukselle, jonka mukaan luonnonvaran tuotannossa ei tule hoitaa vain ympäristöjärjestelmän osia (kohteita kuten metsiköitä) vaan myös itse järjestelmää järjestelmänä. Viime aikoina onkin entistä selvemmin alettu ymmärtää sitä, että esimerkiksi biodiversiteettipolitiikassa on keskityttävä paitsi yksittäisiin kohteisiin, kuten metsiköihin, myös näitä kohteita huomattavasti laajempaan mittakaavaan, mikä käytännössä tarkoittaa sitä, että aggregoivien mallien rinnalle tarvitaan holistisia malleja (Norton 1996). Leopoldilaisessa holistisessa lähestymistavassa jokaista ympäristönhoidon ongelmaa tarkastellaankin kahdella tavalla, ensiksi "soluna" ja toiseksi "soluna" kontekstissaan. Swallow (1996) on hiljattain tarkastellut mielenkiintoisella tavalla ekosysteemin hoidon paradigmasta esiin nousevia taloudellisia kysymyksiä ja erityisesti taloustieteen ja luonnonsuojelubiologian välisen vuoropuhelun vaikeuksia. Swallow tarkastelee metsäekosysteemin hoitoa kahden erilaisen lähestymistavan perusteella, joista ensimmäisessä ekosysteemin hoito tulkitaan laajennetuksi luonnon monikäytöksi ja toisessa se nähdään rajoitteena.

Kontekstuaalinen luonnonhoito perustuu, ei yksinomaan luonnonsuojelubiologiaan, vaan kontekstualistiseen ympäristöetiikkaan, jossa yksilötason käyttäytymisen sijasta huomio kiinnitetään yksilöiden yhdessä luomiin käyttäytymistrendeihin. Mielenkiintoa ei siten kohdisteta vain yksilötason yksittäisiin toimenpiteisiin vaan näiden toimenpiteiden yhdessä muodostamiin sosiaalisiin trendeihin, jotka vasta vaikuttavat ekologisiin järjestelmiin. Kontekstuaalisessa analyysissa toiminnan moraalinen merkitys ei siten riipu vain toiminnan sisällöstä vaan myös toiminnan kontekstista. Vasta trendit määrittävät sen, onko yksilöiden käyttäytymisellä sukupolvien välisiä vaikutuksia. Spatiaalinen skaala onkin hyvin olennainen tekijä otettavaksi huomioon silloin, kun halutaan selvittää itseorganisoituvien järjestelmien ylläpitoprosessien suojelun merkitystä yli ajan.

Kuitenkin vasta aivan viime vuosina on alettu kiinnittää huomiota siihen, että ihmisten trendinä harjoittamat luonnon käyttö- ja hoitotavat vaikuttavat ekologisiin prosesseihin ja sitä kautta laajan niin sanotun ekologisen maisema-alueen (*landscape-area*) kokonaisuutena tarjoamiin aktuaalisiin ja potentiaalisiin tavaroihin ja palveluihin (hyötyihin). Sen vuoksi myös metsissä tapahtuvaa tuotantoa on viime aikoina alettu tarkastella entistä selvemmin sellaisena prosessina, jota tukevat yksittäistä metsikköä laajemman järjestelmän prosessit. Skaalan huomiotta jättämisen ilmeinen seuraus on ollut luonnonhoidon "epäonnistuminen" (*management failure*), josta taas on aiheutunut tarve muuttaa luonnonhoidon periaatteita. Luonnonhoidon periaatteita uudistettaessa on puolestaan havaittu, että luonnonhoidon, kuten metsänhoidon, tulee olla yhtä aikaa sekä kohde- että skaalakeskeistä. Epäspatiaaliset lähestymistavat ovat osoittautuneet riittämättömiksi sen vuoksi, että ekologiset prosessit ja maisemarakenteet ovat täysin riippuvaisia spatiaalisesta ulottuvuudesta. Koska ekologiset rakenteet ja sosioekonomiset arvot vaihtelevat hyvin paljon maisema-alueen eri osissa, niin jo senkin vuoksi luonnonhoidon menetelmiin tarvitaan vaihtelua. Järjestelmän rajojen ja mittakaavan valinnoista tulee tällöin olennainen osa tiettyyn tarkoitukseen hoidettavan ekologisen järjestelmän kuvausta. Pohjoismaissa kehitetty niin sanottu ASIO -malli (*aldrig, sällan, ibland, ofta*) on hyvä esimerkki ekologisesta metsäsuunnittelun mallista, joka perustuu luonnonmaiseman prosesseihin (ks. Naesset ym. 1997).

Yleensä yksittäistä metsikköä tai jotakin muuta maa-alaa arvotettaessa oletetaan sitä ympäröivän maiseman spatiaalinen koostumus annetuksi. Kuitenkin maisema-alueen kaikkien maanomistajien omiin maihinsa kohdistamat käyttö- ja hoitopäätökset yhdessä määrittävät maisemakomponenttien spatiaalisen rakenteen. Tällaisia spatiaalisen koostumuksen (*spatial pattern*) vaikutuksia maiseman todelliseen tuotosyhdistelmään voidaan kutsua "kokoonpanovaikutuksiksi" (*economies of configuration*). Kokoonpanovaikutusten vuoksi luonnonhoidossa on tärkeää työskennellä kokonaisten maisema-alueiden tasolla eikä pelkästään yksittäisten maanomistajien omistamilla usein pienialaisilla kohteilla.

Tähän liittyvä markkinoiden epäonnistumisen tyyppi, jota voidaan nimittää maisemamittakaavan markkinaepäonnistumiseksi (*landscape-scale market failure*), on yllättävää

kyllä havaittu vasta aivan viime vuosina (Gottfried ym. 1996). Se kyseenalaistaa markkinoiden kyvyn luoda optimaalisia ekologisia maisemia. Maisemamittakaavan markkinaepäonnistuminen saattaakin olla yksi merkittävimpiä biodiversiteetin katoamisen ja luonnon ekologisen eheyden särkymisen taustasyitä (*underlying causes*). Vaikka puuttuvista markkinoista tai epätäydellisistä omistusoikeuksista johtuvat tavanomaiset markkinoiden epäonnistumiset korjattaisiinkin, niin maisemamittakaavan markkinaepäonnistuminen saattaa edelleen jäädä jäljelle. Jotta saataisiin aikaan kestäviä maisema-alueita, pitäisikin luoda sellaisia instituutioita, jotka korjaavat myös maisemamittakaavan markkinaepäonnistumisen. Koska on tuotettava paitsi kohdetason myös maisematason hyödykkeitä (erilaisia palveluksia, esimerkiksi ylläpidettävä ekologisia prosesseja), niin politiikkatoimenpiteitä suunniteltaessa jokainen maanomistaja on otettava huomioon yksilöllisesti. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että maanomistajille tulee tarjota eritasoisia (esimerkiksi taloudellisia) kannustimia, jotta jokainen heistä toimisi optimaalisesti maiseman kannalta. Maisematason vaatimuksethan ulottuvat jokaisen yksittäisen metsikön käsittelyyn, joten yleiset käsittelyohjeet vaativat rinnalleen maisema-alueen mukaiset erityisohjeet. Jokin tietty metsikkö voi olla vaikkapa jonkinlaisen niin sanotun ekologisen käytävän osa tai se voi olla jonkin eliölajin niin sanottu askelkivi. Joihinkin metsiköihin saatetaan puolestaan kohdistaa niin sanottuja ennallistamistoimenpiteitä.

Ekologeille ekologisten järjestelmien spatiaalinen dynamiikka on tavallisesti ollut yhtä tärkeä asia kuin temporaalinen eli ajallinen dynamiikka. Elinympäristöjen spatiaalisella järjestäytymisellä onkin voitu osoittaa olevan merkittävä vaikutus myös lajien diversiteettiin ja ekologisiin prosesseihin. Taloustieteilijät ovat kuitenkin kiinnittäneet huomattavasti vähemmän huomiota spatiaaliseen dynamiikkaan kuin temporaaliseen dynamiikkaan (Bockstael 1996). Kuitenkin pitkällä aikavälillä kaikki riippuu siitä, saadaanko sellaisia luonnon prosesseja suojeltua, jotka tukevat ja ylläpitävät ekologisten järjestelmien eheyttä laajassa mittakaavassa. Laajat järjestelmät ovat kaiken ihmistoiminnan konteksti ja ne ovat samalla myös tällaisen toiminnan arvon olennainen elementti. Koko maisema-alueen arvoa ei sen vuoksi voida määrittää arvottamalla yksittäisiä komponentteja irrallaan kokonaisuudesta. Yksittäisen komponentin, esimerkiksi metsikön, arvohan on riippuvainen maisematason ekologisten prosessien pysyvyydestä. Metsikön arvo vaihtelee siten maisematason muutosten mukana. Suomessa tätä spatiaalista ongelmaa on viime aikoina alettu korjata niin sanotuilla alue-ekologisilla metsäsuunnitelmilla, toistaiseksi tosin vain valtion mailla (Korkalo ym. 1997 ja Karvonen ym. 1997).

Kontekstualismissa ympäristöön liittyvät moraaliset velvollisuudet asettuvat historialliseen kontekstiin (Norton 1996). Siinähän korostetaan sitä, että kun tieto ekologisesta särkyvyydestä ja ihmisen voimakkaasta teknologisesta kapasiteetista ja kyvystä muuttaa ekologisia järjestelmiä oletetaan annetuksi, niin silloin nykysukupolvella on kaikkiin muihin sukupolviin verrattuna erityisvastuita. Norton huomaakin, että väestön kasvun ja kehittyneen teknologian vuoksi ihmis-

kunta pystyy vasta nyt toden teolla muuttamaan laajoja ja normaalisti hyvin hitaasti muuttuvia ekologisia ja ilmastollisia järjestelmiä. Tällöin näistä järjestelmistä mitä todennäköisemmin tulee epävakaita. Ihmiset ja kulttuurit ovat kuitenkin kehittyneet elämään hitaasti muuttuvien järjestelmien puitteissa. Nortonin mukaan nyt elääkin siten historian ensimmäinen sukupolvi, joka voi aiheuttaa luonnolle sellaisia peruuttamattomia muutoksia, jotka ovat aivan liian nopeita, jotta tulevat sukupolvet pystyisivät niihin sopeutumaan. Luonnonjärjestelmiin sisältyvät kynnykset (*thresholds*), kuten palautuvuus (*resilience*), merkitsevätkin vaatimusta asettaa rajoitteita erityisesti juuri nykysukupolven yksilöllisen käyttäytymisen sellaisiin trendeihin, jotka uhkaavat kiihdyttää epätasapainottavien muutosten syntymistä normaalisti hitaasti muuttuviin ympäristöllisiin järjestelmiin. Moraalisesta näkökulmasta katsottuna nämä rajoitteet voivat edustaa tulevien sukupolvien *rawlsilaisittain* "reilua" kohtelua (Norton 1989).

Kestävyyden ajatuksesta siten seuraa, että ei pitäisi epävakaistaa normaalisti hitaasti muuttuvia järjestelmiä, joiden muuttumattomuudesta monen eri sukupolven jokapäiväinen elämä riippuu. Kaikkea luontoon vaikuttavaa toimintaa on sen vuoksi aina tarkasteltava yhtäaikaa useammasta kuin vain yhdestä spatiaalisesta mittakaavasta (skaalasta). Myös metsäekosysteemejä tulisi tämän mukaan tarkastella samaan aikaan monesta mittakaavasta. Toman ja Ashton (1996) muistuttavat, että erilaisia paikallisia ympäristömuutoksia voitiin ennen hyväksyä suhteellisen helposti siksi, että mahdollisuudet menetettyjen ekosysteemipalvelujen (arvojen) korvaamiseen laajemmasta järjestelmästä saatavilla palveluilla olivat paremmat kuin mitä ne ovat tämän hetken sellaisten uhkatekijöiden kohdalla, kuten lajien ja biodiversiteetin katoaminen sekä ilmaston muutos. Tämän hetken uhkatekijät ovat globaaleja ja koskettavat aina kerrallaan erittäin suuria maantieteellisiä alueita.

Kontekstualismiin sisältyy implisiittisesti ajatus luonnonvarojen kestävästä käytöstä. Ympäristöfilosofiana se ei sen vuoksi ole täysin luontokeskeinen (ei-ihmiskeskeinen eli ei-antroposentrinen). Norton (1995a) nimittääkin ympäristöfilosofista lähestymistapaansa heikoksi ihmiskeskeisyydeksi (*weak anthropocentrism*). Ideologisen sisältönsä puolesta kontekstualismi voidaan näin ollen sijoittaa jonnekin rajoittamattoman talouskasvun ihanteen ja syväekologisen (*deep ecology*) ajattelun välimaastoon. Vaikka ei-ihmiskeskeisten luonnon itseisarvoteorioiden kehittäminen onkin osoittautunut suureksi filosofiseksi haasteeksi, niin sellaisten soveltaminen käytäntöön tuntuu jatkuvasti olevan vaikeaa. Toisaalta viime aikoina on kuitenkin korostettu, että heti kun on ratkaistava luonnonhoidon käytännön ongelmia, niin silloin mainitut vastakkaiset lähestymistavat alkavat konvergoitua eli lähestyä toisiaan. Heikkoa ihmiskeskeisyyttä on tosin arvosteltu myös liian heikoksi ympäristöfilosofiaksi sillä perusteella, että siihen perustuva ympäristöpolitiikka ei ehkä sittenkään ylläpidä ekologista eheyttä. Tämä tarkoittaa sitä, että heikon ihmiskeskeisyyden perusteella tehdyt käytännön ratkaisut eivät ehkä olekaan kestäviä (Steverson 1995). Eettisenä ympäristönhoidon teoriana kontekstualismin katsotaan kuuluvan moraalisen pluralismin piiriin. Kirjal-

lisuudessa on kuitenkin kiistelty paitsi siitä, oliko Aldo Leopold antroposentristi vai ei-antroposentristi, myös siitä, edustaako hänen maaetiikkansa (*land ethic*) moraalista monismia vai moraalista pluralismia (Norton 1995a, Proctor 1996).

Luonnonhoidon kannalta kontekstualistisen lähestymistavan ehkä olennaisin elementti on sitoutuminen suojelemaan ekologisten järjestelmien eheyttä ja ekosysteemien terveyttä (*ecosystem health*) (Norton ja Toman 1997). Ekologiset järjestelmäthän ovat se konteksti, jonka sisällä ihmiskunta ja samalla sen yhteisöt, kulttuurit ja jopa arvot ovat kehittyneet. Ilmeisesti mitään näistä ei voida suojella suojelematta samalla sitä kontekstia, jossa ne ovat syntyneet. Koska ekologiset järjestelmät muuttuvat ihmisen luomaa kulttuuria huomattavasti hitaammin, niin laajan ympäristöjärjestelmän eheys on myös kaiken inhimillisen toiminnan edellytys. Ihmisen taloudellinen ja kulttuurinen järjestelmä eivät kumpikaan kykene sopeutumaan laajan ympäristöjärjestelmän nopeisiin muutoksiin.

Kestävyys on siten jonkinlainen riippuvuus dynaamisten ihmisen taloudellisten järjestelmien ja niitä laajempien dynaamisten mutta normaalisti taloudellisia järjestelmiä hitaammin muuttuvien ekologisten järjestelmien välillä siten, että (a) ihmisyksilöt voivat hyvin, (b) ihmiselämä voi jatkua määrittelemättömän kauan, (c) inhimilliset kulttuurit voivat kehittyä, mutta jossa (d) ihmistoiminnan vaikutukset pysyvät sellaisissa rajoissa, että ihmistoimintojen ympäristöllisen kontekstin eheyttä ja terveyttä ei tuhota (Norton 1992). Kontekstualistisen luonnonhoidon lähestymistavan ehkä olennaisin elementti on siten sitoutuminen suojelemaan ekologisten järjestelmien eheyttä ja terveyttä.

4 Ekologinen kestävyys

Callicottin ja Mumfordin (1997) mukaan luonnonsuojelufilosofia on lähes vuosisadan ajan jakaantunut kahteen pääkoulukuntaan: konservationismiin eli resursismiin (*conservationism, resourcism*) ja erämaisten alueiden suojeluun eli preservationismiin (*preservationism*). Ensiksi mainitun suuntauksen tärkein edustaja on Gifford Pinchot ja jälkimmäisen John Muir. Konservationismi on puhtaasti ihmiskeskeinen lähestymistapa, sillä siinä luontoa arvotetaan vain ihmiselle kouriintuntuvan hyödyllisyyden perusteella, jolloin ekosysteemien olemassaolo nähdään pelkkänä tavara- ja palvelutuotannolle välttämättömänä tuotantokoneistona. Luonnonsuojelufilosofiana konservationismin yksi keskeinen ongelma on se, että kaikki eliölajit eivät ole, ainakaan kovin selvästi, taloudellisia resursseja. Kuitenkin näiden "ei-resurssilajien" elinympäristöt voivat vaarantua myös silloin, kun yksittäisiä biologisia resursseja käytetään kestävän tuoton periaatteen mukaisesti.

Myös klassinen preservationismi on pääosin ihmiskeskeinen filosofia. Sen mukaan alueita tulee säästää ihmisen virkistäytymistä, esteettisiä elämyksiä ja henkisiä kokemuksia varten, jolloin luonnonsuojelu perustuu etupäässä ei-biologisiin huoliin. Klassisessa preservationismissa biologinen luonnonsuojelu onkin vain pelkkä sivuvaikutus. Preservationismi on viime vuosina määritelty kuitenkin uudestaan sopeuttamalla se luonnonsuojelubiologiaan. Nykyinen preserva-

tionismi eroaa klassisesta preservationismista luontokeskeisyydellään (onko tällöin todella kyse luonnon itseisarvosta vaiko sittenkin ihmiskeskeisestä optioarvosta, on edelleen avoin kysymys). Tässä uudessa preservationismissa biologista luonnonsuojelua pidetään tärkeämpänä asiana kuin luonnon suojelemista virkistyskäyttöä ja muita luonnon enemmän tai vähemmän kuluttamattomia käyttömuotoja varten. Luonnonsuojelualueet valitaan ja rajataan ja niitä hoidetaan sen mukaan parhaan käytettävissä olevan luonnontieteellisen tiedon perusteella lähes täysin alueiden virkistyksellisestä, esteettisestä ja henkisestä vetovoimasta riippumatta. Vaikka luonnonsuojelualueet voivat tässä tapauksessa edelleen olla maisemallisesti kauniita ja henkisesti inspiroivia, on niiden luonnonsuojelullinen rooli nyt kokonaan toinen verrattuna klassiseen preservationismiin. Uuden preservationismin mukaan luonnonsuojelualueiden tehtävänä on säilyttää biodiversiteettiä ja ylläpitää ekologista "eheyttä". Tällä perusteella viime aikoina onkin laajennettu eri puolilla maailmaa sellaisten maa-alueiden suhteellista osuutta, joista ihmisasutus ja ihmisen harjoittama luonnon taloudellinen hyväksikäyttö on merkittävällä tavalla suljettu pois. On investoitu luonnon pääomaan (*natural capital*) suojelualueverkostoa kehittämällä.

Mutta luontoa on suojeltava myös niillä alueilla, jotka ovat ihmisen asuttamia ja hyväksikäyttämiä. Luonnon kestävän käytön sekä kestävän kehityksen käsitteet onkin perinteisesti liitetty erityisesti juuri tällaisten alueiden käytön yhteyteen. Callicott ja Mumford (1997) ehdottavatkin biologiselle luonnonsuojelulle tässä mielessä nyt kokonaan uudenlaista paradigmaa, jota he nimittävät ekologiseksi kestävyydeksi (*ecological sustainability*). Kuten muutkin kestävyyskäsitteet, esimerkiksi kestävä käyttö ja kestävä kehitys, liittyy myös ekologinen kestävyys luonnon käyttöön. Ekologinen kestävyys on ihmisen asuttamien ja hyväkseen käyttämien alueiden ohjaava luonnonsuojelukäsite ja ekosysteemin "terveys" (*health*) on näiden alueiden ekologisen kestävyyden tärkein mitta. Tämä uusi lähestymistapa täydentää mutta ei korvaa luonnon biologiseen säilyttämiseen keskittyvää biologista preservationismia.

Ekologinen kestävyys liittyy näin ollen läheisesti toiseen luonnonsuojelukäsitteeseen – ekosysteemin terveyteen. Mutta kuinka terveys määritellään? Callicottin (1995) mukaan ekosysteemin terveys on johonkin rajaan asti ekosysteemin objektiivinen olotila, vaikka ekosysteemin terveys sen enempää kuin ekologinen eheyskään eivät ole puhtaasti luonnontieteellisiä käsitteitä eikä niille siksi voida antaa täsmällistä sisältöä. Ekologinen tai biologinen eheys, ekosysteemin terveys ja biodiversiteetti ovat toisiinsa liittyviä mutta ei identtisiä tai toisiinsa vaihdettavissa olevia käsitteitä. Yhdessä ne ovat toisiaan täydentäviä luonnonsuojelunormeja. Luonnon tilan muutosten arviointia ja luonnon hoidon arviointia varten selvästi tarvitaan tämäntyyppisiä uusia käsitteitä ja niiden ympärille kehittynyttä uudenlaista tutkimusparadigmaa (Costanza ym. 1992, Westra 1994).

Vaikka varsinaisten luonnonsuojelualueiden verkoston merkitys on erittäin suuri luonnon ekologisen eheyden suojelijana ja siten välillisesti myös ihmisen asuttamien ja hyväkseen käyttämien alueiden ekologisten prosessien ja toimintojen turvaajana,

niin luonnonsuojelun suurimmat ongelmat saattavat ehkä sittenkin liittyä sellaisten ekosysteemien suojelemiseen, joita maatalous, metsätalous, kalastus ja vedentuotanto käyttävät. Ihmisen taloudelliset järjestelmäthän ovat aina riippuvaisia niihin läheisesti liittyvien ekosysteemien tiloista. Ihmisen harjoittama kestävä maankäyttö ja kestävä asutus voikin johonkin rajaan saakka sietää kompromisseja ekologisen eheyden suhteen – mitä vähemmän sen parempi – mutta ne eivät juurikaan voi sietää kompromisseja ekosysteemin terveyden suhteen (Callicott 1995). Angermeierin ja Karrin (1994) mukaan eheys viittaa sellaisiin olosuhteisiin, joissa ihmisen vaikutus luontoon on mahdollisimman vähäinen. Sen sijaan sellaiset ekosysteemit, joita ihmistoiminta on muuttanut ja muuttaa, voivat edelleen olla terveitä. Rapportin (1995) määrittelemien ekosysteemin terveyden indikaattoreiden (muun muassa primaarituotanto, lajidiversiteetti, ympäristöstressin sietokyky ja palautuvuus) perusteella jotkut ekosysteemit voivat olla jopa terveempiä hoidettuina kuin luonnontilaisina (Callicott 1995).

Luonnonvarojen hoidon ohjaamisessa turvaudutaan tavallisesti aggregoiviin analyyseihin. Mutta pelkästään erillisiin kohteisiin keskittyvä toiminta voi yleisenä trendinä muuttaa sitä laajaa ekologista kontekstia, joka tavallisesti muuttuu hitaasti ylisukupolvisessa ajassa. Sen vuoksi tarvitaan ekologisesti muotoiltuja taloudellisen toiminnan rajoitteita. Sellaisessa luonnonhoidossa, joka keskittyy laajaan maantieteelliseen skaalaan, onkin pakko korostaa ympäristöjärjestelmien yliajallisen eheyden ja terveyden suojelua. Nortonin (1996) mukaan Leopoldin ylisukupolvinen malli sisältää myös ylisukupolvisen etiikan. Kontekstualistinen malli asettaa nimittäin rajat sellaiselle taloudelliselle toiminnalle, joka muutoin tuhoaisi tai särkisi laajan, normaalisti hitaasti muuttuvan ympäristöjärjestelmän, joka kuitenkin ylläpitää ja säilyttää taloudellisia aktiviteetteja yli ajan. Voidaan puhua toimintojen "moraalisesta suodattimesta" (Norton 1996). Tällaiset rajoitteet eivät kuitenkaan määräydy pelkästään luonnonsuojelubiologisesti ja eettisesti ilman mitään yhtymäkohtia ihmisten preferensseihin. Swallow (1996) pohtiikin yhteiskuntatieteiden ja erityisesti taloustieteen merkitystä ja asemaa tällaisten rajoitteiden asettamisessa.

5 Vastuu tulevista sukupolvista

Edellisellä keskustelulla on yhtymäkohtansa taloustieteen tavallisesti oletaman metodologisen individualismin normatiiviseen asemaan. Vaikka hyväksyttäisiinkin kritiikittömästi yksilöllisten preferenssien ensisijaisuus, niin näiden preferenssien käyttäminen ainoana kollektiivisten valintojen perusteluna on kuitenkin ongelma sinänsä. Niin sanottuun "*welfarismiin*" kohdistettu arvostelu onkin syytä ottaa vakavasti huomioon erityisesti ympäristökysymysten yhteydessä (Sen 1970, Sugden 1993). Amartya Senin (1981) mukaan "*welfarismin*" informaatioperusta on liian ohut yhteiskunnallisen hyvän määrittelemiseen, joten kollektiivisten päätösten tekemiseksi maailmasta on hyväksyttävä päteväksi myös muu informaatio kuin vain paljastetut yksilölliset preferenssit. Kollektiivisten päätösten perustelemiseen

saatetaankin tarvita myös eksplisiittistä "ei-hyöty-informaatiota" (*non-utility information*, *non-preference information*) ja siksi yksilöllisten preferenssien suvereniteettioletusta voidaan joutua lieventämään. Sen ei tarkoita tällä kuitenkaan sitä, että preferensseillä ei olisi mitään merkitystä vaan sitä, että preferenssit ja hyötytarkastelut eivät ole ainoa asia, jolla on merkitystä kollektiivisten päätösten teossa.

Lopultahan ilmeisesti vain harvat taloustieteilijät ovat täysin sitoutuneet ajatukseen, jonka mukaan politiikkatavoitteiden tulee perustua vain ja ainoastaan hyötyfunktiosta saatavaan informaatioon (Pezzey 1997). Yksinkertaisesti ilmaistuna preferensseihin perustuva politiikkakaan ei saa polkea tiettyjä oikeuksia. Esimerkiksi hyväksyessään tulevien sukupolvien oikeuksia nykypolvi hyväksyy myös velvollisuuksia kuten esimerkiksi sen, että kestävyyden turvaamiseksi on pakko rajoittaa preferenssien maksimointia (Howarth 1995). Jos vaatimus kestävyydestä voitaisiin paljastaa nykypolven preferensseistä suoraan, olisi tietysti mahdollista ajatella sellaisen liittämistä yhteiskunnalliseen hyvinvointifunktioon, joka kuvaisi muun ohessa myös sellaisen yhteiskunnallisen preferenssijärjestyksen, johon sisältyy näkemys nykyisten ja tulevien ihmisten välisestä hyvinvoinnin jakaantumisesta. Tällä hetkellä vallitseva käsitys on kuitenkin sellainen, että kestävyys on liitettävä intertemporaaliseen optimointiin sivurajoitteeksi (Crowards 1997).

Kestävyydestä huolehtiminen voikin tarkoittaa tulevien sukupolvien luovuttamattomien oikeuksien suojelemista (Spash 1993, Howarth 1997b). Tulevien sukupolvien hyvinvoinnin vertaaminen nykypolven hyvinvointiin pakottaisi nimittäin ratkaisemaan kysymyksiä, jotka liittyvät läheisesti endogeenisten preferenssien ongelmaan. Tulevien sukupolvien hyvinvointia tarkasteltaessa jouduttaisiin tekemisiin sellaisten yksilöllisten preferenssien kanssa, joita ei vielä ole edes olemassa tai joiden olemassaolo riippuu nykypolven toimenpiteistä. Ja vielä enemmän, jopa tulevien ihmisyksilöiden olemassaolo riippuu nykypolven toimenpiteistä ja valinnoista, sillä kaikkiin vaihtoehtoisiin tuleviin maailmantiloihin syntyy aina erilainen joukko ihmisyksilöitä (Howarth 1992 ja 1995, Cowen 1993):

".. consider the following example. In order to conserve scarce petroleum resources for future generations, society eliminates the private automobile and adopts mass transit systems as the prevailing means of transportation; restricts the use of petroleum as an input in industrial activities, including the manufacture of plastics and other synthetic materials; and mandates that indoor temperatures be maintained at no higher than 12.5°C during the winther months. While the impacts of these policies on lifestyles are not extreme, household chores are altered since the ease and convenience of throw-away items are rejected in favor of recyclables; people go to bed earlier in winter to cope with the rigours of their chilly accommodations, and potential parents arrive home from work at different times and in different states of mind than they would under a *laissez faire* policy. As a result of these circumstances, the timing of sexual relations and even mate selection is altered, and different gametes come together to produce different offspring." (Howarth 1992, 134)

Huonon politiikan kompensoivana hyötynä on olemassaolon antaminen niille yksilöille, joita politiikka haittaa. Nämä hyötyvät sillä edellytyksellä, että saada olla olemassa on hyöty (Grey 1996). Tämä tarkoittaa samalla sitä, että myös ihmisväestön identiteetti riippuu toteutettavasta

politiikasta. Havaintoa nimitetään Parfitin (1984) ei-identiteettiongelmaksi. Mahdollisten yksilöiden ja tulevaisuuden yksilöiden ero on tässä yhteydessä merkittävä asia. Mahdollisten ihmisten luokka on hyvin suuri. Sen sijaan tulevaisuuden ihmiset ovat sellaisia yksilöitä, jotka jonkin ajan kuluttua ovat todella olemassa (Norton 1982). Tämä joukko on ensin mainittua joukkoa huomattavasti pienempi. Ei-identiteettiongelma viittaakin selkeästi siihen, että tulevien sukupolvien hyvinvoinnista huolehtiminen ei voi perustua individualistisiin hyvinvointivertailuihin, koska tulevaisuuden yksilöt ovat kontingentteja nykyhetken päätöksille. Silloin kun hyväksytään velvollisuuksia tulevia sukupolvia kohtaan, kysymyksessä eivät siten ole velvollisuudet ketään erityistä ihmisyksilöä kohtaan (Norton 1996). Ratkaisua on ehkä etsittävä olemassaolevista ihmisistä. Howarth (1992) todistaa, että päällekkäisten sukupolvien maailmassa nykypolven vastuu kaukaisesta tulevaisuudesta seuraa suoraan vastuusta sen omia lapsia kohtaan, koska vastuuketju jatkuu katkeamattomana kaukaiseen tulevaisuuteen. Howarthin mukaan nykypolven velvollisuus on jättää jälkeensä yhtä tyydyttävä maailma kuin mitä sille on aikanaan jätetty.

Myöskään Woodwardin ja Bishopin (1995) mukaan tavallista hyvinvointianalyysia (tehokkuusanalyysia kuten esimerkiksi laajennettua kustannus-hyötyanalyysia) ei sellaisenaan voida laajentaa yliajalliseen tai sukupolvien väliseen maailmaan. Jos kestävyys hyväksytään politiikkatavoitteeksi, niin silloin se on tuotava sukupolvien välisten ongelmien analyyseihin ulkopuolisena rajoitteena. Kustannus-hyötyanalyysin lisäksi olisikin sovellettava arviointikriteerinä myös "varovaisuusperiaatetta" (*precautionary principle*) ja Ciriacy-Wantrupin alunperin ehdottamia "turvaminimistandardeja" (*safe minimum standards*) (ks. esim. Ready ja Bishop 1991, Castle ja Berrens 1993, Myers 1993, O'Riordan ja Cameron 1994, Rogers ja Sinden 1994, Berrens 1996). Näiden periaatteiden soveltamisessa kohdataan tietysti monenlaisia ongelmia. Keskeinen ongelma liittyy turvaminimistandardin asettamiseen. Toinen ongelma on päättää siitä, kuinka suuri on sietämättömän suuri kustannus.

Kestävyys liittyy lopulta kahteen olennaiseen kysymykseen:

1) huoleen sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta ja siten nykypolven moraaliseen vastuuseen jälkeensä tulevia kohtaan ja
2) kysymykseen siitä, missä laajuudessa luonnon tarjoamat voimavarat ovat olennaisia tyydyttämään niin nykyhetken kuin tulevaisuudenkin intressejä ja missä laajuudessa niitä voidaan tulevaisuudessa korvata muilla varallisuuden (ihmistekoinen pääoma, kehittynyt teknologia yms.) muodoilla.

Peruuttamattomien seurausten tapauksessa kompensaatioinvestoinnit eivät ole joko lainkaan mahdollisia tai jos ne olisivatkin, niin niitä ei välttämättä pidettäisi eettisesti sopivina. Jos tulevilla sukupolvilla katsotaan olevan luovuttamaton oikeus eheään ympäristöön, niin silloin nykypolvella on vastaavasti velvollisuus olla särkemättä tuota eheyttä. Tällöin ei tarvitse ajatellakaan minkäänlaisia tulevaisuudelle tarjottavia kompensaatioinvestointeja. Tomanin ja Ashtonin (1996) mukaan mahdollisuudet korvata ihmistekoiseen pääomaan tehtävillä investoinneilla vakavia laaja-skaalaisia elämän perusprosesseihin liittyviä ympäristö-

vahinkoja ovat jäämässä hyvin rajallisiksi. Ilman varmuutta olennaisten luonnon prosessien säilymisestä ajatus tulevien sukupolvien kompensoimisesta menettää merkityksensä.

Tuntemattoman tulevaisuuden edessä voi käytännössä olla paras ratkaisu se, että biodiversiteetillä, ekologisella eheydellä ja ekosysteemien terveydellä tunnustetaan olevan jokin kriittinen merkitys, mikä voi perustua esimerkiksi ajatukseen korvaamattomuudesta vahvan kestävyyden (*strong sustainability*) mielessä. Arrow ym. (1995) ovatkin hiljattain koonneet yhteen joukon perusteluja puolustamaan näkemystä, jonka mukaan heikon kestävyyden (*weak sustainability*) käsite ei riitä perustelemaan luonnonvarojen käytön seurauksena syntyviin ympäristö- ja ekologisiin ongelmiin suunnattavia tarpeellisia politiikkatoimenpiteitä. Vahvan kestävyyden vaatimus merkitsee sitä, että niin sanottua "luonnon pääomaa" (*natural capital*) suojellaan kaikissa sukupolvien välisesti reiluissa tai oikeudenmukaisissa perintöpaketeissa (Norton 1995b). Tästä seuraa myös se, että on kiinnitettävä erityistä huomiota ekosysteemien aluetason (*landscape-level*) eheyteen silloin, kun tulevaisuutta kohtaan tunnettavaa vastuuta toteutetaan käytännössä (Toman ja Ashton 1996). Pätevä politiikka sisältää siten aina kaiken muun ohessa myös eettisen arvion varovaisuusperiaatteeseen sisällytettävästä sosiaalisesti vastuullisesta varovaisuusrajasta tai turvaminimistandardista. Metsien käytön kohdalla olisi erityisesti selvitettävä sitä, miten metsän kestävyyden kriteerit liittyvät metsänhoitopäätösten spatiaaliseen mittakaavaan.

6 Kestävä matkailu

Kuten kaikessa inhimillisessä toiminnassa myös matkailussa tavoitellaan nykyisin kestävyyttä. Tämä merkitsee samalla sitä, että on hyväksyttävä rajoituksia – kestävyysrajoitteita. Monille tuottaa kuitenkin vaikeuksia hyväksyä tai ymmärtää tällaisia uusia rajoitteita (instituutioiden muutoksia). Tällaista vastustusta voidaan selittää sillä, että vallitseva arvojärjestelmä on aikanaan syntynyt erilaisessa kontekstissa kuin millaisessa tänä päivänä eletään. Tuolle kontekstille tyypillisiä piirteitä olivat biodiversiteetin korkea taso, ekologinen eheys, terveet ekosysteemit, alhainen väestön tiheys ja matala teknologinen taso. Samalla ympäristöhaitat olivat paikallisia ja niiden syyt yksilöllisiä (Thomson 1997). Menetettyjä ympäristöpalveluja (ekologisia toimintoja, esteettisiä palveluja yms.) oli helppo korvata muualta saatavilla ympäristöpalveluilla, joten luonnon julkishyödykkeiden arvo oli alhainen eikä ympäristöhaitoilla ollut globaaleja seurauksia.

Blameyn (1997) mukaan ekomatkailu on keino viherryttää matkailua. Ekomatkailu erottuu muusta matkailusta siten, että se perustuu luontoon, se sisältää ympäristökasvatuksellisen komponentin ja se on kestävyyttä tukevaa. Ympäristökasvatus voidaan tässä yhteydessä katsoa välineeksi yhteiskunnan arvomaailman kehittämiseksi sellaiseksi, että se ottaa huomioon sen uuden ympäristöllisen kontekstin, jossa nyt eletään. Ekomatkailu voidaankin nähdä matkailuna, joka ylläpitää ekologista kestävyyttä eli ekologisten järjestelmien eheyttä ja ekosysteemien terveyttä. Ekomatkailu lisää luontoa kuluttamattomien käyttömuotojen kaupallista arvoa ja heiken-

tää samalla kuluttavien luonnon käyttömuotojen suhteellista arvoa.

Ekomatkailulle ei kuitenkaan voida määrittää kaikkialla voimassa olevia kriteereitä vaan ekomatkailun sisältö on monimuotoinen. Ekomatkailussa otetaan huomioon kohteen spatiaalinen luonne. Ekomatkailu ei muuta ekosysteemien tilaa sellaisilla alueilla, joiden suojeleminen on ekologisen eheyden kannalta välttämätöntä. Se helpottaa kuitenkin suojelualueiden perustamista lisätessään luonnon kuluttamattomien käyttömuotojen arvoa. Ekomatkailu voi kuitenkin muuttaa ekosysteemien tilaa varsinaisten luonnonsuojelualueiden ulkopuolella.

Ekomatkailun kriteerit täyttyvät, kun matkailu ei ekosysteemitasolla uhkaa ekosysteemin terveyttä, vaikka se muuttaisikin ekosysteemin tilaa. Ekosysteemitilan muuttamisen mahdollisuus on kuitenkin olemassa vain sellaisessa ympäristössä, jossa laajan maantieteellisen alueen ekologisesta eheydestä on huolehdittu. Tämä tarkoittaa sitä, että on olemassa riittävästi sellaisia alueita, jotka säilyvät käytännöllisesti katsoen muuttumattomina.

Olennaista tässä on huomata se, että ekomatkailu ei ole tietyntyyppistä matkailua vaan sen sisältö voi vaihdella laajan maantieteellisen alueen eri osissa. Ekomatkailu säilyttää kuitenkin ekologisen eheyden, ekosysteemien terveyden ja biodiversiteetin. Tässä mielessä ekomatkailu toimii keinona edettäessä ei vain kohti kestävää matkailua vaan myös kohti kestävää luonnon käyttöä. Luontomatkailuun ei sen sijaan tällaista normatiivista piirrettä sisälly. Ollakseen kestävää kaiken matkailun pitäisi olla ekomatkailua. Onko tämä realistista? Ei tietenkään. Ekomatkailu on kuitenkin keino luoda kestävää yhteiskuntaa, jossa kaiken luonnon käytön tavoitteena on kestävä käyttö.

Siinä missä luonnon perinteiset käyttömuodot keskittyvät yksittäisten eliölajien hyödyntämiseen, niin matkailussa keskitytään kokonaisiin maisema-alueisiin ja laajoihin ekosysteemeihin. Matkailu tarjoaakin runsaasti kannustimia siirtyä luonnon "monokulttuurisesta" kestävästä käytöstä "polykulttuuriseen" kestävään käyttöön. Matkailu kannustaa siirtymään yhden tai muutaman eliölajin kestävästä käytöstä ekosysteemien hoitoon.

Kirjallisuus

Angermeier, P.L. & Karr, J.R. 1994. Biological integrity versus biological diversity as policy directives: Protecting biotic resources. BioScience 44(10): 690–697.

Arrow, K., Bolin, B., Costanza, R., Dasgupta, P., Folke, C., Holling, C.S., Jansson, B.-O., Levin, S., Mäler, K.-G., Perrings, C. & Pimentel, D. 1995. Economic growth, carrying capacity, and the environment. Science 268: 520–521.

Blamey, R.K. 1997. Ecotourism: the search for an operational definition. Journal of Sustainable Tourism 5(2): 109–130.

Berrens, R.P. 1996. The safe minimum standard approach: an alternative to measuring non-use values for environmental assets? Julkaisussa: Adamowicz, W.L., Boxall, P., Luckert, M.K., Phillips, W.E. & White, W.A. (toim.). Forestry, economics and the environment. CAB International: 195–211.

Bockstael, N.E. 1996. Modeling economics and ecology: the importance of a spatial perspective. American Journal of Agricultural Economics 78: 1168–1180.

Callicott, J.B. 1995. The value of ecosystem health. Environmental Values 4: 345–361.
— 1998. A critical examination of "Another look at Leopold's land ethic". Journal of Forestry (January): 20–26.
— & Mumford, K. 1997. Ecological sustainability as a conservation concept. Conservation Biology 11(1): 32–40.
Castle, E.N. & Berrens, R.P. 1993. Endangered species, economic analysis, and the safe minimum standard. Northwest Environmental Journal 9: 108–130.
Clarke, J. 1997. A framework of approaches to sustainable tourism. Journal of Sustainable Tourism 5(3): 224–233.
Costanza, R., Norton, B.G. & Haskell, B.D. (toim.) 1992. Ecosystem health: new goals for environmental management. Island Press, Washington D.C. 269 s.
— & Patten, B.C. 1995. Defining and predicting sustainability. Ecological Economics 15: 193–196.
Cowen, T. 1993. The scope and limits of preference sovereignty. Economics and Philosophy 9: 253–269.
Crowards, T. 1997. Discounting and sustainable development: adjusting the rate, abandoning the process, or extending the approach. International Journal of Sustainable Development and World Ecology 4: 28–39.
Daly, H.E. 1996. Beyond growth: the economics of sustainable development. Beacon Press, Boston. 314 s.
Gottfried, R., Wear, D. & Lee, R. 1996. Institutional solutions to market failure on the landscape scale. Ecological Economics 18: 133–140.
Grey, W. 1996. Possible persons and the problem of posterity. Environmental Values 5: 161–179.
Howarth, R.B. 1992. Intergenerational justice and the chain of obligation. Environmental Values 1: 133–140.
— 1995. Sustainability under uncertainty: a deontologic approach. Land Economics 71(4): 417–427.
— 1997a. Defining sustainability: an overview. Land Economics 73(4): 445–447.
— 1997b. Sustainability as opportunity. Land Economics 73(4): 569–579.
Karvonen, L., Huusko, M., Itkonen, P. & Prokkola, A. 1997. Aalistunturin alue-ekologinen suunnitelma: Suunnittelun periaatteet Metsähallituksen Länsi-Lapin alueella. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 7. Vantaa. 84 s.
Korkalo, M., Pouta, T., Valle, P., Kokkonen, P., Korpivuoma, J., Itkonen, P. & Ollila, T. 1997. Peurakairan alue-ekologinen suunnitelma. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 9. Vantaa. 79 s.
Leopold, A. 1949. A sand county almanac. Oxford University Press, New York. 226 s.
Myers, N. 1993. Biodiversity and the precautionary principle. Ambio 22(2–3): 74–79.
Naesset, E., Gobakken, T. & Hoen, H.F. 1997. Economic analysis of timber management practices promoting preservation of biological diversity. Scandinavian Journal of Forest Research 12: 264–272.
Norton, B.G. 1982. Environmental ethics and the rights of future generations. Environmental Ethics 4: 319–337.
— 1989. Intergenerational equity and environmental decisions: a model using Rawls' veil of ignorance. Ecological Economics 1: 137–159.
— 1990. Context and hierarchy in Aldo Leopold's theory of environmental management. Ecological Economics 2: 119–127.
— 1992. Sustainability, human welfare, and ecosystem health. Environmental Values 1: 97–111.
— 1995a. Why I am not a nonanthropocentrist: Callicott and the failure

of monistic inherentism. Environmental Ethics 17: 341–358.
— 1995b. Evaluating ecosystem states: two competing paradigms. Ecological Economics 14: 113–127.
— 1996. Sustainability across generations: economics or ethics. Julkaisussa: Bottom, D.L., Reeves, G.H. & Brookes, M.H. (toim.). Sustainability issues for resource managers. USDA Forest Service, Pacific Northwest Research Station, General Technical report PNW-GTR-370: 5–12.
— & Toman, M.A. 1997. Sustainability: ecological and economic perspectives. Land Economics 73(4): 553–568.
— & Ulanowicz, R.E. 1992. Scale and biodiversity policy: a hierarchical approach. Ambio XXI(3): 244–249.
O'Neill, R.V., De Angelis, D.L., Waide, J.B. & Allen, T.F.H. 1986. A hierarchical concept of ecosystems. Princeton University Press, Princeton. 254 s.
O'Riordan, T. & Cameron, J. (toim.) 1994. Interpreting the precaution principle. Earthscan, London.
Parfit, D. 1984. Reasons and persons. Clarendon Press, Oxford. 543 s.
Pezzey, J.C.V. 1997. Sustainability constraints versus "optimality" versus intertemporal concern, and axioms versus data. Land Economics 73(4): 448–466.
Proctor, J.D. 1996. Will the real land ethic please stand up? Journal of Forestry (February): 39–43.
Rapport, D.J. 1995. Ecosystem health: more than a metaphor? Environmental Values 4: 287–309.
Ready, R.C. & Bishop, R.C. 1991. Endangered species and the safe minimum standard. American Journal of Agricultural Economics 73(2): 309–312.
Rogers, M.F. & Sinden, J.A. 1994. Safe minimum standard for environmental choices: old-growth forest in New South Wales. Journal of Environmental Management 41: 89–103.
Sen, A. 1970. The impossibility of paretian liberal. Journal of Political Economy 78: 152–157.
— 1981. Plural utility. Proceedings of the Aristotelian Society LXXXI: 193–215.
Spash, C.L. 1993. Economics, ethics, and long-term environmental damages. Environmental Ethics 15: 117–132.
Sugden, R. 1993. Welfare, resources, and capabilities: a review of inequality reexamined by Amartya Sen. Journal of Economic Literature XXXI: 1947–1962.
Swallow, S.K. 1996. Economic issues in ecosystem management: an introduction and overview. Agricultural and Resource Economics Review 25(2): 83–100.
Thomson, A.J. 1997. Artificial intelligence and environmental ethics. AI Applications 11(1): 69–73.
Toman, M.A. & Ashton, P.M.S. 1996. Sustainable forest ecosystems and management: A review article. Forest Science 42(3): 366–377.
Steverson, B.K. 1995. Contextualism and Norton's convergence hypothesis. Environmental Ethics 17: 135–150.
United Nations Environment Programme. 1992. Convention on biological diversity. Environment Law and Institutions Programme Activity Centre, June 1992. 52 s.
Westra, L. 1994. An environmental proposal for ethics: the principle of integrity. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Boston. 237 s.
Woodward, R.T. & Bishop, R.C. 1995. Efficiency, sustainability and global warming. Ecological Economics 14: 101–111.
— & Bishop, R.C. 1997. How to decide when experts disagree: uncertainty-based choice rules in environmental policy. Land Economics 73(4): 492–507.

Luonnon virkistyskäyttö osana sosiaalisesti kestävää metsien käyttöä

Tuija Sievänen

Metsäntutkimuslaitos, Helsingin tutkimuskeskus,
Unioninkatu 40 A, 00170 Helsinki

tuija.sievanen@metla.fi

Recreational use and sustainable forestry

This article discusses social sustainability in the context of recreational use of natural resources, especially forests. The concept of social sustainability is particularly looked from the social equity point of view. Everyman's rights are seen as a basis for social equity when providing recreational opportunities. Sustainable use of natural areas means that the supply of recreational opportunities is not decreased because of the intensification of use of forests. The indicators of social sustainability expressed in the report of Criteria and Indicators for Sustainable Forest Management in Finland (Ministry of Agriculture and Forestry) are discussed in terms of monitoring of the suggested quantitative indicators.

1 Sosiaalinen kestävyys ja virkistyskäyttö

Luonnonvarojen sosiaalisesti kestävän käytön ydinajatus on tyydyttää nykysukupolven tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien tarpeiden tyydytystä. Sosiaalisen kestävyyden tarkastelu kohdistuu ihmisten keskinäisiin suhteisiin luonnonvarojen käytön yhteydessä. Puhuttaessa yleisesti kestävästä kehityksestä tavoitteena on terveen elämän toteutuminen tasapainossa luonnon kanssa (UNCED 1993).

Keskeisiä periaatteita, joita sosiaalisesti kestävän käytön yhteydessä tarkastellaan, ovat teesit "kehitys kaikille", "tasa-arvoiset mahdollisuudet" ja "valinnan vapaus" (Wiman

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 61–68.

1994). Nämä teesit yhdistettynä ajatukseen ylisukupolvisesta tarpeiden tyydytyksestä ovat tärkeimmät sosiaalisen kestävyyden periaatteet.

Yleisiä sosiaalisia ongelmia, joita kaikissa yhteiskunnissa esiintyy, ovat työttömyys, köyhyys, sosiaalinen epäoikeudenmukaisuus, sosiaalinen syrjäytyminen, stressi, masentuneisuus ja mielenterveyden ongelmat. Sosiaalisesti kestävällä kehityksellä tarkoitetaan toimia, joilla vältetään tai korjataan näitä sosiaalisia ongelmia. Luonnon virkistyskäyttö jo itsessään on keino vähentää ja ehkäistä stressiä, masentuneisuutta sekä tukea mielenterveyttä. Monet luontoon liittyvät harrastukset ovat myös keino luoda luontevia sosiaalisia yhteyksiä, joilla voidaan korjata sosiaalista syrjäytymistä työyhteisöjen ja muiden sosiaalisten verkkojen ulkopuolelle joutuneiden keskuudessa. Luontomatkailu voi olla avain paikallisen työllisyyden hoitoon ja köyhyyden voittamiseen. Tässä tarkastellaan sosiaalista kestävyyttä ensisijaisesti sosiaalisen tasa-arvon toteutumisen näkökulmasta. Sosiaalista tasa-arvo voidaan tarkastella sekä nykysukupolven sisäisenä että nykyisen ja tulevien sukupolvien välisenä asiana (McCool 1995).

Luonnonvarojen käytön yhteydessä tarkastellaan sitä, miten erilaiset lait, säännöt ja tavat säätelevät ja ohjaavat sekä miten käytännön toiminta edistää tai ehkäisee sosiaalisesti kestävän käytön periaatteiden toteutumista. Tässä tarkastellaan sosiaalisia ulottuvuuksia, joita virkistysympäristön ja -palvelujen tarjonnassa sekä niiden hoidossa saattaa tulla esiin. Suomessa jokamiehenoikeudet ovat tärkein oikeudellinen perusta ja maan tapa, jonka perusteella luonnonvaroja käytetään virkistykseen. Jokamiehenoikeudet antavat mahdollisuuden kaikille Suomen kansalaisille sekä täällä vieraileville liikkua rakentamattomassa luontoympäristössä, uida, onkia ja käyttää talousvettä sekä poimia marjoja, sieniä ja kukkia sieltä, missä liikkuminenkin on sallittua. Tilapäinen leiriytyminenkin on sallittua. Jokamiehenoikeudet edustavat sosiaalisesti kestävän käytön periaatetta edistämällä sosiaalisen tasa-arvon toteutumista.

Jokamiehenoikeudet ovat kuitenkin aina olleet väistyvä oikeus. Suurten rakennushankkeiden ja luonnonvarojen käytön intensiivistymisen myötä eri intressiryhmien tarpeet ja näkemykset kehityksen suunnasta ovat usein ristiriitaisia. Tärkeä kestävän kehityksen periaate on, että muutos ei saa olla sosiaalisesti tai kulttuurisesti tuhoavaa, ja eri intressiryhmien luonnonvarojen suojelua ja käyttöä koskevat ristiriidat eivät ole tuhoavia. Eri käyttäjäryhmien oikeuksia maahan ja luonnonvaroihin tulee tarkastella tasapuolisesti ja harjoittaa demokraattista suunnittelua niin, että eri tahot ja intressiryhmät voivat osallistua päätöksentekoon. Suurissa hankkeissa erityisesti paikallisten ihmisten tarpeet tulee ottaa huomioon. Kun paikalliset lähtökohdat tunnistetaan ja tunnustetaan, voidaan toteuttaa luonnonvarojen käytössä ns. yhteisöllistä lähestymistapaa (Christensen 1995). Useimmiten se tarkoittaa hyötyjen jakamista tai ainakin oikeutta osallistua luonnonvarojen käyttöä ja niistä saatavien hyötyjen jakamista koskevaan päätöksentekoon. Tämä koskee ihmisiä, joiden toimeentulo sekä kulttuuriset ja sosiaaliset hyödyt tulevat tiettyjen luonnonvarojen käytöstä (Perez 1996).

2 Virkistysympäristön tarjonta sosiaalisen kestävyyden näkökulmasta

Luonnonvarojen käyttö virkistykseen tai paremminkin käyttöoikeudet sekä toisaalta virkistysmahdollisuuksien saavutettavuus ovat keskeisiä tarkastelun kohteita sosiaalisen kestävyyden näkökulmasta (Dustin ja Knopf 1988).

Luonnon virkistyskäytön kohdalla *käyttöoikeudet* tarkoittavat kulku-, keräily-, kalastus- ja metsästysoikeuksia. Näistä kulku- ja keräilyoikeudet ovat meillä melko laajasti jokamiehenoikeuksia, mutta kalastus- ja metsästysoikeudet ovat säädöksin tarkasti rajoitetut. Metsästys on lähes kokonaan maanomistamiseen sidottu oikeus kuten myös pääosa kalastusoikeuksista. Oikeus onkimiseen on laajentunut jokamiehenoikeudeksi, joten kaikilla on mahdollisuus ainakin pienimuotoiseen kalastamiseen. Keräilyoikeuksia on myös rajoitettu silloin, kun keräilytuotteilla on suurta taloudellista merkitystä paikalliselle väestölle. Kulkuoikeuksia on täsmennetty koskemaan ensisijaisesti ei-motorisoituja liikkumismuotoja. Jokamiehenoikeuksien perusteella tapahtuvassa virkistyskäytössä on periaatteena, että käyttöoikeudet ovat voimassa niin kauan kuin käyttö ei aiheuta maanomistajalle tai laajempien käyttöoikeuksien haltijalle vähäistä suurempaa haittaa. Käyttöoikeuksia joudutaan pohtimaan myös virkistyskäyttöön varatuilla alueilla silloin, kun eri virkistyskäyttöryhmien välille syntyy ristiriitoja tai tungostuminen uhkaa. Tällöin joudutaan kysymään, mitkä käyttömuodot ovat oikeutettuja ja ketkä ovat oikeutettuja käyttämään aluetta sekä kuka tästä päättää (Dustin ja Knopf 1988).

Ulkoilijan näkökulmasta ulkoilumahdollisuuksien saavutettavuus on vähintäänkin yhtä tärkeä kriteeri kuin itse käyttöoikeus. Kansalaisen kannalta on tärkeää, että virkistysmahdollisuudet ovat lähellä ja mahdollistavat ulkoilun osana arjen elämäntapaa, ja toisaalta että käytettävissä ja saavutettavissa olevat alueet ja luonnonvarat ovat laadultaan hyviä. Virkistysympäristön pitää olla viihtyisä, turvallinen ja sen tulee ominaisuuksiltaan sopia harrastuspaikaksi. Sosiaalisen tasa-arvon toteutuminen tästä näkökulmasta on jo huomattavasti vaikeammin toteutettavissa ja todettavissa.

Virkistysmahdollisuuksien sosiaalisen ja taloudellisen tasa-arvon toteutumisessa on jokamiehenoikeuksilla keskeinen rooli. Kaikki sellainen luonnonvarojen käyttö, joka rajoittaa jokamiehenoikeuksilla tapahtuvan virkistyskäyttöä, heikentää sosiaalista kestävyyttä tästä näkökulmasta. Jokamiehenoikeuksiin perustuva tosiasiallinen virkistyskäyttö supistuu kaiken aikaa kun rakentamattomia alueita otetaan intensiivisempään käyttöön. Haja-asutusalueilla rantarakentaminen on merkittävin virkistysmahdollisuuksia vähentävä ilmiö. Rantojen sulkeutuminen vähentää rantautumispaikkoja ja ylipäätänsä pääsyä veden äärelle uimaan tai nauttimaan maisemasta. Taajamien läheisillä alueilla asutuksen sekä teollisuus- ja liikennealueiden leviäminen vähentää käytettävissä olevia alueita tai ainakin siirtää virkistysmahdollisuuksia kauemmaksi. Virkistysmahdollisuuksia edistäviä ja parantavia palveluja ovat julkinen liikenne sekä rakennetut

virkistyspalvelut. Sosiaalisen tasa-arvon kannalta julkisten virkistyspalvelujen tulisi sijaita lähellä ja helposti saavutettavissa mahdollisimman monelle kansalaiselle. Julkisen liikenteen väheneminen tai loppuminen on sosiaalista ja taloudellista tasa-arvoa heikentävä muutos, jos muutos aiheuttaa joillekin väestöryhmille aikaisempaa huonompia mahdollisuuksia julkisten virkistyspalvelujen käyttämiseen.

Myös julkisten virkistyspalvelujen maksuttomuusperiaate tukee sosiaalisesti kestävää käyttöä sosiaalisen tasa-arvon näkökulmasta. Maksuttomuudesta luopuminen heikentäisi mahdollisesti sosiaalisesti kestävän käytön toteutumista, mutta saattaisi edistää taloudellisesti kestävän käytön toteutumista (Dustin ja Knopf 1988).

Ylisukupolvisten virkistysmahdollisuuksien säilymisen kannalta erityisen tärkeitä luonnonvaroja ovat ne, joiden menettämisen takia kulttuuri- ja harrastusperinteet muuttuvat tai on kysymys palauttamattomista virkistysmahdollisuuksista. Esimerkiksi luonnonsatamien sulkeutuminen rantarakentamisen takia muuttaa veneretkeilyn saaristossa veneellä liikkumiseksi palvelusatamasta toiseen. Luonnonläheinen purjehduskulttuuri katoaa.

Erämaiden virkistyskäyttö on yksittäisenä kysymyksenä mielenkiintoinen. Erämaa virkistysympäristönä on ainutlaatuinen verrattuna muihin alueisiin. Ensiksikin yksityiset ihmiset eivät juuri missään hallitse tai omista laajoja erämaa-alueita. Erämaiden tarjoama virkistysmahdollisuus perustuu yhteiskunnan tarjoamiin virkistysmahdollisuuksiin eli on ns. julkinen "hyödyke". Toisaalta erämaan tarjoamat virkistysmahdollisuudet ovat luonteeltaan poikkeuksellisia. Erämaakokemus vaatii runsaasti tilaa ja yksityisyyttä (ruuhkattomuutta). Samalle alueelle samanaikaisesti ei mahdu kovin paljon ihmisiä eli erämaa-alueen sosiaalinen kapasiteetti on matala. Myös alueen ekologista kapasiteettia ei pitäisi ylittää (alueen ei saisi antaa kulua), jotta odotukset erämaakokemuksista toteutuisivat. Tilanteessa, missä suuri joukko ihmisiä haluaisi käyttää erämaa-aluetta virkistäytymiseen, joudutaan miettimään kuinka monelle henkilölle ja kenelle voidaan tarjota erämaakokemuksia. Ongelmana on, että kuka päättää miten käyttöoikeuksia jaetaan. Sosiaalinen tasa-arvo, ristiriidaton käyttö ja kokemusten turvaaminen tulevillekin sukupolville on vaikea yhtälö. Voidaan joutua miettimään, onko erämaakokemus ylellisyyttä, josta maksamalla voi saada nautintaoikeuden, vai onko se sellainen perustarve, että sen kuuluu olla kaikkien ulottuvilla tasapuolisesti (Dustin ja Knopf 1994).

Virkistyskokemuksen laatu suhteessa ympäristön laatuun on yksi tarkasteltava suhde. Tavoitteena pitäisi olla, että kaikille kansalaisille on tarjolla laadultaan korkeatasoista luontoympäristöä virkistäytymistä varten. Sellainen metsien tai vesivarojen käyttö, joka heikentää ympäristön laatua, uhkaa tämän periaatteen toteumista. Metsien puuvarojen hyödyntämisestä tyypillisiä seuraamuksia ovat monet maisemavauriot, vanhojen polkujen häviäminen hakkuiden ja maanmuokkauksen seurauksena sekä ojituksen aiheuttamat kulkemisvaikeudet. Rantojen hakkuut pilaavat vesillä liikkujien maisemakokemukset. Jokien perkaukset ja patoamiset heikentävät virkistyskalastus-

mahdollisuuksia. Tulevien sukupolvien virkistysmahdollisuuksien kannalta on olennaista tarkastella käyttävissä olevia luonnonvaroja sekä niitä koskevia muutoksia. Tällaisia virkistysympäristön kannalta tärkeitä luonnonvaroja tai niihin liittyviä ominaisuuksia ovat mm. katoavat maisemat ja biotoopit. Sosiaalisen kestävyyden kannalta on merkittävää, ovatko muutokset palautuvia vai pysyviä.

Myös eräät institutionaaliset rajoitukset estävät jokamiehenoikeuksien toteutumista. Usein on kysymys varsin paikallisista ongelmista. Liikkumisrajoitukset ovat tyypillisiä institutionaalisia rajoituksia. Suomessa ei ole matkustamisrajoituksia mutta kylläkin alueita, joissa on liikkumista rajoittavia sääntöjä. Monet Helsingin lähisaaret ovat puolustusvoimien hallinnassa ja kokonaan suljettuja ulkoilijoilta. Pääkaupunkiseudun virkistyskäyttöpaineet ovat erittäin suuret, mutta toistaiseksi saaria ei ole avattu veneilijöille ja muille saaristoon hakeutuville ulkoilijoille. Luonnonsuojelualueilla on rajoitettu liikkumista luonnonsuojelulailla. Metsien käytön sosiaalinen kestävyys virkistyskäytön kannalta on ensisijaisesti sitä, mikä on jokamiehenoikeudella käytettävissä olevien alueiden määrä ja laatu sekä miten ne muuttuvat. Kysymys on siitä miten laajasti jokamiehenoikeudet viime kädessä toteutuvat. Myös maksuttomien julkisten virkistyspalvelujen määrä ja laatu sekä niiden saatavuus tulevaisuudessa ovat sosiaalisesti kestävän virkistyskäytön keskeisiä mittareita.

3 Virkistyskäytön seuranta osana sosiaalisesti kestävää metsien käyttöä

Luonnonvarojen kestävä käyttö ja kehitys ovat tulleet keskustelun kohteeksi erilaisten luonnonvarojen käyttöä koskevien poliittisten ohjelmien mukana. Metsien kestävä käyttö on ollut mm. maa- ja metsätalousministeriön ohjelmapoliittisen pohdinnan kohteena (Suomen kestävän metsätalouden kriteerit... 1997). Maa- ja metsätalousministeriön raportissa metsien sosiaalista kestävyyttä kuvaa *kriteeri 6: sosiaalisten, taloudellisten ja kulttuuristen toimintojen ja edellytysten ylläpitäminen.* Kriteerille on esitetty neljä luonnon virkistyskäyttöä kuvailevaa indikaattoria: *1) Lainsäädännöllisellä ohjauksella* huolehditaan virkistyspalvelujen tarjonnasta; 2) *Institutionaalisilla järjestelyillä* kehitetään virkistyspalvelujen tarjontaa; 3) *Taloudellinen ohjaus* tukee virkistyspalvelujen tarjontaa ja 4) *Tiedolliset keinot* tarkoittavat, että järjestetään luonto-opastusta, tehdään ja sovelletaan virkistyskäyttöä ja maisemanhoitoa koskevaa tutkimusta sekä edistetään virkistyskäytön huomioon ottamista metsäsuunnittelussa. Näille kuvaileville indikaattoreille on esitetty myös määrällisiä indikaattoreita, joita seuraavassa kommentoidaan.

Indikaattori 6.14: *Niiden metsien määrä, joihin on vapaa pääsy, määrä asukasta kohden ja osuus metsien kokonaispinta-alasta; (4.6 ha per asukas).* Tämä indikaattori on sinänsä perusteltu, sillä jokamiehenoikeudella on toki pääsy lähes tulkoon kaikille metsäalueille. Indikaattori ei kuvaa

kuitenkaan sitä, ovatko kaikki käytettävissä olevat metsät laadultaan sopivia virkistyskäyttöön.

Indikaattori 6.15*: Niiden metsien määrä, joilla on virkistyspalveluja; (800 000 ha).* Tämä indikaattori on jo huomattavasti edellistä täsmällisempi kuvatessaan metsien määrää, joilla on virkistäytymistä helpottavia palveluja. Tämän indikaattorin määrällinen kuvaus ei kuitenkaan tällä hetkellä perustu tilastotietoihin, sillä virkistykseen varatuista ja rakennetuista alueista tai monikäyttöalueilla sijaitsevista virkistyspalveluista ei tällä hetkellä ole luotettavaa tietoa.

Indikaattori 6.16: *Kansallispuistojen, valtion retkeilyalueiden ja kuntien virkistysalueiden määrä; (836 000 ha).* Tämä indikaattori on yksiselitteinen, jos kuntien virkistysalueilla tarkoitetaan erityisesti virkistykseen varattuja ja hoidettuja alueita. Valitettavasti kuntien virkistysalueiden määrästä ei toistaiseksi ole olemassa luotettavaa tilastoa.

Indikaattori 6.17: *Luontomatkailu: kävijöiden lukumäärät kansallispuistoissa ja retkeilyalueilla sekä retkeilyreittien käyttäjämäärät; valtionmailla yhteensä kävijöitä eli käyttökertoja arvioitu v. 1995 noin 3 milj. käyntiä/käyttökertaa.* Tämänkin indikaattorin heikkous on puuttuva tilastotieto. Lisäksi luontomatkailu on suppea määritelmä virkistyskäytön kuvaamiseksi. Myös paikalliskäyttö tulisi ottaa huomioon.

Määrälliset indikaattorit eivät vastaa kovin hyvin kuvailevia indikaattoreita. Esimerkiksi tiedollisiin keinoihin ei ehdoteta mitään seurantatapaa. Lisäksi indikaattorit 6.15 ja 6.16 mittaavat lähes samaa asiaa. Virkistysalueiden kävijämäärien lisäksi pitäisi mitata kävijärakennetta ja kävijätyytyväisyyttä, jotta sosiaalisen kestävyyden toteutumista voitaisiin seurata. Toivottavasti keskustelu metsien käytön sosiaalista kestävyyttä kuvaavista indikaattoreista jatkuu, jotta käyttöön tulisivat parhaiten asiaa kuvaavat, perusteltavissa olevat ja mitattavat indikaattorit.

Kestävää käyttöä kuvaavien kriteerien ja indikaattoreiden valinta ei ole tekninen tai tieteellinen ratkaisu. Erityisesti indikaattoreiden laadullinen kuvaus on poliittinen, arvoihin liittyvä ratkaisu. Sen sijaan indikaattoreiden määrällinen kuvaus vaatii vankkaa tietopohjaa. Kestävästä käytöstä puhuminen viittaa käytön muutoksiin. Kyse on ennen kaikkea muutoksen seuraamisesta (monitoring). Muutosta pitäisi kyetä mittaamaan (Driml ja Common 1996).

4 Luonnon virkistyskäytön seuranta

Tämän hetkinen suurin ongelma onkin määrällisten indikaattoreiden mittaaminen ja seuranta. Luonnon virkistyskäyttöä koskevat tilastotiedot ovat puutteellisia. Tulevaisuudessa tulisi kehittää toimintamalleja, joilla muutosten seuranta on mahdollista. Parhaillaan ollaan aloittamassa laajaa valtakunnallista luonnon virkistyskäytön tutkimusprojektia (Luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi, *LVVI).* LVVI-projekti tuottaa tietoa virkistyskäytön määrästä kuvattuna mm. harrastamisen frekvensseina ja käyntikertoina erilaisilla virkistysalueilla. Valtion ja kuntien tarjoamista virkistyspalveluista kerätään myös luotettavat tietokannat. Olennaista LVVI-tutkimukselle on, että se tähtää

luonnon virkistyskäytön ja siis myös luontomatkailussa tapahtuvien muutosten mittaamiseen. Siksi LVVI-projektissa pyritään tutkimuksen jatkuvuuteen ja tiedon kattavuuteen (Sievänen 1997, Sievänen ja Heikkilä 1998).

Sosiaalisesti kestävä luonnonvarojen käyttö edellyttää tietopohjan lisäksi myös suunnittelu- ja päätöksentekoprosessien muutoksia. Niin metsävarojen kuin maankäytön suunnittelutehtävissä voidaan osallistuvan suunnittelun periaatteita noudattaen pyrkiä sosiaalisesti kestäviin ratkaisuihin. Yksittäisten virkistysalueiden käytön suunnittelun tulisi perustua alueen käyttäjien ja hoitajien väliseen vuorovaikutukseen. Yleistä luonnonvarojen käyttöä koskevat yhteiskunnalliset arvokeskustelut käydään poliittisilla areenoilla, mutta yksittäisissä virkistysalue- tai reittihankkeissa käyttäjät ja alueiden haltijat voivat paljolti ratkaista, miten sosiaalinen kestävyys otetaan huomioon ja miten se voidaan toteuttaa.

Kirjallisuus

Christensen, N.A. 1995. Sustainable community-based tourism and host quality of life. Julkaisussa: McCool, S.F. & Watson, A.E. (toim.). Linking tourism, environment, and sustainability-topical volume of compiled papers from a special session of the annual meeting of the National Recreation and Park Association, 1994, Minneapolis. U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Intermountain Research Station Ogden, UT. Gen. Tech. Rep. INT-GTR-323. s. 63–68.

Driml, S. & Common, M. 1996. Ecological economics criteria for sustainable tourism: application to the Great Barrier Reef and Wet Tropics World Heritage Areas, Australia. Journal of Sustainable Tourism 4(1): 3–16.

Dustin, D.L. & Knopf, R.C. 1988. Equity issues in outdoor recreation. Outdoor Recreation Benchmark 1988. Proceedings of the National Outdoor Recreation Forum. US. Forest Service, Southeastern For. Exp. Station. Gen. Tech. Report SE-52. s. 467–471.

McCool, S.F. 1995. Linking tourism, the environment, and concepts of sustainability: settings and stage. Julkaisussa: McCool, S.F. & Watson, A.E. (toim.). Linking tourism, environment, and sustainability-topical volume of compiled papers from a special session of the annual meeting of the National Recreation and Park Association, 1994, Minneapolis. U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Intermountain Research Station Ogden, UT. Gen. Tech. Rep. INT-GTR-323. s. 3–7.

Perez, L.M. 1996. Analysis of social elements in forestry certification. A paper for the Conference on Economic, Social and Political Issues in Certification of Forest Management. Malaysia, May 12–16.1996

Sievänen,T. 1997. Luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi (LVVI). Tutkimussuunnitelma 30.10.1997. Metsäntutkimuslaitos. Moniste. 32 s.

— & Heikkilä, M. 1998. Luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi (LVVI). Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoken tiedonantoja 671. s. 69–73.

Suomen kestävän metsätalouden kriteerit ja indikaattorit metsätalouden tilan kuvaajina. 1997. Maa- ja metsätalousministeriö. 72 s.

UNCED. 1993. YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssi (United Nations

Conference on Environment and Development), Rio de Janeiro 3.–14.6.1992. Ympäristöministeriö, Helsinki. 239 s.

Wiman, R. 1994. Sustainable social development towards inclusive societies for all people. Maailmanpyörä 4/1994 (English summary).

Luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi (LVVI)

Tuija Sievänen[1] ja Marjo Heikkilä[2]

[1]Metsäntutkimuslaitos, Helsingin tutkimuskeskus, Unioninkatu 40 A, 00170 Helsinki

[2]Suomen ympäristökeskus, Luonto- ja maankäyttöyksikkö, PL 140, 00251 Helsinki

tuija.sievanen@metla.fi
marjo.heikkila@vyh.fi

National Outdoor Recreation Demand and Supply Assessment Study

The aim of the project is to assess nationwide outdoor recreation demand and supply in Finland. The project will collect statistics and databases on continuous basis in order to monitor changes of participation in outdoor activities, behavior patterns, and the changes in supply of recreation opportunities and the quality of services. The main issues of recreation demand are participation in outdoor activities, the last trip information (both close to home trip and tourist trip), distribution of visits in different types of areas (state land, community land, private land), and different special themes concerning recreation valuation, welfare and health impacts, state land use and nature tourism. A large population survey is the principal method of data collection. The project will also develop standardized models to collect on-site information about the use of recreation resources. There will be collected community based information concerning the recreation areas, trails and other recreation services. The data includes both quality description of services and the use information. The main portion of the information will be in GIS-database. Pilot study is made in 1997. The main study is planned to be done in 1998–2000. The main population survey is conducted by Finnish Forest Research Institute, University of Helsinki and Statistics Finland. The recreation resource inventories on state land and in communities are made by Finnish Environment Institute, University of Jyväskyla, Forest and Park Service and the Association of Finnish Local Authorities. Among other partners there are University of Joensuu and UKK-institute. The pilot study is financed by Ministry of Agriculture and Forestry, Ministry of Environment, Ministry of Education, Ministry of Business and Industry, Ministry of Social Affairs and by the research institutes and universities involved.

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 69–73.

1 Tutkimuksen lähtökohta ja tavoitteet

Valtakunnallisesti kattava tieto nykyisestä virkistysalueiden ja -palvelujen tarjonnasta ja käytöstä puuttuu toistaiseksi. Virkistysalueiden ja -palvelujen suunnittelua varten sekä ulkoilupolitiikan päätöksenteon tueksi tarvitaan tietoa sekä virkistysmahdollisuuksien nykyisestä kysynnästä että odotettavissa olevista muutoksista. Perustilastojen puute aiheuttaa epävarmuutta esimerkiksi luontoon perustuvien matkailupalvelujen kehittämiselle.

Valtakunnallisesti kattavalla luonnon virkistyskäytön inventoinnilla kerätään tietoa suomalaisten luonnossa virkistäytymisen määrästä ja laadusta eli kysynnästä sekä virkistysmahdollisuuksien tarjonnasta. Väestötasolla tutkitaan, mitä ja miten paljon suomalaiset harrastavat luontoympäristössä sekä mikä merkitys sillä on suomalaisten elämässä. Kerättävät aineistot ovat tarpeen tutkittaessa virkistyskäytön taloudellisia, sosiaalisia ja terveydellisiä hyötyjä sekä virkistyskäytön merkitystä kansantaloudessa, aluetaloudessa ja yksityistaloudessa. Virkistysalueiden ja -palvelujen inventointi tuottaa tietoa virkistysmahdollisuuksien tarjonnasta. Tuotettava tieto käytetään kysynnän ja tarjonnan vertailuun.

2 Ulkoilumahdollisuuksien kysyntä

Luonnon virkistyskäytön kysyntätutkimuksessa on useita osia. Ensiksikin koko väestöön kohdistuvalla puhelinhaastattelu- ja kyselytutkimuksella kerätään tietoja ulkoiluharrastusten ja muiden virkistysmuotojen harrastamisosuuksista, virkistyskäytön määrästä ja laadusta sekä alueellisesta ja ajallisesta jakautumisesta. Mittaukset kohdistuvat harrastuskertojen frekvensseihin sekä harrastamisen kohdistumiseen erityyppisille alueille. Mittaamisessa käytetään hyväksi viimeiseen ulkoilukertaan tai ulkoilun takia tehtyyn lomamatkaan liittyviä tunnuksia. Lisäksi väestökyselyssä selvitetään ulkoiluun käytettyä aikaa, taloudellisia panoksia sekä hankittuja tietoja ja taitoja. Näiden tekijöiden avulla voidaan kuvata ja selittää harrastamisen määrää ja laatua sekä laatia tulevaisuutta varten kysyntäennusteita.

Ulkoilukäyttäytymistä kuvaavien perustietojen ohella väestökyselyllä hankitaan aineistoa erilaisia teematutkimuksia varten. Teematutkimuksilla selvitetään ulkoilusta ja luonnossa virkistäytymisestä saatavia erilaisia sosiaalisia, terveydellisiä ja taloudellisia hyötyjä. Virkistyskäytön arvottamistutkimuksella pyritään hyötyjä kuvaamaan markkamääräisesti, jotta hyödyt olisivat yhteismitallisia muiden luonnonvaroja hyödyntävien käyttömuotojen kuten puuntuotannon tai kaivostoiminnan kanssa. Ulkoilun terveys- ja hyvinvointivaikutuksista tarvitaan tietoa, jotta yhteiskunnan tarjoamia virkistysmahdollisuuksia voidaan suunnata sinne, missä investoinnit ovat yhteiskunnan kannalta kannattavimpia ja tehokkaimpia. Erityinen mielenkiinto kohdistuu niihin väestöryhmiin, joiden elämäntapaan ulkoilu ei kuulu. On tarvetta selvittää ulkoiluharrastamista estäviä syitä.

Eräänä teemana tutkitaan erityisesti valtionmaihin kohdistuvaa virkistyskäytön kysyntää. Metsähallituksessa virkistyspalveluja tuotetaan sekä

valtion retkeilyalueilla että monilla talousmetsien monikäyttöalueilla. Myös luonnonsuojelualueet ovat merkittäviä virkistyskäyttökohteita. Valtio käyttää vuosittain lähes 100 milj. mk valtion maiden virkistyskäytön edistämiseen. Valtion alueiden virkistyskäytön kysyntää voidaan luonnehtia valtakunnalliseksi, sillä retkeilyalueille ja kansallispuistoihin kävijät tulevat kaikkialta Suomesta.

Luontomatkailun kysyntä on myös yksi teematutkimusten aiheista. Luontomatkailun kehittämiseksi maaseutukunnissa tarvitaan tietoja potentiaalisesta kysynnästä. Tutkimuksella voidaan kartoittaa kiinnostusta erityyppisten luontoympäristöjen tarjoamiin harrastusmahdollisuuksiin sekä niihin liittyvien palvelujen saatavuuteen. Kotimaan luontomatkailijoiden harrastusprofiilit sekä ajan- ja rahankäyttötottumukset, joita väestökyselyssä kysytään, antavat perustietoja luontomatkailun kysyntäennusteille.

Toisena osiona kysyntätutkimuksessa on tarkoitus kehittää standardisoituja malleja aluekohtaisia kävijätutkimuksia varten. Tarjontatutkimuksessa pyritään selvittämään virkistysalueiden käyntikertojen sekä ulkoilureittien ja virkistyspalvelujen käyttökertojen määriä sekä tietoja kävijöistä. Jotta kyseiset tiedot eri alueilta olisivat helposti koottavissa vertailukelpoisiksi taulukoiksi, tulisi tietojen olla samalla tavalla kerättyjä tai helposti muutettavissa yhteismitallisiksi. Tätä varten LVVI-projektissa pyritään kehittämään aluekohtaisten kävijätietojen yhdenmukaista keräämistä. Malleja tuotetaan kyselyjen, havainnoinnin ja muiden menetelmien käyttöä varten.

3 Ulkoilumahdollisuuksien ja virkistysympäristöjen tarjonta

Virkistysalueiden ja -palveluiden tarjontaa selvitetään koko Suomessa. Tarjontatutkimuksen tavoitteena on selvittää erityyppisten virkistysympäristöjen ja virkistysmahdollisuuksien tarjontaa. Tähän kuuluvat varsinaiset kaavojen virkistysalueet sekä muut virkistykseen soveltuvat alueet ja ympäristöt kuten luonnonsuojelualueet, ulkoilureitit sekä muut virkistyspalvelut kuten golf-kentät, venesatamat, rinnehiihtokeskukset jne.

Tietoa kerätään kyselylomakkeiden avulla sekä kunnista että Metsähallituksesta ja Metsäntutkimuslaitoksesta. Kyselyssä selvitetään virkistysmahdollisuuksien määrää ja laatua eli kohteiden luonnonoloja, vetovoimatekijöitä, harrastusmahdollisuuksia, saavutettavuutta sekä ulkoilun palveluvarustusta.

Suomen ympäristökeskuksessa kehitetään paikkatietokanta, joka sisältää erityyppiset virkistyskäytössä olevat alueet ja niihin liittyvät luontotiedot. Pääosa virkistysalueiden palvelu- ja varustustiedoista sekä ulkoilureittejä ja muita virkistyspalveluita koskeva tieto tallennetaan Jyväskylän yliopiston ylläpitämään liikuntapaikkarekisteriin (LIPAS). Lipas-rekisteri sisältää jo ennestään runsaasti tietoa reiteistä sekä muista ulkoiluun ja liikuntaan liittyvistä palveluista. Jatkossa Suomen ympäristökeskuksen paikkatietokanta ja Lipas-rekisteri muodostavat yhdessä laajan ja monipuolisen tietopohjan luonnon virkistyskäytön resursseista.

Tarjontatutkimuksessa kerättyjä tietoja pyritään analysoimaan ja hyödyntämään mahdollisimman monipuolisesti. Virkistysympäristöjen ja alueiden laadulle määritetään indikaattoreita ja mittareita, joiden pohjalta kehitetään virkistysalueiden laatuluokitus. Virkistysalueiden toteutumista eri kunnissa tai maakunnissa tarkastellaan vertaamalla niitä mm. seutukaavojen aluevarauksiin. Suomen ympäristökeskukseen ollaan kokoamassa numeeristettujen seutukaavojen rekisteriä, joka mahdollistaa kyseisen vertailun. Tutkimustulosten pohjalta voidaan myös selvittää miten suurta osaa luonnonsuojelualueet edustavat virkistysalueiden tarjonnassa.

4 Tutkimuksen toteutus vuosina 1998–2000

Vuonna 1997 on tehty esitutkimus, joka toteutettiin yhteensä viidessä kunnassa. Koekyselyjen tavoitteena oli hankkia tietoa menetelmien soveltuvuudesta. Koekyselyä tarvittiin myös kustannusarvion laatimiseen päätutkimuksen eri osille.

Väestökyselyn toteuttamista kokeiltiin kolmen kunnan eli Turun, Polvijärven ja Enontekiön väestöistä poimituilla henkilöillä. Puhelinhaastattelut tehtiin lokakuussa ja postikyselyt marras-joulukuussa. Puhelinhaastattelujen perusteella tietoja saatiin noin 63–79 prosentilta otokseen valituista henkilöistä. Otokseen valittujen henkilöiden tavoittaminen puhelimitse osoittautui vaikeammaksi kaupunkikunnassa verrattuna maaseutukuntiin. Päätutkimuksen toteutuessa väestökyselyn aineiston keruu toteutetaan 24 kuukauden aikana siten, että kuukausittain haastatellaan noin 300–500 henkilöä.

Tarjontatutkimuksen esitutkimusvaiheessa tietoja kerättiin viidestä koekunnasta (Turku, Hämeenlinna, Polvijärvi, Kuhmo ja Enontekiö). Kunnissa tarkastettiin ja täydennettiin hyvin esitäytetyt Lipas-rekisteristä tulostetut lomakkeet, mutta tietoa uusista kohteista saatiin niukasti. Esitutkimuksen kokemusten perusteella kyselylomakkeita joudutaan vielä selkeyttämään ja kehittämään. Hankalaksi osoittautui myös digitoitavaksi kelpaavien peruskarttojen saanti. Valmiiksi numeeristetun kartta-aineiston muuntaminen Suomen ympäristökeskuksen ohjelmiin sopiviksi aiheutti puolestaan omia ongelmia.

Tarjontatutkimuksen päätutkimuksen toteutuessa kaikki 455 kuntaa osallistuvat tarjontakyselyyn. Tavoitteeseen pääsemiseksi on kuitenkin kiinnitettävä huomiota kuntien motivointiin ja neuvontaan sekä tiedon tuottamisessa että hyödyntämisessä.

Väestöön kohdistuva kysely toteutetaan Metsäntutkimuslaitoksen, Helsingin yliopiston ja Tilastokeskuksen yhteistyönä. Paikkatietopohjaisen tarjontatutkimuksen toteuttavat Suomen ympäristökeskus ja Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellinen tiedekunta yhteistyössä Metsähallituksen ja Metsäntutkimuslaitoksen kanssa. Muita yhteistyötahoja ovat mm. Joensuun yliopisto, UKK-instituutti, Kuntaliitto ja Metsätalouden Kehittämiskeskus Tapio. Tutkimuksen rahoituksesta vastaavat etupäässä ympäristöministeriö, maa- ja metsätalousministeriö, opetusministeriö, kauppa- ja teollisuusministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö.

5 Tutkimuksen hyödyntäminen

Tutkimuksen tuloksilla on käyttöä ensisijaisesti valtion ja kuntien ulkoiluhallinnon ja virkistyksen voimavarojen suunnitteluun liittyvissä tehtävissä (kaavoitus, investoinnit ym.). Kotimaista maaseutu- ja luontomatkailua kuvaava tieto tukee matkailupalvelujen kehittämistä ja matkailuyrittämistä. Tilastoja ja tietokantoja luonnonvarojen virkistyskäytöstä tarvitaan kansallisiin ja kansainvälisiin vertailuihin. Luonnon virkistyskäytön tutkimus saa edustavaa ja kattavaa tilastoaineistoa erityisaiheita tukeviin selvityksiin ja vaikuttavuusanalyyseihin, esim. ympäristövaikutusten arvioinnin (YVA:n) yhteydessä tehtäviin selvityksiin. Myös yhteiskuntatieteellinen tutkimus kuten vapaa-ajan sosiologinen tutkimus hyötyy koko väestöä koskevista tiedoista. Luonnonvarojen kestävän käytön indikaattorit perustuvat erilaisten käyttömuotojen tilastointiin. Yhdyskuntarakenteen seurantajärjestelmän kehittäminen on yksi sovellutuskohde. Myös ulkoilun kansalaisjärjestöt ja tavalliset ulkoilijat saavat tietoa perustellakseen omia näkökantojaan ulkoilupolitiikasta. Koko valtakuntaa koskevat tiedot ovat ulkoilumahdollisuuksien kehittämistä ja yleensä luonnon virkistyskäyttöä koskevan päätöksenteon tukena.

Käyttäytymistä selittävän teorian soveltaminen metsien virkistyskäytön tutkimukseen

Joel Erkkonen

Helsingin yliopisto, Metsäekonomian laitos,
PL 24, 00014 Helsingin yliopisto

joel.erkkonen@helsinki.fi

A behavioral approach to research of forest recreation

The following article introduces the basics of the theory of planned behavior. A central factor in the theory is the individual's intention to perform a given behavior. Intentions are assumed to capture the motivational factors that influence a behavior. There are three conceptually independent determinants of intention: attitude toward the behavior, subjective norm and perceived behavioral control. This theory was applied to explain the influence of renewable cuttings on intentions of outdoor recreation in the county of Loppi (Southern Finland). Six hundred questionnaires were sent to randomly selected inhabitants and summer cottage owners of Loppi. All together 421 (72 %) responses were accepted to the final analysis. Standard regression coefficients indicate that recreation intentions were more influenced by the subjective norms and attitudes than perceived behavioral control. Respondents found renewable cuttings very negative, but nonetheless it did have only a minor impact on outdoor recreation. The theory of planned behavior can well be used as a theoretical framework for the research of outdoor recreation.

1 Johdanto

Nykyään metsäpolitiikassa painotetaan yhä enemmän muitakin tekijöitä kuin metsien puuntuotannollista merkitystä. Puuntuotannon lisäksi korostetaan metsäluonnon monimuotoisuutta sekä sosiaalisia näkökohtia

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 75–87.

osana metsävarojen kestävää käyttöä. Osana sosiaalista ulottuvuutta varsinkin metsien virkistyskäyttö saa yhä suuremman merkityksen. Metsien virkistyskäytön tutkimuksessa on usein käytetty menetelmiä, esimerkiksi matkakustannusmenetelmä sekä CV-menetelmä (contingent valuation method), joilla on pyritty tutkimaan virkistyskäytön taloudellista merkitystä. Taloudelliset tekijät ovat osa virkistäytymiseen vaikuttavista tekijöistä, mutta niiden lisäksi tarkastelun näkökulmaa on mahdollista laajentaa koskemaan myös muita virkistäytymiseen vaikuttavia tekijöitä. Tässä artikkelissa esitellään käyttäytymistä selittävää teoriaa ja sen soveltuvuutta metsien virkistyskäytön tutkimukseen. Teoriaa voidaan soveltaa myös virkistyskäyttöä rajoittavien tekijöiden tarkastelussa.

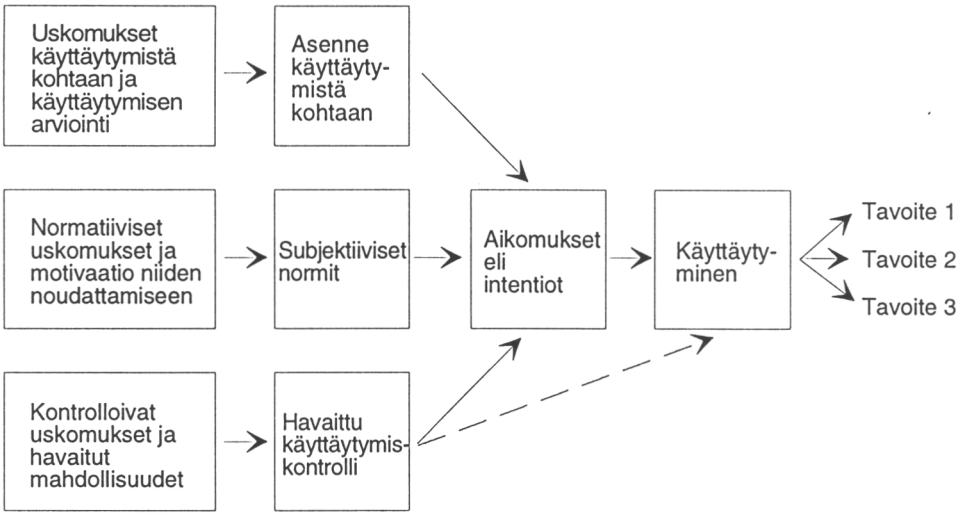
1.1 A theory of planned behavior

A theory of planned behavior (Ajzen 1985, Ajzen ja Madden 1986), on ihmisen käyttäytymistä selittävä teoria. Se perustuu "A theory of reasoned action" -teoriaan (Ajzen ja Fishbein 1980), joka on muilta osin täysin samanlainen, mutta siinä ei ole mukana tahdonalaista käyttäytymistä rajoittavia tekijöitä. Molemmat mallit on rakennettu siten, että pienellä määrällä käsitteitä voidaan selittää, ennustaa ja ymmärtää ihmisen käyttäytymistä. Kuvassa 1 esitetään teorian rakenne. Molemmat teoriat perustuvat olettamukselle, että ihmiset yleensä käyttäytyvät rationaalisesti ja käyttävät systemaattisesti saatavilla olevaa informaatiota hyväkseen.

Kumpaakin teoriaa on käytetty paljon varsinkin Yhdysvalloissa hyvin erilaisissa tutkimuksissa. Niiden avulla on tutkittu esimerkiksi ostokäyttäytymistä, äänestyskäyttäytymistä, naisten ammatillista suuntautumista, perhesuunnittelua, alkoholistien käyttäytymistä (Ajzen ja Fishbein 1980), koulupinnaamista ja opiskelumenestystä (Ajzen ja Madden 1986), laihduttamista (Schifter ja Ajzen 1985), yksityismetsänomistajien hakkuukäyttäytymistä (Young ja Reichenbach 1987), asennetta hallittuja metsäpaloja kohtaan (Manfredo ym. 1990) ja virkistyskäyttäytymistä (Ajzen ja Driver 1992).

Kun halutaan tutkia, mitkä tekijät vaikuttavat tietynlaiseen käyttäytymiseen, ensimmäinen vaihe on kyseessä olevan käyttäytymisen määrittäminen selkeästi. Käyttäytymisen määrittäminen koostuu neljästä elementistä, jotka on otettava huomioon: **toiminta** (action), **kohde** (target), **toimintayhteys** (context) ja **aika** (time) (Ajzen ja Fishbein 1980).

Käyttäytyminen on siis toimintaa, joka kohdistuu johonkin asiaan tietyssä toimintayhteydessä, tiettynä aikana. Esimerkiksi vierailleminen Yellowstonen kansallispuistossa on erilaista käyttäytymistä kuin leiriytyminen siellä (muutos toiminnassa) ja vierailleminen Yellowstonessa poikkeaa vierailemisesta Yosemitessa (muutos kohteessa). Lisäksi vierailleminen Yellowstonessa perheen kanssa eroaa vierailemisesta siellä esimerkiksi ystävien kanssa (muutos toimintayhteydessä) ja vierailleminen Yellowstonessa elokuussa on erilaista käyttäytymistä kuin vierailleminen siellä joulukuussa (muutos ajassa) (Fishbein ja Manfredo 1992).

Kuva 1. A theory of planned behavior. Tekijät, jotka määrittävät henkilön käyttäytymisen (Ajzen 1991, s. 414). Nuolet näyttävät vaikutuksen suunnan.

Figure 1. A theory of planned behavior. Factors that define the behavior of individual (Ajzen 1991, p. 414).

Itse asiassa asennetutkimukset usein epäonnistuvat käyttäytymisen ennustamisessa, mikäli käyttäytyminen on määritelty liian väljästi. Tutkittaessa asennetta vaikkapa marjastamista kohtaan, voidaan saada aivan erilaisia tuloksia seuraavilla kysymyksillä: *"mitä mieltä olette marjastamisesta?"* tai kun kysytään *"mitä mieltä olette omasta marjastamisestanne seuraavan vuoden aikana Lopen seudun metsissä?"*. Ensimmäinen kysymys on määritelty melko väljästi ja saattaa antaa myös väljiä vastauksia marjastamisesta yleensä, kun puolestaan toinen kysymys on määritelty ja rajattu tarkasti.

1.2 Käyttäytymisaikomukset

Keskeisin tekijä tässä mallissa ovat käyttäytymisaikomukset. Ne pitävät sisällään motivaatiotekijät, jotka vaikuttavat käyttäytymiseen. Lisäksi ne kuvaavat sitä, kuinka paljon henkilö haluaa yrittää sekä kuinka paljon hän suunnittelee näkevänsä vaivaa tietyn käyttäytymisen suorittamiseen. Teorian mukaan aikomus eli intentio edeltää aina käyttäytymistä. Aikomus on kolmen perusmuuttujan funktio, joista ensimmäinen on luonteeltaan henkilökohtainen (asenteet), toinen sosiaalinen (subjektiiviset normit) ja kolmas edustaa käyttäytymisen rajoitteita (havaittu käyttäytymiskontrolli) eli henkilön tahdosta riippumattomia tekijöitä (Ajzen 1991).

Mitä voimakkaampia ihmisten aikomukset ovat tiettyyn käyttäytymiseen tai tietyn käyttäytymistavoitteen saavuttamiseen, sitä suuremmalla todennäköisyydellä he siinä myös onnistuvat. Onnistumisen todennäköisyys ei kuitenkaan riipu pelkästään henkilön halusta tai aikomuksen voimakkuudesta, vaan siihen vaikuttavat myös monet osittain tahdosta

riippumattomat tekijät, kuten käytettävissä olevat mahdollisuudet ja resurssit (esimerkiksi aika, raha, tiedot, taidot, yhteistyö jne.). Nämä tekijät yhdessä muodostavat käyttäytymisen todellisen kontrollin (actual control).

Itse asiassa voidaan havaita, että jokapäiväisessä elämässä on paljon tekijöitä, jotka eivät ole aina kontrolloitavissa. Esimerkiksi autoon saattaa tulla moottorivika ja matkanteko katkeaa tai viivästyy, lumimyrsky estää hiihtoretken jne.

Ajzenin teoriassa otetaan huomioon havaitun käyttäytymiskontrollin mahdollinen vaikutus käyttäytymistavoitteiden saavuttamiseen. Kun aikomukset peilaavat henkilön alkuperäistä tahtoa yrittää suorittaa tietynlainen käyttäytyminen, havaittu käyttäytymiskontrolli puolestaan peilaa realistisia rajoitteita, joita saattaa esiintyä.

Kuvassa 1 esitetyssä mallissa jokainen vaihe käyttäytymisestä uskomuksiin tuottaa suuremman määrän käyttäytymistä ja aikomuksia määrittäviä tekijöitä. Lopulta henkilön käyttäytyminen selittyy hänen päällimmäisten uskomustensa perusteella. Uskomuksia muokkaavat aikaisemmat kokemukset sekä lisääntyvä informaatio kyseessä olevasta käyttäytymisestä (Ajzen 1991). Katkoviivalla merkitty nuoli, joka kuvassa 1 esittää polkua havaitusta käyttäytymiskontrollista käyttäytymiseen, on olemassa vain silloin, jos havaitulla kontrollilla ja todellisella kontrollilla on jonkinlainen yhteys henkilön käyttäytymiseen.

Useimpien käyttäytymisaikomusten voidaan ajatella olevan tavoitteita, joiden toteutuminen on jossain määrin epävarmaa. Ajzen (1985) puhuu "käyttäytyminen – tavoite" yksiköstä, missä aikomukset ovat suunnitelmia, joilla tavoitteet pannaan täytäntöön. Nämä aikomukset pysyvät yleensä voimassa kunnes henkilö löytää sopivan ajan ja mahdollisuudet yrittää muuttaa aikomuksensa käyttäytymiseksi. On havaittu, että aikomukset voivat muuttua ajan kuluessa. Muutokset johtuvat uudesta informaatiosta, joka muokkaa henkilön uskomuksia. Tämä johtaa siihen, että mitatut aikomukset eivät olekaan enää luotettavia käyttäytymisen ennustajia, jos mittauksen ja suoritetun käyttäytymisen välillä henkilö on saanut uutta uskomuksia muokkaavaa informaatiota (Ajzen 1991).

1.3 Asenteet

Allardt (1988) määrittelee asenteen merkitsevän taipumusta reagoida hyväksyvästi tai hylkäävästi johonkin esineeseen, henkilöön tai asiaintilaan. Tässä yhteydessä tarkastellaan asennetta käyttäytymistä kohtaan eli asenne on siis henkilön oma arvio siitä, onko tietynlaisen käyttäytymisen seuraus hyvä vai huono. Tällöin henkilö, joka uskoo, että tietty käyttäytyminen johtaa enimmäkseen positiiviseen lopputulokseen, omaa myös positiivisen asenteen tätä käyttäytymistä kohtaan. Edellä esitetyn teorian mukaan asenteet muodostuvat päällimmäisistä käyttäytymisuskomuksista sekä käyttäytymisen arvioinnista. Asennetta kuvaava estimaatti voidaan mitata joko suorilla kysymyksillä tai se voidaan muodostaa uskomuksiin ja arviointiin liittyvillä kysymyksillä. Tällöin uskomusten voimakkuus kerrotaan käyttäytymisen arvioinnilla ja niiden keskiarvosta muodostuu asenteen estimaatti (Ajzen 1991).

1.4 Subjektiiviset normit

Subjektiiviset normit puolestaan kuvaavat henkilön havaitsemaa sosiaalista painetta käyttäytyä tai olla käyttäytymättä tietyllä tavalla. Ne ilmaisevat muilta henkilölle tärkeiltä ihmisiltä tai ryhmiltä tulevaa painetta huolimatta siitä, minkälaisia ovat henkilön omat asenteet käyttäytymistä kohtaan. Subjektiiviset normit muodostuvat normatiivisista uskomuksista sekä motivaatiosta niiden noudattamiseen. Subjektiivisia normeja kuvaava estimaatti voidaan mitata joko suorilla kysymyksillä tai se voidaan muodostaa uskomuksiin ja normien noudattamiseen liittyvillä kysymyksillä. Tällöin normatiivisten uskomusten voimakkuus kerrotaan henkilön motivaatiolla normien noudattamiseen ja niiden keskiarvosta muodostuu subjektiivisten normien estimaatti (Ajzen 1991).

1.5 Havaittu käyttäytymiskontrolli

Kolmas aikomusta edeltävä tekijä on havaittu käyttäytymiskontrolli. Se viittaa siihen, onko tietyn käyttäytymisen suorittaminen helppoa vai vaikeata ja millaisia rajoitteita sen suorittamisessa ilmenee. Havaittu käyttäytymiskontrolli muodostuu uskomuksista siitä, onko tiettyyn käyttäytymiseen tarvittavat resurssit, aika ja mahdollisuudet olemassa vai ei. Nämä uskomukset voivat perustua osittain henkilön aikaisempiin kokemuksiin, mutta yleensä niihin vaikuttavat myös välillinen tieto, jota saadaan esimerkiksi ystäviltä. Mitä enemmän resursseja ja mahdollisuuksia henkilöllä on ja mitä vähemmän rajoitteita hän kohtaa, sitä suurempi on hänen havaittu käyttäytymiskontrollinsa tiettyä käyttäytymistä kohtaan (Ajzen 1987). Havaittua käyttäytymiskontrollia kuvaava estimaatti voidaan mitata joko suorilla kysymyksillä tai se voidaan muodostaa kontrolliuskomusten ja havaittuihin mahdollisuuksiin liittyvillä kysymyksillä. Tällöin uskomusten voimakkuus kerrotaan resurssilla tai mahdollisuudella ja niiden keskiarvosta muodostuu havaitun käyttäytymiskontrollin estimaatti (Ajzen 1991).

On myös tilanteita, joissa havaittu käyttäytymiskontrolli ei välttämättä ole realistinen. Esimerkiksi silloin, kun henkilöllä on vähän tietoa tietystä käyttäytymisestä, kun käytettävissä olevat resurssit ovat muuttuneet tai kun mukana on uusia tai epämiellyttäviä tekijöitä. Tällaisissa tapauksissa havaitun käyttäytymiskontrollin mittaamisesta on vain vähän hyötyä käyttäytymisen ennustamisessa, jos ollenkaan (Ajzen 1987).

Teorian kyky ennustaa ja selittää ihmisten käyttäytymistä heikkenee huomattavasti silloin, kun tahdosta riippumattomat tekijät vaikuttavat voimakkaasti käyttäytymiseen. Kaikenlaiseen tavoitteelliseen käyttäytymiseen liittyy aina jonkin verran epävarmuustekijöitä, jotka voidaan jakaa karkeasti sisäisiin ja ulkoisiin epävarmuustekijöihin (Ajzen 1985). Sisäisiä tekijöitä ovat henkilökohtaiset eroavaisuudet ihmisten välillä (tiedot, taidot ja kyvyt, tahdonvoima ja tunteet). Ulkoiset tekijät (aika ja mahdollisuudet sekä riippuvuus muista ihmisistä) vaikuttavat henkilön käyttäytymiskontrolliin sisäisten tekijöiden lisäksi.

Jos ihmisellä on positiivinen asenne esimerkiksi lenkkeilyä kohtaan ja hänelle tärkeiden ihmisten mielestä hänen tulisi lenkkeillä enemmän ja

mitä enemmän hän myös kontrolloi lenkkeilyyn vaikuttavia tekijöitä, sitä todennäköisemmin hän harrastaakin enemmän lenkkeilyä. Ajan ja mahdollisuuksien puute sekä riippuvuus toisista ihmisistä saavat aikaan vain väliaikaisia muutoksia aikomuksissa. Kun aika on rajoittavana tekijänä, suunniteltu käyttäytyminen yksinkertaisesti vain viivästyy. Jos taas olosuhteet ovat huonot, henkilö odottaa parempaa tilaisuutta. Mikäli yhteistyö ei jostakin syystä onnistu jonkun henkilön kanssa, etsitään sopivampia yhteistyökumppaneita. Joka tapauksessa perusteellisempia muutoksia voidaan odottaa tapahtuvan myös aikomuksissa, mikäli yritykset suunnitellun käyttäytymisen toteuttamiseen toistuvasti epäonnistuvat (Ajzen 1985).

2 Teorian sovellus virkistyskäytön tutkimukseen

Edellä esiteltyä teoriaa sovellettiin käytännössä talousmetsien virkistyskäyttötutkimuksessa Lopen kunnan alueella, joka sijaitsee Etelä-Suomessa noin 70 km Helsingistä pohjoiseen. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten erityisesti uudistushakkuut koetaan virkistäytymistä rajoittaviksi tekijöiksi. Hakkuiden vaikutusta tarkasteltiin yhdessä muiden mahdollisten rajoitteiden kanssa (Erkkonen 1996).

2.1 Aineisto

Tutkimuksen perusjoukon muodostivat 18 vuotta täyttäneet ja sitä vanhemmat henkilöt. Perusjoukko jakaantui kahteen osaan. Toisessa henkilöt asuivat Lopen kunnan alueella ja toisessa henkilöt omistivat kesämökin Lopella, mutta asuivat kunnan ulkopuolella.

Tutkimusta edelsi puhelimitse tehty esihaastattelu 36 henkilölle. Esihaastattelu tehtiin avoimilla kysymyksillä ja sen tarkoituksena oli löytää perusteet kyselylomakkeen laadintaan sekä löytää metsissä tapahtuvaa virkistäytymistä kuvaavia muuttujia.

Virkistäytymistä kuvaaviksi muuttujiksi valittiin marjastus, sienestys, kävelylenkkeily, luonnontarkkailu ja hiihto. Näistä viidestä virkistysmuodosta muodostettiin lisäksi yksi yleistä virkistäytymistä kuvaava muuttuja. Mainittuja harrastuksia rajoittivat esihaastattelun mukaan eniten terveys ja ikä, uudistushakkuut, maan- tai metsänomistus, liikenteen määrä, metsäteiden puute sekä sää tai vuodenaika.

Kyselylomakkeessa aikomusta, asenteita, subjektiivisia normeja sekä käyttäytymisen rajoitteita mitattiin suorilla kysymyksillä esimerkiksi seuraavasti:

- Aikomus: yritän harrastaa oheisia toimintoja Lopen seudun metsissä seuraavan vuoden aikana (vähän/paljon).
- Asenne: Mitä ajattelette omasta marjastamisestanne Lopen seudun metsissä seuraavan vuoden aikana? (kuusi adjektiiviparia esim. tylsää/mielenkiintoista).
- Subjektiiviset normit: Suurin osa ihmisistä, jotka ovat minulle tärkeitä, ajattelevat, että minun pitäisi harrastaa oheisia toimintoja Lopen seudun metsissä seuraavan vuoden aikana (epätodennäköisesti/todennäköisesti).
- Rajoitteet: Minun mielestäni oheisten toimintojen harrastaminen Lopen seudun metsissä seuraavan vuoden aikana on (helppoa/vaikeata).

Otoksen koko oli 600 ja se poimittiin satunnaisesti väestörekisteritiedoista. Aineisto kerättiin postikyselynä ja kyselylomakkeen muuttujat oli muotoiltu esihaastattelun perusteella monivalintakysymyksiksi. Vastausprosentiksi muodostui lopulta 72 %, mitä voidaan pitää postikyselyksi varsin korkeana. Tulosten laskennassa käytettiin regressioanalyysia, joka muodostettiin summamuuttujista. Summamuuttujien luotettavuutta kuvaavat standardoidut Cronbachin alfa-kertoimet on koottu taulukkoon 1.

Ei ole mitään yksiselitteistä sääntöä, joka ilmaisisi, millainen on hyvä tai huono reliaabelius eli mittarin kyky antaa tuloksia, joissa ei esiinny satunnaisvirhettä. Haastattelu- ja kyselytutkimuksiin sisältyy usein niin paljon satunnaistekijöistä johtuvaa mittausvirhettä, että reliaabelius ei nouse niin hyväksi kuin pitäisi. Luku saisi mielellään olla korkeampi kuin 0,7 , mutta käytännössä joudutaan tyytymään alhaisempiinkin kertoimiin. Alfa voi saada arvoja nollan ja yhden välillä ja mitä lähempänä arvo on ykköstä, sen parempi. Alfan arvo vaihtelee osioiden (kysymysten) lukumäärän ja keskinäisen korrelaation suhteen siten, että jos toinen pysyy vakiona ja toinen kasvaa, myös alfan arvo kasvaa. Jos keskimääräinen korrelaatio on nolla, ei osioiden lisääminen auta yhtään, vaan alfa säilyy nollassa. Jos puolestaan korrelaatiot ovat yhden suuruisia, alfa on ykkönen, eikä osioiden lukumäärän vaihtelu vaikuta asiaan (Alkula ym. 1994).

Jokaista viittä virkistysmuotoa kohden aikomusta sekä subjektiivisia normeja kuvaavat summamuuttujat muodostettiin kahdesta osiosta kummatkin. Asennetta kuvaava summamuuttuja muodostettiin kuudesta ja havaittuja rajoitteita kuvaava summamuuttuja kolmesta osiosta. Yleistä virkistäytymistä kuvaavissa muuttujissa osioiden määrä oli viisinkertainen.

2.2 Tulokset

Tutkimuksen tulokset esitetään tässä yhteydessä kävelylenkkeilyn ja yleisen virkistäytymisen osalta. Tulokset on koottu taulukkoon 2 ja 3. Taulukosta 2 nähdään, mitkä tekijät vaikut-

Taulukko 1. Summamuuttujien luotettavuutta kuvaavat standardoidut alfa-kertoimet.
Table 1. Alpha reliability coefficients.

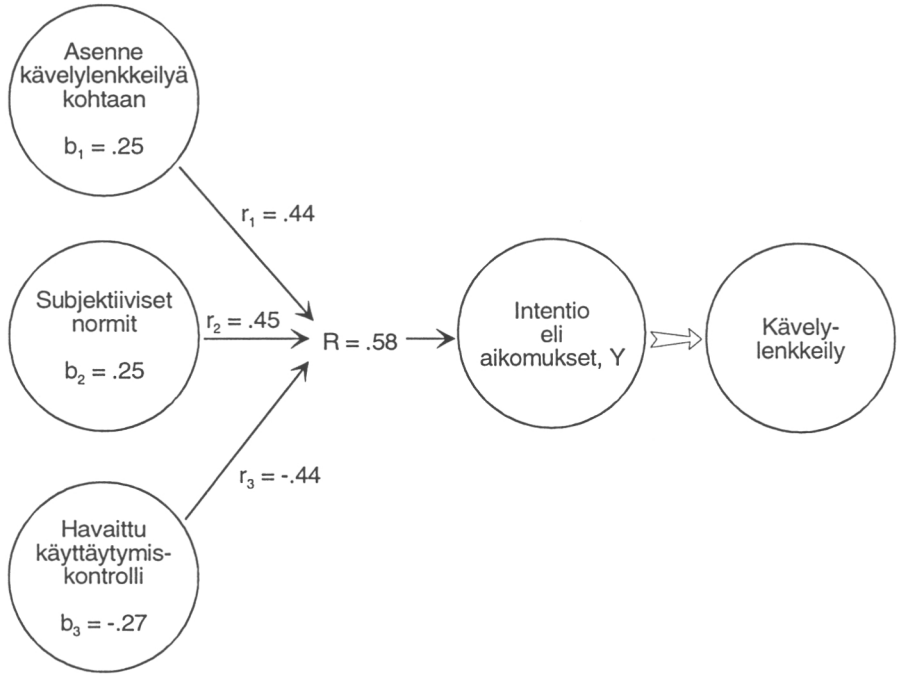
	Marjastus	Sienestys	Kävely-lenkkeily	Luonnon-tarkkailu	Hiihto	Virkistäytyminen yleensä
Aikomus	0,81	0,83	0,79	0,72	0,81	0,82
Asenne	0,90	0,94	0,91	0,93	0,93	0,94
Subjektiiviset normit	0,50	0,50	0,56	0,44	0,54	0,85
Havaitut rajoitteet	0,61	0,64	0,59	0,59	0,62	0,89

Taulukko 2. Virkistäytymisaikomukseen vaikuttavien tekijöiden merkitykset kävelylenkkeilyssä ja virkistäytymisessä yleensä.

Table 2. The importance of the factors that influence on walking/jogging and outdoor recreation generally.

	Kävelylenkkeily* (n = 408)				Virkistäytyminen yleensä (n = 423)			
	r	b	R	R^2	r	b	R	R^2
1. Asenne (X_1)	0,44	0,32			0,42	0,27		
Subjektiiviset normit (X_2)	0,45	0,32			0,47	0,33		
			0,54	0,28			0,52	0,27
2. Asenne (X_1)	0,44	0,25			0,42	0,24		
Subjektiiviset normit (X_2)	0,45	0,25			0,47	0,31		
Havaitut rajoitteet (yleiset), (X_3)	-0,47	-0,27			-0,30	-0,10		
			0,58	0,34			0,53	0,27

Kaikki korrelaatiot ovat merkitseviä tasolla p< .05, * korrelaatiot merkitseviä tasolla p< .000., r = korrelaatiokerroin aikomukseen, b = standardoitu regressiokerroin, R = yhteiskorrelaatiokerroin, R^2 = selitysaste, n = havaintojen lukumäärä. X_1 = asenne virkistäytymistä kohtaan, X_2 = subjektiiviset normit, X_3 = havaittu käyttäytymiskontrolli eli rajoitteet.

Kuva 2. Kävelylenkkeilyaikomukseen vaikuttavat tekijät (n = 408).

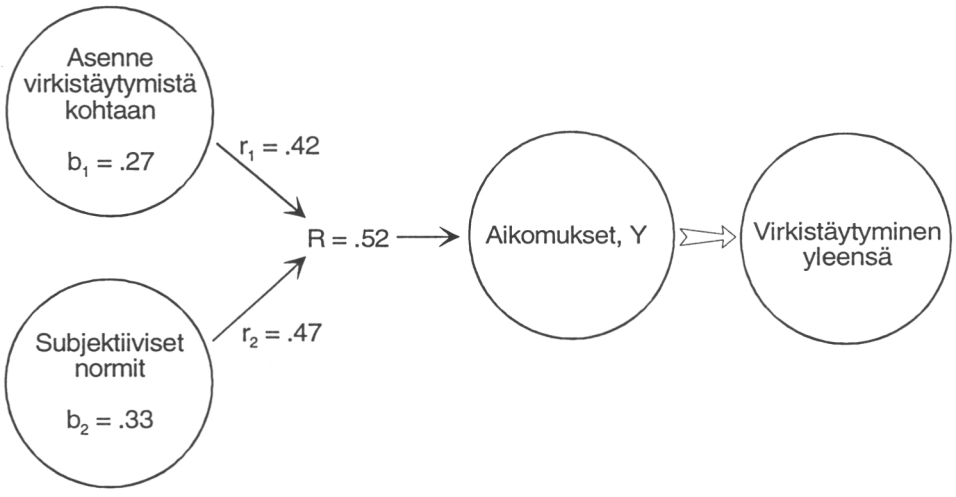
Figure 2. Factors that influence on the intention of walking/jogging (n = 408).

tavat eniten virkistäytymiseen. Rivillä yksi virkistäytymistä selittävinä tekijöinä ovat asenne virkistäytymistä kohtaan sekä subjektiiviset normit. Rivillä kaksi edellisten lisäksi virkistäytymistä selitetään havaituilla rajoitteilla, joihin myös uudistushakkuut kuuluvat. Tulosten laskennassa käytettiin standardoituja regressiokertoimia (beta-kertoimia), joiden avulla voidaan karkeasti verrata eri selittävien tekijöiden suhteellista merkitystä (esimerkiksi ovatko asenteet selityskyvyltään merkitsevämpiä kuin subjektiiviset normit).

Kävelylenkkeilyaikomukseen vaikuttivat asenne, subjektiiviset normit sekä havaitut yleiset rajoitteet. Yleisten rajoitteiden lisääminen paransi mallin selityskykyä kuudella prosenttiyksiköllä (R^2 = 0,28 ⇨ R^2 = 0,34). Havaitut rajoitteet muodostuivatkin tärkeimmäksi tekijäksi aikomusta selitettäessä, mutta sekä asenteet että normit ylsivät lähes samalle tasolle (ks. taulukko 2 ja kuva 2). Mallin avulla voitiin selittää 34 % kävelylenkkeilyaikomuksesta Lopen seudun metsissä seuraavan vuoden aikana.

Lopen seudun metsissä tapahtuvaan virkistäytymisaikomukseen yleensä vaikuttivat subjektiiviset normit (b = 0,33) ja asenteet virkistäytymistä kohtaan (b = 0,27). Normit olivat siis painoarvoltaan merkittävämpiä kuin asenteet. Havaittujen rajoitteiden lisääminen malliin ei vaikuttanut yhteiskorrelaatiokertoimeen eikä selitysasteeseen (ks. taulukko 2 ja kuva 3). Niitä ei ollut syytä liittää virkistäytymistä selittäviin tekijöihin tarkasteltaessa koko otosta. Asenteilla ja normeilla voitiin selittää 27 % Lopen seudun metsissä tapahtuvasta virkistäytymisestä seuraavan vuoden aikana.

Taulukossa 3 esitetään virkistäytymisen kokonaisrajoitteen muodostuminen. Toisin sanoen tarkastellaan sitä, kuinka hyvin tutkituilla rajoitteilla (terveys, uudistushakkuut jne.) voidaan selittää kokonaisrajoitteen muodostumista. Lihavoidut kertoimet on hyväksytty mukaan malliin, vii-

Kuva 3. Virkistäytymisaikomukseen vaikuttavat tekijät (virkistäytyminen yleensä) (n = 423).
Figure 3. Factors that influence on the intention of outdoor recreation generally (n = 423).

Taulukko 3. Virkistäytymisaikomuksen kokonaisrajoitteen muodostuminen kävelylenkkeilyssä ja virkistäytymisessä yleensä.
Table 3. The formulation of the perceived behavioral control in walking/jogging and in outdoor recreation generally.

	Kävelylenkkeily* (n = 398)				Virkistäytyminen yleensä (n = 415)			
	r	b	R	R^2	r	b	R	R^2
Terveys/ikä (X_1)	0,36	0,30			0,42	0,35		
Liikenteen määrä (X_2)	0,30	0,18			0,39	0,26		
Uudistushakkuut (X_3)	0,28	0,12			0,28	0,11		
Maan-/metsänomistus (X_4)	–				–			
Metsäteiden puute (X_5)	–				–			
Sää ja vuodenaika (X_6)	0,29	0,14			–			
			0,50	0,25			0,53	0,28

Kaikki korrelaatiot ovat merkitseviä tasolla $p < .05$, r = korrelaatiokerroin aikomukseen, b = standardoitu regressiokerroin, R = yhteiskorrelaatiokerroin, R^2 = selitysaste, n = havaintojen lukumäärä. X_1 = Terveys/ikä, X_2 = Liikenteen määrä, X_3 = Uudistushakkuut, X_4 = Maan-/metsänomistus, X_5 = Metsäteiden puute, X_6 = Sää ja vuodenaika.

valla (–) merkittyjen tekijöiden merkitsevyystaso on $p>0,05$, eikä niitä hyväksytty mukaan regressiomalliin.

Kävelylenkkeilyssä rajoitteiden lisääminen malliin oli perusteltua yhteiskorrelaatiokertoimen ja selitysasteen kasvaessa. Tarkasteltaessa ilmoitettujen rajoitteiden merkitystä yleiseen kävelylenkkeilyn rajoitteeseen huomattiin, että painoarvoltaan tärkeimmäksi tekijäksi muodostui terveys ja ikä (b = 0,30) (ks. taulukko 3). Muita merkittäviä tekijöitä olivat liikenteen määrä (b = 0,18), sää ja vuodenaika (b = 0,14) sekä uudistushakkuut (b = 0,12). Näillä rajoitteilla voitiin selittää 25 % kaikesta kävelylenkkeilyyn kohdistuvasta rajoitteesta. Maan- tai metsänomistus sekä metsäteiden puute eivät muodostuneet tilastollisesti merkitseviksi rajoitteiksi.

Virkistäytymisen kokonaisrajoitteeseen yleensä vaikuttivat eniten terveys ja ikä (b = 0,35) sen jälkeen liikenteen määrä (b = 0,26) sekä uudistushakkuut (b = 0,11). Näillä tekijöillä voitiin selittää 28 % kokonaisrajoitteesta (ks. taulukko 3). Muilla kyselyssä käytetyillä rajoitteilla ei ollut tilastollista merkitsevyyttä virkistäytymistä haittaavana tekijänä. Naisten ositteessa havaituilla rajoitteilla oli tilastollinen merkitsevyys.

2.3 Tulosten tarkastelu

Tässä tutkimuksessa tarkastelu rajattiin virkistysaikomuksiin. Lopullista käyttäytymistä ei ollut mahdollisuutta tutkia, mutta teorian mukaan aikomus edeltää aina lopullista käyttäytymistä.

Tulosten arvioinnissa on otettava huomioon, että subjektiivisten normien ja havaittujen rajoitteiden

mittaamisessa luotettavuuden olisi suonut olevan korkeampi (Cronbachin alfa-kerroin vaihteli 0,44 ja 0,64 välillä). Toisaalta aikaisemmissa tutkimuksissa on ilmennyt samanlaisia tuloksia mittareiden luotettavuuden suhteen ja käytännössä niihin on yleensä tyytyminen. Ajzenin ja Driverin (1992) virkistäytymistutkimuksessa alfa-kertoimet noudattelivat samoja linjoja, tosin ne olivat silti jonkin verran korkeampia kuin tässä tapauksessa. Asenteiden ja virkistysaikomuksen mittarit sen sijaan olivat hyvin luotettavia tässä tutkimuksessa (Cronbachin alfa-kerroin vaihteli 0,72 ja 0,94 välillä).

Tutkimustulosten mukaan metsien vaikutuspiirissä tapahtuva virkistäytyminen on suurelta osin tahdosta riippuvaista toimintaa, johon vaikuttavat eniten subjektiiviset normit sekä henkilön omat asenteet virkistäytymistä kohtaan. Erilaisilla rajoitteilla näyttäisi olevan yllättävän vähän merkitystä virkistäytymiseen yleensä, kun tarkastellaan koko otosta (n = 423). Naisten kohdalla rajoitteilla puolestaan oli tilastollista merkitystä ja tärkeimpiä rajoitteita olivat terveys ja ikä, liikenteen määrä ja uudistushakkuut.

Kävelylenkkeily ja luonnontarkkailu erottuivat selkeästi muista virkistysmuodoista siten, että rajoitteiden lisääminen malliin nosti selvästi yhteiskorrelaatiokerrointa sekä mallin selitysastetta. Kävelylenkkeilyssä selitysaste nousi 28 prosentista 34 prosenttiin. Luonnontarkkailussa mallin selitysvoima oli kaikkein vaatimattomin ja rajoitteiden lisääminen nosti sitä 7 prosentista 16 prosenttiin.

Virkistäytymisen rajoite muodostuu suurimmaksi osaksi henkilön terveydestä tai iästä sekä liikenteen määrästä. Hakkuilla on ehkä oletettua vähemmän vaikutusta ja ne muodostuvat rajoitteeksi lähinnä kävelylenkkeilyssä, jossa hakkuut ovat neljänneksi tärkein rajoite. Lisäksi uudistushakkuut vaikuttavat rajoitteen muodostumiseen hiihdossa ja virkistäytymisessä yleensä, mutta näissä mallin selityskyky ei juurikaan muuttunut, kun rajoitteet lisättiin mukaan.

Suhtautuminen uudistushakkuisiin oli suurimmaksi osaksi hyvin kielteistä. Tulos on samansuuntainen esihaastattelun ja aikaisempien tutkimusten kanssa (esimerkiksi Karjalainen 1995). On mielenkiintoista, että kielteinen suhtautuminen uudistushakkuisiin ei juurikaan vaikuta virkistyskäyttäytymiseen talousmetsissä, ainakaan tässä tapauksessa. Kielteisen suhtautumisen olisi odottanut näkyvän voimakkaammin virkistäytymistä rajoittavana tekijänä.

Tutkimustulosten perusteella voidaan päätellä, että mikäli jostain syystä haluttaisiin lisätä virkistäytymistä Lopen seudun metsissä, tehokkain lisäys saataisiin aikaan vaikuttamalla subjektiivisiin normeihin sekä asenteisiin virkistäytymistä kohtaan. Tärkeimpiä virkistäytymisen normiryhmiä olivat perhe, naapurit ja sukulaiset. Asenteeseen voidaan vaikuttaa korostamalla metsissä tapahtuvan virkistäytymisen hyviä puolia (tulosta). Lopen seudun metsät soveltuvat hyvin virkistäytymiseen eikä virkistäytymismahdollisuuksien lisäämisellä näyttäisi olevan kovinkaan suurta virkistäytymistä lisäävää vaikutusta. Uudistushakkuut vaikuttavat virkistäytymiseen muiden rajoitteiden ohella, mutta niiden merkitys on melko vähäinen.

3 Lopuksi

Tässä artikkelissa esitetty teoria (a theory of planned behavior) soveltuu hyvin virkistyskäyttäytymisen tutkimiseen. Virkistysaikomukseen vaikuttavat asenteet, subjektiiviset normit ja käyttäytymiskontrolli eli havaitut rajoitteet. Kunkin tekijän merkitys virkistysaikomukseen saattaa vaihdella paljonkin erilaisissa viiteryhmissä. Mielestäni esitettyä teoriaa olisi mahdollista soveltaa laajemminkin luonnon virkistyskäytön tutkimuksessa sekä käytännössä esimerkiksi virkistyspalveluiden suunnittelussa. Mikäli tahdotaan vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen, on hyödyllistä tietää, mihin tekijään vaikuttamalla saadaan suurimmat muutokset aikaan.

Käytettyä teoriaa olisi mahdollista kehittää vielä enemmän ja paremmin Suomen oloihin sopivaksi. Varsinkin normi- ja rajoitemittareiden luotettavuuteen olisi kiinnitettävä enemmän huomiota. Tutkimuksen onnistumisen kannalta on oleellista, että suoritetaan esitutkimus, joka luo pohjan varsinaiselle tutkimukselle. Siinä selvitetään päällimmäiset uskomukset ongelmasta sekä muut tärkeät muuttujat. Kysymyslomakkeen tulee olla erittäin huolellisesti suunniteltu ja testattu, jotta se soveltuu juuri tiettyyn tutkimusongelmaan.

Esitetystä tutkimuksesta voidaan vielä todeta, että uudistushakkuut eivät merkittävästi rajoita talousmetsissä tapahtuvaa virkistäytymistä, vaikka niihin suhtaudutaan hyvin kielteisesti. Hakkuut ovat yksi tekijä muiden virkistäytymistä rajoittavien tekijöiden joukossa. Rajoitteita on tässä tutkittu kokonaisuutena irroittamatta uudistushakkuita erikseen. Tarkastelu on ulotettu koskemaan suuria metsäalueita eikä pelkästään yksittäisiä hakkuita, jolloin niiden vaikutukset virkistäytymiseen saattaisivat olla huomattavasti merkittävämpiä.

Tutkimustulosten valossa metsien vaikutuspiirissä tapahtuva virkistäytyminen on yleensä tahdosta riippuvaista toimintaa, jota kyetään suurelta osin kontrolloimaan. Näyttää siltä, että kun talousmetsissä on paljon vaihtoehtoisia virkistäytymiseen soveltuvia alueita eivät hakkuutkaan muodostu merkittäviksi rajoitteiksi, ainakaan Lopen seudulla.

Kirjallisuus

Ajzen, I. 1985. From intentions to actions: a theory of planned behavior. Julkaisussa: Kuhl, J., Beckmann, J. (toim.). Action control: from cognition to behavior. Springer, New York. s. 11–39.

— 1987. Attitudes, traits, and actions: disposal prediction of behavior in personality and social psychology. Julkaisussa: Berkowitz, L. (toim.). Advances in experimental social psychology. Academic Press, San Diego. s. 1–63.

— 1991. Benefits of leisure: a social psychological perspective. Julkaisussa: Driver, B.L., Brown, P.J. & Peterson, G.L. (toim.). Benefits of leisure. Venture Publishing, State College, Pennsylvania. s. 411–417.

— & Driver, B.L. 1992. Application of the theory of planned behavior to leisure choice. Journal of Leisure Research 24(3): 207–224.

— & Fishbein, M. 1980. Understanding attitudes and predicting social behavior. Prentice-Hall, Englewood Cliffs. 278 s.

— & Madden, T.J. 1986. Prediction of goal-directed behavior: attitudes, intentions, and perceived behavioral

control. Journal of Experimental Social Psychology 22: 453–474.

Alkula, T., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. WSOY, Porvoo. 318 s.

Allardt, E. 1988. Sosiologia I. WSOY, Juva. 277 s.

Erkkonen, J. 1996. Uudistushakkuiden vaikutukset virkistäytymiseen. Kansantaloudellisen metsäekonomian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, metsäekonomian laitos. 85 s.

Fishbein, M. & Manfredo, M.J. 1992. A theory of human behavior. Julkaisussa: Manfredo, M.J. (toim.). Influencing human behavior: theory and applications in recreation, tourism, and natural resources management. Sagamore Publishing Inc. Champaign, Illinois. s. 29–49.

Karjalainen, E. 1995. Avohakkuumaiseman visuaalinen laatu. Folia Forestalia – Metsätieteen aikakauskirja 1995 (3): 211–232.

Manfredo, J.M., Fishbein, M., Haas, G.E. & Watson, A.E. 1990. Attitudes toward prescribed fire policies. Journal of Forestry 88(7): 19–23.

Schifter, D.E. & Ajzen, I. 1985. Intention, perceived control, and weight loss: an application of the theory of planned behavior. Journal of Personality and Social Psychology 49(3): 843–851.

Young, R.A. & Reichenbach, M.R. Factors influencing the timber harvest intentions of nonindustrial private forest owners. Forest Science 33(2): 381–393.

Kävijäryhmittäinen rahankäyttö Teijon retkeilyalueella

Kari Kangas[1], Ville Ovaskainen[2] ja Heikki Pajuoja[2]

[1]Joensuun yliopisto, Metsätieteellinen tiedekunta,
PL 111, 80101 Joensuu
[2]Metsäntutkimuslaitos, Helsingin tutkimuskeskus,
Unioninkatu 40 A, 00170 Helsinki

kari.kangas@forest.joensuu.fi
ville.ovaskainen@metla.fi
heikki.pajuoja@metla.fi

Visitors' expenditures by visitor group in Teijo recreation area

The growing popularity of outdoor recreation has increased interest towards its economic importance. People participating in outdoor recreation activities spend money in their home districts, during the journey and near and on the target area. The most critical points in the expenditures from the economic impacts' point of view are magnitude of spending, size of the area, economic base of the area and the structure of spending. Magnitude of the expenditures varies according to the visitor group. Expenditures are also directed into different business sectors and places in various ways.

The aim of this study was to identify typical visitor groups from the visitors interviewed during the summer of 1996 in the outdoor recreation area in Teijo and analyse their expenditures. Using principal component analysis, four different visitor groups were identified. The groups were interpreted as self-service campers, service purchasers, day visitors and viewers.

Average expenditures varied from service purchasers' 432 FIM per trip to day visitors' 226 FIM. Service purchasers were the major users of food and lodging services. Self-service campers and viewers were mainly on conducted tour.

The regional distribution of expenditures varied also between the visitor groups. Service purchasers spent 73 percent of their expenditures near the target area. Also day visitors spent only 30 percent of their expenditures outside the target area. Half of the expenditures of self-service campers and viewers took place near the area.

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 89–98.

1 Johdanto

Virkistysalueen kävijät käyttävät rahaa kotipaikkakunnillaan, matkustaessaan sekä kohdealueella. Heidän kulutuksensa aiheuttaa näillä paikkakunnilla tulovirran, joka kertautuu aluetaloudellisten kytkentöjen mukaisesti. Matkailun taloudelliset vaikutukset jaetaan yleensä välittömiin, välillisiin ja johdettuihin vaikutuksiin (Mathieson ja Wall 1982, Hemmi ym. 1987, Khan ym. 1990, Paajanen 1993). Ne ovat jaoteltavissa edelleen tulo-, palkkatulo-, verotulo- ja työllisyysvaikutuksiin (Matkailuinvestointien toteuttamisen... 1990, Paajanen 1993). Virkistyskäytön aluetaloudellisen merkityksen tutkimustarpeet on huomattu jo varhain (Heikinheimo ym. 1977), mutta toistaiseksi tutkimus on ollut vähäistä (Saastamoinen 1972, 1982, Peura ja Inkinen 1994, Saarinen ym. 1996).

Virkistysalueen olemassaolosta ja sen kävijöiden rahankäytöstä aiheutuvat taloudelliset vaikutukset voivat levitä hyvin laajalle alueelle. Jos kohde on esim. vapaapääsyinen valtion ylläpitämä retkeilyalue, niin itse kohteelle ei kohdistu minkäänlaisia taloudellisia vaikutuksia (Naskali 1995). Vaikutukset alkavat näkyä vasta tukialueella, joka voidaan määritellä esim. yritysten palkkaaman työvoiman asuinalueen perusteella. Kolmannen alueen muodostavat matkustuskäytävät. Virkistysalueelle matkustavat käyttävät matkan varrella esim. huoltamo- ja liikennepalveluita, ostavat eväitä ja mahdollisesti majoituspalveluita (Alward ym. 1992).

Toiseksi uloimman alueen muodostavat virkistysalueen käyttäjien asuinalueet. Tämä alue voi olla hyvinkin laaja, ehkä koko maa. Virkistysaktiviteetteihin osallistujat tekevät merkittävän osan ostoistaan, esim. retkeilyvarusteet, kotipaikkakunnillaan. Uloin eli laajennettu alue on myös merkittävä. Vaikka hankinnat tehdäänkin kotipaikkakunnilla, matkan varrella tai tukialueella, hyödykkeet on voitu valmistaa kauempana. Laajennettua aluetta voidaan myös pitää investointeihin tarvittavan pääoman lähteenä (Alward ym. 1992).

Taloudellisten vaikutusten voimakkuuden kannalta ovat rahankäytön suuruuden lisäksi merkittäviä alueen koko (Wall 1997), alueen tuotantorakenne (Mathieson ja Wall 1982, Khan ym. 1990, Alward ym. 1992, Armstrong ja Taylor 1993) sekä rahankäytön rakenne (Klemperer 1996). Vaikutukset ovat hyvin erilaiset, jos rahankäyttö suuntautuu työvoimavaltaiselle toimialalle pääomavaltaisen sijaan. Matkailijoiden käyttämät rahamäärät vaihtelevat selvästi matkailijatyypeittäin ja jakautuvat kulutuskohteisiin ja toimialoihin eri tavoin (Hemmi ja Vuoristo 1993).

Alueen matkailua kehitettäessä on tärkeää tietää, mitkä ovat alueen tärkeimmät matkailijatyypit sekä kulutuksensa että taloudellisten vaikutusten suhteen. Kriteereinä voidaan pitää heidän rahankäyttönsä suuruutta sekä alueellista ja toimialoittaista jakaumaa. Tutkimuksen kohteena on Teijon retkeilyalue Perniön kunnassa. Alue on tyypillinen Etelä-Suomen päivä- ja viikonloppukohde toisin kuin esim. Pohjois-Suomen kansallispuistot, joihin tehdään useiden päivien retkiä. Tutkimuksen tarkoituksena on muodostaa retkeilyalueen käyttäjistä tyypilliset kävijäryhmät sekä tarkastella eri ryhmien rahankäytön suuruutta ja jakautumista. Tutkimus on osa Metsäntutkimuslaitoksen, Metsä-

hallituksen ja Joensuun yliopiston virkistyspalveluiden käyttöä ja arvoa käsittelevää yhteishanketta.

2 Tutkimusmenetelmät ja -aineisto

2.1 Menetelmät

Kävijäryhmät muodostettiin pääkomponenttianalyysillä. Pääkomponenttianalyysiin otettavat muuttujat valittiin sillä perusteella, että ne kuvaisivat sekä vastaajia itseään että heidän käyttäytymistään retkeilyalueella. Kävijöitä kuvaaviksi muuttujiksi valittiin sukupuoli, ammattiasema, ikä ja nettotulot. Vastaajien lähtöpaikkakuntia kuvattiin matkan pituudella. Näiden tekijöiden katsottiin olevan käyttökelpoisimpia retkeilyalueen käyttäjien identifioimisessa. Rahankäytön lisäksi alueella käyttäytymistä kuvattiin harrastusmuodolla, majoitustavalla, seurueen koostumuksella sekä käynnin kestolla.

Pääkomponenttianalyysi tehtiin korrelaatiopohjaisena, koska korrelaatiopohjainen laskenta on muuttujien asteikosta riippumaton. Tähän päädyttiin siksi, että käytetyt muuttujat olivat yhteismitattomia. Havaintoyksiköiden pääkomponenttikohtaisia pistearvoja käytettiin jatkoanalyysien lähtökohtana (Ranta ym. 1992). Kunkin pääkomponenttianalyysillä muodostetun kävijäryhmän keskimääräinen rahankäyttö sekä sen jakautuminen alueittain ja menoryhmittäin selvitettiin. Tulokset on esitetty keskiarvoina ja prosenttiosuuksina. Näiden perusteella pyrittiin saamaan kuva kävijäryhmien rahankäyttötavoista sekä edelleen arvioimaan ryhmien taloudellista merkitystä.

2.2 Tutkimusaineisto

Aineisto kerättiin ohjatulla kyselyllä Teijon retkeilyalueella Perniössä touko-lokakuussa 1996. Kyselylomakkeen laatimisesta ja aineiston tallennuksesta vastasi Metsäntutkimuslaitos ja kyselyn toteuttamisesta alueella Metsähallitus. Vastaajaa pyydettiin ilmoittamaan henkilökohtaiset kulunsa sekä osuutensa seurueen yhteisesti maksetuista kuluista lukuun ottamatta matkakustannuksia. Matkakustannukset määritettiin vastaajien lähtöpaikkakuntia ja ajoneuvoa kuvaavien tietojen avulla. Menolajit olivat ruokailu kahviloissa ja ravintoloissa, matkaevväät ja ruokaostokset, majoittuminen, kalastus- ja metsästysluvat sekä muut menot. Rahankäyttö jaettiin myös sen mukaan, oliko se tapahtunut retkeilyalueella tai sen lähistöllä, matkan varrella vai kotipaikkakunnalla. Ryhmämatkalla olleita pyydettiin erikseen ilmoittamaan matkan pakettihinta. Kaikkiaan 392 vastaajasta rahankäyttötietonsa ilmoitti 382 vastaajaa.

3 Tulokset

3.1 Kävijäryhmät

Pääkomponenttianalyysin avulla pyrittiin muodostamaan vastaajien joukosta retkeilyalueelle tyypilliset kävijäryhmät. Kävijöitä kuvaavia taustamuuttujia ovat ikä, sukupuoli, nettotulot ja ammattiasema. Matkan pituudella kuvataan vastaajien lähtöpaikkakuntia. Retkeilyalueella käyntiä kuvaavat muuttujat ovat yleisimmät harrastusmuodot, seurueen koko, majoitustapa, käynnin kesto sekä rahankäyttö.

Taulukko 1. Kävijäryhmiä kuvaavat pääkomponentit. Varimax-ratkaisu. Alle 0,250 olevia latauksia ei ole esitetty.
Table 1. Principal components describing the visitor groups. Varimax-solution. Loadings under 0.250 are not presented.

	I	II	III	IV
Harrastukset				
Alueen erikoiskohteet				0,494
Kalastus	–0,290	0,350	–0,483	
Kävely			0,437	
Luontokeskuksen näyttely				0,567
Opetuskäynti		–0,267		
Retkeily	0,560			
Telttailu	0,831			
Uiminen		0,283	0,273	
Ulkoilu			0,357	
Ammattiasema				
Ylempi toimihenkilö				–0,305
Alempi toimihenkilö			0,281	
Eläkeläinen				0,820
Opiskelija	0,703			
Seurueen koko	0,396	–0,369		
Majoitustapa				
Päiväkävijä	–0,600	–0,632		
Vuokrakämppä		0,602		
Asuntovaunu		0,328		
Teltta tai laavu	0,615			
Mies			–0,903	
Nainen			0,903	
Ikä	–0,432	0,255		0,632
Nettotulot				–0,585
Käynnin kesto	0,560	0,597		
Matkan pituus		0,346		
Rahankäyttö		0,747		
Ominaisarvo	3,650	2,830	2,537	2,014
Selitysosuus	13 %	10 %	9 %	7 %

Pääkomponenttien tulkinta: I "Omavaraiset yöpyjät" III "Päivävieraat"
II "Palvelujen käyttäjät" IV "Tutustujat"

Muuttujat tiivistettiin neljäksi kävijäryhmiä kuvaavaksi pääkomponentiksi. Ryhmien tarkempaa analysointia varten havaintoyksiköt jaettiin eri pääkomponenteille havaintokohtaisten pistearvojen perusteella. Neljän pääkomponentin varimax-ratkaisu on esitetty taulukossa 1. Pääkomponentit selittivät aineiston kokonaisvaihtelusta 39 prosenttia.

Ensimmäisen komponentin tulkittiin kuvaavan omavaraisia yöpyjiä, jotka ovat tyypillisesti isoja opiskelijaseurueita. Tämän kävijäryhmän

Taulukko 2. Kävijöiden suhteelliset osuudet (%) paikkakunnittain ja kävijäryhmittäin.
Table 2. The homedistricts of the visitor groups (%).

	I	II	III	IV
Salon seutu	20	38	34	43
Turun seutu	27	24	22	39
Muu Turun ja Porin lääni	8	0	8	8
Pääkaupunkiseutu	5	14	9	4
Muu Uusimaa	15	13	8	4
Muut	25	11	17	2
Yhteensä	100	100	100	100

edustajat yöpyvät teltoissa ja laavuissa ja viipyvät alueella pitkään. Pääosa omavaraisista yöpyjistä tuli Salon ja Turun seuduilta eli suhteellisen läheltä retkeilyaluetta (taulukko 2). Myös muualta kuin Turun ja Porin sekä Uudenmaan läänistä tuli merkittävä osa omavaraisista yöpyjistä. Heistä pääosalla oli kotipaikkana Hämeen lääni. Heidän lisäkseen muualta Uudeltamaalta tulevat kuuluivat useimmiten tähän kävijäryhmään.

Toisen pääkomponentin edustajat nimettiin palvelujen käyttäjiksi. Heille on ominaista runsas rahankäyttö ja harrastuksista tulivat esille kalastus ja uiminen. He myös viipyvät alueella pitkään. Majoitusmuodoista tulivat esille erityisesti vuokrakämpät sekä asuntovaunu. Matkan pituus sai positiivisen latauksen, joten tämän kävijätyypin edustajat tulevat muualtakin kuin retkeilyalueen lähiympäristöstä. He eivät ole myöskään retkeilyalueen nuorinta käyttäjäkuntaa. Tähänkin kävijäryhmään kuuluvista valtaosa tuli Salon ja Turun seuduilta (taulukko 2). Pääkaupunkiseudulla asuvat kuuluivat useimmiten tähän ryhmään.

Kolmas pääkomponenttianalyysissä esille tullut kävijäryhmä nimettiin kuvaamaan päivävieraita. Päivävieraat harrastivat ulkoilun lisäksi kävelyä ja uimista. He ovat tyypillisesti naisia ja alempia toimihenkilöitä. Päivävieraat tulivat pääasiassa lähiympäristön kunnista sekä hieman kauempaa Turun seudulta (taulukko 2).

Neljännen kävijätyypin muodostivat tutustujat. Heille olivat tärkeimpiä harrastuksia luontokeskuksen näyttelyyn ja alueen erikoiskohteisiin tutustuminen. Tutustujat-komponenttiin kuuluvat olivat selkeimmin Salon ja Turun seutujen asukkaita. Ainoastaan kymmenen prosenttia tutustujista tuli Turun ja Porin läänin ulkopuolelta.

3.2 Kävijäryhmien rahankäyttö

Muodostetuille pääkomponenteille laskettiin rahankäyttöä kuvaavat tunnusluvut (taulukko 3).

Keskimääräinen kulutus käyntikertaa kohden oli selkeästi suurin palvelujen käyttäjillä. Heidän keskimääräinen kulutuksensa käyntikertaa kohden oli 432 markkaa. Tämän kävijäryhmän osuus kokonaisrahankäytöstä oli 40 prosenttia, vaikka heidän osuutensa eri kävijäryhmiin luokitelluista

Taulukko 3. Kävijäryhmien rahankäyttöä kuvaavat tunnusluvut.
Table 3. The key figures describing the expenditures of the visitor groups.

	I	II	III	IV	Yht.
Keskiarvo (mk)	251	432	226	262	295
Osuus (%)	22	40	31	14	100
Ryhmän osuus havainnoista (%)	25	27	31	17	100

havainnoista oli vain 27 prosenttia. Seuraavaksi suurin keskimääräinen kulutus oli tutustujilla, jotka käyttivät rahaa keskimäärin 262 markkaa. Omavaraiset yöpyjät käyttivät rahaa keskimäärin 251 markkaa ja päivävieraat 226 markkaa. Omavaraisten yöpyjien osuus kokonaisrahankäytöstä oli 22 prosenttia ja päivävieraiden osuus 31 prosenttia.

Kävijäryhmien rahankäytön tarkempaa analysointia varten selvitettiin myös rahankäytön jakautuminen eri menolajeihin. Omavaraiset yöpyjät olivat useimmiten ryhmämatkalaisia, joten tämän kävijäryhmän menoista pakettimatkat muodostivat suurimman osan (taulukko 4). Keskimääräinen ryhmämatkan hinta oli 239 markkaa. Matkaevät ja matkakustannukset olivat omavaraisten yöpyjien seuraavaksi suurimmat menoerät. Omavaraiset yöpyjät eivät juurikaan kalasta eivätkä käytä majoituspalveluita merkittävästi.

Palvelujen käyttäjien menoista ruokaostokset olivat merkittävimmät. Niiden osuus heidän kokonaismenoistaan oli 30 prosenttia ja he hankkivat matkaeväitä ja ruokaa keskimäärin 129 markalla. Majoittumiseen käytettiin lähes yhtä paljon, yhteensä 28 prosenttia kokonaismenoista ja keskimäärin 119 markkaa. Tämä kävijäryhmä eroaa muista parhaiten juuri majoituspalveluiden käytön osalta, koska heidän osuutensa majoitukseen kokonaisuudessaan käytetystä rahamäärästä oli runsaat 70 prosenttia. Palvelujen käyttäjät olivat myös merkittävimmät ravitsemuspalveluiden käyttäjät 70 markan keskimääräisellä kulutuksellaan. Kalastuslupiin he käyttivät käyntiä kohden 30 markkaa. Tämän kävijäryhmän edustajat olivat harvemmin ryhmämatkalaisia, joten pakettimatkojen osuus kokonaiskulutuksesta oli vain 4 prosenttia.

Päivävieraiden rahankäyttö jakaantui suhteellisen tasaisesti eri menolajeihin. Kuten palvelujen käyttäjien ryhmässä, tähänkin kävijäryhmään kuului useita kalastusluvan lunastaneita, mutta erotuksena palvelujen käyttäjistä he käyttävät selvästi vähemmän majoituspalveluita. Päivävieraat käyttivät kalastuslupiin 11 prosenttia ja majoittumiseen 13 prosenttia kokonaisuudessaan kuluttamastaan rahasta. Keskimäärin he käyttivät kalastuslupiin 24 markkaa ja majoittumiseen 29 markkaa. Päivävieraiden rahankäytöstä sekä matkaeväiden että matkakustannusten osuus oli 21 prosenttia. Tämän kävijäryhmän edustajat olivat useammin ryhmämatkalaisia kuin palvelujen käyttäjiin kuuluvat. Keskimääräinen ryhmämatkan hinta oli 107 markkaa.

Taulukko 4. Kävijäryhmien rahankäytön menolajeittainen jakautuminen.
Table 4. The share of the expenditures of the visitor groups on different business sectors.

	I	II	III	IV
Ruokailu kahvila/ravintola				
Keskiarvo (mk)	27	70	36	42
Osuus (%)	9	16	16	15
Matkaevät/ruokaostokset				
Keskiarvo (mk)	52	129	48	28
Osuus (%)	17	30	21	10
Majoittuminen				
Keskiarvo (mk)	7	119	29	18
Osuus (%)	3	28	13	7
Kalastus-/metsästysluvat				
Keskiarvo (mk)	7	30	24	11
Osuus (%)	2	7	11	4
Muut menot				
Keskiarvo (mk)	15	23	19	8
Osuus (%)	5	5	8	3
Matkakustannukset				
Keskiarvo (mk)	59	51	55	46
Osuus (%)	12	10	21	11
Ryhmämatkat				
Keskiarvo (mk)	239	63	107	275
Osuus (%)	52	4	10	50

Tutustujien ryhmässä kalastaminen ja majoituspalveluiden käyttö oli vähäistä. Kävijäryhmään kuuluvat olivat valtaosin ryhmämatkalaisia ja ryhmämatkojen kustannukset muodostivat puolet tämän ryhmän kokonaisrahankäytöstä. Tutustujat ruokailivat kahviloissa ja ravintoloissa keskimäärin 42 markalla, eli kävijäryhmistä toiseksi eniten.

Retkeilyalueen lähiympäristön kannalta taloudelliselta merkitykseltään suurimman kävijäryhmän löytämiseksi selvitettiin myös kunkin ryhmän rahankäytön jakautuminen alueittain (taulukko 5). Tarkastelusta jätettiin pois pakettimatkat ja matkakustannukset, koska niitä ei pystytty tarkasti kohdentamaan alueittain kyselyaineiston perusteella.

Palvelujen käyttäjien kulutuksen jakautuminen oli retkeilyalueen sijaintipaikkakunnan kannalta edullisin, koska he kuluttivat siellä 73 prosenttia kokonaisuudessaan käyttämästään rahasta. Palvelujen käyttäjien osuus retkeilyalueella ja sen lähistöllä käytetystä rahasta oli 58 prosenttia. Päivävieraiden rahankäytön jakauma oli lähes yhtä edullinen. He käyttivät 70

Taulukko 5. Kävijäryhmien rahankäytön alueittainen jakautuminen.
Table 5. The regional distribution of the expenditures of the visitor groups.

	Alueella tai sen lähistöllä	Matkan varrella	Kotipaikkakunnilla
Omavaraiset yöpyjät			
Osuus (%)	51	16	32
Palvelujen käyttäjät			
Osuus (%)	73	9	18
Päivävieraat			
Osuus (%)	70	10	20
Tutustujat			
Osuus (%)	55	26	19

prosenttia kuluttamastaan rahasta kohdealueella ja sen lähistöllä. Omavaraisilla yöpyjillä ja tutustujilla kulutuksen alueellinen jakautuminen oli tasaisempaa kuin muilla ryhmillä. Hieman yli puolet molempien ryhmien kokonaiskulutuksesta tapahtui retkeilyalueella ja sen lähistöllä.

4 Tarkastelu

Tutkimuksen tavoitteena oli muodostaa Teijon retkeilyalueen kävijöistä alueelle tyypilliset kävijäryhmät ja analysoida heidän rahankäyttöään ja sen taloudellista merkitystä. Ryhmät muodostettiin pääkomponenttianalyysillä. Jatkoanalyyseihin valittiin neljä ominaisarvoltaan kahden ylittävää pääkomponenttia, jotka selittivät aineiston kokonaisvaihtelusta 39 prosenttia.

Pääkomponenteille annettiin tulkinnoiksi omavaraiset yöpyjät, palvelujen käyttäjät, päivävieraat ja tutustujat. Vastaavaa ryhmittelyä ei maamme retkeilyalueiden ja kansallispuistojen käyttäjistä ole aikaisemmin tehty, joten siltä osin vertailukohtia ei ole. Palvelujen käyttäjien osuus eri ryhmiin luokitelluista havainnoista oli 27 prosenttia, mutta heidän osuutensa kokonaisrahankäytöstä oli 40 prosenttia. Heidän keskimääräinen rahankäyttönsä käyntikertaa kohden oli 432 markkaa, eli kaikkein korkein. Muilla kolmella kävijäryhmällä ei ollut erityisen merkittävää eroa kokonaisrahankäytössä, vaan se vaihteli päivävieraiden 226 markasta tutustujien 262 markkaan. Kotimaan lyhyillä vapaa-ajanmatkoilla huhti-kesäkuussa 1996 käytettiin rahaa keskimäärin 784 markkaa henkilöä kohden ja 489 markkaa päivässä (MEKin mukana... 1997). Luonnon virkistyskäyttöön liittyvä rahankäyttö on tämän perusteella keskimäärin vähäisempää kuin matkailijoilla yleensä. Peuran ja Inkisen (1994) tutkimuksessa saatiin keskimääräiseksi rahankäytöksi käyntikertaa kohden Lauhanvuoressa 209 markkaa ja Seitsemisessä 229 markkaa ilman matkustuksen kuluja. Tutkimuksessa oli mukana tosin myös retkeilyvarusteisiin käytetty raha.

Palvelujen käyttäjät erottuivat muista ryhmistä myös siinä, että he käyttivät majoituspalveluita muita enemmän. Heidän rahankäytöstään

majoitusmenot muodostivat 28 prosenttia. He käyttivät keskimäärin noin neljä kertaa enemmän rahaa majoittumiseen kuin päivävieraat, ja kahdella muulla ryhmällä majoitusmenot eivät muodosta merkittävää osuutta kokonaisrahankäytöstä.

Myös ravitsemuspalveluiden käytön osalta palvelujen käyttäjät olivat merkittävin ryhmä. Heidän rahankäyttönsä menolajeittainen jakauma oli näin ollen edullisin, koska 44 prosenttia suuntautui työvoimavaltaisille ravitsemus- ja majoitustoiminnan aloille. Heidän rahankäytöstään vain pienen osan muodostivat ryhmämatkat, kun taas omavaraisten yöpyjien ja tutustujien rahankäytöstä niiden osuus oli noin puolet. Ryhmämatkojen osalta on oletettavissa, että suuri osa matkojen hinnasta jää matkan järjestäjille (Mathieson ja Wall 1982), jolloin lähialueen yritystoiminta ei hyödy siitä kovinkaan paljoa.

Rahankäytön alueellinen jakautuminen oli edullisin palvelujen käyttäjillä. Heidän rahankäytöstään 73 prosenttia tapahtui lähialueella, mutta myös päivävierailla osuus oli korkea, 70 prosenttia. Omavaraisilla yöpyjillä ja tutustujillakin runsas puolet rahankäytöstä hyödytti lähialueen yritystoimintaa.

Mahdollisuudet taloudellisten vaikutusten kasvattamiseen ovat olemassa. Kalastajien määrä ei ole saavuttanut tungostumisrajaa, ja alueen lähistöllä on myös majoituskapasiteettia. Markkinointia tehostamalla ja suuntaamalla voitaisiin näin ollen lisätä sekä Metsähallituksen tuloja kalastuslupien muodossa että lähialueen yritysten tuloja esim. majoitustoiminnan osalta. Matkailuun väistämättä liittyvää kausivaihtelua voidaan pyrkiä vähentämään kehittämällä uusia vetonauloja varsinaisten sesonkien ulkopuolelle ja suuntautumalla monialaiseen yritystoimintaan.

Pyrittäessä lisäämään retkeilyalueen käytön määrää on kuitenkin otettava huomioon myös mahdolliset negatiiviset vaikutukset. Alueen luonto on otettava huomioon suunnittelussa, jotta se säilyy pysyvästi matkailullisena vetovoimatekijänä (Jämbäck 1996). Tästä käytetään nimitystä kestävä kehitys, johon liittyvät kiinteästi käsitteet luonnon kantokyky ja ekologinen kantokyky (Hemmi 1995). Matkailukohteiden vetovoimaisuus on kuitenkin dynaaminen ilmiö, jossa muutokset ovat ajan kuluessa hyvin todennäköisiä. Yksi matkailun keskeisiä ongelmia on se, että matkailijamäärien kasvu aiheuttaa matkakohteen tai sen jonkin osan kulumista, jolloin vetovoimaisuus vaarantuu. Suunnitelmallisella toiminnalla haitat voidaan kuitenkin välttää.

Kirjallisuus

Alward, G.S., Workman, W.G. & Maki, W.R. 1992. Regional economic impact analysis for Alaskan wildlife resources. Julkaisussa: Peterson, G.L., Swanson, C.S., McCollum, D.W. & Thomas, M.H. (toim.). Valuing wildlife resources in Alaska. Westview press, Boulder. s. 61–86.

Armstrong, H. & Taylor, J. 1993. Regional economics and policy. Second edition. Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire. 397 s.

Heikinheimo, L., Jaatinen, E., Kellomäki, S., Lovén, L. & Saastamoinen, O. 1977. Metsien virkistyskäyttö Suomessa, esitutkimusraportti. Folia Forestalia 321. 45 s.

Hemmi, J. 1995. Ympäristö- ja luontomatkailu. Vapaa-ajan Konsultit Oy, Virolahti. 357 s.

— , Lehtinen, J.R. & Vuoristo, K-V. 1987. Matkailu ja matkailijat. WSOY, Porvoo. 353 s.

— & Vuoristo, K-V. 1993. Matkailu. WSOY, Porvoo. 322 s.

Jämbäck, J. 1996. Tarkastelukulmia matkailun ekologiseen kantokykyyn: luonnon kulutuskestävyys ja kuluminen. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 143–163.

Khan, H., Seng, C.F. & Cheong, W.K. 1990. Tourism multiplier effects on Singapore. Annals of tourism research 17(3): 408–418.

Klemperer, W.D. 1996. Forest resource economics and finance. McGraw-Hill, USA. 551 s.

Mathieson, A. & Wall, G. 1982. Tourism: economic, physical and social impacts. Longman Group Limited, New York. 208 s.

MEKin mukana markkinoilla: Suomi. 1997. Matkailun edistämiskeskus, kotimaan markkinointi, Helsinki. 6 s.

Naskali, A. 1995. Kenelle luonto kuuluu? Luonnon matkailukäytön hyöty- ja kustannusvirrat. Julkaisussa: Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.). "Jos metsään haluat mennä...". Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571. s. 41–51.

Paajanen, M. 1993. Matkailun taloudellisten ja työllisyysvaikutusten selvittäminen ns. pohjoismaisen mallin avulla. Julkaisussa: Aho, S. (toim.) Matkailun teoretisoiva tutkimus Suomessa 1991: Rovaniemellä 22.-23.5.1991 pidetyn tutkijasymposiumin raportti. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 78–88.

Peura, P. & Inkinen, M. 1994. Lauhanvuoren ja Seitsemisen kansallispuistojen kävijät ja käyttö kesällä 1993. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 30. 51 s.

Ranta, E., Rita, H. & Kouki, J. 1992. Biometria. Tilastotiedettä ekologeille. Neljäs painos. Yliopistopaino, Helsinki. 569 s.

Saarinen, J., Keränen, A. & Sepponen, P. 1996. Luonnon vetovoimaisuuteen perustuvan matkailun taloudelliset vaikutukset paikallistasolla: esimerkkinä Saariselän matkailu. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 79–92.

Saastamoinen, O. 1972. Saariselän-Itäkairan alueen virkistyskäyttö. Summary: The recreational use of the Saariselkä-Itäkaira area. Helsingin yliopiston monistuspalvelu, Helsinki. 171 s.

— 1982. Economics of multiple-use forestry in the Saariselkä forest and fell area. Seloste: Metsien moninaiskäytön ekonomia Saariselän metsä- ja tunturialueella. Communicationes Instituti Forestalis Fenniae 104. 102 s.

Wall, G. 1997. Scale effects on tourist multipliers. Annals of Tourism Research 24(2): 446–450.

Asiakaspalaute kansallispuiston sosiaalisen kestävyyden hallinnassa: Pallaksen telemark-hiihtäjien tavoitekartoitus

Lasse Lovén

Metsäntutkimuslaitos, Joensuun tutkimusasema,
Kolin kansallispuisto, 83960 Koli

lasse.loven@metla.fi

Customer's opinion in management of social sustainability in national park – a goal analysis among telemark skiers in Pallas-Ounastunturi National Park

Management of national park includes measures for controlling the social sustainability inside the park and between park and society around it. Proper tool for conflict management is research, especially goal analysis of different groups of users and customers. A case of goal analysis is presented about the preferences and objectives of telemark skiers in Pallas-Ounastunturi National Park, lying in Finnish Lapland. The demographic profile of telemark skiers is more like wilderness hikers than more culture oriented daytrip -recreationists. Their objectives concerning the skiing environment are very much nature oriented with minimum use of services. Pallas is considered high quality environment for telemark skiers, who do not want or need any special snowscooter services or skiing lifts. Apparent conflicts might occur, if telemark skier meets in wilderness some of the following types of recreationists; hunters, helicopter with tourists or snowscooter safaris.

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 99–107.

1 Johdanto

Suomalaisen kansallispuiston asiakaskunta jakaantuu useisiin ryhmiin eli segmentteihin, joiden ympäristötavoitteet voivat olla osittain yhteensopivia, mutta osittain ristiriitaisia (Kajala 1994, Saarinen 1995). Tämän vuoksi kansallispuiston hoidon ja käytön järjestelyyn sisältyy yhtenä ulottuvuutena sosiaalisen kestävyyden ylläpitäminen. Sosiaalisen kestävyyden hallinta edellyttää tietoa eri asiakassegmenttien sopeutumisesta kansallispuiston normistoon ja käytön ohjaukseen (Hammit ja Cole 1987), mutta myös segmenttien alttiudesta keskinäisiin konflikteihin.

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston asiakaskunta jakautuu kolmeen pääryhmään; 1) puiston luonnonvarojen paikallisiin käyttäjiin, 2) muualta tulleisiin kävijöihin ja 3) tutkijoihin.

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat paikalliset kolmen eri paliskunnan alaisuuteen järjestäytyneet porotalouden harjoittajat ja muut luontaiselinkeinojen harjoittajat, kuten kalastajat ja marjastajat sekä metsästäjät. Kävijöiden ryhmä, joka on suuruudeltaan noin 100 000 henkilöä, koostuu erilaisista matkailijoista ja retkeilijöistä. Nämä voidaan Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa tarjolla olevien palvelujen käytön perusteella ryhmitellä taulukossa 1 esitetyllä tavalla segmentteihin. Osa päiväretkeilijöistä ja vaeltajista ei käytä matkailukeskuksen palveluja.

Asiakassegmenttien pääjako säilyy ilmeisesti pitkiä ajanjaksoa likimain muuttumattomana. Muutoksia aiheuttavat uudentyyppiset matkailun tai retkeilyn toiminnot, jotka liittyvät mm. välinekehitykseen. Viime vuosina muutospaineita ovat aiheuttaneet erilaiset uudet liikkumistavat kuten koiravaljakkoajo, moottorikelkan käyttö, maastopyöräily, riippuliito ja telemark-hiihto. Uusien liikkumismuotojen ohjauksen keinot ovat normitasolla epävakaita ja niiden harrastajat käyttävät kansallispuiston palveluja aiempien segmenttien alaryhminä tai segmenttien rajapinnalla liikkuen. Esimerkiksi telemark-hiihtäjät

Taulukko 1. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijäsegmentit.
Table 1. Segments of visitors in Pallas-Ounastunturi National Park.

Segmentti	Palvelujen käyttö			
	Hissi ja laskettelurinne	Matkailukeskus	Matkailukeskuksen lähipolut ja ladut	Vaellusreitit ja tuvat
Laskettelija	x	x		
Päiväretkeilijä		(x)	x	
Vaeltaja		(x)		x
Ohikulkeva matkailija		x		
Seuruematkan jäsen		x	x	
Leirikoululainen		x	x	x
Työmatkalla oleva		x	x	

käyttävät hissipalveluja, mutta hiihtävät ja laskettelevat myös umpihangessa reittien ulkopuolella ja yöpyvät autiotuvilla.

Matkailuyritykset pyrkivät järjestämään uusille erityisryhmille niiden tarvitsemia palveluja. Jos kyseessä on uusi erityisryhmä, jonka palvelutarpeita tai toimintaympäristöön liittyviä tavoitteita ei tarkasti tunneta, yritysten palvelujen tarjonta ja asiakkaiden tavoitteet eivät aina kohtaa. Kun toimintaympäristönä on kansallispuisto, epäsuhteesta voi aiheutua konflikti muiden asiakassegmenttien kanssa tai tarpeetonta rasitusta luonnolle. Puistohallinnon tehtäviin kuuluu tunnistaa mahdollinen konfliktitilanne ja etsiä sille mahdollisimman varhain ratkaisukeinoja. Asiakaspalautteen ja siihen sisältyvät tavoitetiedon hankkiminen mahdollisimman varhain parantaa puistohallinnon mahdollisuuksia konfliktien hallintaan.

2 Tutkimuksen tarkoitus

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää tapaustutkimuksena Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa vierailevien telemark-hiihtäjien erityisryhmän ominaisuuksia ja ryhmän tavoitteita, jotka kohdistuvat hiihtoharrastuksessa tarvittaviin palveluihin tai hiihtoympäristöön. Erityisesti ollaan kiinnostuneita telemark-hiihtäjien käsityksistä, jotka liittyivät puiston muihin asiakkaisiin. Telemark-hiihtäjän ominaisuuksia pyritään kuvailemaan tilastollisesti.

Erityiskysymyksenä selvitetään telemark-harrastajien suhtautuminen motorisoituun kuljetuspalveluun, jota eräät matkailuyritykset pyrkivät tarjoamaan ryhmälle. Selvitys palvelee kansallispuiston välittömiä hallintotarpeita, koska eräs matkailuyrittäjä on hakenut Pallas-Ounastunturin kansallispuistolta lupaa kuljettaa telemark-hiihtäjiä tunturin juurelta moottorikelkalla hiihtohisseille, jotta telemark-hiihtäjät voisivat hinauttaa itsensä takaisin tunturin laelle ja laskea uudelleen samaan paikkaan. Kyseinen palvelupiste sijaitsee Hetta–Pallas-vaellushiihtoreitillä ja laskettelurinne on luonnontilaista porojen kevätruokinnassa käytettävää laidunaluetta.

Saatuja tietoja käytetään kansallispuiston toiminnan suunnitteluun ja asiakkaiden ohjaukseen. Tietojen avulla pyritään saamaan puiston asiakkaana olevalta erityisryhmältä sellaista palautetta, jolla voitaisiin ylläpitää ja mahdollisesti parantaa puiston palvelutasoa ja puiston käytön sosiaalista kestävyyttä.

3 Tutkimusaineisto

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston telemark-hiihtäjille tehtiin ohjattu kysely keväällä 1996. Kyselylomaketta jaettiin huhtikuussa 1996 pidetyn off piste -kilpailun kaikille osallistujille (41 henkilöä) ja Pallaksen hiihdonohjaajien tavoittamille muille yksittäisille telemark-hiihtäjille (31 henkilöä) kevätkaudella 1996. Pallaksen telemark-hiihdonohjaaja jakoi lomakkeet hiihtäjille ja antoi täytössä tarvittavia teknisiä neuvoja. Hän myös keräsi täytetyt lomakkeet asiakkailta. Täytettyjä kyselylomakkeita saatiin kaikkiaan 72. Hiihdonopettajien arvioima telemark-hiihtäjien perusjoukko oli Pallaksella vuonna 1996 noin 300 hiihtäjää. Tutkimuksen perustana olevaa kyselyaineistoa voidaan pitää perusjoukkoa varsin hyvin edustavana näytteenä.

4 Tutkimuksen tulokset

4.1 Telemark-hiihtäjän ominaisuudet

Sukupuoli

Pallaksen telemark-hiihtäjät edustivat jokseenkin tasapuolisesti molempia sukupuolia. Miesten osuus (54 %) oli lievästi, mutta ei merkitsevästi (binomitesti, p = 0,56) suurempi kuin naisten (46%).

Ikä

Telemark-hiihtäjien ikäjakauma painottui nuoriin ikäluokkiin. Puolet heistä oli iältään alle 30-vuotiaita (taulukko 2). Alle 20-vuotiaita oli 21 % kaikista vastaajista. Telemark-hiihtäjien ikäjakaumaa erosi selvästi pohjoisten kansallispuistojen ja matkailukeskusten myöhempään keski-ikään painottuvasta keskimääräisestä ikäjakaumasta. Saarisen (1995) havaitsema Saariselän retkeilijöiden keski-ikä 47 vuotta oli merkitsevästi korkeampi (t-testi, p = 0,000) kuin Pallaksen telemark-hiihtäjien 31 vuoden keski-ikä. Miesten ja naisten keski-iässä ei ollut merkitseviä eroja.

Taulukko 2. Pallaksen telemark-hiihtäjien ikäjakauma.
Table 2. Age distribution of telemark skiers in Pallas.

Ikäluokka	Osuus %
alle 20 v	21
20–29 v	30
30–39 v	24
40–49 v	18
50–59 v	7

4.2 Maaston käyttö

Harrastusaika

Telemark-hiihtäjät olivat harrastaneet lajiaan keskimäärin 4 vuotta. Harrastus oli yleensä varsin nuorta, koska mediaaniaika oli vain 2 vuotta. Pisimpään harrastaneet olivat jo 17 vuoden ajan lasketelleet ja hiihdelleet omalla tyylillään. Kyselyyn vastanneista 28 % oli kuluvan talven aloittelijoita.

Keskimääräinen hiihtopäivien lukumäärä oli 40 ja vastaava mediaani oli 30 päivää. Yli 15 % lajin harrastajista hiihti telemarkkia lähes jokaisena talven päivänä eli vähintään 100 päivänä vuodessa.

Hiihdon kestoaika

Päivittäinen hiihtoretki kesti varsin pitkään. Keskimääräinen päivähiihdon kesto oli noin 5,5 tuntia ja mediaaniaika oli 6 tuntia.

Milloin ensi kerran Pallaksella

Pallaksen telemarkin harrastajista 85 % oli käynyt kansallispuistossa aiemmin. Yli puolet heistä oli käynyt Pallaksella ensi kerran yli 10 vuotta sitten. Mediaani ensivierailu oli tehty vuonna 1985. Varhaisin Pallaksen käynti oli vuonna 1959.

Milloin viimeksi Pallaksella

Pallaksella aiemmin käyneistä telemark-hiihtäjistä 37 % oli käynyt paikalla aiemmin saman talvena viimeisen 1–2 kuukauden sisällä. Edellisenä tai kulumassa olevana talvena käyneitä oli vastaajista 79 %. Edellisestä vierailusta kulunut mediaaniaika oli 1 vuosi.

Hiihtoseura

Telemark-hiihtäjät olivat seurallisia harrastuksessaan. Vain 8 % heistä hiihti mieluiten yksin. Loput hiihtivät mieluiten ystäviensä tai perheen kanssa.

4.3 Pallaksen ympäristöominaisuuksien arvostus

Telemark-hiihtäjien (n = 72) mielestä Pallas sopi erinomaisesti (82 %) tai hyvin (18 %) telemarkin harrastamiseen. Yhtäkään vastausta ei kohdistettu heikompiin luokkiin "kohtalaisesti" tai "huonosti".

Pallas koettiin hiihtopaikkana erämaiseksi (89 % vastaajista), monipuoliseksi (76 %) ja huikeaksi (67 %). Vastaajan sukupuolella ei ollut yhteisvaihtelua arvostusten kanssa. Hiihtäjän iän kasvaessa Pallaksen monipuolisuuden arvostus lievästi kasvoi ($r = 0{,}25$, $p = 0{,}018$, $n = 68$).

Telemark-hiihtäjän mielipaikka Pallaksella oli tunturin rinne. Selvästi suosituimmat kohteen olivat Pallaksen matkailukeskuksen lähellä sijaitsevat Vatikurun ja Pyhäkurun rinteet. Nämä rinteet valitsi mielipaikakseen 43 % vastaajista. Kerojen lakia valitsi mielipaikakseen 25 % vastaajista. Noin 15 % telemark-hiihtäjistä ilmoitti mielipaikakseen kansallispuiston syvemmissä sisäosissa olevia rinteitä tai keroja. Enintään kaksi vuotta telemarkkia harrastaneista 50 % piti Pallaksen lähimpiä rinteitä tai keroja (Vatikuru, Laukukero, Taivaskero) mielipaikkoinaan. Yli 2 vuotta harrastaneiden keskuudessa mielipaikat olivat vähän kauempana; heistä 68 % arvosti eniten Pyhäkurun–Nammalakurun välistä maastoa. Vastaajan ikä tai sukupuoli eivät vaikuttaneet mielipaikan valintaan.

Taulukko 3. Telemark-hiihtäjän toiveympäristö.
Table 3. Most popular environment for telemark skiers.

Toiveympäristö	%
Hoidetut rinteet	21
Hoidettujen rinteiden ulkopuolinen alue	48
Erämaa	31

Pääosa telemark-hiihtäjistä viihtyy parhaiten hoidettujen rinteiden ulkopuolisessa maastossa (taulukko 3). Hoidetuilla rinteillä haluaa lasketella noin viidesosa ryhmän jäsenistä.

4.4 Kansallispuiston palvelujen tunteminen ja arvostus

Telemark-hiihtäjät tunsivat Pallas-Ounastunturin kansallispuiston palvelut osittain hyvin, mutta joiltain osin huonosti (taulukko 4). Parhaiten tunnettiin puiston tuvat ja Pallaksen palvelupiste. Palvelukohteiden arvostus mitattiin kouluarvosana-asteikolla (min 4–max 10). Vähiten tunnettu palvelukohde oli Hetan luontokeskus, joka siellä käyneiltä sai korkean arvosanan.

Autiotupien arvostus oli naispuolisilla telemark-hiihtäjillä tasoltaan lievästi korkeampi kuin miehillä; ero ei ollut kuitenkaan merkitsevä. Muiltakin osin arvostukset olivat yhteneviä eri sukupuolilla ja ikäryhmillä.

Taulukko 4. Telemark-hiihtäjien tuntemus ja arvostukset eräistä Pallas-Ounastunturin kansallispuiston palveluista. Arvosanan keskiarvo on laskettu asteikolla 4–10 annetuista arvosteluista

Table 4. Experiences and evaluation by telemark skiers about some services in Pallas-Ounastunturi National Park.

Kohde	Ei tunne %	N	Arvosanan keskiarvo	N
Pallas–Hetta -reitti	62	71	8,5	27
Autiotuvat	35	71	8,3	46
Pallaksen opastuskeskus	42	71	8,2	41
Hetan luontokeskus	83	71	9,0	12

Taulukko 5. Kansallispuistoon sopii telemark-hiihtäjien mielestä seuraavat toiminnot.

Table 5. Suitability of some activities in national park evaluated by telemark skiers.

Toiminto	Kyllä	Ei
Telemark	100	0
Vaeltaminen	97	3
Maastohiihto	90	10
Koiravaljakot	71	29
Leiriytyminen	67	33
Tulenteko	64	36
Poroajelu	60	40
Riippuliito	54	46
Pilkkiminen	51	49
Kalastus	49	51
Lumilautailu	44	56
Hiihtohissit	35	65
Metsästys	18	82
Helikopterit	3	97
Moottorikelkkasafarit	1	99

4.5 Telemark-hiihtäjien palvelutavoitteet

Hiihtohissejä Pallaksella on telemark-hiihtäjien tarpeisiin nähden riittävästi (85 %). Pieni vähemmistö (15 %) toivoi lisää hissejä. Hissipalvelujen tavoitejakauma oli samanlainen kaikissa ikäryhmissä. Sen sijaan hissipalvelujen lisäämistä toivovien merkitsevä enemmistö oli miehiä (χ^2-testi/ Pearson, $p = 0{,}041$, $n = 71$).

4.6 Telemark-hiihtäjien konfliktimielikuvat

Kansallispuistoon sopii telemark-hiihtäjien mielestä pääosa erilaisista luontomatkailun toimintatavoista, mutta osa katsottiin puistoon sopimattomaksi. Kaikki telemark-harrastajat katsoivat, että telemark-hiihto soveltui hyvin kansallispuiston käyttötavaksi. Pääosa heistä hyväksyi myös vaeltamisen, maastohiihdon, koiravaljakot ja leiriytymisen. Sen sijaan moottorikelkkasafarit, helikopterin käyttö, metsästys ja hiihtohissit saivat enemmistöltä kielteisen sopivuusarvion (taulukko 5). Kalastuksen ja pilkki-

misen kohdalla mielipiteet jakautuivat likimain tasan. Ilmeisiä ryhmätason konfliktitilanteita olisivat ne, joissa telemark-hiihtäjä kohtaisi kansallispuistossa metsästäjän, helikopterituristin tai moottorikelkkasafarin.

Vastaajan iän kasvaessa suhtautuminen hiihtohisseihin ($r = 0{,}25$, $p = 0{,}016$, $n = 71$), leiriytymiseen ($r = 0{,}21$, $0{,}040$, $n = 71$) ja tulentekoon ($r = 0{,}25$, $p = 0{,}019$, $n = 71$) muuttui lievästi suvaitsevammaksi. Naisten lumilautailuun suhtautuminen oli kielteisempää kuin miesten ($r = 0{,}32$, $p = 0{,}003$, $n = 72$). Muutoin konfliktimielikuvat olivat riippumattomia vastaajan sukupuolesta ja iästä.

Telemark-hiihtäjien pääosan (80 %) viihtymistä Pallaksella ei häirinnyt kyselyn hetkellä mikään erityinen ympäristön ominaisuus, palvelujen puuttuminen tai muut retkeilijät. Viihtymisen häiriöistä ilmoitti 20 % vastaajista. Palveluihin liittyi 4 häiriötilannetta (liian vähän henkilökuntaa, alhainen palvelualttius ja vähäinen hymyn määrä ja ruokapalvelun hitaus). Rakenteisiin liittyi 9 huomautusta (rakenteet kuluneet/rapistuneet, lasten heikot leikkitilat, heikko suksivuokraamo, tupakointi sisätiloissa, hissin ja hotellin pitkä välimatka). Maaston ominaisuuksista esitettiin avoimeen kysymykseen pelkästään myönteisiä kommentteja (hyvä). Neljä vastaajaa totesi havainneensa muissa matkailijoissa hankalia ominaisuuksia (kämppäkuri puutteellinen, rinnekuri puutteellinen, vanhaa väkeä, lumilautailijoiden huono käytös).

Taulukko 6. Telemark-hiihtäjien moottorikelkkapalvelujen tarve.
Table 6. Snowscooter services needed by telemark skiers.

Palvelu moottorikelkalla	Kyllä %	Ei %
Rinteen alta takaisin ylös	11	89
Rinteen alta hissille	7	93
Tunturilta toiselle	17	83
Reppujen kuljetukseen	25	75

4.7 Telemark-hiihtäjien toivomat lisäpalvelut

Matkailuyrittäjien suunnittelemat kuljetuspalvelut eivät kiinnostaneet telemark-hiihtäjiä. Pääosa vastaajista halusi selviytyä omin voimin sekä lähisiirtymisistä että pidemmistä siirtymisistä syvemmälle erämaahan (taulukko 6). Kuljetuspalveluihin liittyvät tavoitteet olivat riippumattomia hiihtäjän sukupuolesta ja iästä.

Joka kolmas telemark-hiihtäjä toivoi saavansa Pallaksella enemmän ohjelmapalveluja. Erityisesti ohjattuja retkiä toivottiin. Muut toiveet jakautuivat toiminnallisiin palveluihin ja luonto-opastukseen:

- opastetut hiihtoretket, vaellukset 14 kpl
- koira/poroajelut 1 kpl
- tapahtumia rinteessä, konsertti tunturiin 2 kpl
- menevää musiikkia, happy hours 2 kpl
- luontoretkiä, tutustumista eläimistöön/kasveihin 2 kpl
- hiihtokoulu koko viikoksi 2 kpl
- maastopyöräilyä kesällä 1 kpl

Avoimeen kysymykseen, jossa pyydettiin yleisiä Pallakseen liittyviä kommentteja ja toivomuksia annettiin 18 vastausta (25 % vastaajista). Kommentit olivat sekä kannustavia (hyvä, kiitos), että aloitteellisia:

- omien eväiden syöntipaikka tarvitaan sisätiloissa 3 kpl
- lasten leikkipaikka tarvitaan 2 kpl
- aukiolo ja mainonta (hotelli, hissit) puutteellista 2 kpl
- perhevaellusretkiä kaivataan 1 kpl
- asuntovaunupaikkojen numerointi epäonnistunut 1 kpl
- jatkakaa kautta toukokuulle 1 kpl
- palohälyttimiin patterit 1 kpl
- lisää lunta kaivataan 1 kpl
- enemmän panostusta 1 kpl
- enemmän toimintaa nuorisolle 1 kpl
- maastopyöräilyreittejä ja hymyä lisää 1 kpl
- miten saadaan lisää väkeä Pallakselle 1 kpl

5 Tulosten tarkastelu

Telemark-hiihtäjät ovat uusi ja mahdollisesti laajeneva kansallispuiston asiakasryhmä. Uusien harrastajien osuus on vuositasolla yli neljännes ryhmän perusjoukosta. Ryhmän ominaisuudet vaikuttavat puiston kävijäkunnan rakenteeseen pidemmällä ajalla ilmeisen nuorentavasti: telemark-harrastajien pääosa on alle 30-vuotiaita ja alle 20-vuotiaita nuoria on joukossa melkoisesti. Saarinen (1995) totesi Saariselän matkailualueen päivä- ja eräretkeilijöiden sukupuolijakauman ja ikäjakauman eroavan merkittävästi toisistaan; eräretkeilijöiden keski-ikä on 36 vuotta ja heidän selvä enemmistönsä on miehiä. Päiväretkeilijöiden keski-ikä on 47 vuotta ja heidän enemmistönsä on naisia. Pallaksen miesenemmistöinen nuorekas telemark-harrastajajoukko on ominaisuuksiltaan lähempänä Saariselän eräretkeilijöitä kuin päiväretkeilijöitä.

Lajiuskollisuus, paikkauskollisuus ja vaatimattomuus palvelujen käytön suhteen on silmiinpistävä piirre telemark-harrastajille. Pääosa heistä nauttii harrastuksestaan eniten luonnontilaisessa ympäristössä ja he haluavat kuljettaa omin voimin huoltotarvikkeensa syvällekin erämaahan. Näin ryhmä sijoittuu ympäristötavoitteidensa ja palvelujen käytön suhteen laskettelijoiden ja vaeltajien segmenttien välimaastoon, kuitenkin enemmän vaeltajien puolelle.

Vuotuinen hiihtopäivien määrä, joka on keskimäärin 40 päivää ja keskimääräinen hiihdon päiväannos 5,5 tuntia kuvaavat ryhmän lajiuskollisuutta. Paikkauskollisuutta kuvaa ryhmän tiivis leimautuminen Pallakseen; yli puolet oli vieraillut Pallaksella ensimmäisen kerran jo yli 10 vuotta sitten, noin 80 % ryhmästä oli käynyt Pallaksella jo aiemmin samana talvena tai edellisenä talvena.

Telemark-harrastajat ovat seurallisia; he pitävät arvossa hyvää hiihtoseuraa ja liikkuvat joko perheenä tai ystäväryhmänä. Tämä parantaa myös harrastuksen turvallisuuden tuntua.

Pallas-Ounastunturin kansallispuisto koettiin telemark-hiihtämisen huippupaikaksi. Se on erämainen eikä turismin pilaama, monipuolinen ja ominaisuuksiltaan jopa huikeaksi arvostettu. Ryhmän mielipaikat löytyvät tunturien rinteiltä ja kerojen laelta. Pääosa ryhmästä arvostaa Pallaksen matkailukeskuksen lähikohteita, mutta kokeneemmat antavat arvoa etäisyydelle matkailukeskuksen hälinästä. Erämaista hiihtoympäristöä pitää parhaimpana 79 % ryhmästä.

Palvelujen kehittämisessä telemark-harrastajien näkemykset eivät käyneet yhteen matkailuyrittäjien näkemysten kanssa. Telemark-väki ei kaipaa moottorikelkkakyydityksiä eikä motorisoitua huoltoa vaativil-

lakaan maastoretkillä. Sen sijaan he toivovat matkailuyrittäjiltä parempaa opastuspalvelua, sopivampia aukioloaikoja, omien eväiden syöntipaikkoja, kohtuullista kiinteistöjen hoidon tasoa ja hymyä.

Telemark-hiihtäjät ovat suhteessaan muihin kansallispuiston asiakkaisiin melko sopeutuvia ja väistyviä. Pääosa heistä hyväksyy maastoon leiriytymisen, tulenteon ja koiravaljakolla ajonkin kansallispuistoon kuuluvaksi toiminnaksi. Koiravaljakolla ajaminen hyväksytään jopa hieman helpommin kuin poroajelu.

Taitekohta suvaitsevaisuudessa tulee vastaan hiihtohissien kohdalla. Selvä enemmistö (65 %) ryhmästä vastustaa hissipalveluja tai ainakin niiden laajentamista. Ilmeiset sosiaalista kestävyyttä vaarantavat konfliktikohteet liittyvät telemark- harrastajien ja metsästäjien, helikopterilla puistoon laskeutuvien matkailijoiden tai moottorikelkkasafarien kohtaamiseen kansallispuiston sisällä.

Kirjallisuus

Hammit, W.E. & Cole, D.E. 1987. Wildland recreation: ecology and management. John Wiley & Sons, New York. 341 s.

Kajala, L. 1994. The applicability of conflict theories in outdoor recreation: a case study of hikers and recreational stock users in the Eagle Cap Wilderness. Lisensiaattityö. Joensuun yliopisto. Moniste. 110 s.

Saarinen, J. 1995. Urho Kekkosen kansallispuiston retkeily-ympäristön viihtyvyys. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, sarja A 37. 77 s.

Kiitokset

Kiitän Pallaksen hiihdonopettajia ja erityisesti Sauli Hervaa saamastani asiantuntevasta avusta. Lapin yliopiston tilastotieteen kurssilaisia Petri Auteretta, Sointu Nenolaa ja Terhi Turkiaa kiitän aineiston testauksesta.

Luonto ja maisema lomakohteen vetovoimatekijöinä: maatila- ja luontomatkailun erityisvaatimukset

Harri Silvennoinen, Liisa Tahvanainen ja Liisa Tyrväinen

Joensuun yliopisto, Metsätieteellinen tiedekunta, PL 111, 80101 Joensuu

harri.silvennoinen@forest.joensuu.fi
liisa.tahvanainen@forest.joensuu.fi
liisa.tyrvainen@metla.fi

Nature and landscape as tourist attractions: special requirements of rural farm and nature tourism

The main purpose of this article is to examine the importance of attractions of nature and the landscape when travelling. Special interest was given to farm and nature tourism. The survey covered 15 to 75 year old Finnish-speaking citizens in Finland.

The cleaness and pureness of nature in Finland is especially significant for tourism as many people like to spend their recreation time, both for relaxation and exercise in the countryside. Natural, rather than urban, surrounding were a clearly preferred environment for domestic holidays and the presence of water was highly appreciated as an important recreational aspect. The meaning of nature was emphasized when travelling during the summer season.

The respondents stated that they would like to spend their holiday time within beautiful sceneries and more than half of them were particularly interested in looking at landscape views. Furthermore pleasant landscapes were regarded as playing an important role in the enjoyment of different outdoor interests like hiking.

Nature attractions were emphasized in rural tourism; outdoor activities, recreation in nature, beautiful scenery and pure nature were important. Potential tourists, who might in future take a farm holiday, don't see commercial forestry as a threat to the pleasant environment if ecological and esthetical values are sufficiently taken into account, although also natural forests were desired. Forests along the lake and river

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 109–127.

shore, close to dwellings and by the sides of small roads and paths have an essential effect on the environmental images of the farm.

Around the farm forest scenery should be foremost diverse and luxuriant. Trees should be large sized and old, and the stand should be open enough to allow moderate visibility. Deciduous trees should be relative abundant, but there should only be a limited amount of decayed wood. The intermediate field areas were preferred to large as well as to small fields. These fields can both be effective in creating diverse landscape and also useful for retaining smaller areas for traditional cultivation.

The tourists' wishes were rather similar with regards to rural and natural surroundings. However nature tourists prefer more wilderness and natural state of surroundings. The respondents preferences indicate that forest scenery should mostly be diverse and luxuriant and both can be increased with well-timed and carefully planned silviculture.

1 Johdanto

Matkailun perimmäisiä kysymyksiä ovat miksi ihmiset ylipäätään matkailevat ja mikä saa heidät valitsemaan juuri tietyn kohteen. Edelliseen kysymykseen on pyritty vastaamaan työntövoimatekijöillä, jotka ovat yksilön sisäisiä sosiopsykologisia prosesseja. Jälkimmäiseen ongelmaan on vastausta haettu vetovoimatekijöistä, jotka liittyvät kohdealueeseen ja matkareitteihin (esim. Crompton 1979, Järviluoma 1994).

Luonnonvetovoima yhdessä ilmaston kanssa on laajimmin hyväksytty matkailun vetovoimatekijä (esim. Järviluoma 1995). Lukuisat matkailijoilla suoritetut tutkimukset osoittavat luonnon tärkeän merkityksen matkailun vetovoimatekijänä (esim. Hemmi 1994, MEK 1994, Saarinen 1996, SMK 1996). Esimerkiksi suomalaisista 85 % on ilmoittanut luonnon vaikuttavan lomakohteen valintaan (Hemmi 1994). Matkailijalle luonnon voidaan ajatella avautuvan kolmen päätekijän kautta: maisemat, luonnonnähtävyydet ja henkilökohtainen osallistuminen (SMK 1996). Ympäristötietoisuuden lisääntyminen ja ympäristön pilaantuminen lisäävät luonnoltaan puhtaiden ja maisemiltaan arvokkaiden matkakohteiden suosiota (KTM 1995). Luontoa on käytetty matkailun markkinoinnissa tehokkaasti hyväksi ja alueellinen markkinointi on saattanut perustua melkein yksinomaan luonnon vetovoimaisuuteen (Aho 1994).

Luonnon ominaisuuksista yksi keskeinen vetovoimatekijä on maisema (esim. Lew 1987, Lovén 1996, Saarinen 1996). Maisemien ihailu ei yleensä ole matkan varsinainen tarkoitus, vaan miellyttävät näkymät luovat puitteet onnistuneelle matkalle. Maiseman merkitys onkin sidoksissa matkailumuotoon (esim. Pearce 1982). Samoin odotuksien näkymistä voidaan olettaa vaihtelevan matkan luonteen ja matkailijoiden mukaan. Matkailun tutkimuksessa maisemaa on käsitelty etupäässä matkailukohteen tai -alueen yksittäisenä vetovoimatekijänä. Maisema-arvojen tarkempi selvittäminen on jäänyt vähemmälle huomiolle (Silvennoinen ym. 1997).

Maatalousyritysten tulonhankinta on vaikeutunut Euroopan Unionin

vapautuvien markkinoiden seurauksena. Muutoksen vaikutukset tuntuvat etenkin Keski-, Itä- ja Pohjois-Suomen alueilla, missä maatalous on yhä merkittävä elinkeino ja tilakoot ovat keskimääräistä pienempiä. Matkailu on yksi niistä keinoista, joilla rakennemuutoksen kielteisiä vaikutuksia maaseudulla voidaan ehkäistä (esim. Lämsä 1993, Pohjois-Karjalan liitto 1995, Neumann 1996). Maaseudun perinteisiin vetovoimatekijöihin kuuluu maisema (Aho 1992), ja monelle matkailijalle hyvin hoidettu maalaismaisema on arvo, jonka näkeminen tuottaa mielihyvää (Häkkilä 1991).

Tässä artikkelissa esitellään Joensuun yliopiston metsätieteellisen tiedekunnan tutkimusprojektiin *Maisema yritystoiminnassa ja maaseudun elinvoimaisuuden ylläpitäjänä* liittyvän kyselytutkimuksen päätuloksia. Artikkelissa tarkastellaan *luonnon*, ja erityisesti *maiseman*, merkitystä matkailun vetovoimatekijänä.

2 Aineisto ja menetelmät

Tutkimusaineisto koostui 15–75-vuotiaille suomenkielisille Suomen kansalaisille suunnatun postikyselyn tuloksista. Väestörekisteristä satunnaisesti poimittu 1 500 henkilön otos edusti perusjoukkoa. Esikyselyn perusteella korjatut lomakkeet postitettiin toukokuun alussa 1997. Kahden viikon kuluttua lähetettiin vastaamatta jättäneille uudet kyselylomakkeet.

Kysely rajoittui *lomamatkailuun*. Erityisen mielenkiinnon kohteena olivat *luonto-* ja *maatilamatkailu*, mutta samalla selvitettiin myös matkailuun yleisesti kohdistuvia tarpeita ja toiveita. Tässä tutkimuksessa *maatilamatkailulla* tarkoitettiin maksullista matkailua Suomen maaseudulla sijaitsevalle maatilalle. *Luontomatkailu*lla tarkoitettiin puolestaan matkailua vakinaisen asutuksen ulkopuolisille alueille käsittäen myös talouskäytössä olevat metsäalueet. Luontomatkalla yövytään jossain majoituspaikassa tai reitin varrella luonnossa; matkan ei tarvinnut rajoittua Suomeen.

Lomamatkailua harrastavat joutuivat vastaamaan matkailumieltymyksistä riippuen 29–36 kysymykseen. Koska useimmat kysymykset käsittivät useita alakohtia, vaihteli todellisten kysymysten määrä 107–182 välillä.

Kysely jakaantui kolmeen osaan: yleinen matkailu, maatilamatkailu ja luontomatkailu. Kyselyn *yleisessä osassa* kartoitettiin vastaajien matkailukäyttäytymistä, -motiiveja, -toiveita ja -rajoitteita. Lisäksi selvitettiin sekä lomailijoiden ulkoiluharrastuksia että maisemien merkitystä ulkoiluharrasteiden nautittavuudelle. Myös matkailijoiden ympäristömieltymyksiä ja -mielipiteitä kartoitettiin. Erillisissä *maatila-* ja *luontomatkailuosioissa* kysyttiin, millainen maatila- tai luontokohteen pitäisi olla. Toivottuja maisemallisia ominaisuuksia selvitettiin etupäässä metsikkötunnusten avulla. Maatilamatkailun osalta tiedusteltiin myös matkailijoiden liikkumishalukkuutta kohdealueen eri osissa, sekä sitä, miten tärkeänä maisemallisten ja ekologisten tekijöiden huomioon ottaminen näillä osa-alueilla koetaan. Lisäksi selvitettiin, millainen maatilakohteen piha- ja puutarha-alueen tulisi olla. Niiltä, jotka ilmoittivat, etteivät aio tulevaisuudessakaan maatila- tai luontomatkailla, kysyttiin syytä matkailemattomuuteen.

Vastauksia saatiin yhteensä 642 kpl (vastausprosentti 42,8), joista jouduttiin hylkäämään 24 vastausta vajavaisesti täytetyn kyselylomakkeen takia. Vastaajista 50 (osuus vastanneista 7,8 %) ilmoitti, ettei enää tule lainkaan matkailemaan. Perusjoukkoon verrattuna ikä ja asuinpaikka olivat edustavia. Vastausten sukupuolijakauma painottui lievästi naisiin. Tilastollisesti erittäin merkittävät erot perusjoukkoon löytyivät koulutuksesta, sosioekonomisesta asemasta, ammattiluokituksesta ja tuloista. Vähiten koulutetut olivat aliedustettuina, kun puolestaan keskiasteen koulutuksen saaneita oli odotettua enemmän. Työttömät ja alemmat toimihenkilöt vastasivat odotettua vähemmän, kun puolestaan työntekijät ja opiskelijat osallistuivat kyselyyn keskimääräistä aktiivisemmin. Alimman tuloryhmän vastaajia oli selvästi enemmän, mitä perusjoukko antoi odottaa.

Kysymykset olivat loppukommentteja lukuun ottamatta suljettuja. Vaihtoehtokysymykset perustuivat etupäässä 5-portaiselle Likert-asteikolle. Metsikkö- ja peltotunnusten selvityksissä käytettiin lisäksi 7-kohtaista semanttista differentiaaliasteikkoa, jolla adjektiivipareja vertailtiin keskenään. Tässä tutkimuksessa asteikot on tulkittu jatkuviksi ja tasavälisiksi. Useissa vaihtoehtokysymyksissä vastaajilla oli mahdollisuus myös *ei toivottu* -ilmaisuun (adjektiiviparien vertailussa vastaavasti *ei merkitystä* -ilmaisuun). Tulokset esitetään pääasiassa keskiarvo- ja prosenttilukuina. Vertailuissa käytettiin pareittaista t-testiä. Merkitsevyystasoina olivat: melkein merkitsevä ($0,05 \geq p > 0,01$), merkitsevä ($0,01 \geq p > 0,001$) ja erittäin merkitsevä ($p \leq 0,001$).

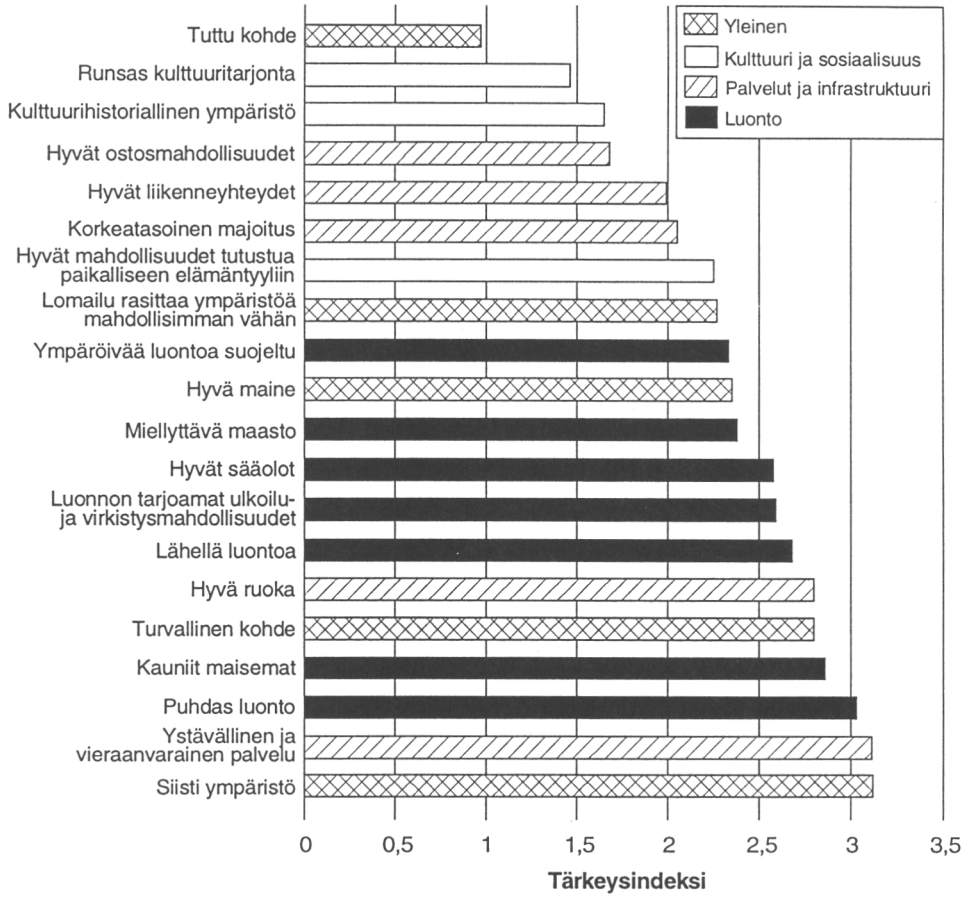
3 Tulokset

3.1 Lomamatkailijan ympäristöodotukset

Yleisistä *vetovoimatekijöistä* tärkeimmiksi osoittautuivat siisti ympäristö ja vieraanvarainen palvelu sekä kolmantena puhdas luonto (kuva 1). Kauniit maisemat, turvallinen kohde ja hyvä ruoka olivat seuraavina lähes yhtäläisillä arvoilla. Tuttu kohde koettiin vain vähäisessä määrin merkittävänä lomakohteen ominaisuutena. Vähiten merkitystä saaneet vetovoimatekijät saivat myös eniten ei toivottu -mainintoja. En osaa sanoa -vaihtoehtojen ja tyhjien vastausten yhteismäärä jäi kaikissa kohdissa alle viiden prosentin.

Vetovoimatekijöissä luonnon merkitys tulee korostuneesti esille, sillä kuusi luonto-ominaisuutta sijoittui kymmenen tärkeimmän ominaisuuden joukkoon. Myös tärkeimmäksi koetun siistin ympäristön voidaan olettaa ainakin osittain sisältävän luontoympäristön siisteyden.

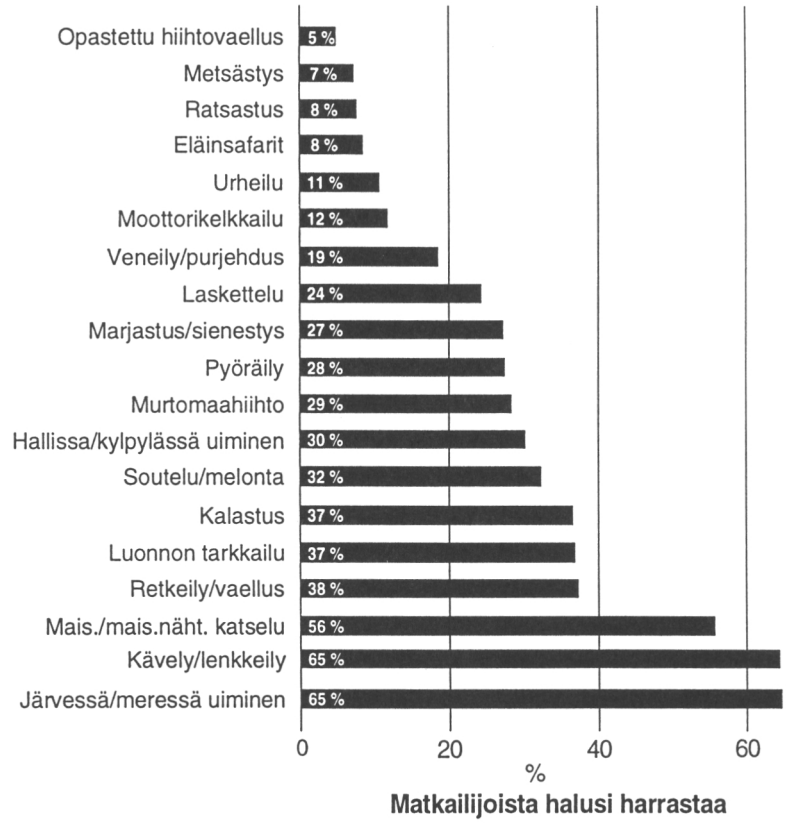
Kotimaanmatkailijat haluavat osallistua lomallaan useisiin *ulkoiluharrastuksiin*. Vastaajat halusivat harrastaa keskimäärin 5,4:ää 19:stä valittavana olleesta ulkoilu- ja virkistysmuodosta. Eniten vaihtoehdoista haluttiin järvessä/meressä uimista, kävelyä/lenkkeilyä sekä maisemien ja maisemanähtävyyksien katselua, joita kutakin haluaisi harrastaa reilusti yli puolet matkailijoista (kuva 2). Nämä kolme eniten kiinnostusta herättänyttä harrastusta erottuivat selkeästi muista. Vähiten mielenkiintoa herättivät opastettu hiihtovaellus, metsästys, ratsastus ja eläinsafarit.

Kuva 1. Lomakohteen ominaisuuksien merkitys ilmaistuna keskiarvoilla asteikolla: 0 = ei merkitystä ... 4 = erittäin tärkeä. Vetovoimatekijät on jaettu karkeasti neljään luokkaan: luonto, yleiset, palvelut ja infrastruktuuri sekä kulttuuri ja sosiaalisuus.

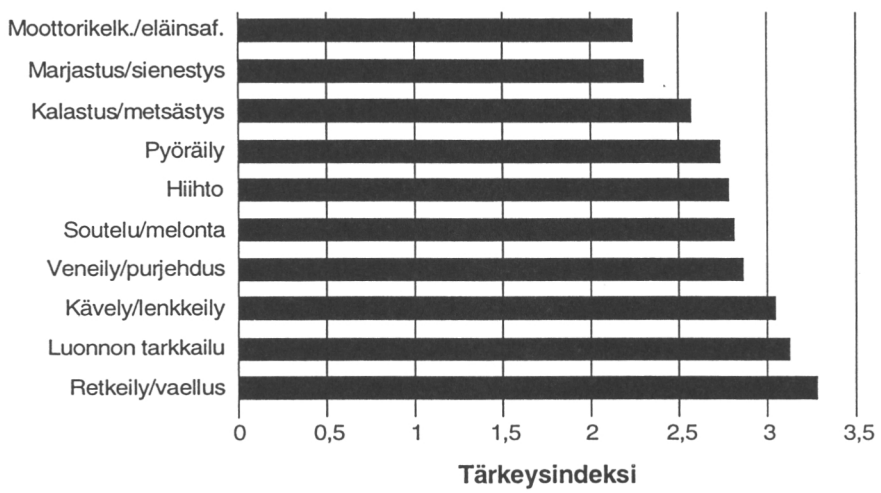
Fig. 1. The significance of destination attractions shown by average with grading: 0 = no significance ... 4 = very important. The attractions have been divided in to four categories: nature; general; service and infrastructure; and culture and sociability.

Miellyttävillä *maisemilla* arvioitiin olevan suuri merkitys ulkoiluharrasteen nautittavuudelle (kuva 3). Etenkin jalkaisin tapahtuvassa ulkoilussa, retkeiltäessä/vaellettaessa, tarkkailtaessa luontoa ja käveltäessä/lenkkeiltäessä, maiseman merkitys korostui. Myös vesillä liikuttaessa sekä hiihdettäessä ja pyöräiltäessä maisemilla oli tärkeä merkitys. Moottorikelkkailussa/eläinsafarilla maisemilla oli vähäisin merkitys, minkä lisäksi näitä harrastavista ei reilulla 15 prosentilla ollut lainkaan kantaa kysyttyyn asiaan. Muutoin kantaa ottamattomien määrä vaihteli muutamasta promillesta reiluun viiteen prosenttiin.

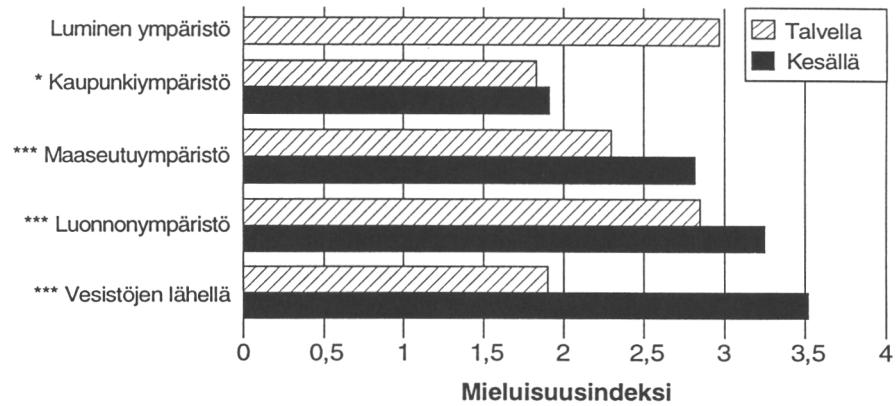
Kuva 2. Halukkuus erilaisten ulkoilu- ja virkistysmuotojen harrastamiseen kotimaisella lomalla.

Fig. 2. Popularity of different types of recreation on a domestic holiday.

Kuva 3. Miellyttävien maisemien merkitys ulkoiluharrasteen nautittavuudelle ilmaistuna keskiarvoina asteikolla: 0 = ei merkitystä ... 4 = erittäin tärkeä.

Fig. 3. The significance of nice scenery shown by average with grading: 0 = no significance ... 4 = very important.

Kuva 4. Erilaisten ympäristöjen kiinnostavuus kotimaan lomalla ilmaistuna keskiarvoina asteikolla: 0 = ei kiinnosta ... 4 = erittäin mieluisa. Vuodenaikojen välinen tilastollinen ero: * = melkein merkitsevä, ** = merkitsevä ja *** = erittäin merkitsevä.

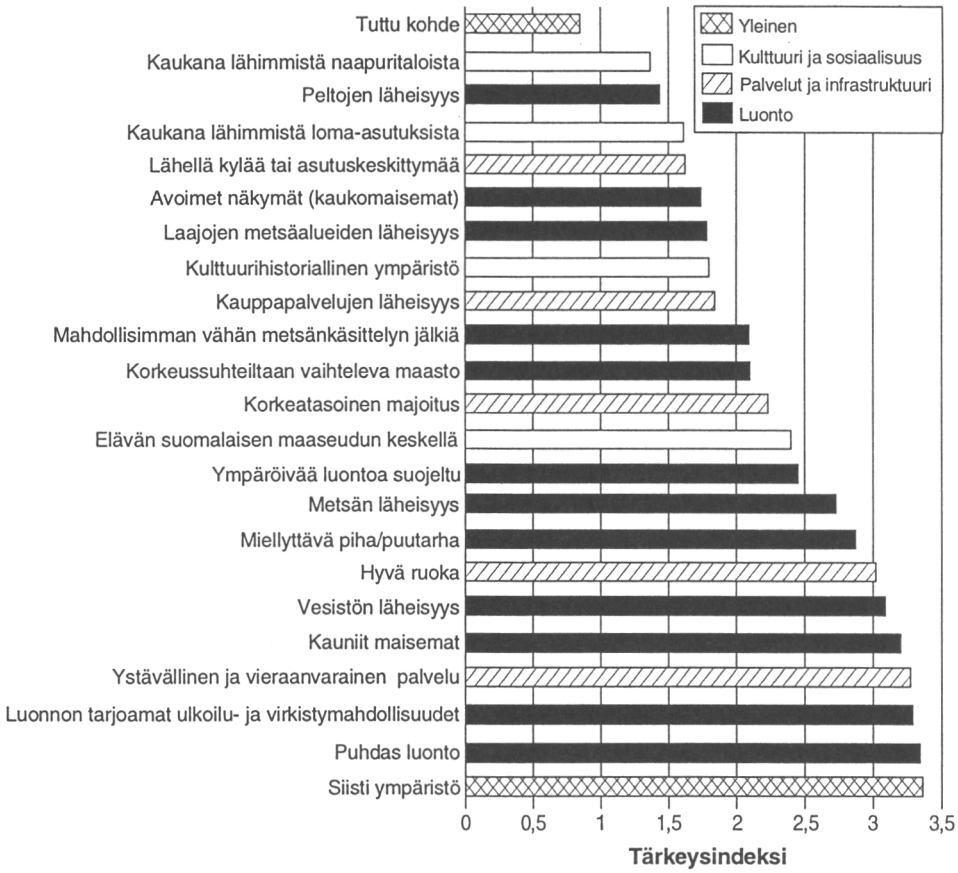
*Fig. 4. The amount of interest taken in different environments on a domestic holiday shown by average with grading: 0 = not interesting ... 4 = very interesting. Statistical difference between seasons: * = almost significant, ** = significant and *** = extremely significant.*

Kesäaikaan kotimaisella lomalla halutaan vesistön lähelle (kuva 4). Myös luonnonympäristö ja maaseutuympäristö kiinnostavat. Sen sijaan kaupunkiympäristö koetaan keskimäärin vain kohtalaisen kiinnostavana niin kesällä kuin talvella. Yleisestikin kaikki ympäristöt menettivät vetovoimaisuuttaan talviaikaan. Talvella haluttiin eniten lumiseen ympäristöön. Suurin ero vuodenaikojen välillä oli vesistön läheisyydellä. Vuodenaikojen väliset erot olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä kaupunkiympäristöä lukuun ottamatta. Tyhjien ja ei osaa sanoa -vaihtoehtojen yhteismäärä vaihteli 7–32 prosentin välillä.

3.2 Maatilamatkailijan ympäristöodotukset

Matkailukysymyksiin vastanneista 37 % piti maatilamatkailua mahdollisena lomailumuotona. Reilu neljännes (27 %) ei osannut ilmaista kantaansa mahdollisuuteen viettää lomaa maaseudulla. Lopuille 35 %:lle vastaajista maatilamatkailu ei kuulunut mahdollisiin lomasuunnitelmiin, eivätkä he vastanneet maatilamatkailua koskeviin kysymyksiin.

Maatilakohteen *vetovoimatekijöistä* siisti ympäristö koettiin tärkeimmäksi, mutta erot seuraavina olleisiin puhtaaseen luontoon, luonnon tarjoamiin ulkoilu ja virkistymismahdollisuuksiin sekä ystävälliseen ja vieraanvaraiseen palveluun olivat vähäiset (kuva 5). Myös kauniit maisemat, vesistön läheisyys ja hyvä ruoka olivat maatilamatkailijoille tärkeitä ominaisuuksia. Vähäisimmän merkityksen saivat tuttu kohde, kaukana lähimmistä naapuritaloista ja peltojen läheisyys. Kysyttyihin maatilalomakohteen ominaisuuksiin otettiin hyvin kantaa (en osaa sanoa -vaihtoehdon ja tyhjien vastausten yhteismäärä vaihteli 1–4 prosentin välillä).

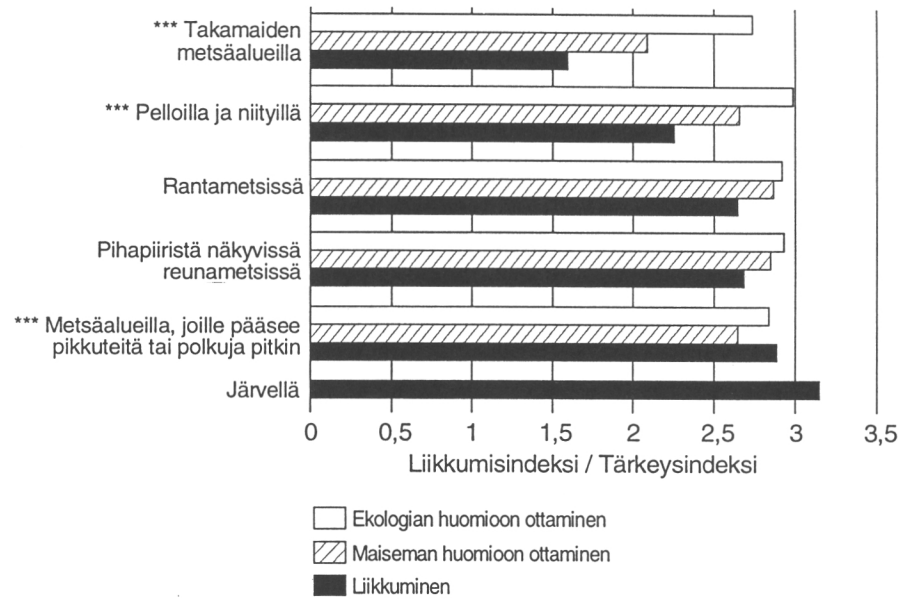

Kuva 5. Kotimaisen maatilalomakohteen ominaisuuksien merkitys ilmaistuna keskiarvoina asteikolla: 0 = ei merkitystä ... 4 = erittäin tärkeä. Vetovoimatekijät on jaettu karkeasti neljään luokkaan: luonto, yleiset, palvelut ja infrastruktuuri sekä kulttuuri ja sosiaalisuus.

Fig. 5. The significance of attractions of the domestic farm destination shown by average with grading: 0 = no significance ... 4 = very important. The attractions have been divided in to four categories: nature; general; service and infrastructure; and culture and sociability.

Maatilakohteella oli kysytyissä vaihtoehdoissa paljon luontoon liittyviä vetovoimatekijöitä (12 kpl). Keskimäärin luonto-ominaisuuksia pidettiin tärkeinä, kun sen sijaan kulttuurisia ja sosiaalisia ominaisuuksia arvostettiin parhaillaankin vain kohtalaisen merkittävinä tekijöinä.

Maatilalomakohteen eri osa-alueilla näyttää olevan selvästi toisistaan poikkeava *liikkumisintensiteetti* (kuva 6). Selvästi suurin käyttö kohdistuu vesistöön ja sen välittömään läheisyyteen, rantametsiin. Mantereella suurin käyttöpaine kohdistuu metsäalueille, jotka ovat helposti tavoitettavissa pikkuteitä ja polkuja kulkemalla. Myös pihapiiristä näkyvät reunametsät kiinnostavat maatilakohteella liikkujia. Pelloilla ja etenkin

Kuva 6. Liikkuminen sekä maisemien ja ekologian huomioon ottamisen merkitys kotimaan maatilalomakohteella. Liikkuminen ilmaistu keskiarvoina asteikolla: 0 = ei koskaan ... 4 = erittäin usein. Maisemien ja ekologian huomioon ottamisen merkitys ilmaistu keskiarvoina asteikolla: 0 = ei merkitystä ... 4 = erittäin tärkeä. Maiseman ja ekologian huomioon ottamisen välinen tilastollinen ero: * = melkein merkitsevä, ** = merkitsevä ja *** = erittäin merkitsevä.

*Fig. 6. Proportion of interest taken between the values of landscape, ecology and accessibility. Interesting visiting these habitats by average with grading: 0 = never ... 4 = very often. The significance of sceneries and ecology shown by average with grading: 0 = no significance ... 4 = very important. Statistical difference between sceneries and ecology: * = almost significant, ** = significant and *** = extremely significant.*

takamaiden metsäalueilla samoillaan suhteellisen harvoin. Kantaa ottamattomien määrä jäi kaikissa kohdissa alle neljän prosentin.

Maisemien huomioon ottaminen koettiin tärkeimmäksi rantametsissä ja pihapiiristä näkyvissä reunametsissä (kuva 6). Myös pikkuteiden ja polkujen varrella olevat metsäalueet, samoin kuin pellot ja niityt, koettiin suhteellisen tärkeiksi maisemallisilta arvoiltaan. Selvästi vähäisimmän maisemamerkityksen saivat takamaan metsäalueet. Vastaavasti *ekologian huomioon ottaminen* koettiin tärkeimmäksi pelloilla ja niityillä. Vähäisimmän merkityksen saivat takamaan metsäalueet. Ekologiamerkityksen alueellinen vaihtelu oli vähäistä. Ekologian huomioonottamista pidettiin maiseman huomioonottamista tärkeämpänä. Ero ekologian eduksi oli tilastollisesti erittäin merkitsevä pelloilla ja niityillä, syrjäisillä metsäalueilla sekä pikkuteiden ja polkujen varsilla. Maiseman tärkeyteen otettiin kuitenkin selvästi enemmän kantaa (kantaa ottamattomia 4–9 %) kuin ekologian merkitykseen (8–12 %).

Maatilakohteen *metsäalueilta* haluttiin ennen kaikkea vaihtelevuutta

(kuva 7). Metsien pitäisi lisäksi olla reheviä ja niissä olevan puuston sekä järeätä että iäkästä. Metsissä saa lisäksi olla suhteellisen runsas lehtipuusto. Puut eivät saisi olla kovin tiheässä. Metsässä pitäisi myös nähdä, muttei kovin kauas. Lahopuut eivät olleet kovin toivottuja. Metsäalueille toivottiin hieman enemmän luonnonvaraisuutta kuin metsätalouskäyttöä. Pieniä erillisiä peltokuvioita ei koettu mielekkäinä, mutteivät myöskään laajat yhtenäiset peltonäkymät kiinnostaneet. Peltojen hyödyntämisessä ei toivottu sen paremmin tehokäyttöä kuin niin sanottua perinne hoitoa (esimerkiksi niittyjä tai ahoja).

Metsä- ja peltotunnuksien vastauksissa oli suhteellisen paljon ei merkitystä -kohdan täyttäneitä (7–24 %). Eniten ei merkitystä -kohtia oli puiden läpimitalla, metsänäkymäsyvyydellä sekä lehtipuiden määrällä ja vastaavasti vähiten metsänäkymien vaihtelevuudella, metsän rehevyydellä ja peltoalojen hyödyntämisintensiteetillä. En osaa sanoa -vaihtoehdon ja tyhjien vastausten yhteismäärät jäivät kaikissa kohdissa alle kymmenen prosentin.

3.3 Luontomatkailijan ympäristöodotukset

Matkailukysymyksiin vastanneista 59 % ilmoitti luontomatkailun mahdollisena lomailumuotona. Viidesosa (20 %) ei osannut ilmaista kantaansa mahdollisuuteen viettää lomaa luonnon helmassa. Noin viidesosa (21,0 %) ei ollut kiinnostunut luontomatkailusta, eivätkä he vastanneet luontomatkailukysymyksiin.

Luontokohteen *vetovoimatekijöitä* kuvaavista vaihtoehdoista oli tärkein puhdas luonto, joskin kauniita maisemia pidettiin lähes yhtä merkittävinä (kuva 8). Myös vesistöt koettiin tärkeinä ominaisuuksina. Vähäisimmän merkityksen vaihtoehdoista saivat tut-

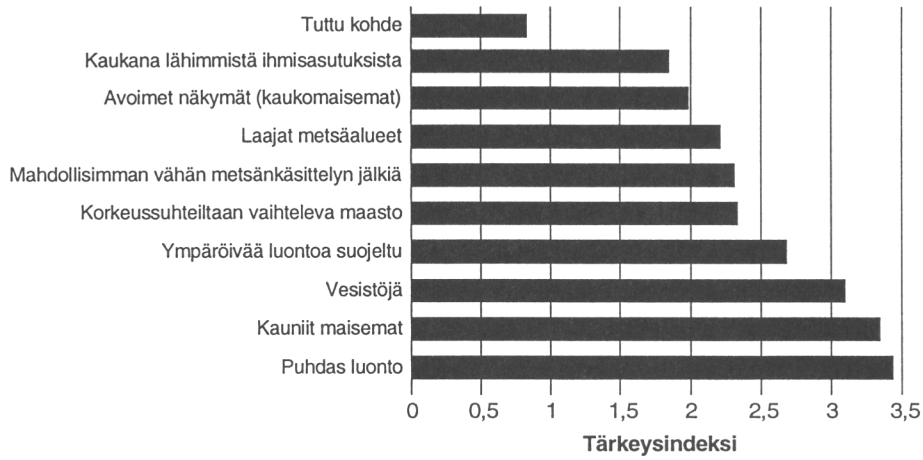

Kuva 7. Matkailijoiden toiveet kotimaisen maatilakohteen metsä- ja peltoalueista ilmaistuna keskiarvoina asteikolla: 0 = erittäin paljon halutumpi, että kyseinen ominaisuus vähäinen ... 6 = erittäin paljon halutumpi, että kyseinen ominaisuus suuri.

Fig. 7. The tourists' wishes of the different forest and field properties in the farm area by average with grading: 0 = very much desired, that the amount of property is small ... 6 = very much desired, that the amount of property is large.

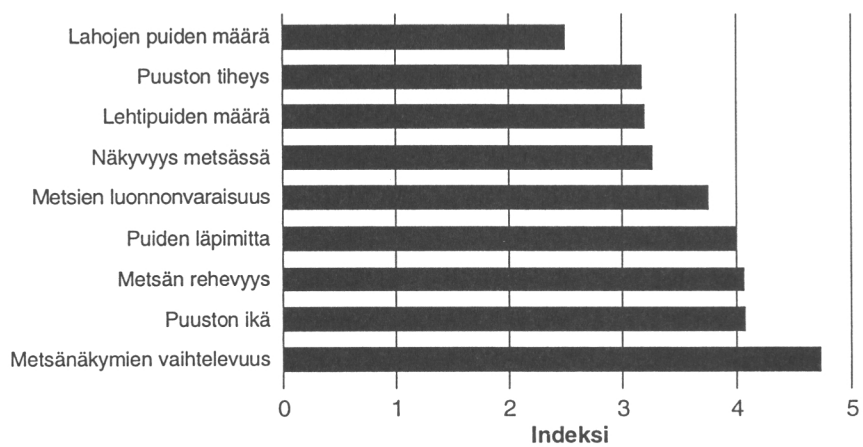
tu kohde, kaukana lähimmistä ihmisasutuksista ja avoimet näkymät. Vastaajat ilmaisivat mielipiteitään lomakohteen ominaisuuksista erittäin hyvin, sillä kantaaottamattomuus jäi kaikissa kohdissa alle kolmen prosentin.

Luontokohteen *metsäalueilta* haluttiin kaikkein eniten vaihtelevuutta (kuva 9). Puuston pitäisi olla iäkästä ja järeää sekä metsien yleisvaikutukseltaan reheviä. Myös luonnontilaisuutta pidettiin tärkeänä ominaisuutena

Kuva 8. Luontomatkailukohteen ominaisuuksien merkitys ilmaistuna keskiarvoina asteikolla: 0 = ei merkitystä ... 4 = erittäin tärkeä.

Fig. 8. The significance of the nature destination attractions shown by average with grading: 0 = no significance ... 4 = very important.

Kuva 9. Matkailijoiden toiveet luontokohteen metsäalueista ilmaistuna keskiarvoina asteikolla: 0 = erittäin paljon halutumpi, että kyseinen ominaisuus vähäinen ... 6 = erittäin paljon halutumpi, että kyseinen ominaisuus suuri.

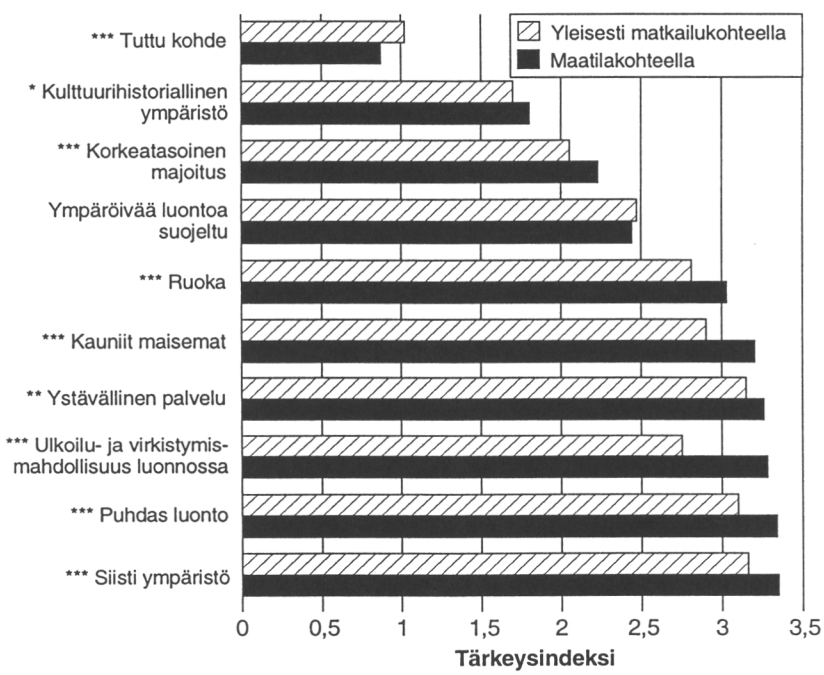
Fig. 9. The interest of amount in different forest characteristics of the nature destination by average with grading: 0 = very much desired, that the amount of property is small ... 6 = very much desired, that the amount of property is large.

luontokohteen metsissä. Lahoja puita ei kuitenkaan haluttu kovin paljon luontokohteen metsäalueille. Näkyvyyden, lehtipuiden määrän ja puuston tiheyden suhteen haluttiin välimuotoja.

Luontokohteen metsätunnuksissa oli suhteellisen paljon ei merkitystä -kohdan täyttäneitä (7–23 %). Eniten ei merkitystä -kohtia oli merkitty puiden läpimitalle, lehtipuiden määrälle ja metsänäkymäsyvyydelle ja vastaavasti vähiten metsänäkymien vaihtelevuudelle, metsän rehevyydelle ja metsien luonnonvaraisuudelle. En osaa sanoa -vaihtoehdon ja tyhjien vastausten yhteismäärät jäivät kaikissa kohdissa alle kymmenen prosentin.

3.4 Matkailumuodon vaikutus ympäristötoivomuksiin

Maatilamatkailun vaatimuksia verrailtiin *yleisiin* matkailuvaatimuksiin yhdeksän kohdeominaisuuden avulla (kuva 10). Suurimmat erot olivat luonnonvetovoimatekijöillä (luonnon tarjoamat ulkoilu- ja virkistymismahdollisuudet, kauniit maisemat ja puhdas luonto). Lomakohteen ominaisuudet olivat maatilamatkailtaessa keskimäärin tärkeämpiä kuin yleensä matkailtaessa. Ainoastaan ympäröivän luonnon suojelu ja kulttuurihistoriallinen ympäristö eivät eronneet tilas-

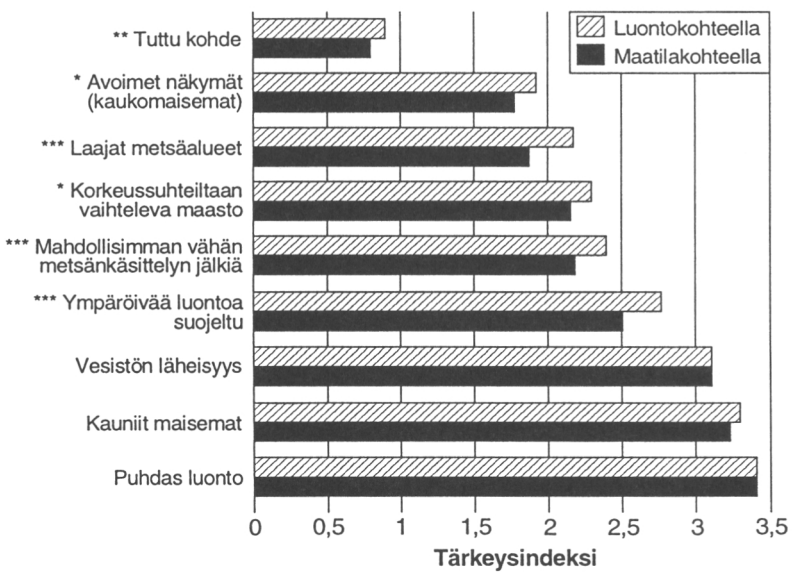
Kuva 10. Yleensä lomakohteen ominaisuuksien ja maatilalomakohteen ominaisuuksien vertailumuuttujat ilmaistuna keskiarvoina asteikolla: 0 = ei merkitystä ... 4 = erittäin tärkeä. Lomailumuotojen välinen tilastollinen ero: * = melkein merkitsevä, ** = merkitsevä ja *** = erittäin merkitsevä.

*Fig. 10. Comparison between the attractions of general destination and farm destination shown by average with grading: 0 = no significance ... 4 = very important. Statistical difference between type of holiday: * = almost significant, ** = significant and *** = extremely significant.*

tollisesti matkailumuotojen välillä. Vertailussa olleiden ominaisuuksien keskinäinen tärkeysjärjestys vaihteli jonkin verran matkailumuotojen välillä.

Maatila- ja *luontomatkailukohteen* välisten erojen selvittämiseen käytettiin yhdeksää vertailumuuttujaa (kuva 11). Suurin ero oli laajojen metsäalueiden tärkeydessä. Laajat metsäalueet, kuten myös ympäröivän luonnon suojelu, mahdollisimman vähäiset metsänkäsittelyn jäljet ja tuttu kohde, koettiin luontomatkailtaessa tärkeämpinä kuin maatilamatkailtaessa. Muiden muuttujien kohdalla ei matkailumuotojen välillä ollut tilastollista eroa. Vertailussa olleiden ominaisuuksien keskinäinen tärkeysjärjestys pysyi samana matkailumuotojen välillä.

Maatila- ja luontokohteen *metsäalueita* vertailtiin kaikkien kysyttyjen metsikkötunnusten avulla (ks. kuva 7 ja 9). Erot toivotuissa metsikkötunnuksissa eivät olleet suuria, sillä yhdenkään muuttujan kohdalla ero ei ollut tilastollisesti erittäin merkitsevä. Maatilakohteelta toivottiin kuitenkin luontokohdetta enemmän lehtipuita ($p = 0{,}008$) ja järeämpiä puita ($p = 0{,}029$). Vastaavasti luontokohteella korostuivat näkyvyys ($p = 0{,}012$), lahojen puiden määrä ($p = 0{,}018$) ja metsien luonnonvaraisuus ($p = 0{,}044$).

Kuva 11. Maatila- ja luontokohteen ominaisuuksien vertailumuuttujat ilmaistuna keskiarvoina asteikolla: 0 = ei merkitystä ... 4 = erittäin tärkeä. Lomailumuotojen välinen tilastollinen ero: * = melkein merkitsevä, ** = merkitsevä ja *** = erittäin merkitsevä.

*Fig. 11. Comparison between the attractions of farm destination and nature destination shown by average with grading: 0 = no significance ... 4 = very important. Statistical difference between type of holiday: * = almost significant, ** = significant and *** = extremely significant.*

4 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Tutkimuksen päätavoitteena oli selvittää luonnon ja etenkin maiseman merkitystä matkailun vetovoimatekijänä. Vetovoimatekijöiden merkitystä tarkasteltiin sekä yleisellä tasolla että erikseen maatila- ja luontomatkailussa.

Vaikka vastaajat eivät kaikilta osin edustaneet täysin perusjoukkoa, ovat tulokset vähintäänkin suuntaa-antavia. Matkailukyselyn palautusprosenttia voidaan pitää kohtalaisena, etenkin kun huomioidaan kyselyn laajuus. Keskimäärin kysymyksiin otettiin hyvin kantaa, mikä osoittaa vastaajien kokeneen kysymykset mielekkäinä ja merkityksellisinä.

Tulkitsemalla asteikot jatkuviksi ja tasavälisiksi poikettiin tiukoista tilastollisista oletuksista. Järjestysasteikon tulkinta välimatka-asteikollisena on kuitenkin harkinnanvaraista (esim. Valkonen 1974).

Kyselytutkimus osoittaa selkeästi *luonnon* suuren merkityksen matkailun yleisenä vetovoimatekijänä. Tulos vastaa hyvin aiempia vetovoimakartoituksia (esim. Hemmi 1994, MEK 1994, Saarinen 1996, SMK 1996). Matkailijat haluavat liikkumaan ja virkistäytymään siistiin ympäristöön. Maisemien tulee olla kauniita, luonnon puhdasta (saasteetonta) ja maaston miellyttävää. Kohtalaisen tärkeänä pidettiin sitä, ettei lomailumuoto rasita ympäristöä ja että kohdealueen luontoa on suojeltu.

Luonnon merkitys ilmenee hyvin myös kotimaisen lomailijan halussa harrastaa paljon erilaisia luontoon liittyviä ulkoilu- ja virkistysmuotoja. Lisäksi luonnonympäristö oli selvästi kaupunkiympäristöä mieluisampi lomailukohde. Luonnonvetovoimaisuus näyttäisi olevan osittain sidoksissa vuodenaikaan; erot kaupunkiympäristöön olivat suurimmillaan kesäaikaan. Talvella haluttiin ennen kaikkea lumiseen ympäristöön. Vesistön merkitys tuli korostuneesti esille lomailijoiden ympäristömieltymyksissä.

Maiseman merkitys vetovoimatekijänä käy tutkimuksesta hyvin ilmi. Maisema oli lomakohteen ominaisuuksista neljänneksi merkittävin ja selvästi tärkeämpi kuin esimerkiksi korkeatasoinen majoitus tai matkailukohteen hyvä maine. Lisäksi vastaajista yli puolet halusi harrastaa kotimaan lomallaan erityisesti maisemien ja maisemanähtävyyksien katselua. Miellyttävillä maisemilla oli myös suuri merkitys ulkoilumuotojen harrastamisessa. Toisaalta esimerkiksi kelkkailijoille maisemat olivat vain kohtalaisen tärkeitä, joten heidät voitaisiin ohjata maisemallisesti vähemmän arvokkaille kohteille ja reiteille konfliktien välttämiseksi.

Maatilakohteelta toivottiin samansuuntaisia ominaisuuksia kuin yleisestikin matkailukohteelta. Lomakohdevaatimukset olivat kuitenkin selvästi korkeammat kuin yleensä matkailtaessa. Maatilamatkailu on selvästi rajattu matkailumuoto, jolle on myös helpompi antaa kohdetoiveita. Toisaalta vertailumuuttujien järjestyksen muuttuminen kertoo siitä, että taustalla on myös todellisia merkityseroja. Maatilamatkailussa korostui luonnonvetovoimatekijöiden merkitys. Etenkin luonnon tarjoamat ulkoilu- ja virkistysmahdollisuudet nousivat selvästi tärkeämmiksi kohdeominaisuuksiksi kuin yleensä matkailtaessa. Kauniit maisemat ja puhdas luonto saivat myös selkeästi suuremman merkityksen kuin yleensä matkailtaessa.

Ihanteellinen *maatilakohde sijaitsee* vesistön ja metsäalueiden välittömässä läheisyydessä, ja sillä on miellyttävä pihapiiri tai puutarha-alue. Metsäalueiden ei tosin tarvitse olla kovin laajoja. Myös elävä suomalainen maaseutu koetaan tärkeäksi, mutta toisaalta peltojen läheisyydellä on vain vähän merkitystä. Tämä osittain ristiriitainen toive saattaa selittyä sillä, että ensimmäinen ominaisuus on yleisempi ja abstraktimpi kun taas jälkimmäinen puolestaan kohdistuu majoituspaikan välittömiin ympäristöodotuksiin. Yleensä suhteellisen avoimet peltonäkymät koetaan esteettisesti miellyttävinä (esim. Tahvanainen ym. 1996). Toisaalta mökin vuokraajat tuskin toivovat majapaikkansa välittömään läheisyyteen avoimia peltonäkymiä, ja heitähän maaseutumatkailun majoittujista on suurin osa (Maaseutumatkailun teemaryhmä 1997). Tämä selittänee osaltaan myös sen, miksei avoimiin näkymiin suhtauduttu kovin innostuneesti.

Vastaajat kokivat maaston pinnanmuotojen korkeusvaihtelun kohtalaisen tärkeänä lomakohteen ominaisuutena. Yleisesti korkeussuhteiden vaihtelu on erittäin arvostettu maisematekijä (esim. Loven 1973, Jaatinen 1976, Savolainen ja Kellomäki 1981). Nyt tehdyssä tutkimuksessa muuttujan kokonaisarvio sisältänee myös arvion alueen sopivuudesta ulkoiluun, mikä voi tehdä korkeusvaihtelusta osittain myös ei toivotun ominaisuuden.

Maatilamatkailijoille ei kylän, naapureiden tai mökkiläisten läheisyydellä ollut kovin suurta merkitystä. Näyttää siltä, että maatilamatkailijat eivät sen enemmän välttele kuin etsikään uusia sosiaalisia kontakteja. Tosin tässäkin voivat mökinvuokraajien ja muiden maatilamatkailijoiden näkökannat erota merkittävästi toisistaan. Mökinvuokraajalle voi esimerkiksi oman rauhan etsiminen olla merkittävä matkailumotiivi. Kauppapalvelujen huonoa tavoitettavuutta ei pidetty kovin merkittävänä tekijänä, joten tältä osin maatilakohteet voisivat sijaita myös syrjäisillä takamailla. Moilasen (1995) mukaan yleinen suuntaus matkailussa on kulttuuriarvojen korostuminen. Maatilakohteen sijainnissa ei alueen kulttuurihistoriallisuudella kuitenkaan ollut kovin merkittävää asemaa. Maatilamatkailussa luonto ja osin myös palvelut ovat selvästi kulttuuria ja sosiaalisuutta tärkeämpiä.

Ekologiaa pidettiin maatilakohteella *maisemaa* tärkeämpänä. Kuitenkin maisemallisesti tärkeimmiksi koetuilla alueilla (rantametsät ja pihapiiristä näkyvät reunametsät) maiseman huomioon ottamista pidettiin yhtä tärkeänä kuin ekologian huomioon ottamista.

Vaikka eläinten ja kasvien elinolosuhteiden huomioon ottaminen koettiinkin maisema-arvoa tärkeämmäksi, olivat kauniit maisemat kuitenkin selvästi tärkeämpi ominaisuus kuin ympäröivän luonnon suojelu. Maatilamatkailijat todennäköisesti haluavat, että ekologiset ja esteettiset arvot otetaan huomioon metsien käsittelyssä, mutta eivät sinänsä ole itse metsien käsittelyä vastaan. Tätä oletusta tukee myös se, että mahdollisimman vähäistä metsien käsittelyä, samoin kuin metsien luonnonvaraisuutta, pidettiin vain kohtalaisen tärkeinä ominaisuuksina.

Maatilakohteen metsikkötunnusten arvostusten voidaan olettaa sisältävän sekä esteettisiä että ulkoilullisia arvoja. Eniten toivottiin vaihtele-

vuutta, minkä onkin yleisesti todettu lisäävän niin maisemallista kauneutta kuin alueen sopivuutta virkistyskäyttöön (esim. Lovén 1973, Kellomäki 1975, Savolainen ja Kellomäki 1981, Axelsson 1990). Toiseksi eniten haluttiin rehevyyttä, minkä myös voidaan katsoa lisäävän vaihtelevuutta.

Puiden läpimitan, puuston iän ja metsän näkyvyyden sekä lehtipuiden ja lahopuiden määrän suhteen maatilakohteen metsikkötunnukset olivat hyvin saman suuntaisia, mitä maisema- ja ulkoiluarvostustutkimuksista on aikaisemmin saatu; järeätä ja iäkästä puustoa, jossa on suhteellisen runsaasti lehtipuita, vähän lahopuita ja kohtalainen näkyvyys, pidetään kauniina ja sopivana ulkoiluun (esim. Savolainen ja Kellomäki 1981, Kellomäki ja Savolainen 1984, Pukkala ym. 1988, Hallikainen 1995). Vastaajat halusivat harvojen ja tiheiden metsien välimuotoa. Aikaisemmissa tutkimuksissa metsikön arvostuksen on todettu nousevan puuston harventuessa (esim. Savolainen ja Kellomäki 1981, Pukkala ym. 1988). Vaikka myös maatilamatkailijat arvostaisivat eniten harvoja metsiä, he mahdollisesti kokevat, että juuri tiheyden muutokset tuovat metsämaisemaan kaivattua vaihtelua. Toisaalta tiheyden voidaan ajatella luovan metsiin toivottua rehevyyden tuntua. Ei myöskään sovi unohtaa, että sanallisesti ilmaistun tunnuksen merkitys vastaajalle on aina osaltaan subjektiivinen, joten myös kysyttyjen metsikkötunnusten tulkintoihin tulee suhtautua tietyllä varauksella.

Maatilakohteen metsäalueille haluttiin lähes yhtä paljon metsätalouskäyttöä kuin luonnontilaisuutta. Kyselyihin perustuvien ulkoilu- ja virkistyskäyttötutkimusten mukaan ihmiset arvostavat eniten luonnontilaisia metsiä (esim. Kellomäki 1973, 1975, Eskelinen 1979). Ihmisten käsitys luonnontilaisuudesta on kuitenkin hyvin epämääräinen (esim. Savolainen ja Kellomäki 1981). Pitkään metsätalouskäytössä olleet maaseudun metsämaisemat todennäköisesti koetaan suhteellisen miellyttävinä ja riittävän luonnontilaisina, jolloin metsätalouden ei varsinaisesti koeta uhkaavan metsien virkistys- ja matkailukäyttöä. Toisaalta elävää suomalaista maaseutua pidettiin kohtalaisen tärkeänä maatilakohteen ominaisuutena, johon metsätalous perinteisesti kuuluu.

Peltoalojen suhteen toiveena oli laajojen viljelyalueiden tehokäytön ja pienten peltokuvioiden perinnehoidon välimuoto. Tämä tarkoittanee, että nykymuotoinen maaseudun tuotantomaisema on kohtuullisen miellyttävä, joskin ns. perinnebiotoopeja (esim. niittyjä ja ahoja) toivottaisiin lisää.

Vertailtaessa *luontomatkailun* ympäristötoiveita maatilamatkailuun pysyivät muuttujien keskinäiset tärkeysjärjestykset samoina, mitä voidaan pitää osoituksena matkailumuotojen samankaltaisuudesta. Luontomatkailija halusi kuitenkin maatilamatkailijaa erämaisempaan ja luonnontilaisempaan ympäristöön, sillä hän arvosti maatilamatkailijaa enemmän laajoja metsäalueita ja luonnontilaisuutta, minkä lisäksi ympäröivän luonnon suojelu oli hänelle tärkeämpää kuin maatilamatkailijalle.

Luontokohteen metsäalueille toivottiin maatilakohdetta enemmän lahoja puita. Esimerkiksi Hallikainen (1995) on tutkimuksissaan todennut, että kuolleilla puilla on olennainen merkitys erämaisuuden luojana. Metsien luonnonvaraisuus sai luontomatkailun metsikkötunnuksissa myös korkeamman arvon kuin maatilamatkai-

lussa. Erot molempien tunnusten kohdalla olivat kuitenkin suhteellisen vähäiset ja tilastollisesti lähes merkityksettömiä, joten mitään syvällisiä johtopäätöksiä on vaikea tehdä. Ainut merkitsevä ero oli, että maatilakohteelle toivottiin enemmän lehtipuita kuin luontokohteelle. Tällainen toive saattaa liittyä esimerkiksi mielikuviin karjan ja viikatteen luomista perinneympäristöistä (esim. hakamaat), joiden yleiskuva on lehtipuuvaltainen.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että maisema on yhtä tärkeä matkailutekijä kuin hyvä ruoka tai ystävällinen ja vieraanvarainen palvelu ja selvästi tärkeämpi kuin esimerkiksi majoitustaso. Maisema-arvostus on sidoksissa matkailumuotoon ja korostuu maatila- ja luontomatkailussa. Halutuissa maisemaominaisuuksissa ei sen sijaan ole kovin suuria eroja maatila- ja luontomatkailun välillä. Maaseutumatkailussa hyvin hoidetut ja siistit kulttuurimaisemat ovat toivottuja, kun taas luontomatkailussa etsitään enemmän alkuperäisiä luonnonnäkymiä ja erämaisuutta.

Maatilakohteen sijainnillisista ominaisuuksista merkittäviksi nousevat vain puhdas luonto sekä vesistön ja metsän läheisyys. Useimmat suomalaiset maatilat täyttävät nämä tärkeimmät kohdeominaisuudet hyvin tai kohtalaisesti. Hyvä sijainti ei ole kuitenkaan yksin riittävä matkailuvaltti, vaan yrityksiltä vaaditaan lisäksi aktiivista otetta. Maatilamatkailuyrityksien tulisi erityisesti kehittää luontoon liittyviä ulkoilu- ja virkistyspalveluja. Lisäksi huomiota tulee kiinnittää ympäristön esteettisyyteen ja siisteyteen. Usein ympäristö on viimeistelemätön ja osin vielä rakentamisen jälkeen keskeneräinen. Etenkin pihasta, teiltä, poluilta, rannoilta ja vesistöiltä avautuvien näkymien tulee olla miellyttäviä. Maisemanhoitotoimenpiteet voi keskittää käytön mukaan suhteellisen pienelle alueelle, jolloin myös kustannukset pysyvät alhaisina, mutta ympäristön laatu paranee olennaisesti.

Maatilakohteella, kuten myös luontokohteella, voidaan harjoittaa metsätaloutta vetovoimaisuuden siitä juurikaan kärsimättä. Metsien käsittelyssä on kuitenkin syytä ottaa huomioon ekologia ja maiseman hoito. Metsien tosin halutaan osaltaan olevan myös luonnontilaisia. Aikaisemmissa metsien arvostustutkimuksissa on todettu, että vaikutelma luonnontilaisuudesta on ratkaiseva, minkä aikaansaamiseksi riittää usein hakkuutähteiden ja muiden metsänhoidon häiritsevien jälkien välttäminen (esim. Mikola 1977, Savolainen ja Kellomäki 1981). Matkailijat eivät todennäköisesti koe luonnontilaisuutta vain visuaalisesti, vaan se on heille osittain myös itseisarvo. Täten voi olla hyvin perusteltua pidättäytyä metsien käsittelystä jollain kohteen osa-alueella. Etenkin syrjäisillä metsäalueilla kasvien ja eläinten elinolosuhteita pidettiin selvästi maisema-arvoja tärkeämpinä. Matkailijat toivoivat metsänäkymiltä kuitenkin eniten vaihtelevuutta ja rehevyyttä, joita kumpaakin voidaan lisätä parhaiten hyvin harkituilla ja oikein ajoitetuilla metsänhoitotöillä.

Kirjallisuus

Aho, S. 1992. Maatilamatkailun uudet mahdollisuudet. Lapin Kansa 15.8.1992.

— 1994. Matkailullisen vetovoiman koostumus ja esiintuominen. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun

vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 171–190.

Axelsson, L. 1990. Upplevda skillnader mellan skogsbestånd: rekreations- och planeringsaspekter. Summary: Perceived differences between forest stands: recreation and planning aspects. Dissertation. Stad & Land 87. 443 s.

Crompton, J. 1979. Motivations for pleasure vacation. Annals of Tourism Research 6(4): 408–424.

Eskelinen, O. 1979. Pyynikin ulkoilualue: Tutkimus erään metsäisen ulkoilualueen luonnonympäristön hyvinvointitekijöistä. Summary: The natural environmental welfare factors of the forested outdoor recreation area Pyynikki. Silva Fennica 13(2): 146–151.

Hallikainen, V. 1995. Erämaamaisema luontomatkailun vetovoimatekijänä ja maisematutkimuksen menetelmät metsäluonnon erämaisuuden tutkimuksessa. Julkaisussa: Saarinen, J., Järviluoma, J. & Vasama, A. (toim.). "Jos metsään haluat mennä ...". Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571. s. 111–127.

Hemmi, J. 1994. Ekoturismin käsite ja sisältö. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 157–170.

Häkkilä, M. 1991. Pellon käytöstä Pohjois-Suomen maatiloilla. Terra 103(3): 242–249.

Jaatinen, E. 1976. Helsingin ulkoilualueiden virkistyskäyttäjien aluekohtaiset mielipiteet. Tiivistelmä: Visitors' opinions concerning the forest recreation areas of Helsinki. Helsingin kaupunginsuunnitteluvirasto, yleiskaavaosasto. Toiminnallisia selvityksiä 31. 85 s.

Järviluoma, J. 1994. Matkailun työntö- ja vetovoimatekijät ja niiden heijastuminen lomakohteen valintaan. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 31–48.

— 1995. Suomen läänien ja kuntien matkailullinen vetovoima majoituskysynnän perusteella 1987–1992. Julkaisussa: Aho, S. & Ilola, H. (toim.). Matkailu alueellisena ilmiönä. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 54–77.

Kellomäki, S. 1973. Ulkoilijoiden metsikköarvostukset. Tutkimus eräiden Helsingin ulkoilualueiden käyttäjien maisemanhoidollisista tavoitteista. Ympäristönsuojelun lisensiaattityö. Helsingin yliopiston ympäristönsuojelun laitos. Moniste. 90s.

— 1975. Forest stand preferences of recreationist. Tiivistelmä: Ulkoilijoiden metsikköarvostukset. Acta Forestalia Fennica 146. 36 s.

— & Savolainen R. 1984. The scenic value of the forest landscape as assessed in the field and the laboratory. Landscape Planning 11: 97–107.

KTM. 1995. Matkailu osana ekoliiketoimintaa. Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 11/95. 19 s.

Lew, A. 1987. A framework of tourist attraction research. Annals of Tourism Research 14(4): 553–575.

Lovén, L. 1973. Metsäympäristön viihtyisyystekijät. Summary: Amenity Factors in Forest Environment. Helsingin yliopiston metsänarvioimistieteen laitos. Tiedonantoja 3. 121 s.

— 1996. Maisema-arvon osallistava mallintaminen Levin matkailukeskuksessa: Matkailuyrittäjien näkökulma. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 183–196.

Lämsä, T. 1993. Kainuun maaseutumatkailun kehittämis- ja tutkimustoiminnan tarveselvitys 1993. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. Tiedonantoja 96. 41 s.

Maaseutumatkailun teemaryhmä. 1997. Maaseutumatkailun kapasiteettiselvitys. 68 s.

MEK. 1994. Ulkomaiset matkailijat Suomessa kesällä 1993. Matkailun edistämiskeskus A:84. 79 s.

Mikola, P. 1977. Kasvatusmetsät ja maiseman hoito. Ammattikasvatushallituksen kurssiesitelmä Tuomarniemellä 2. ja 7.6.1977. Moniste. 15 s.

Moilanen, R-L. 1995. Suomen kulttuuriperinnekohteet ja perinnematkailu. Julkaisussa: Aho, S. & Ilola H. (toim.). Matkailu alueellisena ilmiönä. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 160–196.

Neumann, G. 1996. Maatilamatkailu Suomessa. Lyhennelmä MTTL:n monisteesta 2/94. Julkaisussa: Turunen, M. & Savolainen, S. (toim.). Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä. Maaseutumatkailun teemaryhmä. 26 s.

Pearce, P. 1982. The social psychology of tourist behaviour. Pergamon, Oxford. 155 s.

Pohjois-Karjalan liitto. 1995. Pohjois-Karjalan kehittämisohjelma vuosille 1996–2000. Pohjois-Karjalan liitto. Julkaisuja 18. 172 s.

Pukkala, T., Kellomäki, S. & Mustonen, E. 1988. Prediction of the amenity of a tree stand. Scandinavian Journal of Forest Research 3: 533–544.

Saarinen, J. 1996 "Matkailun maisemaan": Saariselän matkailun vetovoimatekijät. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 49–77.

Savolainen, R. & Kellomäki, S. 1981. Metsän maisemallinen arvostus. Summary: Scenic value of forest landscape. Acta Forestalia Fennica 170. 74 s.

Silvennoinen, H., Tahvanainen, L. & Tyrväinen, L. 1997. Matkailu, maaseutu ja ympäristö: matkailun nykytila ja tulevaisuuden näkymät Suomessa ja Pohjois-Karjalassa. Joensuun yliopisto. Metsätieteellinen tiedekunta. Tiedonantoja 57. 51 s.

SMK. 1996. Suomen luonto kansainvälisenä matkailutuotteena. Suomen Matkailun Kehitys Oy. Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskuksen julkaisuja A:70. 39 s.

Tahvanainen, L., Tyrväinen, L. & Nousiainen, I. 1996. Effect of Afforestation on the Scenic Value of Rural Landscape. Scandinavian Journal of Forest Research 11: 397–405.

Valkonen, T. 1974. Haastattelu- ja kyselyaineiston analyysi sosiaalitutkimuksessa. Gaudeamus, Helsinki. 159 s.

Lapin maiseman ja matkailun varhaisvaiheista: esimerkkinä Pallastunturi

Mika Anttonen

Oulun yliopisto, Luonnontieteellinen tiedekunta, maantieteen laitos, PL 333, 90571 Oulu

manttone@raita.oulu.fi

On the origin´s of Lapland´s landscape and tourism: case of Pallastunturi

Landscape and tourism have a complex interwoven history. The purpose of the article is to examine this relationship between landscape and tourism. This paper has two aims. Firstly it attempts to recognise some essential ways to see and experience Lapland's environment and especially landscapes of Pallastunturi. Secondly it tries to explain how these "ways of seeing" are ideologically informed cultural way of representing, structuring and symbolising surroundings.

1 Johdanto

Kauniin, omaperäisen tai muuten arvokkaaksi mielletyn maiseman näkeminen ja kokeminen on yhä nykyisinkin yksi tärkeimmistä matkailijoiden motiiveista ja matkakohteen vetovoimatekijöistä. Maisema on usein ollut merkittävä matkakohteen syntyyn vaikuttanut tekijä ja monet tämän päivän matkakohteista ovat aluksi olleet joko näköalapaikkoja tai maisemakohteita. Maisemien ja näköalojen ihailu ei kuitenkaan aina ole (ollut) tärkeää matkailijoille. Pääosin luonnon elementeistä koostuvaa maisemaa ei myöskään ole sellaisenaan aina mielletty kauniiksi ja katseltavan arvoiseksi. Ympäristön merkitys yksittäiselle ihmiselle ja ihmisryhmille on vaihdellut aikakausittain ja erilaisista kulttuurisista teki-

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 129–138.

jöistä riippuen. Samoin ovat vaihdelleet myös kauniiksi ja arvokkaaksi koetut maisemat.

Luonnon muodostelmat, samoin kuin ihmisen tekemät, saavat merkityksensä sosiaalisten ja kulttuuristen käytäntöjen kautta. Pallastunturiin on eri aikoina liitetty useita eri merkityksiä ja mielikuvia. Nämä merkitykset heijastuvat myös nykyisissä käsityksissä alueen ympäristöstä ja maisemasta. Maiseman merkitykset heijastelevat aikakautensa eri ihmisryhmien arvostusperiaatteita, aatesuuntauksia ja filosofisia näkemyksiä tai yleisemmin ideologioita, eli tiettyjä tapoja ajatella asioista. Tässä kirjoituksessa on pyritty tunnistamaan ja analysoimaan muutamia matkailun kannalta keskeisiksi ja vallitseviksi tulleita tapoja jäsentää Lapin ja erityisesti Pallastunturin ympäristöä.

Tämän artikkelin yhteydessä maisema-käsitteellä tarkoitetaan ihmisten tapaa nähdä ja jäsentää ympäristöään. Humanistis-kulttuurisesti suuntautuneessa maisematutkimuksessa maiseman katsotaan sisältävän konkreettisten fyysisten luonnon- ja ihmisrakenteiden lisäksi myös subjektiiviset kokemukset, kulttuuriset merkitykset sekä niihin liittyvät mielikuvat (ks. Cosgrove 1985, Daniels ja Cosgrove 1989, Raivo 1996).

2 Pallastunturi ja Lapin matkailun varhaisvaiheet

Ensimmäiset tutkimus- ja löytöretkeilijät, seikkailijat sekä muut matkailijat saapuivat Lappiin 1500–1600-luvuilla. Kuitenkin vasta 1700-luvun puolivälistä lähtien Lappiin suuntasi yhä enemmän ulkomaalaisia matkailijoita. Valistuksen aatteet ja romantiikan nousu aiheuttivat sekä uudenlaisen matkakirjallisuuden että uusien matkakohteiden syntymisen. Matkakirjallisuudessa elettiin ns. kulta-aikaa ja myös Suomi sekä Lappi alkoivat esiintyä matkakirjojen sivuilla yhä useammin (Vahtola 1983, Hirn 1990, Virkkula 1990).

Ensimmäiset Pallastunturin kuvaukset ajoittuvat 1800-luvun vaihteeseen. Kesällä 1799 Pallastunturiin kiinnittivät huomionsa sekä englantilainen Edward Daniel Clarke että italialainen Giuseppe Acerbi ja hänen matkakumppaninsa ruotsalainen Anders Fredrik Skjöldebrand. Kaikki kolme matkaajaa julkaisivat heti 1800-luvun alussa omat matkamuistelmansa. Kirjoissaan he kaikki kuvaavat Pallastunturia sekä tekstissä että kuvituksessa. Clarken, Acerbin ja Skjöldebrandin matkakirjat olivat jo omana aikanaan varsin tunnettuja, sillä ne käännettiin melko nopeasti useille eri kielille. Erityisesti Acerbin kirja herätti huomiota skandaalimaisten kommenttiensa, laajalevikkisen rosvopainoksen, sekä omissa nimissään ja ilman lupaa julkaistujen Skjöldebrandin piirroksista tehtyjen kopioiden vuoksi (Wis 1984, Hakulinen 1986).

Englantilainen Edward Daniel Clarke oli yksi aikansa tunnetuimpia tutkimusmatkailijoita. Clarke, joka ei yleensä liittänyt matkakuvauksiinsa esteettisiä maiseman kuvauksia, kiinnitti ainoana tunturinäkymän kuvauksenaan huomionsa juuri Pallastunturin keroihin. Ounasjoelta avautuvaa näkymää Pallastunturille Clarke (1819, s. 439) kuvaa:

"The occasional views, towards the west, of Pallas Tunduri, were very

fine; and the new-mown banks of this pellucid river, sloping to the water's edge, garnished with weeping birch and most elegant fir-trees, had rather the appearance of grounds set off by studied an tastely art, than by the wildness of uncultivated nature."

Kuvauksesta ilmenee, että hänelle maisemassa oli kaunista vain osat, jotka olivat yhtäläisiä barokki- ja rokokooajan puistomaisen maisemaihanteen kanssa. Luonnon muovaama kauneus herätti kummastusta. Vielä 1600- ja 1700 -luvuilla Euroopan säätyläisten keskuudessa luonnonvarainen maisema nähtiin yleensä vihamielisenä ja synkkänä paikkana.

Giuseppe Acerbi ja A. F. Skjöldebrand saapuivat kesäkuun lopulla 1799 Muonioon, josta he jatkoivat Jerisjoen kautta Jerisjärvelle ja Keimiötunturille. Acerbi ja Skjöldebrand olivat suunnitelleet nousevansa myös Pallastunturille mutta nähdessään Keimiötunturilta, kuinka vaikeakulkuinen reitti epäilemättä olisi, he peruivat aikeensa. Acerbin (1984, s. 40) mukaan:

"Lopulta tulimme tunturin metsättömälle laelle, josta näimme jonkin verran huolestuneina, että meidän oli mahdotonta päästä Pallakselle soiden ja pikkujärvien vuoksi. Ne olivat eristämässä tunturia ja niitä erottivat toisistaankin ylitsepääsemättömät rämeet."

Keimiötunturilta avautuvaa näköalaa Pallakselle Acerbi (1984, s. 40) kuvaa:

"Pohjoisessa Pallastunturi kohottaa lakensa paljon kaiken muun yläpuolelle ja katsoo ylhäältä päin kaikkia läheisiä vuoria, mutta näköala etelään näytti valtavan maa-alueen, joka oli ihmiselle aivan luoksepääsemätön ja läpitunkematon ja käsitti ankean ja pelottavan alan soita ja rämettä. Tämä kaikki näkemämme oli enemmän omiaan kiinnostamaan maantieteilijää kuin maalaria, joka olisi voinut havaita vain vähän hänen taiteensa tarkoitusperiin soveltuvaa."

Acerbi ei kuvauksen perusteella ollut kovinkaan vaikuttunut näkemästään. Yleisesti hän kokee Lapin maiseman melko yksitoikkoiseksi. Ainoastaan pienipiirteiset jokimaisemat saavat ihailua osakseen. Laajat tunturinäkymät eivät Acerbia juurikaan viehättäneet (ks. Acerbi 1984, s. 39, 44). Maisemakuvauksessa Keimiötunturilta korostuvatkin lähinnä matkanteon vaikeuteen liittyvät ilmaisut, kuten "ylitsepääsemätön" ja "läpitunkematon".

Acerbi ja Clarke suhtautuvat luonnonvaraiseen maisemaan hyödyllisyyttä korostavan maisemaihanteen kautta, jolloin ihmiselle vaikeuksia tuottavaa luontoa ei koeta kauniiksi ja ihailun arvoiseksi. Tunturi jäsentyy kuvauksissa taustaksi, ei varsinaiseksi kohteeksi. Kuitenkin molemmat heistä antavat melko paljon tilaa Pallastunturin kuvauksille sekä kirjojensa tekstissä että kuvituksessa. Matkakuvauksissa heijastuukin varhaista luonnonromanttista kiinnostusta vuoria ja tuntureita kohtaan. Tunturin kuvaukset ovat sinänsä varsin neutraaleja ja ainoastaan Pallastunturin muita suurempi koko ja korkeus herättää valloituksenhaluista kiinnostusta sitä kohtaan.

Acerbin matkakumppani A. F. Skjöldebrand, joka oli jättänyt everstin toimensa ja ryhtynyt kirjailijaksi ja piirtäjäksi, lähti Acerbin mukana Lappiin osittain taloudellisten syiden pakottamana, mutta toisaalta myös tiedonhalunsa sekä maiseman maalauksellisuuden vuoksi (ks. Wis 1984, Hakulinen 1986, Skjöldebrand 1986). Myös Skjöldebrand kuvaa Pallastuntu-

ria useissa kohdissa tekstiä sekä kahdessa piirroksessa. Keimiötunturilta avautuvasta näkymästä Pallastunturille Skjöldebrand (1986, s. 110) kirjoittaa:

"Pallastunturi, jonka rinteillä oli vielä lumilaikkuja, kohoaa sillä suunnalla valtavana kolossina, jonka pää työntyy pilviin. Sen ympärillä on matalampia tuntureita ja niiden juurella järvi syvässä laaksossa. Milloinkaan ei tuuli ole myllertänyt sen pintaa, ja ympäristön muodot heijastuvat siitä kuin peilistä samanaikaisesti kun täällä laella vihuri tunkeutui ytimiimme ja oli kaataa meidät nurin. Järvessä kellui vielä jäälautta todisteena siitä, että ympäröivät kukkulat olivat suojanneet sitä auringon säteiltä. Järven takana levittäytyi silmänkantamaton kaira pelottavan kolkkona ja synkkänä."

Vaikka erämainen tunturimaisema tuntuu Skjöldebrandistakin hieman pelottavalta, on hänen kuvallinen sekä sanallinen kerrontansa tunturimaisemasta selvästi ilmeikkäämpää kuin Acerbilla ja Clarkella. Luonnonromanttiset heijastukset tulevat esille erityisesti hänen maisemapiirustuksistaan. Skjöldebrandia (1986, s. 35) kiinnosti "villeimpien seutujen koskematon luonto". Luonto sellaisenaan oli tärkein kuvauksen kohde. Tämä romanttisen maisemamaalauksen lähtökohta, pyrkiminen kuvalliseen totuuteen sekä aiheen ottaminen suoraan luonnosta, edusti murrosta aiempaan uusklassistiseen maalaustyyliin ja onnistui myöhemmin luomaan uudenlaisen taidekäsityksen luonnosta. Samalla maisemasta tuli objekti, kuvausten ja ihailujen kohde. Skjöldebrandin avarat tunturimaisemat edustivat uudenlaista lähestymistapaa luontoa kohtaan, sillä luonnonromanttinen maisemamaalauksen suuntaus kehittyi Englannissa juuri 19. vuosisadan vaihteessa.

Tässä mielessä Skjöldebrandin piirrokset edustivat romanttisen maisemakuvauksen eturiviä. Taidehistoriallisen arvonsa sekä ainutlaatuisten kohteidensa vuoksi piirroksilla oli taloudellista merkitystä jo omana aikanaan. Piirrokset saivatkin heti julkaisunsa jälkeen paljon julkisuutta niihin liittyneiden kopiointiskandaalien vuoksi. Laajan levikin tähden Skjöldebrandin piirroksilla on ollut suuri merkitys Lapin ja koko Suomen maisemakuvan muodostumisessa. Skjöldebrandin piirrokset synnyttivät suuntauksen, jopa koulukunnan, jonka edustajat kulkivat samoja reittejä ja kuvasivat samoja aiheita sekä maisemia kuin hän (Wis 1984, Hakulinen 1986).

Kiinnostus tuntureihin ja vuoriin, koskiin sekä vesistöihin juontaa juurensa romanttiseen liikkeeseen, erityisesti kirjailija ja filosofi Jean-Jacques Rousseun luonnonromanttiseen alppiluonnon ihailuun. Vuoret, joita Lapissa tunturit ja vaarat edustivat, olivat vielä 1700-luvulla eurooppalaisen sivistyneistön utilistisessa katsannossa melko hyödyttömiä luonnonmuodostelmia.

Vuorista aiheutui pääasiassa vain vaikeuksia ja niihin suhtauduttiin yleensä vihamielisesti. Euroopan 17. ja 18. vuosisadan kirjallisuudessa ja maalaustaiteessa luonnontilaista erämaata ei juurikaan pidetty kuvaamisen arvoisena, pikemminkin se koettiin sekä pelottavaksi että ahdistavaksi. Käsitteinä sekä maisema että kauneus yhdistettiin lähes aina ihmisen muokkaamaan luontoon, esim. viljelysmaisemaan. Luonnonromanttiset aatteet tekivät kuitenkin tuloaan ja 1800-

luvun alussa taiteilijat jo ylistivät vuorten kauneutta (Tuan 1974).

Romantiikan myötä luonnon koskemattomat, alkuperäiset ja ylevät piirteet sekä villi voima nousivat arvostetuiksi. Jylhät vuoret, myrskyävät meret, läpipääsemättömät metsät, aavat erämaat sekä pauhaavat kosket ja vesiputoukset olivat suuren ihailun kohteena erityisesti myöhäisemmässä romantiikan ajan kirjallisuudessa, runoudessa, ja maalaustaiteessa sekä kuvitetussa matkakirjallisuudessa. "Villin" luonnon nousu maisemaihanteeksi synnytti tarpeen löytää uusia matkakohteita. Euroopan sivistyneistö suuntasi matkansa periferisten alueiden vuoristojen, vesiputousten, rotkolaaksojen ja metsien äärelle. Alueille, joista romantikot saattoivat vielä löytää "alkuperäistä" ja turmeltumatonta luontoa (Towner 1996).

Erämaisesta luonnosta tuli maisemaa sen jälkeen kun ylä- ja keskiluokka oli etääntynyt pelkästään hyödyn kautta näkemästään luonnosta. Vasta romantiikan alkuajalla ylimmät yhteiskuntaluokat alkoivat arvostaa ennen hyödyttömänä pitämäänsä ja ihmisille vaikeuksia aiheuttavaa luontoa. Lapin luonto ja maisema ei kuitenkaan herättänyt myöhemmissä luonnonromantikoissa täysin varauksetonta ihastusta. Maisema ei ollut kokonaisuudessaan kaunis, vaikkakin siihen saattoi sisältyä joitakin miellyttäviä elementtejä (Linkola 1985).

Luonnonromanttisen maisemaihanteen lisäksi matkailijoiden motiivina matkustaa Lappiin olivat monet muutkin tekijät. Näköalojen ja "villien" maisemien lisäksi myös keskiyön aurinko houkutteli aikakauden romantikkoja matkustamaan Lappiin ja nousemaan tuntureille ja vaaroille. Varsinkin Aavasaksa oli tullut kuuluisaksi keskiyön auringostaan ranskalaisen astemittausretkikunnan johtajan Pierre Louis Maupertuisin sekä pappi Réginald Outhierin teosten johdosta. Napoleonin sotien vuoksi matkustaminen Etelä-Euroopassa oli 1800-luvun vaihteessa vaikeutunut ja rauhallisemmasta Pohjois-Euroopasta tuli vaihtoehto. Lisäksi valistusfilosofinen kiinnostus Lapissa eläviä ihmisiä kohtaan oli edelleen voimakasta. (ks. Vahtola 1977, Hirn 1987).

Mistä syystä Lappiin saapuneet matkailijat kiinnostuivat juuri Pallastunturista? Oma merkityksensä on kaiketi tunturiryhmän suurella koolla. Taivaskero, Pallastunturin korkein laki on samalla Länsi-Lapin korkein topografinen piste (807 m mpy). Pallastunturin kerot nousevat yli 500 metriä ympäröivää maastoa korkeammalle ja näkyvät selkeästi tunturiryhmän ohittaville Ounas- ja Muonionjoelle. Jokireitit olivat tuohon aikaan pääasiallisia kulkureittejä, sillä tiet Lapista puuttuivat lähes kokonaan. Pallastunturi siis erottuu selkeästi ympäristöstään, kuten Skjöldebrand (1986, s. 103) kertoo saapuessaan Muonionjokea pitkin:

"Kuljettuamme kauan aikaa pitkin jokea, joka kiemurteli melko kauniiden mutta yksitoikkoisten rantojen välissä, maisema yhtäkkiä mahtavoitui. Taivaanrannalta kohosi uhkaavan pilven kaltaisena Pallastunturi."

Ympäristöstään erottuva ja kohtuullisesti saavutettava luonnonmuodostelma ei kuitenkaan kerro siitä, miksi varhaiset matkailijat olivat ylipäänsä kiinnostuneita tuntureista ja vuorista. Clarken, Acerbin ja Skjöldebrandin matkakuvausten aikaan elettiin eräänlaista murrosta barokki-

ja rokokooajan hyödyllisestä ja tuottavasta maisemaihanteesta romantiikan ajan luonnonkauneutta korostavaan suuntaan. Romantiikan myötä sivistyneistö lähestyi ensikerran luontoa muussakin kuin hyötymistarkoituksessa. Vuorelle (tunturille) nousu, sen valloitus ja sieltä avautuvien näköalojen katselu liittyvät romantiikan maisemamaalauksen kautta tapahtuneeseen luonnon maisemallistamiseen. Fyysisestä maisemasta tuli objekti, romanttisen katseen kohde, jonka katsomisen ja kokemisen vuoksi matkailijat olivat valmiita melko vaivalloiseenkin matkantekoon.

Tätä kautta muodostui varhainen perusta Pallastunturin matkailulle. Romantiikan vaikutuksesta ja matkakirjojen välittämänä Pallastunturi muodostui olennaiseksi osaksi Lapin maisemaa ja Lappi-kuvaa. Clarken, Acerbin ja Skjöldebrandin kuvitettujen matkakirjojen sekä muiden varhaisimpien matkakirjojen vaikutus muodostuikin arvaamattoman suureksi. Ne ovat omalta osaltaan taustana koko Lapin matkailun synnylle, sillä niiden kautta tulivat matkareitit ja -kohteet sekä monet käytännön matkustamiseen liittyvät seikat tutuiksi ulkomaalaisille matkailijoille ja erityisesti kotimaan yläluokalle.

3 Kansallisromantiikka ja Lapin maiseman vaihtuvat merkitykset

Acerbin ja Skjöldebrandin yhteys Ruotsin vallan aikaiseen suomalaiseen sivistyneistöön syntyi Turussa, jossa matkalaiset kävivät tapaamassa kahta yliopiston silloista professoria, Henrik Gabriel Porthania ja Frans Mikael Franzénia. He olivat kesällä 1794 matkustaneet Tornioon ja neuvoivat matkaajille käyttökelpoisimman reitin sinne saakka. Runouden asiantuntijat opastivat Acerbia ja Skjöldebrandia suomalaisessa kansanrunoudessa ja antoivat heille muutamia keräämiään runoja. Molemmat matkalaiset julkaisivatkin näytteitä runoista omissa matkakirjoissaan. Henkilökohtaisten suhteiden ja laajalevikkisten painosten vuoksi Clarken, Acerbin ja Skjöldebrandin matkakirjat olivat ilmeisen luettuja myös kotimaisen sivistyneistön keskuudessa. Porthan jopa lähetti Skjöldebrandille useita korjaus- ja tarkistusehdotuksia, jotka Skjöldebrand myöhemmin julkaisi uudempien painosten täydennysliitteissä (Hakulinen 1986).

Kansanrunouden harrastus oli yleistä romantiikan ajalla, jolloin runot palvelivat romantikkojen halua löytää onnellisuuden salaisuus alkukantaisesta ja turmeltumattomasta elämäntavasta. Samasta syystä kielestä muodostui merkittävä osa kansallisen identiteetin etsintää. Taustalla vaikuttavat rousseaulaiset ajatelmat pilaantumattomasta alkuperäisestä luonnosta ja yhteiskunnasta (Towner 1996).

Valistuksen ja romantiikan aatteiden sekä niiden inspiroimien kansallisuusaatteen ja matkakirjallisuuden myötä myös suomalainen sivistyneistö kiinnostui Lapista. Franzénin 1800-luvun alussa julkaisema runoelma "Emili eller en afton i Lappland" vaikutti merkittävästi romanttisen Lappi-innostuksen nousuun suomalaisen sivistyneistön ja yläluokan keskuudessa. Runossa Frantzén kuvaa Lappia ihanteellisena paikkana, alkuperäisen elämäntavan maana ja paratiisina. Valistushenkisistä sävyistä huolimatta Frantzén

oli ennenkaikkea romantikko, jolle Lappi symboloi arkitodellisuuden ulkopuolista paikkaa. Paikkaa, jossa romantikon ahdistuneisuus poistui ja onnellinen elämä mahdollistui (Klinge 1982, Virkkula 1990, Hautajärvi 1995). Nk. Turun romantiikan aikana aina 1830-luvulle saakka ihailun kohteena olivatkin juuri Lapin tunturit, revontulet ja keskiyön aurinko.

Suomesta muodostui selvärajainen hallinnollinen kokonaisuus, suurruhtinaskunta, vasta Suomen sodan jälkeisen Haminan rauhan myötä, jonka jälkeen alueelle oli mahdollista rakentaa kansallisista identiteettiä. Myös Pietarin hovin intresseissä oli rakentaa uudelle valloitukselleen ajanhengen mukainen luonnonkauneutta ja hyvinvointia korostava mielikuva.

Jokaisella vakiintuneella kansakunnalla on omat symboliset maisemansa. Ne ovat osa kansallisuuden ikonografiaa, osa jaettuja ideoita, muistoja ja tunteita jotka sitovat ihmisiä yhteen (Meinig 1979). Suomalaisille keskeisin symbolinen maisema muodostui järvimaisemasta, jonka nousu kansallismaiseman ytimeksi liittyy kansallisromanttiseen suuntaukseen ja erityisesti sen Karjalaan kohdistuneeseen mielenkiintoon. Kansallisromantiikan kielitieteelliset intressit käänsivät suurruhtinaskunnan sivistyneistön katseet kohti Karjalaa. Vuonna 1835 ilmestynyt Kalevala ja Runebergin teokset loivat perustaa ideaaliselle suomikuvalle, jonka maisemalliseksi hahmoksi alkoi vakiintua karjalainen aarniomaisema vesistöineen (ks. Klinge 1982, Tiitta 1982). Samalla Lapin tunturimaisemiin kiinnitettiin yhä vähemmän huomiota. Mikä heijastuu osittain myös Castrénin ja Topeliuksen 1800-luvun puolivälin tienoilla julkaisemissa teoksissa.

Kielitieteilijä Mathias Alexander Castrén matkusti Lappiin kesäkuussa 1838. Castrénin moniosainen teos "Nordiska resor och forskningar", sisälsi ilmestyessään vuonna 1852 ensimmäiset suomalaiset Lappia koskevat matkakuvaukset. Kesällä 1838 Castrén seurueineen matkasi kohti Jäämerta ja vieraili myös Pallastunturilla. Pallastunturista Castrén kirjoittaa (1852, s. 10):

"För att på ginaste väg nå nyssnämnda ås, styrde vi kursen ofver de frejdade Pallas-fjällen, den en af min reskamrater liknade vid ett kolossalt 'jättetempel med många kupole'."

Castrénin mukana matkalla olivat tohtori Ehrström, maisteri Blank ja pappi Durchman. Lausahdus "monikupolisesta jättiläistemppelistä" voidaan kaiketi yhdistää viimeisenä mainittuun. Pallastunturi on siis jo tuohon aikaan ollut melko tunnettu myös suomalaisen sivistyneistön keskuudessa koska Castrén käyttää sanaa "frejdade" (=maineikas/kuuluisa). Tunturia hän kuitenkin kuvaa vain ohimennen ja varsin lyhyesti.

Castrénin Lapin matkoilla ja matkakuvauksilla on ollut suuri merkitys myöhemmille sukupolville Zachris Topeliuksen kautta. Topelius, joka ei itse matkustellut pohjoisessa Suomessa, perusti useiden teostensa Lappia koskevat kuvaukset juuri Castrénin julkaisuihin sekä häneltä saamiinsa tietoihin. *Maamme kirjassa* (alkuteos Boken on Vårt Land 1875, suomennos 1876) ja vuonna 1873 ilmestyneessä kuvateoksessa, *Matkustus Suomessa,* Topelius (1984, s. 21) kuvaa Lapin luontoa ja maisemia, Castrénia mukaillen, synkällä mutta salaperäisyyttä luovalla tavalla.

"Ihmetyttäväinen ja opettavainen on elävän luonnon taistelu Pohjan-

perän voimaa vastaan. Jos matkustat eteläisestä Suomesta pohjoiseen ja niin edespäin Lapin autioille tuntureille, niin on sinusta aina, jokaisen peninkulma-kymmenen päähän päästyäs, tuntuva ikään kuin kulkisit elämästä kuolemaa kohti."

Myöskään muissa kuvauksissa (esim. Topelius 1981, 1987) Lapin maiseman "pilvenkorkuiset tunturit ja pauhaavat kosket" eivät jäsenny erityisen ihailtaviksi, vaan pikemminkin seikkailuihin haastaviksi ja myyttistä voimaa omaaviksi muodostelmiksi. Topeliuksen teokset syntyivät kansallisromantiikan hengessä ja osittain siitä syystä Lapin kuvaukset jäivät niissä varsin marginaaliseen asemaan. Teokset olivat kuitenkin pyrkimys esitellä koko suurruhtinaskuntaa ja sen eri maakuntia. Siinä mielessä ne edustivat poikkeusta 1800-luvun puoliväliin vallinneeseen järvimaisemaihanteeseen.

Topeliuksen kansallisromanttisilla kuva- ja lukukirjoilla on ollut myöhemmin suuri merkitys suomalaisen maisemakuvaston tunnetuksi tekemisessä työläis- ja talonpoikaisväestölle. Erityisesti Maamme kirja, joka säilyi koulujen lukukirjana useiden sukupolvien ajan, on suuresti vaikuttanut sadunhohtoisen, salaperäisen ja myyttisen Lappi-kuvan muodostumiseen. Topeliaaninen pohjoisen luonnon romantisointi sai sittemmin jatkajia mm. I.K. Inhasta, Akseli Gallen-Kallelasta ym. kansallisromanttisen perinteen edustajista sekä myöhemmin useiden kirjailijoiden, valokuvaajien ja kuvateosten toimittajien joukosta (Mäkinen 1981, Hautajärvi 1995). Kareliaanien keskuudessa Lapin tunturimaisema ei kuitenkaan saavuttanut varauksetonta suosiota, se ei ollut järvimaiseman tavoin täydellisen ihanteellinen maisema.

Karjalaan kohdistuva mielenkiinto saavutti huippunsa vuosisadan vaihteessa. Terminä karelianismi liittyy 1890-luvun ensimmäisinä vuosina alkaneeseen Karjalan ja karjalaisuuden laajamittaiseen harrastukseen, joka ilmeni voimakkaana aikakauden kuva-, sana- ja säveltaiteessa (ks. Sihvo 1973). Taiteilijat pyrkivät luomaan isänmaan kuvan, ideaalisen maiseman. Runonlaulajien vienankarjalaisesta vaarojen ja harjujen halkomasta järvimaisemasta muodostui korostuneesti kansallisen uusromantiikan ihannemaisema. Se oli karelianismin ydinaluetta, henkisen inspiraation lähde.

Lapin matkailua vaikeuttivat pitkät etäisyydet, hankalat kulkuyhteydet. Vielä 1800-luvun lopussa Lapin liikenneolot olivat pitkälti samalla tasolla kuin Acerbin ja kumppaneiden matkustaessa vuosisata aiemmin. Kansallisromantiikan henkeen sopi paremmin kiinnostuksen suuntaaminen runonlaulajien Karjalaan, joka oli myös parempien liikenneyhteyksien päässä. Suomen Matkailijayhdistys perustettiin vuonna 1887 osana tätä kansallisromanttista liikehdintää. Kansallisuusaate ja kansallisen identiteetin rakentaminen olivat keskeinen osa matkailuaatetta. Karelianismin aikakaudella Lapin tunturimaisemiin, kuten Pallakseen, kiinnitettiin yhä vähemmän huomiota. Salaperäisestä Lapista tuntureineen oli tullut sekundaarista kansallismaisemaa.

Lapin maiseman ihailu saavutti toisen kukoistuskautensa vasta kun Karjalan raja sulkeutui ensimmäisen maailmansodan jälkiseurauksena. Kun Vienan Karjala oli menetetty nousi

Lappi entistä korostetummin esille. Kelohonkia kasvavat vaarat ja karut tunturien rinteet samoin kuin tunturilakien rauhallinen pyöreys ja tunturiryhmien aaltomaisuus saivat runsaasti romanttisia ylistyksiä. 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla Lapin erämaat ja tunturit tulivat lopullisesti kulttuuristettua niiden muodostettua yhä suuremman osan "isänmaamme kasvoista", kansallismaisemasta. Samoille alueille perustettiin vuonna 1938 myös ensimmäiset kansallispuistot. Kansallispuistohankkeen myötä myös Pallastunturi nousi uudelleen ihannoivien kuvausten kohteeksi. Aaro Nuutinen (1933, s. 149–150) kuvaa Pallastunturin korkeimmalta kerolta, Himmelriikiltä, avautuvaa näköalaa matkakirjassaan:

"Sieltä avautuva näköala on unohtumaton. Tuo suunnaton rajattomuus, kaukosiintoinen kaiken loitompana tasaiselta näyttäväisyys ja alakuloisuus erämainen yksinäisyys ei ole suinkaan helposti sanoin kuvattavissa. Tuo kaikki, tämä totunnaisuudesta poikkeava näkymä, sen valtavuus ja sen tuoma tunnelma on kunkin omin silmin nähtävä ja tunnettava, ja vietettävä hiljainen hetki sen lumoissa, kuin rukoukseen, pyhään kirkkohartauteen vaipuneena tuntien mitättömyytensä kaiken tämän suuren ja avaran ympäröimänä... tuntien jotakin outoa, selittämätöntä kaihoa, onnea, riemua – ehkä siitä, että on voinut tulla tänne etäiseen erämaahan, tälle kirkastuksen vuorelle sieltä, missä on paljon, sanomattoman paljon ahdistavaa ja matalaa..."

Nuutinen kokee varsin voimakkaan kokemuksen maiseman edessä. Ympäröivä luonto ei kuitenkaan aiempien kuvausten tapaan jäsenny pelottavaksi ja ahdistavaksi. Pikemminkin päinvastoin. Ahdistavaa on "matalammilla" seuduilla. Samankaltaisia kuvauksia erämaisen tunturimaiseman avarasta kauneudesta on myöhemmin esitetty runsaasti, matkakirjoissa, kuvateoksissa, matkaoppaissa, valokuvissa, postikorteissa, elokuvissa jne. Maisemakuvaa on toistettu yhä uudelleen ja uudelleen. Näin Pallastunturista on muodostunut osa kansallista kuvastoamme ja tunturimaiseman ideaalimalli. Samalla on muodostunut perusta myös alueen matkailun kehittymiselle.

Kirjallisuus

Acerbi, G. 1984. Matka Lapissa v. 1799. 2. painos. WSOY, Porvoo. 126 s. Lappia koskeva osa teoksesta Acerbi, Giuseppe 1802. Travels through Sweden, Finland and Lapland, to the North Cape, in the years 1798 and 1799. London.

Castrén, M.A. 1852. Nordiska resor och forskningar. Första bandet. Finska litteratur-sällskapets tryckeri, Helsingfors. 463 s.

Clarke, E.D. 1819. Travels in various countries of Scandinavia; including Denmark, Sweden, Norway, Lappland and Finland. Vol. V. T. Cadell and W. Davies, London. 763 s.

Cosgrove, D. 1985. Prospect, perspective and the evolution of the landscape idea. Transactions, Institute of British Geographers New Series 10: 45–62.

Daniels, S. & Cosgrove D. 1989. Introduction: iconography and landscape. Julkaisussa: Cosgrove, D. & Daniels S. (toim.). Iconography and landscape: Esseys on the symbolic reprentation, design and use of past environments. Cambridge University Press, Cambridge. s. 1–10.

Hakulinen, K. 1986. Suomentajan johdanto. Skjöldebrandista, hänen matkastaan ja myöhemmistä vaiheistaan. Julkaisussa: Skjöldebrand, A.F. Piirustusmatka Suomen halki Nordkapille 1799. WSOY, Porvoo. s. 11–30.

Hautajärvi, H. 1995. Lapin läänin matkailu-arkkitehtuurin historia. Lisensiaattityö. Arkkitehtuurin osasto, Oulun yliopisto, Oulu. 253 s.

Hirn, S. 1987. Suomi matkailumaana vuoteen 1887. Julkaisussa: Hirn, S. & Markkanen E. Tuhansien järvien maa: Suomen matkailun historia. Matkailun edistämiskeskus, Suomen matkailuliitto, Helsinki. s. 8–145.

— 1990. Suomi matkakirjallisuudessa. Julkaisussa: Pärssinen, L. (toim.). Matka Suomessa. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki. s. 1–10.

Klinge, M.1982. Norden som romantikens väderstreck. Historicus skriftserie 4, Helsingfors. s. 10–16.

Linkola, M. 1985. Lapin erämaamaiseman arvostuksen syntyminen. Lapin tutkimusseuran vuosikirja XXVI: 46–53.

Meinig, D.W. 1979. The beholding eye: Ten versions of the same scene. Julkaisussa: Meinig, D.W. (toim.). The interpretation of ordinary landscapes: Geographical essays. Oxford University Press, Oxford. s. 33–48.

Mäkinen, V. 1981. Johdanto: Zachris Topelius ja Maamme kirja. Julkaisussa: Maamme kirja. Ennen myöhemmän ajan lisäyksiä ja uudelleen kuvitettuna. 58 painos. WSOY, Helsinki. 415 s.

Nuutinen, A. 1933. Lapin lumoissa, WSOY, Porvoo. 213 s.

Raivo, P.J. 1996. Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa. Nordia Geographical Publications 25(1). 370 s.

Sihvo, H. 1973. Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana. SKS, Helsinki. 470 s.

Skjöldebrand, A.F. 1986. Piirustusmatka Suomen halki Nordkapille 1799. WSOY, Porvoo. 224 s.

Tiitta, A. 1982. Suomalaisen maiseman hahmottuminen. Terra 94(1):13–26.

Topelius, Z. 1981. Maamme kirja. Ennen myöhemmän ajan lisäyksiä ja uudelleen kuvitettuna. 58 painos. WSOY, Helsinki. 415 s.

— 1984. Matkustus Suomessa. Kustannus Oy Littera, Espoo. 152 s.

— 1987. Maisemia Suomesta: Z. Topeliuksen ja hänen taiteilija-aikalaistensa kuvateoksen uudelleen toimittaneet Matti Klinge ja Aimo Reitala. Otava, Helsinki. 250 s.

Towner, J. 1996. An historical geography of recreation and tourism in the western world 1540–1940. John Wiley & Sons, Chichester. 312 s.

Tuan, Y. 1974. Topophilia. A study of environmental perception, attitudes, and values. Prentice-Hall, New Jersey. 260 s.

Vahtola, J. 1977. Magnuksesta Tayloriin – Tornion alue eurooppalaisessa katsannossa 1800-luvun puolivälin tienoille mennessä. Faravid, Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja 1. Tornio. s. 42–109.

— 1983. Maailmanmatkaajia Lapissa. Julkaisussa: Linkola, M. (toim.). Lappi, osa I. Karisto, Hämeenlinna. s. 135–162.

Virkkula, S. 1990. Romantiikan tulosta Lapin kuvauksiin. Eripainossarja N:o 228. Historian laitos, Oulun yliopisto, Oulu. 68 s.

Wis, R. 1984. Giuseppe Acerbin vaiheita ja vastoinkäymisiä. Julkaisussa: Acerbi, G. Matka Lapissa v. 1799. 2. painos. WSOY, Porvoo. Lappia koskeva osa teoksesta Acerbi, Giuseppe 1802. Travels through Sweden, Finland and Lapland, to the North Cape, in the years 1798 and 1799. London. s. 5–22.

Luontoyrittämisen kehittämismahdollisuudet Suomessa

Eeva Karjalainen

Metsäntutkimuslaitos, Helsingin tutkimuskeskus,
Unioninkatu 40 A, 00170 Helsinki

eeva.karjalainen@metla.fi

Development possibilities for nature-based enterprise in Finland

The Ministry of Agriculture and Forestry set up a working group in 1996 to examine obstacles to nature-based enterprise and their possible removal. This article is based on the results of the working group.

With the contraction of traditional agriculture, rural Finland has entered a crisis that calls for the creation of a new kind of rurality, and a search for new livelihoods. What is required are more ways of utilising nature and a continuing growth of small-scale enterprise.

Finnish nature offers innumerable opportunities for the small-scale entrepreneur. Small-scale entrepreneurs can utilise both intangible natural values and tangible natural products. An entrepreneur's business idea can be based on exploiting an amenity that can form the basis for a service or on adding value to a raw material.

There are many problems concerning the development of nature-based entrepreneurship. The national and regional administration of nature-based rural enterprise promotion is very fragmented. For entrepreneurs it is difficult to find the expertise they need. Training which is tailored to entrepreneurs' specific requirements is in short supply. Entrepreneurs do not always know how to market their goods or services, and cannot afford the services of outsiders. The quality of products and services varies widely. Product development of nature-based amenities is deficient. Profitability suffers from low value added and an absence of special products to meet new demands. The regulations imposed on entrepreneurship and small-scale production are too excessive for many entrepreneurs. The regulations are not always appropriate – or are not applied in a appropriate way – for small-scale entrepreneurs.

The starting point for development must be the entrepreneurs' needs. The task of authorities, counsellors and others engaged in the development of nature-based enterprise is to serve the entrepreneur, not to impede him. The development of nature-based enterprise calls for co-operation between all concerned.

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 139–150.

1 Taustaa

Seuraava artikkeli perustuu maa- ja metsätalousministeriön asettaman Luontoyrittämistyöryhmän työskentelyn kuluessa esiin tulleisiin asioihin. Artikkelin kirjoittaja on toiminut työryhmän sihteerinä. Työryhmän tavoitteeksi asetettiin hallituksen vuonna 1996 hyväksymässä maaseutuohjelmassa luontoyrittämisen toimintaohjelman laatiminen (Toimiva maaseutu 1996). Työryhmän tehtävänä oli tehdä ehdotuksia luonnonvarojen pienimuotoisen käytön edistämiseksi ja luonnon antamiin mahdollisuuksiin pohjautuvan pienyritystoiminnan kehittämiseksi. Tavoitteeksi asetettiin maaseudun elinkeinotoiminnan edistäminen ja toimeentulomahdollisuuksien lisääminen.

Työryhmän työskentelytapoina olivat asiantuntijoiden kuuleminen, alan kirjallisuuteen perehtyminen sekä kyselytutkimus. Kysely lähetettiin maaseutukeskuksille, silloisille maaseutuelinkeinopiireille, metsäkeskuksille ja metsänhoitoyhdistyksille. Vastauksia saatiin 93 kappaletta.

Artikkeli ei kaikin osin vastaa työryhmän kannanottoja vaan siihen sisältyy myös kirjoittajan omia näkemyksiä. Työryhmän linjaukset ovat luettavissa raportista Luontoyrittämisen toimintaohjelma (1998).

Työryhmä sai pohdittavakseen uuden käsitteen "luontoyrittäminen". Työryhmä määritteli luontoyrittämisen luonnonantimiin ja luonnon tarjoamiin elämyksiin perustuvaksi pienimuotoiseksi yrittäjyydeksi. Luontoyrittämisellä tarkoitetaan siten pienimuotoista luonnontuotteiden keräilyä ja jatkojalostusta (marjat, sienet, yrtit, puu, turve jne.) sekä luontomatkailu- ja ohjelmapalveluja, jotka hyödyntävät luonnon aineettomia arvoja. Työryhmä tarkasteli lähinnä mikroyrityksiä.

2 Luontoyrittämisen mahdollisuudet Suomessa

Suomessa on hyvin runsas valikoima käyttämättömiä luonnon tarjoamia mahdollisuuksia, joiden varaan yritystoiminta voidaan perustaa. Suomen luonto on hyvin vaihtelevaa; järviä, merta, saaristoa, metsää, soita ja tuntureita. Metsä peittää noin 75 prosenttia Suomen maa-alasta. Loppu kolmannes maa-alasta on ollut alunperin suota, josta nykyisin luonnontilassa on alle puolet. Suojelualueita on kymmenisen prosenttia koko Suomen maa-alasta. Peltoa on nykyisin alle kymmenesosa maa-alasta. Suomen maatalousmaisema on ainutlaatuinen luonnon ja ihmisen vuorovaikutuksen aikaansaama kulttuuriympäristö.

Suomen kokonaispinta-alasta noin kymmenen prosenttia on vesistöjen peitossa. Yli hehtaarin suuruisia järviä on noin 56 000 kappaletta. Lisäksi suomalainen meren saaristo on kansainvälisesti ainutkertainen. Rantaviivaa Suomessa on kaikkiaan 270 000 km eli lähes seitsemän kertaa maapallon ympärysmitan verran. Oman lisänsä Suomen luonnon eksoottisuuteen tuo vuodenaikojen vaihtelu; lyhyt talvipäivä, kaamos, lumi ja revontulet sekä toisaalta pitkä kesäpäivä ja yötön yö. Suomi on harvaanasuttu maa, joka tarjoaa poikkeuksellista luonnon rauhaa ja hiljaisuutta.

Suomen luonnossa on runsaasti aineellisia luonnontuotteita. Suomessa on 37 lajia syötäviä luonnonmarjoja ja virallisia kauppasieniä on 20 lajia. Poi-

mintakelpoisesta metsämarjasadosta kerätään talteen noin kymmenesosa ja ruokasienistä vain muutama prosentti (Salo 1994). Suomalaisilla luonnonkasveilla on lähes rajattomat käyttömahdollisuudet; mm. teet, mausteet, ruoka, lääkkeet, kosmetiikka ja koristeet. Suomella on runsaat puuvarat ja ominaislaatuiset puulajinsa, kuten visakoivu. Puun pienimuotoista jatkojalostusta voidaan merkittävästi lisätä, esimerkiksi huonekalujen, polttopuun ja hakkeen sekä koriste- ja käyttöesineiden valmistus. Suomen turvevarat ovat määrältään ja laadultaan maailman huippuluokkaa. Turpeelle kehitellään jatkuvasti uusia käyttömuotoja. Poltto-, kasvu- ja kuiviketurpeen lisäksi turvetta voidaan käyttää esimerkiksi suodatukseen ja imeytykseen, eristemateriaalina, turvetekstiileissä, kosmeettisissa tuotteissa ja hoitoturpeena (Vasander 1996). Pienyrittäjille mahdollisuuksia tarjoavat myös mm. kalat, riista, metsähunaja jne.

Suomen luonto on puhdas ja suomalaiset luonnontuotteet ovat aromikkaita ja sisältävät runsaasti ravintoaineita. Luonnonvaraiset marjat, sienet ja yrtit ovat nopeasti uusiutuvia luonnonvaroja. Suomessa on luonnonvarojen käytöstä vuosisataiset perinteet ja niiden hyödyntämistä edistää ns. jokamiehenoikeus. Se sisältää mm. luonnossa vapaasti kulkemisen sekä sienten ja marjojen vapaan poimimisen oikeudet.

Yhteiskunta tarjoaa monia edellytyksiä luontoon perustuvan pienyrittäjyyden kehittämiselle. Suomen toimiva infrastruktuuri turvaa pienyrittäjyyden perusedellytykset. Luontoon perustuvaa yrittäjyyttä tukee Suomen pitkälle rakentunut tutkimus-, neuvonta- ja koulutusjärjestelmä. Lisäksi yrittäjille on tarjolla runsaasti erilaisia avustuksia ja lainoja.

3 Luontoyritystoiminnan kehittämisen esteitä

3.1 Puutteellinen yhteistyö

Luontoyrittäjien menestyminen edellyttää laajaa yhteistyötä, mille Suomessa ei kuitenkaan ole perinteitä. Luontoyrittämiseen liittyvien sidosryhmien – kuten viranomaisten, neuvojien, kouluttajien ja muiden kehittäjien – välinen yhteistyö ja työnjako eivät toimi riittävän hyvin (mm. Elintarvikealan... 1995). Monesti omia reviirejä vartioidaan tiukasti ja voimavaroista kilpaillaan.

Luontoyrittäjyyttä hallinnoidaan ja edistetään monilla eri tahoilla sekä valtakunnallisella että alueellisella tasolla. Ala ei kuulu selvästi millekään tietylle hallinnonalalle. Valtakunnan tasolla luontoyrittäjyyttä ohjaillaan useissa eri ministeriöissä (mm. KTM, MMM, YM, SM, TM). Alueellisella tasolla luontoyrittäjyyttä edistävät mm. työvoima- ja elinkeinokeskukset, metsäkeskukset, maaseutukeskukset, ympäristökeskukset, uusyrittäjyyskeskukset, alueelliset osaamiskeskukset, järjestöt jne.

Maassamme on lukuisia valtakunnallisia, alueellisia ja paikallisia luontoon perustuvaa pienyrittäjyyttä edistäviä hankkeita. Nykyään luontoyrittämistä tukeva rahoitus myönnetään yleensä alueellisella tasolla, mikä tuo mm. paremman asiantuntemuksen hankkeiden priorisointiin. Vaarana on kuitenkin, että hankkeita ei koordinoida valtakunnallisesti ja eri alueilla tehdään päällekkäisiä tutkimus- ja kehittämishankkeita. Kehittämishankkeiden päällekkäisyys hidastaa kattavan ja monialaisen tiedon kokoamista.

Hallinnolliset aluerajat saattavat vaikeuttaa yritysten yhteistyötä.

Yrittäjien keskinäisessä verkostoitumisessa ongelmia aiheuttavat yrittäjien asenteet, selkeiden pelisääntöjen ja pitkäjänteisyyden puute sekä yhteistyökumppaneiden sitoutumattomuus tai epätasainen sitoutuminen. Yrittäjät odottavat yhteistyöltä usein liian suuria tuloksia ja liian pian. Verkostoituminen ei myöskään aina lähde yrittäjien tarpeista.

3.2 Yhteiskunnalliset rajoitteet

Luontoyrittäjyyden kehittämistä vaikeuttaa Suomen heikko pienyrityskulttuuri. Asenteet ovat usein yrittäjävastaisia ja menestyviin yrittäjiin kohdistuu kateutta. Etenkin luontoon perustuvan pienyrittäjyyden menestymisedellytyksiä epäillään. Maaseudulla vallitseva sosiaalinen sidonnaisuus olemassaoleviin toimintamalleihin saattaa estää vaihtoehtoisten ja uusien liikeideoiden etsimistä.

Luontoyrittäjän kannalta tieto ja asiantuntemus on liian hajallaan. Tarvittavan avun etsiminen eri neuvonta-, kehittämis- ja tutkimusorganisaatioista vie liikaa yrittäjän aikaa ja voimavaroja (mm. Laurila 1996). Neuvontajärjestöiltä puuttuvat yhteiset tavoitteet eivätkä asiantuntijat aina tunne toistensa palveluja.

Neuvonta ja kehittäminen on usein ollut ylhäältä alaspäin lähtevää, ja yrittäjien todelliset tarpeet ovat jääneet kuulematta. Neuvojilla ja kouluttajilla ei aina ole riittävää luontoyrittämisen asiantuntemusta. Usein paras asiantuntija on jo alalla toimiva yrittäjä, mutta pioneeriyrittäjien asiantuntemusta ja projekteissa kertynyttä tietoa ei kuitenkaan ole riittävästi hyödynnetty neuvonnassa ja koulutuksessa.

Suomalaisessa koulutusjärjestelmässä on vasta viime aikoina kiinnitetty huomiota yrittäjyyden opettamiseen ja oma-aloitteisuuteen kannustamiseen. Luontoyrittäjillä on tarvetta etenkin räätälöityyn ja joustavaan koulutukseen, jollaista ei kuitenkaan ole riittävästi tarjolla.

Pienimuotoista luontoyrittäjyyttä palvelevaa soveltavaa tutkimustietoa ja tuotekehittelyä ei ole vielä tarpeeksi. Mikroyrityksillä ei yleensä ole mahdollisuuksia omaan tutkimus- ja kehitystoimintaan. Tutkimustarpeita on mm. kuluttajakäyttäytymisen selvittämisessä, ravintoarvon, aromiaineiden, lääkitsevien aineiden ja puhtauden analysoinnissa, pienyrityksille sopivien laitteistojen kehittelyssä sekä markkinointikanavien ja verkostoitumismallien kehittämisessä (Elintarvikealan...1995, Hovi 1995).

Luontoyritysten toimintaa hankaloittavat niille soveltumattomat säännökset, esimerkiksi työvoiman palkkausta ja verotusta koskevat säännökset. Luontoyrittämisalalla työ on usein epäsäännöllistä ja kausiluonteista, jolloin työehtosopimusten loma- ja ylityöehdot vaikeuttavat ulkopuolisen työvoiman palkkaamista. Suomen korkea arvonlisäveroprosentti vaikeuttaa etenkin luonnontuotteiden kilpailukykyä.

Luontoyrittäjyyttä ja tuotantoa koskevia säännöksiä on hyvin runsaasti ja useissa eri lähteissä. Yrittäjillä ei aina ole tietoa kaikista toimintaansa koskevista säännöksistä, sillä tietoa, tiedotusta ja neuvontaa säädöksistä ei ole riittävästi saatavilla. Ongelmia aiheutuu myös siitä, että viranomaiset eivät tulkitse säännöksiä yhtenäisesti. Viranomaisilla ei aina ole

riittävästi tietoa luontoyritysten toimintaympäristöstä, mikä saattaa aiheuttaa sen, että säädöksiä ei tulkita ja sovelleta tarkoituksenmukaisesti.

Luontoyritystoiminnan rahoituksessa vaikeuksia aiheuttaa se, että yrittäjillä ei useinkaan ole omarahoitusosuudeksi vaadittaviin lainoihin tarvittavaa vakuutta. Lisäksi rahoituksen myöntämisperusteet eivät aina ole yhtenäiset eri alueilla tai eri kunnissa.

3.3 Yritystoiminnan heikkoudet

Luontoyrittämisen täysipainoista kehittämistä estää osaltaan se, että luontoyrittäjyys on usein harrastelijamaista ja osa-aikaista. Yritysten pienuus rajoittaa niiden mahdollisuuksia perehtyä syvällisesti kaikkiin toimintaa koskeviin osa-alueisiin.

Luontoyritysten tuotannossa ongelmia aiheuttaa asiakas- ja markkinalähtöisyyden puute. Tuotteiden ja palveluiden laatutaso on kirjavaa. Luontoon perustuvien palvelujen tuotteistaminen on puutteellista ja luonnontuotealan kannattavuutta nakertaa alhainen jalostusaste sekä erikoistuotteiden puute. Suurin osa metsämarjoista ja -sienistä viedään Keski-Euroopan suurille jalostuslaitoksille raaka-aineena (Moisio 1996). Luonnonkasveista valmistetut luontaistuotteet ovat Suomessa yleensä tuontitavaroita (Galambosi 1992). Metsämarjojen ja -sienten saatavuutta vaikeuttaa se, että sadot vaihtelevat suuresti eri vuosina. Lisäksi nykyiset poimijat ovat melko iäkkäitä eivätkä nuoret ole kiinnostuneet poiminnasta.

Markkinoinnin tavalliset työvälineet eivät aina sovellu pienten luontoyritysten tarpeisiin, vaan niiden on etsittävä omat markkinointitapansa ja -kanavansa. Vaikeuksia aiheuttavat mm. markkinointia koskevan tiedon puute, sopivan kohderyhmän löytäminen, asiakaslähtöisyyden puute, tuotteen epätasainen laatu sekä markkinointi- ja menekinedistämisaineiston epätasainen laatu (Elintarvikealan... 1995, Kupiainen 1996). Yrittäjät eivät osaa markkinointia ja kokevat ulkopuoliset palvelut liian kalliiksi. Ulkomaille markkinointia haittaa Suomen ja suomalaisten tuotteiden ja palveluiden heikko tunnettuus ulkomailla. Kotimaassakaan luonnontuotteiden käyttömahdollisuuksia ei tunneta eikä arvosteta riittävästi.

Tuote-erien pienuus vaatisi usein sekä valmistus- että markkinointiyhteistyötä tehokkaan markkinoinnin turvaamiseksi, mutta markkinointi- ja valmistusrenkaita ei kuitenkaan ole riittävästi.

Luontomatkailussa yrittäjä joutuu usein käyttämään yksityismaita liiketoimintaansa, mikä ei kuulu jokamiehenoikeuksien piiriin. Yrittäjän ja maanomistajien välisten sopimusten solmimista hankaloittaa se, että maanomistajia on yleensä lukuisia ja he saattavat olla haluttomia vuokraamaan maitaan yrittäjien käyttöön.

4 Luontoyrittämisen kilpailutekijät

Luontoa hyödyntävän pienyrittäjyyden kehittämisessä on tärkeää, että yrittäjä ymmärtää oman liiketoimintansa ainutlaatuisuuden ja sen vahvuudet. Luontoon perustuvan pienyrittäjyyden lähtökohtana on suomalainen luonto ja sen ainutkertaiset erityispiirteet. Yritystoiminnan vahvuuksia ovat aidot suomalaiset tuotteet, jotka pohjautuvat maaseudun asukkaiden monipuoliseen

osaamiseen, suomalaiseen perinteeseen ja talonpoikaiskulttuuriin sekä uutta luovaan innovatiivisuuteen. Tuotteet ja palvelut tuovat esiin paikallisia erityispiirteitä ja alueellista omaleimaisuutta. Ne ovat turvallisia ja korkealaatuisia.

Yksi luontoyrittämisen kilpailutekijä on, että uusiutuvien, paikallisten luonnonvarojen pienimuotoinen tuotteistaminen ja jalostaminen on ympäristöystävällistä. Luontoyrittäminen perustuu luonnonvarojen kestävään käyttöön ja siihen että tuotteen koko elinkaaren aikaiset ympäristöhaitat ovat vähäiset. Toiminnassa otetaan huomioon yrityksen sosiaalinen ja kulttuurinen ympäristö sekä luonnon kestokyky.

Luonnonläheisen loman, aitojen lomakohteiden, ohjelmapalvelujen, perhe- ja teemamatkailun sekä luontoharrastetoimintojen suosio on lisääntymässä (Maatilamatkailu Suomessa 1996, Silvennoinen ym. 1997). Tämä merkitsee kasvumahdollisuuksia luontomatkailuyrittäjyydelle. Suomen markkinointivaltteja luontomatkailussa ovat mm. laajat metsä-, vesistö-, saaristo-, tunturi- ja suoalueet, luonnonrauha ja hiljaisuus sekä vuodenaikojen vaihtelu. Luontomatkailuyritysten kilpailutekijöitä ovat joustavuus, yksilöllisyys, vieraanvaraisuus, aitous, ympäristövastuullisuus sekä paikallisten vahvuuksien ja olosuhteiden hyödyntäminen (Silvennoinen ym. 1997).

Suomalaisten luonnontuotteiden markkinointivaltteja ovat puhtaus, luonnonmukaisuus, aromikkuus, terveellisyys ja korkeat ravintoainepitoisuudet. Luonnontuotteet voivat olla koko suomalaisen elintarviketalouden vahvuus ja ylivoimatekijä.

Suomalaisten luontoyritysten on mahdollista kilpailla asiakkaista korkean laadun, erikoistuotteiden, räätälöidyn tuotannon ja hyvän palvelun avulla. Siten markkinointi- ja myyntityö kannattaa suunnata laatutietoisille asiakkaille, jotka arvostavat korkeatasoisia ja terveellisiä tuotteita, ympäristöystävällistä tuotantoa sekä joustavaa ja yksilöllistä palvelua.

5 Yrittäjälähtöisyys ja verkostoituminen kehittämisen avaintekijät

Tärkeimmät tekijät luontoyrittäjyyden kehittämisessä ovat kaiken toiminnan yrittäjälähtöisyys sekä maaseudun toimijoiden keskinäinen verkostoituminen. Yrittäjien omien tarpeiden ja ideoiden tulee olla kehittämisen lähtökohtana. Viranomaiset, neuvojat ja kehittäjät toimivat yrittäjien tukena ja neuvonantajina. Yrittäjälähtöisessä kehittämisessä menestyvät yrittäjät toimivat aloittavien yrittäjien opastajina, asiantuntijoina ja kouluttajina.

Luontoyrittäjyyden kehittämisessä tarvitaan kaikkien maaseudun toimijoiden yhteistyötä ja verkostoitumista. Verkostoitumisen ideana on se, että yhteisillä voimavaroilla pystytään tekemään enemmän kuin yksin. Eri tahojen keskinäinen verkostoituminen takaa saumattoman tiedonkulun, voimavarojen tehokkaan ja tarkoituksenmukaisen käytön sekä parhaan asiantuntemuksen hyödyntämisen.

5.1 Yrittäjäverkostot

Luontoyrittämisen tulevaisuus riippuu paljolti yrittäjien halukkuudesta keskinäiseen yhteistyöhön, koska alan yri-

tykset ovat useimmiten niin pieniä, että kannattavuutta ja toimitusvarmuutta ei voida taata ilman yhteistyötä. Yritysten välisen yhteistyön hyötyjä ovat mm. kustannussäästöt, lisämyynti, pääsy uusille markkinoille, riittävän tuote-erän kokoaminen, kokonaisvaltaisen palvelun tarjoaminen, henkilökohtaisen kontaktiverkoston laajeneminen sekä oppiminen ja tietojen vaihto (Niinimäki 1997). Keskinäinen yhteistyö voimistaa myös yrittäjien henkistä jaksamista.

Luontoyritykset voivat keskittyä omaan ydinosaamiseensa ostamalla palveluja muilta yrityksiltä. Alihankkija on erikoistunut ja pystyy tekemään ko. tuotantovaiheen edullisemmin. Pienten luontoyritysten edut alihankinnassa ovat joustavuus ja erikoisosaaminen (Elintarvikealan... 1995).

Luontoyrittäjät voivat saavuttaa kustannussäästöjä mm. yhteisillä tuotantotiloilla ja -laitteilla, kuten varastot ja kuivurit, sekä osto- ja kuljetusyhteistyöllä. Luonnontuotealan yritykset voivat käyttää yhteistä tuotemerkkiä, jota kehittyneempi yritys tai markkinointiyhtiö myy ja markkinoi. Viennissä pitkät kuljetusmatkat ja suuret markkinointikustannukset edellyttävät hyvin tiivistä yhteistyötä yritysten välillä.

Verkostoilla voidaan luoda yhteinen kokonaisuus olemassaolevista tuotteista ja palveluista tai kehittää kokonaan uutta liiketoimintaa (Niinimäki 1997). Esimerkiksi luontomatkailuyrittäjät voivat keskinäisellä yhteistyöllä sekä verkostoitumalla muiden alueen yrittäjien kanssa tuottaa monipuolisia palvelupaketteja.

Tehokas ja toimiva verkostoituminen lähtee luontoyrittäjien omista tarpeista ja siitä, että yrittäjät itse oivaltavat verkostoitumisen merkityksen. Yrittäjien välinen kommunikointi, ymmärtämys ja luottamus ovat ensisijaisen tärkeitä verkostojen syntymiseksi. Yhteistyöhön osallistuvan yrittäjän tulee olla ammattitaitoinen ja vastuuntuntoinen ja perusliiketoimintojen täytyy olla hyvässä tilassa. On tärkeää, että pelisäännöt ovat selvät ja että tehtävät on jaettu selkeästi. Yhteistoiminnan jäsenillä tulee olla halu pitkäjänteisesti panostaa ja sitoutua yhteistyöhön sekä henkisesti että taloudellisesti (Hakkarainen ja Saksa 1995).

5.2 Kylien sisäinen ja keskinäinen verkostoituminen

Kylien sisäinen ja keskinäinen verkostoituminen luo vahvoja yhteenliittymiä, joiden yhteishenki tuo uskoa kylien mahdollisuuksiin ja elinvoimaisena säilymiseen sekä edistää yrittäjämyönteistä ilmapiiriä. Luontoyritysten on hyödyllistä verkostoitua oman alueensa jo olemassa olevien yrittäjien kanssa ja siten täydentää maaseudun palveluja.

Yritystoiminnan alueellisessa kehittämisessä on tärkeää yhdistää paikallinen yrittäjyys ja yhteisöllisyys (Hakkarainen ja Saksa 1995). Tarvitaan yrittäjyyden toimintatapoja, joista myös muut seutukunnan tai kylän toimijat hyötyvät. Jos asukkaat ovat kehittämishankkeessa mukana, keskinäinen kateus vähenee ja yhteishenki voimistuu.

Kylä tai seutukunta voi erikoistua tiettyyn tuotantolinjaan tai teemaan, johon saman alueen yrittäjät sitoutuvat. Tällöin tuotantoon saadaan lisää volyymiä, mikä tuo ammattimaisen otteen tuotantoon, tuotteeseen ja markkinointiin ja parantaa siten huo-

mattavasti menestymismahdollisuuksia. Kunkin alueen erikoisimagolla houkutellaan matkailijoita, jotka ostavat matkailupalvelujen lisäksi myös muita paikallisia tuotteita.

5.3 Muiden toimijoiden verkostoituminen

Luontoyrittäjien tiivis yhteistyö maaseudun kehittäjien ja neuvojien kanssa takaa, että paras mahdollinen asiantuntemus ja tieto on yrittäjien käytettävissä ja että yrittäjät voivat hyödyntää yhteiskunnan tarjoamia edellytyksiä tehokkaasti.

Maaseudun kehittäjien, neuvojien ja muiden asiantuntijoiden laajamittainen verkostoituminen luo edellytykset yrittäjien tehokkaalle auttamiselle. Yrittäjien on helpompaa löytää tarvitsemansa tiedot, kun asiantuntijat tuntevat hyvin toistensa palvelut. Tutkimuksen, neuvonnan ja koulutuksen tiivis kanssakäyminen tuo tutkimustiedon neuvojien ja yrittäjien käyttöön sekä myös välittää tutkijoille näkemystä käytännön tuotekehitys- ja tutkimustarpeista.

6 Näkökulmia luontoyrittämisen kehittämiseen

6.1 Luontoyrittäminen osana maaseudun kehittämistä

Perinteisen maatalouden vähetessä maaseutu on murroksessa, jossa on luotava uutta maaseutua ja etsittävä uusia elinkeinoja. Yhä useammat maatalouden harjoittajat tarvitsevat rinnalle uusia elinkeinoja tai siirtymistä kokonaan uusiin toimeentulolähteisiin. Pienyritystoiminta on eräs keskeisimmistä kehittämisalueista maaseudun vireyden säilyttämiseksi, sillä tulevaisuudessa merkittävin sektori työllistymisessä tulee kaikilla aloilla olemaan pk-sektori, uusyrittäminen ja itsensä työllistäminen (Elintarvikealan... 1995, Riepponen 1995).

Vaikka perinteiset toimintamallit ovat edelleen vallitsevia maaseudulla, selviä merkkejä maaseudusta uusia toimintoja synnyttävänä ympäristönä on löydettävissä. Hyviä mahdollisuuksia vanhojen kokemusten ja uuden tiedon valjastamisessa yrittämiseen tarjoaa mm. se, että päätösvaltaa on tullut lähemmäksi päätöksentekokohteita ja että on siirrytty ohjelmaperusteiseen maaseudun kehittämiseen (Laurila 1996).

Luontoon perustuva yrittäminen tarjoaa erinomaisia mahdollisuuksia maaseudun elinvoimaisuuden ylläpitämiseen, elinkeinojen uusiutumiseen ja monipuolistamiseen. Luontoyrittäjyyttä tulee edistää osana maaseudun kokonaisvaltaista kehittämistä.

Luontoyrittäjyyttä voidaan käyttää suomalaisen maaseudun kansainvälisen imagon rakentamisessa. Suomalainen maaseutu voi profiloitua laatumaaseuduksi, jonka tuotteet on tuotettu kestävästi uusiutuvia luonnonvaroja hyödyntäen. Laatumaaseutuun kuuluu mm. paikallisten perinteiden säilyttäminen, luomutuotanto, eettinen eläintuotanto, bioenergian käyttö ja ympäristöasioiden huomioonottaminen. Kullekin maakunnalle voidaan löytää selkeä kulttuuriprofiili, joka perustuu paikalliseen elämäntapaan (Laurila 1996).

6.2 Menestyvän luontoyritystoiminnan edellytyksiä

Luontoyrittämisen täysipainoinen kehittäminen edellyttää, että siihen kohdistuu myönteisiä mielikuvia ja että yhteiskunnan yleinen ilmapiiri on yrityskulttuuria ja pienyrityksiä suosiva. Luontoyrittämisen mahdollisuudet tulisi tiedostaa kaikilla yhteiskunnan tasoilla ja saada sille uskottavan toiminnan imago.

Maaseudun uusien elinkeinojen ja yrittäjyyden syntymiseen vaikuttavat merkittävästi maaseudun olemassaoleva elinkeinotoiminta, maaseudun rakennettu ja luonnonympäristö, maaseudun oma kulttuuri sekä julkisen hallinnon toimenpiteet. Yhteistoiminta näiden osatekijöiden välillä on erityisen tärkeää (Laurila 1996). Yhteiskunnan tulisi edistää pienyritystoiminnan syntymistä ja vahvistumasta säilyttämällä ja luomalla yritysten tarvitsemaa toimintaympäristöä.

Luontoyrittämisen tarvitsemia resursseja ovat mm. vaihteleva ja viihtyisä maisema, puhdas ympäristö sekä monipuoliset ja runsaat metsä- ja vesistöalueet. Kylien perinteisen ilmeen, rakennuskannan, paikallisen kulttuurin ja elämäntavan sekä peruspalvelujen säilyminen on matkailun ja koko luontoon perustuvan yrittämisen perustekijöitä. Harvaan asuttu maaseutu ja sen ainutlaatuinen rauha on voimavara, mutta myös kylien sosiaaliset tapahtumat houkuttelevat matkailijoita.

Asuttu maaseutu ja muu elinkeinotoiminta tukevat luontoyrittämistä mm. luomalla verkostoitumismahdollisuuksia, toimimalla alihankkijana sekä turvaamalla peruspalvelujen säilymisen. Lisäksi vireä yhteisö antaa yrittäjille myös henkistä tukea ja uskoa yrittämiseen. Toimiva, viihtyisä ja vireä maaseutu houkuttelee uusia yrittäjiä, matkailijoita ja tuotteiden ostajia. Uusi elinkeinotoiminta pitää maaseutua asuttuna ja elinvoimaisena ja lisää paikallisten asukkaiden uskoa oman kylänsä mahdollisuuksiin.

Positiivinen yrittäjyys- ja elinkeinoilmasto on merkittävä edellytys uusien elinkeinojen syntymiselle ja kehittymiselle. Yrittäjyyttä edistää, jos paikkakunnalla olevien yrittäjien suhteet ovat avoimia ja luottamuksellisia. Tärkeää on hyvä ryhmähenki ja toimivat keskusteluyhteydet sekä se, että yritykset ovat tuotekehitykseen ja tulevaisuuteen suuntautuvia. Yrittäjyyden kannalta on keskeistä, että kunnalla on hyvät elinkeinopoliittiset valmiudet ja että elinkeinopolitiikkaan osallistuvien välillä on hyvät ja toimivat suhteet (Laurila 1996).

Menestyvä luontoyritystoiminta edellyttää, että yrittämisen perusedellytykset ovat kunnossa. Näitä ovat mm. hyvä liikeidea, yrittäjän innostus asiaan, riittävä ammattitaito ja koulutus, liiketaloussuunnitelma, riittävä rahoituspohja, asiakaslähtöinen tuotekehittely, laadun varmistaminen ja tehokas markkinointi.

Yritystoiminnan aloittaminen vaatii sekä tahtoa että mahdollisuuksia. Yrittäjäksi ryhtyminen edellyttää riskinottokykyä ja kykyä sietää epävarmuutta. Riepposen (1995) tutkimuksessa mukana olleiden menestyvien maaseutuyritysten idea oli yleensä keksitty itse, alalle oli pyritty määrätietoisesti ja usein yrittäjyyteen oli kosketus ennestään. Menestymisen taustalla on huolellinen suunnittelu, markkinasuuntautuneisuus ja laadukkaat, omaleimaiset tuotteet. Uusien yritysten syntyminen vaatii yrittäjän

oman osaamisen lisäksi usein myös pitkäjänteisestä ulkopuolisten tahojen vetämää kehittämistyötä.

Maaseudulla on runsaasti yrittämisen mahdollisuuksia ja työtä. Menestyvät yrittäjät ovat ihmisiä, jotka näkevät nämä mahdollisuudet, tiedostavat yritysideat ja osaavat koota pienet osaset toimivaksi kokonaisuudeksi. Maaseudun ja uuden yritystoiminnan välillä oleva yhdistävä lenkki on ennen kaikkea osaava ihminen (Laurila 1996).

7 Luontoyrittämistyöryhmän toimenpide-ehdotukset

Luontoyrittämistyöryhmän yksityiskohtaiset ehdotukset ovat luettavissa sen laatimasta raportista (Luontoyrittämisen toimintaohjelma 1998). Seuraavassa esimerkinomaisesti poimintoja työryhmän toimenpide-ehdotuksista.

Luonnon hyödyntämisen tehostaminen
- luontoyrittäjän ja maanomistajan väliset sopimukset alueiden käytöstä yritystoimintaan (työryhmä on laatinut listan huomioon otettavista asioista)
- marja- ja sienisatoennusteiden sekä sienten ja marjojen vastaanottoverkkojen parantaminen ja tiedotuksen lisääminen
- sienten ja marjojen varastointituen laajentaminen

Tuotteistaminen ja tuotekehitys
- tuotekehitys- ja tuotteistamishankkeet
- asiakaslähtöisyyden korostaminen, tuoteperheet

Tuotteiden ja palveluiden laadun hallinta
- laadunkehittämisvälineiden käyttöönotto, välineiden parantaminen ja uusien kehittäminen
- laatuluokitusten kehittäminen, esim. luonnontuotteet
- laatukoulutus

Tuotteiden ja palveluiden markkinointi
- keskitetty, yhdestä paikasta saatava tieto luontoyrittäjien tuotteista ja palveluista
- markkinointi- ja myyntitoimenpiteiden suunnittelu markkinointi- ja kehittämisorganisaatioiden kanssa
- yhteistyö jakelussa ja markkinoinnissa muiden maaseudun tuottajien kanssa
- osallistuminen maaseutumatkailun alueelliseen, valtakunnalliseen ja kansainväliseen markkinointiin
- luonnontuotealan viestintä- ja menekinedistämisstrategian laatiminen
- kysynnän ja sopivien kohderyhmien selvittäminen
- tiedon lisääminen kotimaisten luonnontuotteiden puhtaudesta, terveellisyydestä ja aromikkuudesta sekä käyttömahdollisuuksista
- alakohtaisesti räätälöity koulutus viennistä sekä myyvistä tuotteista

Toimijoiden verkostoituminen
- paikallisten verkostojen ja hankkeiden muodostaminen
- luontoyrittäjien toimialajärjestöjen yhteistyön tiivistäminen
- asiantuntijaorganisaatioiden verkostoituminen

Toimivan ja asutun maaseudun ylläpitäminen
- yhteistyöelimen perustaminen luontoyrittämisen toimialakohtaiseen edistämiseen
- maiseman, marja- ja sienisatojen sekä riistakantojen hoidon kehittäminen sekä luomuluonnontuotealueiden huomioon ottaminen metsäsuunnittelussa
- vesistöjen virkistyskäytön ja kalastusmahdollisuuksien edistäminen
- suojelualueiden käytön edistäminen luontoyrittämisessä, tiedon saatavuuden parantaminen luonnonnähtävyyksistä
- ulkoilureitistöjen ja rakenteiden rakentaminen ja kunnossapito, luontoyrittäjien osallistuminen suunnitteluun
- yksityisteiden ja metsäteiden kunnossapidon turvaaminen
- luontoyritysten huomioon ottaminen alueellisissa matkailukartoissa sekä tieliikenteen opastuksessa ja viitoituksessa

Yrittäjien neuvonta ja koulutus
- asiantuntijapalvelut keskitetysti esimerkiksi kunnan elinkeinoasiamieheltä tai työvoima- ja elinkeinokeskuksesta
- asiantuntijoiden tietämyksen parantaminen luontoyrittämisen osa-alueista
- luontoyrittäjyyttä palvelevan monipuolisen koulutuksen tarjoaminen
- koulutuksen suunnittelu yhteistyössä yrittäjien ja asiantuntijatahojen kesken
- pioneeriyrittäjien käyttö kouluttajina
- koulutuksen järjestäminen paikallisissa luontoyrittämisen kehittämishankkeissa
- koulutustuen ohjaaminen koulutusta tarvitseville yrittäjille sekä tuen myöntäminen myös lyhytkestoiseen koulutukseen

Tiedon saatavuus ja tutkimus
- luontoyrittämisen tietopankin laatiminen: sisältää kaikki luontoyrittämisen osa-alueet
- luontoyrittämisen tutkimustarpeiden selvittäminen
- luontoyrittäjien osallistuminen tutkimustyöhön jo suunnitteluvaiheesta lähtien
- pienyritysten tarpeiden huomioon ottaminen tutkimusohjelmissa

Verotus
- luontoyrittämistä koskevien verotuskäytäntöjen yhtenäistäminen ja aloittavien luontoyritysten verotuksen yksinkertaistaminen
- pienimuotoisten luontoyritysten veroneuvonta ja -koulutus
- monialaisten, pienten luontoyritysten eri tulonlähteiden käsittely yhtenä ryhmänä verotuksessa ja kirjanpidossa
- toiminnan laajuuden ja luonteen huomioon ottaminen pienimuotoisten luontomatkailuyritysten kiinteistöverotuksessa
- luonnontuotteiden arvonlisäveron säätäminen alimpaan arvonlisäverokantaan
- mehujen valmisteveron poistaminen
- luonnontuotteiden kerääminen kaikkiin käyttötarkoituksiin tuloverosta vapaaksi

Muut säädökset
- työvoiman palkkaukseen ja työaikaan liittyvien säännösten muuttaminen joustaviksi
- elintarvikelainsäädännön tulkinnan yhtenäistäminen

– eräät kalastuslainsäädännön muutokset

Yritystoiminnan rahoitus

– joustavien takaus- ja riskirahoitusjärjestelmien, kuten ilman turvaavaa vakuutta myönnettävien valtionlainojen, kehittäminen
– yritystukijärjestelmien toimialarajoitusten poistaminen, tukien myöntämisperusteiden yhtenäistäminen eri alueilla
– kehittämisvarojen tehokas markkinointi
– rahoituspäätösten nopeuttaminen

Kirjallisuus

Galambosi, B. 1992. Luontaistuotekauppa rohdos- ja maustekasvien viljelijän silmin. Julkaisussa: Aro, H. & Galambosi, B. (toim.). Mauste- ja rohdoskasvien markkinointi. Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli. Julkaisuja 23. s. 79–85.

Elintarvikealan pienyrittäjyyden kehittämisohjelma. 1995. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 3/1995. 71 s.

Hakkarainen, J. & Saksa, T. 1995. Yrittäjät – yritykset – verkostot. Metsäalan yrittäjien yhteistoimintaverkko -projektin loppuraportti. Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli. Julkaisuja 43. 49 s.

Hovi, A. 1995. Kotimaisten yrttien jatkojalostusprojekti. Loppuraportti vuosilta 1992–1994. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen raportteja ja selvityksiä 23/1995. 90 s.

Kupiainen, T. 1996. Pienten elintarvikealan yritysten markkinointistrategiat. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Research reports 215. 115 s.

Laurila, P. 1996. Uuden maaseudun tiellä. Tutkimus maaseutuväestön uusista toimeentulomuodoista. Vaasan yliopisto, Länsi-Suomen taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisu 67. 217 s.

Luontoyrittämisen toimintaohjelma. 1998. Maa- ja metsätalousministeriön asettaman työryhmän raportti. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1/1998. 49 s.

Maatilamatkailu Suomessa. 1996. Lyhennelmä MTTL:n monisteesta 2/94, Guido Neumann. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä, Maaseutumatkailun teemaryhmä. 26 s.

Moisio, S. 1996. Valtakunnallinen luonnontuoteprojekti 1992–1996. Loppuraportti. Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Seinäjoki. Raportteja ja artikkeleita 42. 58 s.

Niinimäki, K. 1997. Pienyritysten markkinointiyhteistyömalleja. Luonnontuotepäivät. Rovaniemi. 4.–5.11.1997. Esitelmä.

Riepponen, O. 1995. Maaseutuyrittäjänä menestyminen. Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli. Julkaisuja 40. 50 s.

Salo, K. 1994. Luonnonmarjat ja -sienet, yrttikasvit sekä palleroporonjäkälä tuovat rahaa ja virkistystä. Julkaisussa: Sulonen, S. & Kangas, J. (toim.). Näkökohtia metsien monikäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 488. s.19–35.

Silvennoinen, H., Tahvanainen, L. & Tyrväinen, L. 1997. Matkailu, maaseutu ja ympäristö: matkailun nykytila ja tulevaisuuden näkymät Suomessa ja Pohjois-Karjalassa. Joensuun yliopisto, metsätieteellinen tiedekunta. Tiedonantoja 57. 51 s.

Toimiva maaseutu. Maaseutuohjelma. 1996. Maa- ja metsätalousministeriön asettaman työryhmän ehdotukset ja perustelut. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1/1996. 152 s.

Vasander, H. (toim.) 1996. Peatlands in Finland. 165 s.

Jokamiehenoikeuden arvo: voiko sitä mitata rahassa?

Erkki Mäntymaa

Oulun yliopisto, Kajaanin Kehittämiskeskus,
PL 51, 87101 Kajaani

erkki.mantymaa@oulu.fi

Value of the right of common access: can it be measured with money?

The aim of the paper is to ascertain the possible existence of a monetary value for a given environmental commodity using the contingent valuation method and to assess the reliability of the results. The commodity in question is the right of common access that exists in Finland, i.e. the right to use undeveloped natural countryside relatively freely. The study employs six versions of a questionnaire including two types of information contents for commodity definition, two elicitation formats, i.e. willingness to pay and willingness to accept, and two elicitation techniques, namely open-ended and dichotomous choice. The results show that the mean willingness to pay to ensure that the right of common access be preserved in the future is relatively stabile (FIM 260–305 per year) regardless of the elicitation technique or of the manner in which the commodity is defined. The results of willingness to accept formats are more problematic, varying from FIM 6 740 to 25 155 per year depending on the type of questionnaire. Although both willingness to pay and willingness to accept results behave relatively logically according to Hanemann's substitutability hypothesis, the claims arising from the latter are too large for any organisation to pay for. It is possible, however, to interpret these sums in terms of the perceived true value of the commodity independent of anyone's ability to pay. Consequently, it would be more logical to use the willingness to pay format if the results were to be utilized in a decision making process.

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 151–174.

1 Johdanto

Suomessa metsien ja muun rakentamattoman luonnon virkistyskäyttö perustuu yleisten virkistysalueiden ulkopuolella jokamiehenoikeuteen. Jokamiehenoikeudella tarkoitetaan jokaisen kansalaisen oikeutta käyttää luontoa siitä riippumatta, kuka omistaa alueen tai on sen haltija (ks. tarkemmin Bergfors 1990, Ympäristöministeriö 1994, Vuolle ja Oittinen 1994, Hultkrantz 1994). Luonnon hyödyntämiseen jokamiehenoikeuden sallimissa rajoissa ei siis tarvita maanomistajan lupaa eikä oikeuden käyttämisestä tarvitse maksaa. Jokamiehenoikeus voidaan jaotella seuraaviin neljään osaan: liikkuminen ja tilapäinen oleskelu luonnossa (levähtäminen, auringonotto), vesistöjen käyttö (veneily, uiminen ja peseytyminen vesistössä sekä kulkeminen jäällä), rauhoittamattomien kukkien, metsämarjojen ja sienten poimiminen sekä lyhytaikainen leiriytyminen.

2 Jokamiehenoikeus hyödykkeenä

Taloustieteen näkökulmasta jokamiehenoikeutta, kuten muitakin ympäristöresursseja, voidaan tarkastella hyödykkeenä. Käyttäessään tätä ilmaista hyödykettä ihmiset saavat siitä hyötyä, joka lisää heidän hyvinvointiaan. Nämä hyödyt voivat olla sekä aineellisia että aineettomia. Aineellista hyötyä jokamiehenoikeudesta saa vaikkapa poimimalla marjoja, ja rahaksi tämän hyödyn voi muuttaa myymällä marjat välittäjälle.

Jokamiehenoikeuden tuottamat aineettomat hyödyt liittyvät tyypillisesti virkistäytymiseen. Esimerkiksi vaeltelu ja hiihtäminen metsässä eivät tuota mitään aineellista ja näkyvää, mutta kukaan ei kiistäne niiden hyvinvointia lisäävää vaikutusta. Monille nämä aineettomat hyödyt ovat niin tärkeitä, että he ovat valmiita matkustamaan satoja kilometrejä esimerkiksi Kainuuseen tai Lappiin päästäkseen varmasti puhtaille valkeille hangille.

Kuinka arvokas hyödyke jokamiehenoikeus sitten on? Kuinka paljon meidän hyvinvointimme alenisi, jos oikeus poistuisi? Taloustieteen teoriassa oletetaan, että tuotteen hinta määräytyy markkinoilla kysynnän ja tarjonnan seurauksena. Koska ympäristön tuottamilla hyödykkeillä ei ole markkinoita, niille ei synny hintaa ja arvoa. Siksi ympäristön taloudellisen arvon määräämiseksi on täytynyt etsiä kiertoteitä.

Tärkein näistä menetelmistä on ns. contingent valuation- eli CV-menetelmä. Siinä ympäristön käyttäjiltä tai alueen asukkailta kysytään haastatteluin tai kyselyin, kuinka paljon he ovat valmiita maksamaan ympäristön laadusta. Ihmisiä siis pyydetään arvioimaan maksuhalukkuuttaan markkinattomien, ja siten hinnattomien, hyödykkeiden laadun tai määrän vaihteluista. Todellisten markkinoiden sijalle CV-menetelmässä pyritään vastaajien ajatuksiin luomaan kuvitteelliset markkinat, jotka jäljittelevät mahdollisimman todentuntuisesti tavallisten hyödykkeiden ostoa ja myyntiä.

Tarve löytää rahamääräinen arvo jollekin julkishyödykkeelle, esimerkiksi ympäristöresurssille, on jo kauan sitten havaittu tärkeäksi kysymykseksi yhteiskunnassa. Vuonna 1947 amerikkalainen tutkija S.V. Ciriacy-Wantrup esitti CV-menetelmän idean. Ensim-

mäinen yritys soveltaa sitä käytäntöön tapahtui pari vuosikymmentä myöhemmin, kun Robert Davis julkaisi vuonna 1963 väitöskirjansa Mainen metsien tarjoamista virkistyshyödyistä (Portney 1994 ja Hanemann 1994a).

CV-tutkimus on sen jälkeen laajentunut valtavasti. Tutkijat ovat kehittäneet lukuisia maksuhalukkuuksien paljastustekniikoita, kuten avoimen kysymyksen, tarjouspeli-, maksukortti- ja dikotomisen valinnan tekniikka. Erilaisten harhojen analyysista ja testauksesta on myös syntynyt laaja kirjallisuus (ks. esim. Mitchell ja Carson 1989). Vaikka menetelmä syntyi ja pääosin myös kehitettiin USA:ssa, sitä on sovellettu kaikissa maanosissa (ks. esim. Navrudin (1992) katsaus eurooppalaiseen CV-tutkimukseen). Professori Richard Carsonin tutkijaryhmän ylläpitämä bibliografia alan tutkimuksesta sisältää runsaat 2 000 viitettä yli 40 maasta (Carson ym. 1995) ja käsittää tutkimuksia hyvin monenlaisista teemoista, kuten liikenne, terveydenhoito, taiteet ja opetus sekä erilaiset ympäristöresurssit (Hanemann 1994b).

Tällä vuosikymmenellä keskustelu CV-menetelmän luotettavuudesta on kiihtynyt ennennäkemättömän vilkkaaksi USA:ssa (ks. esim. Kahneman ja Knetsch 1992a, 1992b, Harrison 1992, Smith 1992, Hausman 1993, Carson ja Mitchell 1995). Syy tähän voidaan löytää menetelmän aseman kehityksestä. Aikaisemmin väittely oli pääasiassa akateemista, mutta 1980-luvulla menetelmä sai virallisen aseman markkinattomien hyödykkeiden arvottamisessa. Siten hypoteettisiin markkinoihin perustuvalla menetelmällä alettiin Yhdysvalloissa esim. oikeusistuimissa määritellä korvauksia todellisessa rahassa.

Muutokset Yhdysvaltojen lainsäädännössä, ympäristöryhmiltä ja suuryrityksistä tulevat ristipaineet sekä repivä akateeminen keskustelu johtivat USA:n kansallisen valtameri- ja ilmakehähallinnon (National Oceanic and Atmospheric Administration) hyvin epätavalliseen toimenpiteeseen. Se pyysi vuonna 1992 muutamia huomattavia taloustieteilijöitä, puheenjohtajanaan Nobel-palkitut Kenneth Arrow ja Robert Solow, muodostamaan työryhmän arvioimaan CV-menetelmän luotettavuutta. Tämän ns. NOAA-paneelin julkaisemassa raportissa (Arrow ym. 1993) käydään läpi menetelmän puutteita, tarkastellaan monia CV-kyselyn keskeisiä kysymyksiä sekä annetaan seikkaperäinen luettelo periaatteista, joita jokaisen CV-tutkimuksen pitäisi seurata tuottaakseen luotettavia tuloksia.

Tämän artikkelin tarkoituksena on esitellä, miten jokamiehenoikeutta voidaan arvottaa rahamääräisesti CV-menetelmällä, sekä pohtia, kuinka luotettavia saadut tulokset ovat. Paperin rakenne on seuraava: Kappaleessa 3 kerrotaan, millä tavalla tässä tutkimuksessa luotiin hypoteettiset markkinat arvotettavalle hyödykkeelle ja kappaleessa 4 esitellään tutkimusotokset ja kyselylomakkeet. Kappaleessa 5 vertaillaan avoimen kysymyksen ja dikotomisen valinnan tekniikan ja kappaleessa 6 "tarkan" ja "epämääräisen" määrittelyn antamia tuloksia toisiinsa. Kappaleessa 7 tarkastellaan kahden kysymysmuodon, maksuhalukkuuden ja hyväksymishalukkuuden, tuottamia hyvinvoinnin mittareita ja ympäristöhyödykkeen substituoitavuuden vaikutusta niiden eroon. Kappaleessa 8 kokeillaan, voidaanko yhteiskunnallisen budjettira-

joitteen sisällyttämisellä hyväksymishalukkuuskysymykseen vaikuttaa sen antamiin tuloksiin. Kappaleessa 9 arvioidaan lopuksi saatuja tuloksia ja niiden luotettavuutta.

3 Hypoteettisen markkinan muodostaminen

Pelkkä maksuhalukkuuskysymyksen liittäminen tavalliseen asennetiedusteluun ei yksin tee siitä CV-kyselyä. Mitchell ja Carson (1995, s. 15–18) erottavat toisistaan yleistä asennetta mittaavan maksuhalukkuuskysymyksen sekä sellaisen maksuhalukkuuskysymyksen, jolla voidaan paljastaa todellisia maksuhalukkuuksia. Jos kysely sisältää vain epäselvää ja ylimalkaista informaatiota arvotettavasta hyödykkeestä ja jos siitä puuttuu realistinen kuvaus niistä markkinoista, joilla kuvitteellinen osto tai myynti tapahtuvat, on maksuhalukkuuskysymys vain yksi tapa paljastaa se, kuinka tärkeä hyödyke on vastaajalle. Sen sijaan CV-kyselyn maksuhalukkuuskysymyksen tavoitteena on mitata todellista käyttäytymisaikomusta maksaa jostakin tarkasti määritellystä hyödykkeestä. Tällaisen kysymyksen tulee sisältää mahdollisimman konkreettista tietoa siitä, mitä ostetaan ja missä tilanteessa, ts. kyselyssä on rakennettava kohteena olevalle hyödykkeelle uskottavat hypoteettiset markkinat.

Tärkeimmät hypoteettisten markkinoiden muodostamisessa määriteltävät asiat ovat ostettava tai myytävä tuote tai palvelus, hyödykkeen mahdolliset substituutit, käyttömahdollisuuden muutos, hypoteettinen maksutapa sekä budjettirajoite. Kuten edellä todettiin tässä tutkimuksessa *arvotettavana hyödykkeenä* oli jokamiehenoikeuden tuottamat ympäristöhyödyt. Sen sisältämät oikeudet ja velvollisuudet määriteltiin vastaajille noin sivun mittaisella tekstillä (liite 1). Jokamiehenoikeuden *hypoteettisena substituuttina* tutkimuksessa käytetään ns. virkistysoikeutta, jonka tarkoituksena on tarjota ihmisille mahdollisuus liikkua luonnossa tietyillä tarkasti määritellyillä virkistysalueilla yleisen liikkumisoikeuden sijasta. Virkistysalueet ryhmiteltiin kyselyssä lähi-, seudullisiin ja valtakunnallisiin virkistysalueisiin niiden läheisyyden, laajuuden ja tarjolla olevien palvelusten mukaan (liite 2).

Hyödykkeen *käyttömahdollisuuden muutoksen* lähtökohdaksi valittiin kyselyssä jokamiehenoikeuden historiallinen tausta eli se, että se periytyy ajalta, jolloin suurin osa ihmisistä sai toimeentulonsa metsästyksestä, kalastuksesta sekä maa- ja metsätaloudesta. Sen sijaan nykyisin monien suomalaisten suhde luontoon on muuttunut. Kehitys saattaa johtaa siihen, että tieto jokamiehenoikeuden sisältämistä oikeuksista ja velvollisuuksista hämärtyy ja piittaamattomuus luontoa kohtaan lisääntyy. Viime vuosina on yleistynyt joukko uusia luonnon käyttömuotoja, kuten maastopyöräily, ratsastus sekä liikkuminen moottorikelkalla, vesiskootterilla ja ns. mönkijällä. Nämä voivat väärin harrastettuna aiheuttaa luonnon kulumista ja häiriötä erityisesti suurten asutus- ja matkailukeskusten läheisyydessä. Lisäksi matkailun vilkastuminen tuo ulkomailta Suomeen yhä enemmän sellaisia ihmisiä, jotka eivät tunne jokamiehenoikeuden sisältämiä oikeuksia ja velvollisuuksia.

Kyselyssä esitettiin, että näiden syiden seurauksena jokamiehenoikeuteen saattaa tulevaisuudessa kohdistua rajoituksia. Vastaajia pyydettiin kuvittelemaan, että jokamiehenoikeus uhkaisi poistua Suomesta ja tilalle olisi tulossa virkistysoikeus erikseen tarkoitusta varten varatuilla virkistysalueilla.

Hypoteettisena maksutapana käytettiin veroja. Vastaajia pyydettiin olettamaan, että vastaava rahasumma kerättäisiin kaikilta veronmaksajilta ja että kertyneet varat käytettäisiin kokonaisuudessaan luonnon hyväksi. Rahoilla voitaisiin ehkäistä, korjata ja korvata jokamiehenoikeudesta aiheutuneita haittoja ja vahinkoja. *Budjettirajoitteella* tarkoitetaan sitä, että maksuhalukkuuttaan miettiessään vastaaja ei yliarvioisi maksukykyään. Tässä kyselyssä sitä korostettiin seuraavalla lauseella: "Kun pohditte vastaustanne, pitäkää tarkasti mielessänne se, millaiseen maksuun teillä todella on varaa." Lisäksi kompensaation hyväksymishalukkuuden yhteydessä kokeiltiin yhteiskunnallista budjettirajoitetta (ks. kappale 8).

4 Otokset ja kyselykaavakkeet

Tutkimuksen aineisto perustuu laajaan kesällä 1995 toteutettuun postikyselyyn, jota varten koko maan suomenkielisestä ja 18–75-vuotiaasta väestöstä (pl. ahvenanmaalaiset) poimittiin satunnaisesti 5 000 hengen otos. Kokonaisotos jaettiin kuuteen osaotokseen, joille kullekin lähetettiin hieman toisistaan poikkeava lomake. Ensiksi tutkimuksessa käytettiin neljää dikotomisen valinnan kysymystä seuraavasti: maksuhalukkuustyyppinen CV-kysymys ja "tarkka" hyödykemäärittely, maksuhalukkuuskysymys ja "epämääräinen" hyödykemäärittely, hyväksymishalukkuuskysymys ilman yhteiskunnallista budjettirajoitetta sekä hyväksymishalukkuuskysymys varustettuna yhteiskunnallisella budjettirajoitteella. Toiseksi aineistoa kerättiin kahdella avoimen kysymyksen lomakkeella, jotka sisälsivät maksuhalukkuuskysymyksen ja hyväksymishalukkuuskysymyksen (taulukko 1).

Dikotomisen valinnan otoksissa oli 1 000 ja avoimen kysymyksen otoksissa 500 henkilöä. Lisäksi dikotomiset otokset jaettiin pienempiin ryhmiin ja jokaiselle ryhmälle esitettiin erilainen rahatarjous. Maksuhalukkuusotoksissa tarjousvektori oli 20, 50, 75, 100, 150, 200, 300, 400, 500 ja 1 000 mk ja hyväksymishalukkuusotoksissa 100, 200, 300, 400, 500, 600, 800, 1 000, 1 500, 5 000 ja 10 000 mk. Lomakkeita palautettiin yhteensä 2 762 kappaletta eli 55,2 % (taulukko 1). Parhaan vastausprosentin eli 59,6 % saavutti dikotominen hyväksymishalukkuuskysymys yhteiskunnallisen budjettirajoitteen kanssa, kun taas dikotominen maksuhalukkuuskysymys ja "tarkka" hyödykemäärittely tuotti huonoimman prosentin (50,9 %).

5 Avoin kysymys vs. dikotominen valinta

CV-kyselyjen kaksi tärkeintä kysymystekniikkaa ovat avoin kysymys ja dikotominen valinta. Edellisessä tekniikassa vastaajilta kysytään suoraan, kuinka paljon enintään he olisivat valmiita maksamaan arvotettavan ympä-

Taulukko 1. Osaotosten koot ja vastausaktiivisuudet jokamiehenoikeuskyselyssä.
Table 1. Sample sizes and response rates in the survey on the right of common access.

Kysymystyyppi	Otoskoko	Palautetut lomakkeet	Vastaus-prosentti
Dikotominen valinta			
Maksuhalukkuuskysely, "tarkka" määrittely	1 000	509	50,9
Maksuhalukkuuskysely, "epämääräinen" määrittely	1 000	544	54,4
Hyväksymishalukkuuskysely ilman budjettirajoitetta	1 000	546	54,6
Hyväksymishalukkuuskysely budjettirajoitteen kanssa	1 000	596	59,6
Avoin kysymys			
Maksuhalukkuuskysely, avoin kysymys	500	273	54,7
Hyväksymishalukkuuskysely, avoin kysymys	500	294	58,8
Yhteensä	5 000	2 762	55,2

ristöhyödykkeen määrän tai laadun muutoksesta. Mikäli kysely onnistuu, vastaukseksi saadaan täsmällisiä rahasummia.

Jälkimmäisessä vastaajalla esitetään jokin rahatarjous ja kysytään, olisiko hän valmis maksamaan tämän summan. Perusmuodossa vastausvaihtoehdot ovat joko "kyllä" tai "ei" ilman jatkokysymyksiä. Tämän tutkimuksen dikotomisissa maksuhalukkuuskysymyksissä oli lisäksi "indifferentti"- ja "en osaa sanoa" -vaihtoehdot (ks. liite 3, jossa on esitetty kaikki versiot tämän tutkimuksen CV-kysymyksistä). Dikotomisella valinnalla saadaan siis vain maksuhalukkuuksien epäjatkuvia indikaattoreita todellisten maksimaalisten maksuhalukkuuksien sijasta. Kuitenkin koska dikotomisen valinnan osaotoksille tarjotaan eri summia, saadusta aineistosta voidaan estimoida ympäristön laadun kysyntäfunktio ja maksuhalukkuuden odotusarvo sovittamalla se esim. logit-jakaumaan (ks. tarkemmin Kriström 1990).

Arvioidessaan kysymystekniikoiden paremmuutta arvovaltainen NOAA-paneeli (Arrow ym. 1993) pitää avointa kysymystä alttiina strategiselle käyttäytymiselle, mikä johtaa maksuhalukkuuksien yliarviointiin. Lisäksi tekniikka on paneelin mielestä vastaajille epärealistinen, sillä ihmiset eivät ole arkipäivän elämässään tottuneet arvioimaan suurinta mahdollista maksuhalukkuuttaan jostakin kulutustavarasta. Sen sijaan kuluttajalle on täysin normaalia pohtia sitä, ostaako hän jonkin tuotteen annetulla hinnalla vai ei. Paneelin mielestä dikotominen valinta ei kannusta strategiseen käyttäytymiseen, joten se suosittelee tämän tekniikan käyttöä (Arrow ym. 1993, s. 4606, 4608).

Verrataan aluksi tämän tutkimuksen maksuhalukkuustyyppisistä kysymyksistä avoimen kysymyksen ja dikotomisen valinnan tekniikalla saatuja palautusprosentteja ja vastaustyyppejä toisiinsa. Kuten taulukosta 1 nähdään, avoimen kysymyksen otos saavutti paremman vastausaktiivisuuden, 54,7 %, kuin dikotominen valinta ("tarkka" määrittely, ks. kappale 6), 50,9 %. Sen sijaan vastaustyyppejä ei voida suoraan verrata näiden kahden aineiston kesken. Taulukossa 2 on kuitenkin asetettu vastakkain ne ryhmät, jotka parhaiten vastaavat toisiaan. Avoimen aineiston CV-kysymykseen vastaamatta jättäneet ja dikotomisen aineiston "en osaa sanoa" -vastaajat ovat ehkä lähinnä toisiaan, ja niiden prosenttiosuudetkin ovat melkein samat, 11,4 % avoimessa ja 11,8 % dikotomisessa aineistossa.

Ongelmallinen ryhmä vertailussa ovat ne avoimen aineiston havainnot, jotka ovat vastanneet maksuhalukkuuteen nolla markkaa, vaikka jokamiehenoikeus ei heille ollutkaan arvoton. Näille ns. protestinollille ei ole vastaavaa ryhmää dikotomisessa aineistossa. Avoimen aineiston kaksi viimeistä ryhmää (todelliset nollat ja nollaa suuremmat raha-arvot) ja dikotomisen aineiston kolme viimeistä ryhmää (indifferentti-, "ei"- ja "kyllä"-ryhmä) sisältävät luultavasti saman tyyppisiä havaintoja. Koska näissä ryhmissä on kaikista dikotomisista vastaajista 88,2 % mutta avoimista vastaajista vain 67,0 %, edellinen tekniikka näyttää tehokkaammalta. Tämä tulos näyttää tukevan NOAA-paneelin päätelmää siitä, että dikotominen tekniikka on vastaajalle realistisempi ja helpompi kuin avoin kysymys.

Avoimen ja dikotomisen aineiston tuottamat hyvinvointimittarit nähdään taulukossa 3. Sen mukaan avoimen aineiston maksuhalukkuuden keskiarvo on 261 mk ja dikotomisen aineiston ehdotusarvo 305 mk. Vaikka ero ei ole kovin suuri, tulos näyttää olevan ristiriidassa em. NOAA-paneelin käsityksen kanssa avoimen kysymyksen alttiudesta tuottaa suurempia tuloksia.

Samoin jos verrataan empiirisiä survival-käyriä ja testataan niiden eroa tilastollisesti tai rakennetaan aineistoille maksuhalukkuutta selittävät mallit (ks. Mäntymaa 1997, s. 88–92), päädytään siihen, että avoin kysymys antaa joko pienempiä maksuhaluk-

Taulukko 2. Avoimen kysymyksen ja dikotomisen valinnan vastaustyypit.
Table 2. Types of answers in the open-ended and dichotomous choice data sets.

Avoin kysymys			Dikotominen valinta		
Vastaustyyppi	N	%	Vastaustyyppi	N	%
Ei vastausta CV-kysymykseen	31	11,4	"En osaa sanoa" (59), protestoijat (1)	60	11,8
Protestinollat	59	21,6			
Todelliset nollat	15	5,5	Indifferenssi	72	14,1
Nollaa suuremmat rahavastaukset	168	61,5	"Ei"	180	35,4
			"Kyllä"	197	38,7
Yhteensä	273	100,0	Yhteensä	509	100,0

Taulukko 3. Maksuhalukkuuteen perustuvat hyvinvoinnin mittarit avoimen kysymyksen ja dikotomisen valinnan tapauksissa (mk).
Table 3. Welfare measures of willingness to pay in the open-ended and dichotomous choice data (FIM).

Parametri	Avoin kysymys	Dikotominen valinta
Keskiarvo	261	305
Mediaani	100	305[a]
N	175	372

[a] Logit-mallilla odotusarvoksi tulee yhtä suuri kuin mediaani, koska logit-mallin kumulatiivinen jakaumafunktio on symmetrinen (ks. tarkemmin Hanemann 1984 ja Kriström 1990).

kuuksia tai aineistot eivät poikkea rakenteeltaan toisistaan. Tätä tukevat myös Kriström (1990, s. 105–106 ja 1993, s. 66), U.S. EPA (1994, s. 3–10) ja Brown ym. (1996, s. 153). Siten avoimen kysymyksen ja dikotomisen valinnan tulokset eivät välttämättä riipu arvottamistekniikasta, mikä antaa vapautta kyselytekniikan valinnassa. Esimerkiksi on mahdollista käyttää avointa kysymystä ja pienempää otosta henkilökohtaisissa haastatteluissa ja dikotomista tekniikkaa postikyselyissä, joissa voidaan käyttää suurempia otoksia.

6 "Tarkka" vs. "epämääräinen" määrittely

Koska ympäristöhyötyjen arvottamisessa on kyse monimutkaisesta asiasta, CV-kyselyssä joudutaan vastaajalle esittämään suhteellisen paljon uutta tietoa tarkasteltavasta hyödykkeestä. Tämän tiedon perusteella ihmisten odotetaan sitten vastaavan maksuhalukkuuskysymyksiin.

Informaatio on havaittu tärkeäksi CV-tutkijoiden keskuudessa jo kauan sitten. Aikaisemmin tutkijat puhuivat jopa "informaatioharhasta" (esim. Rowe ja Chestnut 1982, s. 79), joka aiheutuu vastaajille tarjotun tiedon määrästä tai laadusta. Melko pian kuitenkin huomattiin se tosiasia, että informaatio ei ole harhan lähde, vaan se on keskeinen osa muodostettavaa hypoteettista markkinaa (Randall ym. 1983). Kuten todellisilla markkinoilla informaatio vaikuttaa kuluttajan ostopäätökseen, pitäisi yksilön myös CV-kyselyn hypoteettisessa markkinatilanteessa reagoida tarjottuun tietoon vastaavasti.

Monissa empiirisissä kokeiluissa (esim. Bergstrom ym. 1989, Brown ym. 1993), jossa informaatio on keskeisenä tekijänä, näytetään olettavan, että tiedon lisääminen vastaajalle tuottaa totuudenmukaisemman käsityksen hyödykkeestä ja siten luotettavammat tulokset. Kuitenkin vastaajaa uhkaan tässä tilanteessa helposti tiedon ylitarjonta, joka voi johtaa tärkeän tiedon syrjäytymiseen ja vähemmän tärkeän korostumiseen (Arrow 1986, s. 184, Mitchell ja Carson 1989, s. 216). Tutkijan onkin tasapainoteltava toisaalta mahdollisimman perusteellisen ja kattavan määrittelyn ja toisaalta vastaajien uuden tiedon omaksumiskyvyn välillä. Myös NOAA-paneeli korostaa useassa yhteydessä riittävän informaation merkitystä CV-kyselyissä (Arrow ym. 1993, s. 4604, 4605, 4608, 4612). Määrällisen riittävyyden lisäksi yhtä tärkeää tulosten luotettavuudelle on se, että vastaaja ymmärtää ja hyväksyy tutkijan tarjoaman tiedon.

Mikä on "riittävä informaatio"? Kuinka paljon informaatiota vastaaja kykenee omaksumaan kyselyssä? Miten epämääräinen informaatio vaikuttaa maksuhalukkuustuloksiin? Esiteltävässä tutkimuksessa arvotettavaa hyödykettä koskeva informaation annettiin kahdessa eri muodossa. Vertailun takia otos jaettiin kahteen 1 000 hengen osaotokseen, joille informaatio tarjottiin toisistaan poikkeavassa muodossa. Ensimmäiselle ryhmälle annettiin jokamiehenoikeudesta yksityiskohtainen noin yhden sivun mittainen määritelmä kuten kappaleessa 3 kuvattiin (ks. myös liite 1). Tämän "tarkan" määrittelyn tarkoituksena oli yhtenäistää vastaajien hyödykettä koskeva tieto ja antaa heille samanlaiset lähtökohdat vastata arvottamiskysymykseen. Tässä on huomattava, että "tarkan" määrittelyn lomake on sama kuin edellisen kappaleen dikotomisen valinnan tapauksessa.

Toiselle osaotokselle annettiin vain lyhyt, "epämääräinen" määritelmä sekä joukko osittain paikkansapitäviä ja osittain virheellisiä väittämiä hyödykkeen sisällöstä siten, että ne sisälsivät samat asiat kuin "tarkka" määrittely (ks. liite 4). Määrittelytapojen periaatteellinen ero oli se, että edelliselle otokselle tarjottu informaatio oli varmaa ja jälkimmäiselle epävarmaa.

Tarkastellaan nyt, miten esitetty määrittelytapojen ero vaikuttaa vastaamiseen ja maksuhalukkuuksiin. Taulukon 1 mukaan "tarkan" ja "epämääräisen" määrittelyn kaavakkeiden vastausaktiivisuudessa on eroa siten, että edellisiä palautettiin 50,9 % ja jälkimmäisiä 54,4 %. Syynä tähän saattaa olla se, että "tarkan" määrittelyn sivun mittainen yhtenäinen teksti on voinut tuntua liian pitkältä ja karkottaa vastaajia, kun taas vastaaminen esitettyihin väittämiin saattoi olla kiinnostavaa.

Taulukon 4 mukaan suurin ja tilastollisesti merkitsevä ero määrittelyjen tuottamien vastaustyyppien välillä on "en osaa sanoa" -luokassa, jonka oli valinnut 18,0 % "epämääräisen" määrittelyn saaneista mutta vain 11,8 % "tarkan" määrittelyn vastaajista. Tämä osoittaa selkeästi, että hyödykkeen epäselvä määrittely lisää vastaajien epävarmuutta maksuhalukkuuden valinnassa.

Taulukko 4. Vastaustyypit "tarkan" ja "epämääräisen" määrittelyn tapauksissa.
Table 4. Types of answers in the "exact" and "vague" definition data sets.

	"Tarkka" määrittely		"Epämääräinen" määrittely	
Vastaustyyppi	N	%	N	%
"En osaa sanoa"	60	11,8	98	18,0
Indifferenssi	72	14,1	66	12,1
"Ei"	180	35,4	172	31,6
"Kyllä"	197	38,7	208	38,2
Yhteensä	509	100,0	544	100,0

Taulukko 5. Maksuhalukkuuteen perustuvat hyvinvoinnin mittarit "tarkan" ja "epämääräisen" määrittelyn tapauksissa (mk).
Table 5. Welfare measures of willingness to pay in the "exact" and "vague" definition surveys (FIM).

Parametri	"Tarkka" määrittely	"Epämääräinen" määrittely
Keskiarvo	305	298
N	372	375

Taulukon 5 yksinkertainen hyvinvoinnin muutoksen vertailu osoittaa, että odotusarvot ovat lähes täsmälleen yhtäsuuret molemmissa otoksissa ("tarkka" 305 mk, "epämääräinen" 298 mk). On huomattava, että näin käy, vaikka "en osaa sanoa" -vastaajien osuuden ero otoksilla on 6,2 prosenttiyksikköä. Siten on selvää, että maksuhalukkuusaineiston hajonta on suurempi ja luotettavuus heikompi, jos hyödyketta ei määritellä täsmällisesti. Päätelmä tukee NOAA-paneelin suosituksia.

7 Maksuhalukkuus vs. hyväksymishalukkuus

CV-kyselyn keskeisin kysymys voidaan esittää kahdessa eri muodossa. Toisaalta voidaan kysyä, kuinka paljon yksilö olisi enintään valmis maksamaan siitä, että ympäristön laatu paranee tai ei huonone. Tällöin vastaukseksi saadaan tieto henkilön maksuhalukkuudesta. Toisaalta voidaan kysyä, kuinka paljon yksilölle olisi vähintään maksettava korvausta siitä, että ympäristön laatu huononee tai ei parane. Näin saatavaa vastausta kutsutaan hyväksymishalukkuudeksi. Edellinen kysymysmuoto on sopivampi silloin, kun arvotetaan ympäristön laadun paranemista tai määrän lisääntymistä, ts. kun vastaajalle on luontevaa "ostaa" hyödykettä ja maksaa siitä rahaa. Sen sijaan jälkimmäinen muoto on järkevämpi, jos vallitseva ympäristön laatu uhkaa heiketä tai jokin ihmisten käytössä oleva resurssi hävitä kokonaan.

Perinteisen hyvinvointiteorian mukaan näiden kahden kysymysmuodon pitäisi antaa lähes yhtä suuret tulokset niin kauan, kuin tulo- ja hyvinvointivaikutukset ovat pieniä (Willig 1976, Randall ja Stoll 1980). Kuitenkin lukuisat empiiriset ja kokeelliset tutkimukset eivät ole päätyneet tähän, vaan hyväksymishalukkuus on lähes aina ylittänyt maksuhalukkuuden. Esimerkiksi Cummings ym.:n (1986, s. 35) referoimassa 15 maksu- ja hyväksymishalukkuutta vertailevassa tutkimuksessa jälkimmäinen saatiin 1,5–16,6 kertaa suuremmaksi kuin edellinen. Tämä teorian ja empirian ristiriita on yksi suurimmista ratkaisemattomista ongelmista CV-tutkimuksessa. NOAA-paneeli (Arrow ym. 1993, s. 4608, 4612) suositteleekin maksuhalukkuuskysymyksen käyttöä, koska se antaa konservatiivisia ja siten paneelin mielestä luotettavampia estimaatteja.

Jokamiehenoikeus on pohjoismainen tapa, joka on ollut suomalaisten käytössä ikimuistoisista ajoista. Kun siis tutkitaan olemassa olevan oikeuden arvoa CV-tutkimuksella, olisi luonnollista valita hyväksymishalukkuuskysymys, eli tiedustella ihmisten pienintä mahdollista korvausvaatimusta oikeuden poistumisesta. Näin tehtiinkin tässä tutkimuksessa maksuhalukkuuskysymyksen ohella.

Taulukossa 6 esitetään tiivistelmä eri kysymysmuodoilla saaduista tuloksista. Siitä nähdään, että hyvinvointimittareiden erot ovat samansuuntaisia ja jopa suurempia kuin Cummings ym.:n (1986) referoimissa tutkimuksissa.

Maksu- ja hyväksymishalukkuuksiin liittyvän teorian ja empirian välisen ristiriidan seurauksena on syntynyt tutkimussuunta, jossa on yritetty löytää syitä hyvinvointimittareiden poikkeamalle. Hoevenagelin (1994, s. 67–69) mukaan selitysyritykset voidaan ryhmitellä viiteen luokkaan. Ensiksi, syynä voi olla se, että ihmiset eivät hyväksy tutkijan olettamia omistusoikeuksia. Toiseksi, eroa on selitetty ns. prospect-teorialla, jonka mukaan arvofunktio on jyrkempi jonkin hyödykkeen menetykselle kuin sen saamisella. Kolmanneksi, jokin ympäristöhyödyke voi olla osa ihmisten identiteettiä, joka ei ole myytävänä mistään hinnasta. Neljänneksi, ero saattaa olla seurausta vastaajien arvottamiseen liittyvästä epävarmuudesta tai ajan tai kokemuksen puutteesta. Viidenneksi, erilaisuus voi aiheutua ympäristöhyödykkeen ainutlaatuisuudesta.

Liittyen viimeksi mainittuun selitysyritykseen Hanemann (1991) esitti hypoteesin siitä, että korvaavien hyödykkeiden pieni määrä kasvattaa maksuhalukkuuden ja hyväksymishalukkuuden välistä eroa. Hanemann osoitti teoreettisesti, että mitä pienempi on hyödykkeen substituoitavuus, sitä suurempi on hyvinvointimittareiden ero, ja mitä suurempi substituoitavuus on, sitä lähempänä toisiaan mittareiden pitäisi olla hyödykkeen määrän tai laadun muuttuessa. Jos kyseessä on täysin ainutlaatuinen ja elintärkeä hyödyke, yksilö voi olla valmis uhraamaan koko omaisuutensa sen säilyttämiseksi, kun taas mikään kompensaatio ei voi korvata hänelle tämän hyödykkeen menettämistä. Adamowicz ym. (1993) ja Shogren ym. (1994) ovat testanneet hypoteesia kokeellisesti ja päätyneet Hanemannia tukevaan tulokseen.

Katsotaan nyt, miten arvotettavan hyödykkeen korvattavuus vaikuttaa maksu- ja hyväksymishalukkuuden väliseen eroon empiirisessä aineistossa. Tässä oletetaan, että hyödykkeiden substituoitavuus vaihtelee yksilöiden kesken. Sen mukaan joillekin

Taulukko 6. Keskimääräiset maksuhalukkuudet ja hyväksymishalukkuudet dikotomisen valinnan ja avoimen kysymyksen tekniikoilla (mk).
Table 6. Welfare measures of willingness to pay and willingness to accept in the open-ended and dichotomous choice data sets (FIM).

Kysymystyyppi				
Dikotominen valinta		Odotusarvo		N
Maksuhalukkuus		305		372
Hyväksymishalukkuus		19 883		489
Avoin kysymys	Keskiarvo	Mediaani	Keskihajonta	N
Maksuhalukkuus	261	100	652	175
Hyväksymishalukkuus	6 740	2 000	11 500	164

Taulukko 7. Keskimääräiset maksu- ja hyväksymishalukkuudet ja niiden erot substituutioryhmittäin avoimissa aineistoissa (mk).
Table 7. Means for willingness to pay and willingness to accept and their differences for the open-ended data by substitutability groups (FIM).

Virkistysoikeus korvaisi jokamiehenoikeuden	Maksu-halukkus	N	Hyväksymis-halukkuus	N	Erotus
Täysin	–[a]	2	–[a]	6	–
Hyvin	158	28	4 891	22	4 733
Tyydyttävästi	199	41	5 207	46	5 008
Välttävästi	208	56	5 531	50	5 323
Ei korvaisi lainkaan	514	41	14 178	32	13 664
En osaa sanoa	50	7	4 342	8	4 292
Kaikki vastaajat	261	175	6 740	164	6 479

[a] Aineistosta on poistettu epäloogisina sellaiset havinnot, joissa vastaaja olisi ollut valmis maksamaan tai vaati kompensaatioksi rahaa, vaikka ilmoitti virkistysoikeuden korvaavan täydellisesti jokamiehenoikeuden.

ihmisille saattaa luonnossa virkistäytymiseen riittää esimerkiksi kävely kaupungin keskustan puistossa, kun taas toisille mikään ei voi korvata vaeltamista koskemattomassa luonnossa.

Ideana kyselyssä oli antaa vastaajien itse arvioida kohteena olevan hyödykkeen eli jokamiehenoikeuden ja hypoteettisen substituutin eli virkistysoikeuden välistä korvattavuutta. Vastaajia pyydettiin miettimään, kuinka hyvin virkistysoikeus voisi korvata nykyisen jokamiehenoikeuden. Heille annettiin seuraavat vaihtoehdot: "korvaisi täysin", "korvaisi hyvin", "korvaisi tyydyttävästi", "korvaisi välttävästi", "ei korvaisi lainkaan" ja "en osaa sanoa". Tämän kysymyksen tuottaman tiedon avulla tutkimusaineisto voidaan jakaa substituoitavuuden suhteen ryhmiin ja analysoida maksu- ja hyväksymishalukkuuden eroa niiden kesken.

Taulukoissa 7 ja 8 esitetään hyvinvointimittarin keski- ja odotusarvot sekä niiden erotukset viidessä substituoitavuusryhmässä. Tulokset näyttävät noudattavan melko hyvin odotuksia. Erityisesti taulukon 7 avoimissa aineistoissa sekä maksu- ja hyväksymishalukkuudet että niiden erotukset kasvavat joka askeleella, kun siirrytään täydellisestä korvattavuudesta korvaamattomuuden suuntaan. Substituoitavuuden asteilla "hyvä", "tyydyttävä" ja "välttävä" erotus kasvaa tasaisesti, mutta siirryttäessä täydellisen korvaamattomuuden ryhmään mittareiden ero hypähtää noin 2,5-kertaiseksi.

Taulukon 8 dikotomisissa aineistoissa tulos ei ole aivan yhtä selkeä. Maksuhalukkuusaineistossa odotusarvo kasvaa "hyvän" korvattavuuden ryhmän 153 mk:sta "välttävän" 532 mk:aan, mutta laskeekin sitten 239 mk:aan "ei korvaisi lainkaan" -joukolla. Samoin hyväksymishalukkuuden odotusarvoista joko "tyydyt-

Taulukko 8. Maksu- ja hyväksymishalukkuuden odotusarvot (mk) ja niiden erot substituutioryhmittäin dikotomisissa aineistoissa.
Table 8. Expected values for willingness to pay and willingness to accept (FIM) and their differences for the dichotomous data sets by substitutability groups.

Virkistysoikeus korvaisi jokamiehenoikeuden	Maksu-halukkus[a]	N	Hyväksymis-halukkuus[a]	N	Erotus
Täysin	–[b]	24	–[b]	23	–
Hyvin	153	141	10 100	124	9 947
Tyydyttävästi	255	196	16 206	215	15 951
Välttävästi	532	313	12 805	325	11 973
Ei korvaisi lainkaan	239	258	68 551	333	68 312
En osaa sanoa	–48	91	39 196	93	39 244
Kaikki vastaajat	303	1023	22 302	1 113	21 999

[a] Maksuhalukkuusaineistoon yhdistetty sekä "tarkan" määrittelyn että "epämääräisen" määrittelyn osa-aineistot ja hyväksymishalukkuusaineistoon sekä budjettirajoiteellinen että budjettirajoiteeton osa-aineisto (ks. kappale 8), jotta substituoitavuusryhmiin saadaan riittävästi havaintoja. Näiden lomakemuunnosten ei oleteta vaikuttavan hyödykkeen sybstituoitavuuteen.

[b] Aineistosta on poistettu epäloogisina sellaiset havinnot, joissa vastaaja olisi ollut valmis maksamaan tai vaati kompensaatioksi rahaa, vaikka ilmoitti virkistysoikeuden korvaavan täydellisesti jokamiehenoikeuden.

tävän" ryhmän summa (16 206 mk) on liian suuri tai "välttävän" (12 805 mk) liian pieni, jotta erotukset kasvaisivat joka askeleella. Sen sijaan kokonaisuutena hyvinvointimittareiden ero suurenee myös dikotomisilla aineistoilla.

Kuitenkin koko ongelman ratkaisun kannalta saadut tulokset eivät näytä riittäviltä. Sen lisäksi, että maksu- ja hyväksymishalukkuuden erot ovat hyvin suuria alhaisen substituoitavuuden tapauksessa, huomattavia eroja esiintyy myös korkean substituoitavuuden tapauksessa, missä näiden kahden mittarin pitäisi Hanemannin (1991) mukaan antaa lähes samat tulokset. Siten substituoitavuus näyttää selittävän vain osan poikkeamista, mutta ei koko ilmiötä. Täydellisen kuvan luomiseksi tarvitaan siis myös muita perusteluita.

8 Hyväksymishalukkuus ja yhteiskunnallinen budjettirajoite

Maksu- ja hyväksymyshalukkuuskysymysten keskeinen ero on siinä, että vastausta edelliseen rajoittaa yksilöiden oma budjetti, kun taas jälkimmäisellä kysymyksellä tätä suhdetta ei ole. Yksi mahdollisuus selittää hyvinvointimittareiden tulosten poikkeamia saattaisikin olla budjettirajoitteen puuttuminen hyväksymishalukkuuskysymyksestä. Vaikka tutkijat ovat havainnet tämän, hyväksymishalukkuuskysymykselle ei ole toistaiseksi yritetty rakentaa budjettirajoitetta CV-kyselyihin. Ainakin implisiittisesti on oletettu, että julkissektori, yksityiset yritykset tai jotkut muut kasvottomat

organisaatiot tai järjestelmät maksavat korvaukset ilman, että kenenkään tai ainakaan hyödynsaajien tulot laskisivat.

Tietenkään asia ei ole näin. Jos valtio ottaa vastuun kompensaatiosta, sen menot kasvavat, jonka seurauksena veroja täytyy korottaa tai menoja leikata joissakin muissa budjetin luokissa. Samoin jos yksityinen yritys korvaa ympäristövahingon, sen voitot alenevat ja kyky investoida, maksaa osinkoja ja työllistää heikkenee. Oleellista on, että korvaukset eivät ilmesty tyhjästä, vaan jonkun on ne maksettava. Siten yksilöllisen budjettirajoitteen sijasta kompensaatiota rajoittaa yhteiskunnallinen budjettirajoite eli sellaisen yhteisön varat, jotka vaikuttavat ihmisten hyvinvointiin. Tutkijat ovat sivuuttaneet tämän soveltaessaan hyväksymishalukkuuslähestymistapaa.

Tämän artikkelin lopuksi analysoidaan empiirisesti, miten yhteiskunnallinen budjettirajoite vaikuttaa jokamiehenoikeuden poistumisesta vaadittuihin kompensaatioihin, kun käytetään hyväksymishalukkuuskysymystä CV-tutkimuksessa. Toteutettu kysely sisälsi kaksi osaotosta, jotka saivat vastatakseen toisistaan hieman poikkeavan kyselyn. Ensimmäiselle ryhmälle hyväksymishalukkuuskysymys esitettiin ilman budjettirajoitetta (ks. liitteen 3 neljäs kysymystyyppi). Toiselle ryhmälle CV-kysymyksen johdantoon liitettiin teksti, jonka mukaan veronalennukset merkitsisivät valtiolle tulojen menetyksiä, jotka olisi kustannettava valtion menojen säästöillä. Lisäksi oletetaan, että säästöjä tehtäisiin yhtä paljon kaikista valtion menoryhmistä (ks. liitteen 3 viides kysymystyyppi).

Mikä saattaisi olla vastaajien reaktio yhteiskunnallisen budjettirajoitteen korostamiseen CV-kyselyssä, kun käytetään hyväksymishalukkuusmuotoa dikotomisen valinnan tekniikalla? Vaihtoehtoja on tietenkin kolme: Ensiksi on mahdollista, että budjettirajoitteella ei ole mitään vaikutusta. Tämä viittaa siihen, että vastaajat osaavat ottaa rajoitteen huomioon ilman, että siitä mainitaan erikseen. Tämä merkitsee, että ihmisillä ei ole ilmaisen rahan kuvitelmaa hyväksymishalukkuustutkimuksissa ja että budjettirajoitteen korostaminen ei muuta arvottamistilannetta. Jos tulos on tämä, se ei anna aihetta kritisoida aikaisempia hyväksymishalukkuustutkimuksia budjettirajoitteen puuttumisesta.

Toiseksi, "kyllä"-vastausten osuus saattaa kasvaa, mikä merkitsee, että suurempi osa vastaajista on tyytyväinen tarjottuun kompensaatioon. Tässä tapauksessa ihmiset ilmeisesti ajattelevat, että hyvin suuret korvausvaatimukset aiheuttaisivat liiallisia leikkauksia julkisiin palveluihin, mikä rajoittaa vaatimuksia. On myös mahdollista, että kiusaus käyttäytyä strategisesti vähenee, kun hyväksymishalukkuuskysymykseen lisätään budjettirajoite. Tämä aiheutuisi siitä, että ilman budjettirajoitetta esitetty CV-kysymys ei sisällä edes hypoteettista riskiä, että vaatimus voisi alentaa vastaajan hyvinvointia jollakin toisella tavalla. Tämän vaihtoehdon toteutuminen toisi ratkaisun maksu- ja hyväksymishalukkuustulosten väliseen ristiriitaan.

Kolmanneksi, yhteiskunnallinen budjettirajoite saattaa lisätä vastaajien taipumusta vastata "ei" hyväksymishalukkuuskysymykseen, mikä merkitsee, että tarjottu rahasumma ei ole riit-

tävä. Syynä tähän voi olla se, että sellaiset hypoteettiset markkinat, joissa on selkeästi korostettu budjettirajoitetta, sisältävät heikentyneen ympäristöhyödykkeen laadun lisäksi julkisten palveluiden heikennyksiä. Siten arvottamisen kohteena onkin laajempi hyödykkeiden yhdistelmä, joka koostuu kahdesta yhtäaikaisesta muutoksesta. Jos vastaajat seuraavat tätä logiikkaa, heillä on kaksi hyvinvointia alentavaa muutosta ja vaativat suurempia kompensaatiota.

Taulukossa 9 verrataan hyväksymishalukkuustuloksia, kun CV-kysymys on esitetty yhteiskunnallisen budjettirajoitteen kanssa ja ilman sitä. Hyväksymishalukkuuden odotusarvoksi saadaan edellisessä tapauksessa 25 155 mk ja jälkimmäisessä 19 883 mk. Tulos viittaa siihen, että yhteiskunnallinen budjettirajoite kasvattaisi minimikompensaatiovaatimusta.

Tehdään vielä kaksi lisäanalyysia tuloksen varmistamiseksi (ks. tarkemmin Mäntymaa 1997, s. 131–133). Ensiksi verrataan tarjouksittain "ei"-vastausten muutoksia aineistojen välillä. Vertailusta havaitaan, että kielteisten vastausten määrä kasvaa merkitsevästi eli 15,5 %:lla, kun budjettirajoite lisätään kyselyyn. Toiseksi yhdistetään aineistot ja muodostetaan uudelle aineistolle logistinen regressiomalli. Hyväksymishalukkuutta selitetään siinä tarjousvektorin lisäksi budjettirajoitetta osoittavalla laadullisella muuttujalla, joka saa arvon 1, kun budjettirajoite on mukana ja muuten arvon 0. Tälle dummy-muuttujalle saadaan mallissa negatiivinen ja merkitsevä kerroin. Molemmat tulokset viittaavat siihen, että niiden vastaajien, joiden kyselylomakkeeseen sisältyi budjettirajoite, on vaikeampi hyväksyä tarjottua kompensaatiota.

Kokeilu osoittaa selvästi, että yhteiskunnallisen budjettirajoitteen lisääminen hyväksymishalukkuuskysymykseen todella vaikuttaa vaatimuksiin. Jos yksilöt seuraavat tavanomaista vastauslogiikkaa, valtion rajallisille taloudellisille voimavaroille perustuva budjettirajoite näyttäisi kasvattavan kompensaatiovaatimuksia. Tuloksen ainoa ongelma on siis se, että budjettirajoitteen vaikutus on täsmälleen päinvastainen, jos siitä odotettiin ratkaisua hyvinvointimittateiden erojen ongelmaan.

Ei ole kuitenkaan täysin selvää, että tulos väistämättä tarkoittaa tätä. Toinen tulkinta on, että lisääntyneet ei-vastaukset merkitsevät liian suuria tarjouksia, josta seuraa kohtuuttomia leikkauksia julkisiin palveluihin. Näin ollen vastaajat vaativatkin pienempiä kompensaatiota. Se, että vastaajat kieltäytyvät useammin, voi myös olla protesti sille, että yleensä asetetaan

Taulukko 9. Hyväksymishalukkuuden odotusarvot yhteiskunnallisen budjettirajoitteen kanssa ja ilman sitä.
Table 9. Expected values for willingness to accept with and without a social budget constraint.

Hyväksymishalukkuuskysymys	Odotusarvo	N
Ilman yhteiskunnallista budjettirajoitetta	19 883	489
Yhteiskunnallisen budjettirajoitteen kanssa	25 155	532

vastakkain jokamiehenoikeus ja julkispalvelut. Valitettavasti kysely oli puutteellinen siten, että se ei sisältänyt jatkokysymystä vastaajien motiiveista. Siksi ei voida antaa lopullista selitystä yhteiskunnallisen budjettirajoitteen vaikutukselle.

9 Päätelmiä

Tässä artikkelissa on esitelty useita vaihtoehtoja jokamiehenoikeuden rahamääräiseksi arvottamiseksi CV-menetelmällä. Maksuhalukkuustyyppistä kysymystä käytettiin avoimen kysymyksen tekniikassa sekä dikotomisessa valinnassa "tarkalla" ja "epämääräisellä" määrittelyllä. Nämä kokeilut tuottivat varsin stabiileja tuloksia, sillä maksuhalukkuuksien keski- ja odotusarvot vaihtelivat 260 mk:n ja 305 mk:n välillä. Epävarmuutta tuloksiin tuo se, että avoimen kysymyksen saaneista peräti 33,0 % antoi protestivastauksen tai ei halunnut tai osannut määritellä maksuhalukkuuttaan rahassa. Tässä suhteessa luotettavampina voidaan pitää dikotomisen valinnan kysymyksiä, sillä niissä vastaavat osuudet olivat 11,8 % ja 18,0 %.

Onko siis realistista väittää, että kaikki 18–75-vuotiaat suomalaiset todella maksaisivat lähes 300 mk vuodessa siitä, että jokamiehenoikeus säilyisi entisellään? Jos oletetaan, että kyselylomakkeen palauttamatta jättäneet eivät poikkea ominaisuuksiltaan kyselyyn osallistuneista, ainakin maksuhalukkuutensa ilmaisseet eli 67–88 % meistä tekisi niin. Toisaalta kyselyssä tiedusteltujen jokamiehenoikeuden käyttökertojen perusteella suuri osa vastanneista oli innokkaita luonnossa liikkujia. Voidaanko siksi olettaa, että ne ihmiset, jotka eivät ole kiinnostuneita luonnossa liikkumisesta ja jokamiehenoikeudesta, jättivät vastaamatta? Silloin todelliset keskimääräiset maksuhalukkuudet olisivat jonkin verran pienempiä kuin nyt saadut tulokset. Siten tässä tutkimuksessa saatiin ehkä esille maksuhalukkuuden yläraja, jonka alapuolelle todelliset summat sijoittuvat.

Selvästi vaikeampi kysymys on se, miten pitäisi suhtautua korvausvaatimuksiin, jotka saatiin hyväksymishalukkuuskysymyksillä. Nämä summat vaihtelivat avoimen kysymyksen 6 740 mk:sta 25 155 mk:aan, joka saatiin dikotomisella tekniikalla yhteiskunnallisen budjettirajoitteen kanssa. Minkään organisaation budjettihan ei riittäisi tämän suuruusluokan kompensaatioiden maksamiseen. Toisaalta hyväksymishalukkuustulokset käyttäytyivät jokseenkin loogisesti suhteessa hyödykkeen korvattavuuteen, joten ne eivät voi olla täysin vailla todellisuuspohjaa.

Yksi mahdollisuus ymmärtää suuria korvausvaatimuksia ainakin budjettirajoitteettomassa tapauksessa voisi olla se, että summat kuvastavat ihmisten jokamiehenoikeudelle antamaa budjettirajoitteista riippumatonta arvoa. Siten vastaajat eivät ole tarkoittaneetkaan, että korvauksia pitäisi tai olisi käytännössä mahdollista maksaa, vaan he ovat ajatelleet ainoastaan oikeuden tärkeyttä heille itselleen. Siten, jos kyseessä olisi sellainen CV-tutkimus, jonka tuloksia pitäisi soveltaa todellista päätöksentekoa palvelevaan kustannus-hyötyanalyysiin, perustellumpaa olisi seurata NOAA-paneelin suositusta ja soveltaa maksuhalukkuusformaattia.

Joka tapauksessa maksu- ja hyväksymishalukkuudella saatujen tulosten

ristiriita CV-tutkimuksessa on edelleen ratkaisematta. Tämän työn perusteella kiinnostavaa olisi selvittää sitä, mikä vaikutus yhteiskunnallisen budjettirajoitteen korostamisella on koko arvottamistilanteeseen ja vastaajien logiikkaan hyväksymishalukkuuden tapauksessa. Lisäksi tulisi etsiä tilanteita, joissa budjettirajoite on välittömämpi ja selkeämpi vastaajille. Silloin voisi olla mahdollista kehittää sellainen kysymyksen muoto, jota voitaisiin käyttää ainakin joissakin niistä tapauksista, joissa hyväksymishalukkuuskysymys on kiistatta sopivampi kuin maksuhalukkuuskysymys.

Kirjallisuus

Adamowicz, W.L., Bhardwaj, V. & Macnab, B. 1993. Experiments on the difference between willingness to pay and willingness to accept. Land Economics 69(4): 416–427.

Arrow, K.J. 1986. The review panel's assessment: Comments by Professor Kenneth Arrow. Julkaisussa: Cummings R.G., Brookshire D.S. & Schulze W.D. (toim.). Valuing environmental goods: An assessment of the contingent valuation method. Rowman & Allanheld Publishers, New Jersey. s. 123–147.

— , Solow, R., Portney, P.R., Leamer, E.E., Radner, R. & Schuman, H. 1993. Report of the NOAA panel on contingent valuation. Federal Register 58(10): 4601–4614.

Bergfors, U. 1990. Allemansrätten ur rättsekonomisk synpunkt. Sveriges landbruksuniversitet, Institutionen för skogsekonomi, Arbetsrapport 155, Umeå. 54 s.

Bergstrom, J.C., Stoll, J.R. & Randall, A. 1989. Information effects in contingent markets. American Journal of Agricultural Economics 71(3): 685–691.

Brown, T.C., Barro, S.C., Manfredo, M.J. & Peterson, G.L. 1993. Does better information about the good avoid the embedding effect? Rocky Mountain Station, Forest Service Research, Fort Collins and Human Dimensions in Natural Resource Unit, Colorado State University, Fort Collins, Colorado, Mimeo. 16 s.

— , Champ, P.A., Bishop, R.C. & McCollum, D.W. 1996. Which response format reveals the truth about donations to a public good? Land Economics 72(2): 152–166.

Carson, R.T., ym. 1995. A bibliography of contingent valuation studies and papers. Natural Resource Damage Assessment, Inc., La Jolla.

— & Mitchell, R.C. 1995. Sequencing and nesting in contingent valuation surveys. Journal of Environmental Economics and Management 28(2): 155–173.

Ciriacy-Wantrup, S.V. 1947. Capital returns from soil-conservation practices. Journal of Farm Economics 29 (November): 1188–1190.

Cummings, R.G., Brookshire, D.S. & Schulze, W.D. 1986. Valuing environmental goods: An assessment of the contingent valuation method. Rowman & Allanheld Publishers, New Jersey. 270 s.

Davis, R. 1963. The value of outdoor recreation: An economic study of the Maine woods. Doctoral dissertation in Economics, Harvard University.

Hanemann, W.M. 1984. Welfare evaluations in contingent valuation experiments with discrete responses. American Journal of Agricultural Economics 66(3): 332–341.

— 1991. Willingness to pay and willingness to accept: How much can they differ? The American Economic Review 81(3): 635–647.

— 1994a. Contingent valuation and economics. Department of Agricultural and Resource Economics and Policy, Division of Agriculture and Natural Resources, University of California at Berkeley, Working Paper 697, April. 36 s.

— 1994b. Valuing the environment through contingent valuation. Jour-

nal of Economic Perspectives 8(4): 19–43.
Harrison, G.W. 1992. Value of public goods with the contingent valuation method: A critique of Kahneman and Knetsch. Journal of Environmental Economics and Management 23(3): 248–257.
Hausman, J.A. (toim.) 1993. Contingent valuation: A critical assessment. Contributions to Economic Analysis 220, Elsevier/North-Holland, Amsterdam. 503 s.
Hoevenagel, R. 1994. The contingent valuation method: Scope and validity. Free University of Amsterdam, Doctoral dissertation. 290 s.
Hultkrantz, L. 1994. Allemansrätten - hur bör den förandras? Ekonomisk Debatt 22(8): 759–771.
Kahneman, D. & Knetsch, J.L. 1992a.Valuing public goods: The purchase of moral satisfaction. Journal of Environmental Economics and Management 22(1): 57–70.
— & Knetsch, J.L. 1992b. Contingent valuation and the value of public goods: Reply. Journal of Environmental Economics and Management 22(1): 90–94.
Kriström, B. 1990. Valuing environmental benefits using the contingent valuation method: An econometric analysis. University of Umeå, Umeå Economic Studies 219. 168 s.
— 1993. Comparing continuous and discrete contingent valuation questions. Environmental and Resource Economics 3(1): 63–71.
Mitchell, R.C. & Carson, R.T. 1989. Using surveys to value public goods: The contingent valuation method. Resources for the Future, Washington, DC. 463 s.
Mäntymaa, E. 1997. Essays on environmental benefits and hypothetical markets. Acta Universitatis Ouluensis G 2. 202 s.
Navrud, S. (toim.) 1992. Pricing the European environment. Scandinavian University Press/Oxford University Press, Oxford. 288 s.
Portney, P.R. 1994. The Contingent valuation debate: Why economists should care. Journal of Economic Perspectives 8(4): 3–17.
Randall, A., Hoehn, J.P. & Brookshire, D.S. 1983. Contingent valuation surveys for evaluating environmental assets. Natural Resources Journal 23(3): 635–648.
— & Stoll, J.R. 1980. Consumer's surplus in commodity space. The American Economic Review 70(3): 449–455.
Rowe, R.D. & Chestnut, L.G. 1982. The value of visibility: Economic theory and applications for air pollution control. Abt Books, Cambridge. 267 s.
Shogren, J.F., Shin, S.Y., Hayes, D.J. & Kliebenstein, J.B. 1994. Resolving differences in willingness to pay and willingness to accept. The American Economic Review 84(1): 255–270.
Smith, V.K. 1992. Arbitrary values, good causes, and premature verdicts. Journal of Environmental Economics and Management 22(1): 71–89.
U.S. EPA. 1994. Comments on proposed NOAA/DOI regulations on natural resource damage assessment. U.S. Environmental Protection Agency, Washington, DC 20460, October.
Vuolle, P. & Oittinen, A. 1994. Jokamiehenoikeus: Perinteistä nykypäivää. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 92. 53 s.
Willig, R.D. 1976. Consumer's surplus without apology. The American Economic Review 66(4): 589–597.
Ympäristöministeriö. 1994. Jokamiehenoikeudet: Vapaus ja vastuu kulkevat käsi kädessä. 13. korjattu painos. Ympäristöministeriö, Helsinki. 22 s.

Jokamiehenoikeuden määritelmä:

Jokamiehenoikeudella tarkoitetaan jokaisen kansalaisen oikeutta käyttää rakentamatonta luontoa alueen omistajasta riippumatta. Toisen maalla, pihapiirien ja muiden rakennettujen ympäristöjen ulkopuolella, saa ilman maanomistajan lupaa kulkea *jokamiehenoikeuden* nojalla.

Liikkuminen on yleensä sallittua jalkaisin, hiihtäen, pyöräillen ja ratsastaen luonnontilaisilla tai siihen verrattavilla alueilla, jos siitä ei aiheudu vahinkoa. Liikkumisoikeutta on rajoitettu pihamailla, pelloilla ja istutuksilla. Tilapäinen luonnossa oleskelu, kuten levähtäminen, uiminen ja auringon ottaminen on sallittua siellä missä kulkeminenkin.

Jokaisella on myös oikeus uida, peseytyä ja liikkua veneellä vesistössä sekä kulkea jäällä. Veneen säilyttäminen toisen omistamalla rannalla on sallittua, kunhan se ei tapahdu esimerkiksi rannan omistajan pihapiirissä. Rauhoittamattomia kukkia, metsämarjoja ja sieniä voi poimia siellä, missä liikkuminenkin on sallittua. Myös lyhytaikainen, yhdestä kahteen vuorokautta kestävä, leiriytyminen on sallittua siellä missä kulkeminenkin.

Jokamiehenoikeuteen sisältyy aina vaatimus harmittomuudesta: oikeutta ei saa käyttää vahinkoa, haittaa tai häiriötä tuottavalla tavalla. Toisen omistamalla tai hallinnassa olevalla maalla ei saa kaataa tai vahingoittaa kasvavia puita, ottaa kuivunutta tai kaatunutta puuta, jäkälää, sammalta tms. Sallittua ei ole häiritä tai vahingoittaa lintujen pesiä ja poikasia sekä häiritä poroja.

Ilman maanomistajan lupaa ei saa tehdä nuotiota tai muuta avotulta ilman pakottavaa tarvetta, esimerkiksi hätätilannetta. Kiellettyä on myös roskaaminen, koirien ulkoiluttaminen kytkemättä 1.4.–31.8. välisenä aikana, moottoriajoneuvolla ajaminen ilman maanomistajan lupaa sekä metsästys ja kalastus ilman asianomaisia lupia. Poikkeuksena on perinteinen mato-onginta, joka on sallittua ilman lupia ja maksuja koko maassa lukuun ottamatta siika- ja lohipitoisten jokien koski- ja virtapaikkoja. Järjestettyä joukkoliikuntaa, kuten hiihto- ja suunnistuskilpailuja, ei pidä järjestää nojautuen pelkästään *jokamiehenoikeuteen*, vaan niihin on hankittava maanomistajan lupa.

Jokamiehenoikeuteen sisältyvät oikeudet ja velvollisuudet ovat muovautuneet pitkän kehityksen tuloksena. Tunnusomaista *jokamiehenoikeudelle* on, että siitä ei ole täsmällisesti säädetty lailla. Sen noudattaminen pohjautuu perinteeseen ja ihmisten terveeseen järkeen, ja se on kuulunut pohjoismaiseen kulttuuriin vuosisatojen ajan.

Virkistysoikeuden määritelmä:

Jokamiehenoikeus sallii siis melko laajan luonnon hyväksikäytön, vaikka maa- tai vesialue olisi toisen omistuksessa. Se on perinteinen pohjoismainen oikeus, joka on tässä laajuudessa voimassa vain Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Muualla Euroopassa suurempi väestön tiheys ja siitä johtuva luonnon kulumisen uhka on johtanut kehitystä toisenlaiseen suuntaan. Siellä maanomistajilla on yleensä oikeus kieltää ulkopuolisten liikkuminen ja luonnontuotteiden keräily maillaan.

Myös Suomessa on tulevaisuudessa mahdollista, että *jokamiehenoikeuteen* perustuva virkistyskäyttö johtaisi luonnon liialliseen kulumiseen etenkin suurten asutuskeskusten läheisyydessä. Silloin *jokamiehenoikeus* saatettaisiin poistaa ja tilalle tulisi *virkistysoikeus* rajatuilla yleisillä virkistysalueilla. Virkistysalueet muodostettaisiin osittain jo nykyisin olemassa oleville virkistys- ja luonnonsuojelualueille. Virkistysalueita olisivat *lähivirkistysalueet, seudulliset virkistysalueet* ja *valtakunnalliset virkistysalueet.*

Lähivirkistysalueilla tarkoitettaisiin oman kunnan alueella sijaitsevia puistoja, metsiä ja rantoja, jotka olisi varattu asukkaiden jokapäiväiseen ulkoiluun ja virkistäytymiseen. Niissä olisi kesäisin merkittyjä kunto- ja retkeilypolkuja sekä talvisin latuja.

Seudulliset virkistysalueet olisivat laajempia kuin lähivirkistysalueet. Ne sijaitsisivat kauempana suurista asutuskeskuksista siten, että ne olisi tarkoitettu lähinnä viikonloppuisin tapahtuvaan virkistäytymiseen. Seudullisia virkistysalueita olisi muutamia (1–3 kappaletta) kussakin läänissä. Retkeilijöitä varten niiden alueelle olisi rakennettu retkeilyreittejä sekä nuotio-, telttailu- ja kalastuspaikkoja. Myös pieniä matkailuyrityksiä syntyisi alueiden läheisyyteen.

Valtakunnalliset virkistysalueet olisivat selvästi laajempia kuin seudulliset alueet. Ne sijaitsisivat huomattavien luonnonnähtävyyksien läheisyydessä ja houkuttelisivat matkailijoita eri puolilta Suomea, jopa ulkomailta. Valtakunnallisten virkistysalueiden monipuoliseen palveluvarustukseen voisi kuulua esimerkiksi laaja retkeily- ja latuverkosto, virkistyskalastusalue, laskettelukeskus sekä eri tasoisia ravitsemis- ja majoituspalveluita. Alueiden luonnonsuojelullisesti arvokkaimmilla osilla olisi liikkumista rajoitettu tai ne olisi rauhoitettu kokonaan.

Nykyiseen *jokamiehenoikeuden* sisältävään tilanteeseen verrattuna suurin ero olisi siis siinä, että *virkistysoikeuden* vallitessa luonnossa liikkuminen olisi suunnattu pääasiassa alueellisesti tarkkaan rajatuille virkistysalueille. Niiden ulkopuolella kaikenlainen liikkuminen sekä luonnontuotteiden keräily olisi sallittua vain maanomistajan luvalla.

Tutkimuksen kysymysmuodot:

Maksuhalukkuusmuoto, avoin kysymys:

> Miettikää nyt, kuinka arvokkaana itse pidätte *jokamiehenoikeutta* **rahassa mitattuna** verrattuna virkistysoikeuteen ja millaisen rahasumman **vuosittain** olisitteko enintään valmis maksamaan, esimerkiksi veronkorotuksena, jotta *jokamiehenoikeus* säilyisi Suomessa nykyisellään. Oletetaan, että vastaava rahasumma kerättäisiin kaikilta veronmaksajilta ja että kertyneet varat käytettäisiin kokonaisuudessaan luonnon hyväksi. Rahoilla voitaisiin ehkäistä, korjata ja korvata *jokamiehenoikeudesta* aiheutuneita haittoja ja vahinkoja. Kun pohditte vastaustanne, pitäkää tarkasti mielessänne se, millaiseen maksuun teillä todella on varaa.
>
> *Jokamiehenoikeuden* säilyttämiseksi olisin valmis maksamaan enintään
>
> _____ **markkaa vuodessa.**

Hyväksymishalukkuusmuoto, avoin kysymys:

> Voidaan ajatella, että *jokamiehenoikeuden* poistuminen saattaisi aiheuttaa Teille elämän laadun heikennyksen. Olettakaa, että valtio korvaisi tämän menetyksen rahallisesti esimerkiksi veroja alentamalla. Miettikää nyt, kuinka arvokkaana itse pidätte *jokamiehenoikeutta* **rahassa mitattuna** verrattuna *virkistysoikeuteen* ja millaisen **vuosittaisen korvauksen** haluaisitte vähintään sen menettämisestä.
>
> *Jokamiehenoikeuden* menettämisestä vaatisin korvauksena vähintään
>
> _____ **markkaa vuodessa.**

Maksuhalukkuusmuoto, dikotominen kysymys:

> Seuraavassa Teille esitetään eräs rahasumma. Miettikää nyt, olisitteko valmis **vuosittain** maksamaan tämän **markkamäärän**, esimerkiksi veronkorotuksena, jotta *jokamiehenoikeus* säilyisi Suomessa nykyisellään. Oletetaan, että vastaava rahasumma kerättäisiin kaikilta veronmaksajilta ja että kertyneet varat käytettäisiin kokonaisuudessaan luonnon hyväksi. Rahoilla voitaisiin ehkäistä, korjata ja korvata *jokamiehenoikeudesta* aiheutuneita haittoja ja vahinkoja. Kun pohditte vastaustanne, pitäkää tarkasti mielessänne se, millaiseen maksuun teillä todella on varaa.

Olisitteko valmis maksamaan **A markkaa vuodessa** siitä, että *jokamiehenoikeus* voitaisiin säilyttää myös tulevaisuudessa?

Kyllä, olisin valmis maksamaan ☐
Minulle on *saman arvoista* **joko** maksaa vuosittain A markkaa *jokamiehenoikeuden* säilymiseksi **tai** saada tilalle *virkistysoikeus*, jolloin mainittu rahasumma jää käyttööni. ☐
En olisi valmis maksamaan ☐
En osaa sanoa ☐

Hyväksymishalukkuusmuoto ilman yhteiskunnallista budjettirajoitetta, dikotominen kysymys:

Voidaan ajatella, että *jokamiehenoikeuden* poistuminen saattaisi aiheuttaa Teille elämän laadun heikennyksen. Olettakaa, että valtio korvaisi tämän menetyksen rahallisesti esimerkiksi veroja alentamalla.

Seuraavassa Teille esitetään eräs rahasumma. Miettikää nyt, pidättekö tätä **markkamäärää** riittävänä **vuosittaisena** korvauksena siitä, että *jokamiehenoikeus* poistuisi ja tilalle tulisi *virkistysoikeus*.

Hyväksyisittekö sen, että *jokamiehenoikeus* poistuisi ja sen tilalle tulisi *virkistysoikeus*, jos saisitte siitä korvauksena **A markkaa vuodessa**?

Kyllä ☐
En ☐

Hyväksymishalukkuusmuoto, yhteiskunnallinen budjettirajoite mukana, dikotominen kysymys:

Voidaan ajatella, että *jokamiehenoikeuden* poistuminen saattaisi aiheuttaa Teille elämän laadun heikennyksen. Olettakaa, että valtio korvaisi tämän menetyksen rahallisesti esimerkiksi veroja alentamalla. Kuitenkin veronalennukset merkitsisivät valtiolle tulojen menetyksiä, jotka olisi kustannettava valtion menojen lisäsäästöillä. Oletetaan, että nämä säästöt toteutettaisiin "juustohöylä" -periaatteen mukaisesti eli säästöjä tehtäisiin yhtä paljon kaikista valtion menoryhmistä.

Seuraavassa Teille esitetään eräs rahasumma. Miettikää nyt, pidättekö tätä **markkamäärää** riittävänä **vuosittaisena** korvauksena siitä, että *jokamiehenoikeus* poistuisi ja tilalle tulisi *virkistysoikeus*.

Hyväksyisittekö sen, että *jokamiehenoikeus* poistuisi ja sen tilalle tulisi *virkistysoikeus*, jos saisitte siitä korvauksena **A markkaa vuodessa**?

Kyllä ☐
En ☐

Väittämät "epämääräisen" määrittelyn lomakkeessa:

Jokamiehenoikeuteen sisältyvät oikeudet ja velvollisuudet ovat muovautuneet pitkän kehityksen tuloksena. Tunnusomaista *jokamiehenoikeudelle* on, että siitä ei ole säädetty täsmällisesti lailla, vaan sen noudattaminen pohjautuu perinteeseen ja ihmisten terveeseen järkeen. Tämä tulkinnanvaraisuus aiheuttaa joskus ongelmia ja jopa ristiriitatilanteita maanomistajien ja luonnossa liikkuvien kesken. Jotta saisimme selville, mikä suomalaisten mielestä nykyisin on luvallista *jokamiehenoikeuden* perusteella, esitämme seuraavassa joitakin tähän oikeuteen liittyviä väitteitä. Osa väitteistä pitää paikkansa, osa ei.

Merkitkää rasti vastaavaan ruutuun sen mukaan, ovatko seuraavat *jokamiehenoikeuteen* liittyviä väittämät mielestänne oikeita vai vääriä.

Väittämät	**Oikein**	**Väärin**	**En tiedä**
Luonnossa saa *jokamiehenoikeuden* nojalla kulkea ilman maan-omistajan lupaa muulla paitsi pihapiirissä ja muussa rakennetussa ympäristössä.	☐	☐	☐
Liikkuminen on yleensä sallittua jalan ja hiihtäen luonnontilaisilla alueilla.	☐	☐	☐
Yleisten suunnistuskilpailujen järjestämiseen toisen omistamalla maalla ei tarvita lupaa.	☐	☐	☐
Polkupyörällä ajo on kiellettyä luonnontilaisilla alueilla.	☐	☐	☐
Moottoriajoneuvolla ajaminen luonnontilaisilla alueilla on sallittua ilman maanomistajan lupaa.	☐	☐	☐
Hevosella ratsastaminen on kiellettyä luonnontilaisilla alueilla.	☐	☐	☐
Moottorikelkalla ajaminen valtion talousmetsissä on kaikille vapaata.	☐	☐	☐
Vapaata liikkumisoikeutta on rajoitettu pihamailla, pelloilla ja istutuksilla.	☐	☐	☐
Pelloilla hiihtäminen on kiellettyä	☐	☐	☐
Tilapäiseen luonnossa oleskeluun, kuten levähtämiseen ja auringon ottamiseen tarvitaan maanomistajan lupa.	☐	☐	☐
Uiminen ja peseytyminen vesistöissä on ilman omistajan lupaa sallittua vain yleisillä uimarannoille.	☐	☐	☐
Veneellä liikkumiseen muiden omistamilla vesialueilla tarvitaan lupa.	☐	☐	☐

Väittämät	Oikein	Väärin	En tiedä
Veneen säilyttäminen toisen omistamalla rannalla on sallittua, kunhan se ei tapahdu esimerkiksi rannan omistajan pihapiirissä.	☐	☐	☐
Jäällä kulkeminen on sallittua vain vesialueen omistajan luvalla.	☐	☐	☐
Rauhoittamattomia kukkia, metsämarjoja ja sieniä voi poimia siellä, missä liikkuminenkin on sallittua.	☐	☐	☐
Joissakin Pohjois-Suomen kunnissa lakan eli hillan poiminta on luvallista vain oman kunnan asukkaille.	☐	☐	☐
Jokamiehenoikeus ei anna lupaa edes lyhytaikaiseen (1-2 vuorokautta kestävään) leiriytymiseen luonnossa.	☐	☐	☐
Leiriytyminen on luonnossa sallittua, mikäli se kestää enintään viikon.	☐	☐	☐
Toisen omistamalla tai hallinnassa olevalla maalla saa kaataa kasvavia puita.	☐	☐	☐
Toisen omistamalla tai hallinnassa olevalla maalla saa ottaa kuivunutta tai kaatunutta puuta.	☐	☐	☐
Toisen omistamalla tai hallinnassa olevalla maalla saa ottaa jäkälää tai sammalta.	☐	☐	☐
Retkikeittimen käyttö luonnossa on kiellettyä.	☐	☐	☐
Nuotion sytyttäminen omista puista toisen omistamalle maalle on sallittua ilman maanomistajan lupaa.	☐	☐	☐
Nuotion sytyttäminen toisen maalle ilman maanomistajan lupaa on sallittua vain hätätilanteessa, esimerkiksi onnettomuuden sattuessa. Muulloin se on kiellettyä.	☐	☐	☐
Koirien ulkoiluttaminen on sallittua luonnontilaisilla alueilla kytkemättä ympäri vuoden.	☐	☐	☐
Metsästys ja kalastus on yleensä kiellettyä ilman asianomaisia lupia.	☐	☐	☐
Sallittua on metsästää pienriistaa sekä valtion että yksityisten maalla ilman erityistä lupaa.	☐	☐	☐
Mato-ongella onkiminen ilman kalastuslupia on sallittua vain oman kunnan alueella.	☐	☐	☐

Matkailun ja luonnon välisten suhteiden viitekehys

Jari Järviluoma

Lapin yliopisto, Taloustieteiden ja matkailun laitos,
PL 122, 96101 Rovaniemi

jari.jarviluoma@urova.fi

A framework for the relations between tourism and nature

The aim of this paper is to put forward different viewpoints regarding research into the interaction between tourism and nature. These three viewpoints are: 1) nature as a tourist attraction attribute, 2) interaction from the viewpoint of material resources, i.e. the concrete effects of tourism on the environment and tourism as a victim of general environmental problems, and 3) interaction from the viewpoint of human interests, i.e. the interests and power relations arising from the material environmental effects produced by tourism or other industries. Finally, some of the problematic issues of the research into the relations between tourism and nature are discussed.

1 Johdanto

Sodankylän Tankavaarassa talvella 1995 järjestetyssä "Luonto – matkailu – virkistyskäyttö" -symposiumissa pidin esitelmän, joka käsitteli vapaa-ajan, virkistäytymisen ja matkailun määritelmiä. Esitelmän pohjalta kirjoitetun artikkelin lopussa yritin parilla lauseella hahmottaa vapaa-ajan, virkistäytymisen ja matkailun suhteita luontoon. Kirjoitin tuolloin, että *"lyhykäisyydessään vapaa-ajan, virkistäytymisen ja matkailun suhdetta luontoon on mahdollista purkaa lähtemällä liikkeelle siitä asiantilasta, että ihmisillä on syystä tai toisesta tarve vapaa-aikanaan virkistäytyä*

Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.) 1998. Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671: 175–186.

luonnonympäristöissä, minkä seurauksena luonto on myös matkailun ehkä tärkein vetovoimatekijä. Virkistäytymisestä – erityisesti ulkoilusta – ja matkailusta on siten muodostunut maankäyttömuotoja, jotka kilpailevat muiden maankäyttömuotojen kanssa ja aikaansaavat väistämättä erityyppisiä ympäristövaikutuksia sekä erilaisten intressien yhteentörmäyksiä, joita käytännön tason suunnittelun ja johtamisen avulla pyritään hallitsemaan" (Järviluoma 1995, s. 13).

Tässä artikkelissa tarkoituksenani on tarkentaa matkailun ja luonnon välisiä suhteita niitä kuvaavan viitekehyksen avulla. Viitekehys koostuu kolmesta laajemmasta näkökulmasta matkailun ja luonnon väliseen vuorovaikutukseen: luonto matkailun vetovoimatekijänä, materiaalisten resurssien näkökulma ja intressinäkökulma. Seuraavassa pyrkimyksenäni on kuvailla lyhyesti, mitä nämä kolme näkökulmaa pitävät sisällään.

2 Luonto matkailun vetovoimatekijänä

Matkailun vetovoimatekijät ovat niitä asioita tai ominaisuuksia, joista matkakohteiden tai -reittien matkailullinen vetovoimaisuus muodostuu. Vetovoimatekijät voivat liittyä luontoon, kulttuuriin, historiaan, harrastusmahdollisuuksiin ynnä muihin tekijöihin, jotka Ahoa (1994, s. 175) lainaten "tuottavat vierailuhalukkuutta tarkasteltavana olevan kohteen sijaintipaikkakunnan ulkopuolisessa väestössä".

Luonnon matkailullinen vetovoimaisuus on arkihavaintojen ja vetovoimatekijöitä kartoittavien tutkimusten perusteella tiedostettu jo pitkään. Esimerkiksi Suomessa vierailevat ulkomaalaiset matkailijat pitävät Suomen luontoa usein tärkeimpänä syynä käydä maassamme (Marin 1994, 1995). Vastaavalla tavalla Lapissa vierailevat kotimaanmatkailijat pitävät Lapin luontoa keskeisimpänä matkakohteen valintaan vaikuttavana tekijänä (Jyvälä 1988, Södervall ja Tekoniemi-Selkälä 1993). Sama pätee tarkasteltaessa yksittäisiin kuntiin tai matkailukeskuksiin suuntautuvaa matkailua. Esimerkiksi Kuusamon (Kauppila 1996, 1997) tai Saariselän (Saarinen 1996) matkailijatutkimuksissa luontoon liittyvien tekijöiden havaittiin korostuvan suhteessa muihin vetovoimatekijöihin.

Luontoon perustuvan matkailun – mitä sillä sitten tarkoitetaankin – arvioidaan maailmanlaajuisesti olevan nopeimmin kasvava matkailun osa-alue (ks. Björk 1997). Mikäli arviot luontoon perustuvan matkailun nykyisestä kymmenien prosenttien vuosikasvusta pitävät osittainkin paikkaansa, tulee luonnon matkailullinen merkittävyys niin absoluuttisesti kuin suhteellisestikin tulevaisuudessa edelleen lisääntymään. Luonnosta näyttää vastaisuudessa muodostuvan nykyistäkin selkeämmin matkailun elinehto.

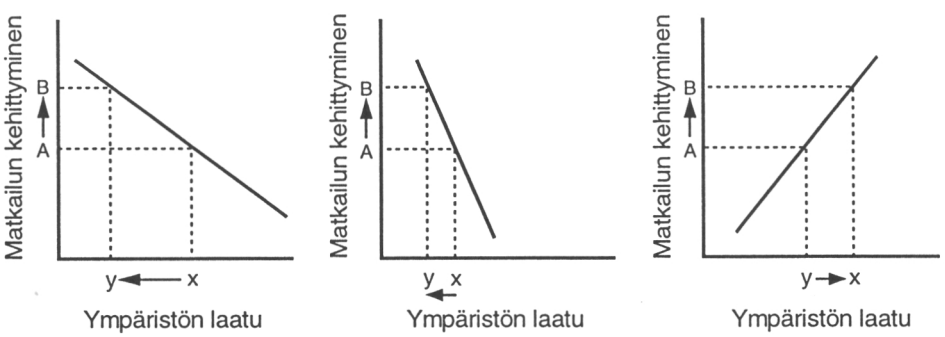
Viitekehyksen ensimmäinen näkökulma – luonto matkailun vetovoimatekijänä – pitää siis sisällään luonnon matkailullisen merkityksen, jota voitaneen pitää ainakin yleisellä tasolla jotakuinkin kiistattomana ja nykyään yleisesti tiedossa olevana asiana. Miten luonnon matkailullista merkittävyyttä voidaan selittää tai mikä luonnossa matkailijoita tarkemmin ottaen kiinnostaa ovat vähemmälle huomiolle jääneitä kysymyksiä.

3 Vuorovaikutus materiaalisten resurssien näkökulmasta

Luonnon matkailullinen vetovoimaisuus merkitsee sitä, että luonto voidaan käsittää materiaaliseksi tai Giddensiä (1984) lainaten allokatiiviseksi resurssiksi, johon matkailu suurelta osin perustaa olemassaolonsa. Materiaalisten resurssien näkökulmaan kuuluvat keskeisesti matkailusta luonnolle aiheutuvat konkreettiset kielteiset tai myönteiset vaikutukset.

Periaatteessa matkailun vaikutukset luontoon voivat olla selvästi kielteisiä, selvästi myönteisiä ja kaikkea siltä väliltä. Suhteiden moninaisuutta on havainnollistanut Pigram (1980) kuvan 1 kaltaisilla diagrammeilla. Kohdassa a) matkailun kehittyminen heikentää tuntuvasti ympäristön laatua, kohdassa b) ympäristön laadun heikkeneminen on vähäistä, kohdassa c) suhde on päinvastainen eli matkailun seurauksena ympäristön laatu paranee. Tässä yhteydessä matkailun kielteisiä ja myönteisiä ympäristövaikutuksia esitellään hyvin suppeasti muutamiin esimerkkitutkimuksiin viitaten. Tarkempaa tietoa etsivien kannattaa lähteä liikkeelle aihepiiriä käsittelevistä perusteoksista (Wall ja Wright 1977, OECD 1980, Mathieson ja Wall 1982, Edington ja Edington 1986, Mieczkowski 1995) ja kirjallisuuskatsauksista (Cohen 1978, Pearce 1985, Farrell ja McLellan 1987, Buckley ja Pannell 1990, Briassoulis ja van der Straaten 1992, Puro 1993, Sippola 1996).

Paikallisella tasolla perustavaa laatua olevia kielteisiä ympäristövaikutuksia aiheutuu lomamajojen, hotellien, laskettelurinteiden, teiden yms. varustusten rakentamisesta. Pitkäaikaisten ympäristömuutosten ohella rakentamisesta on usein seurauksena myös vähemmän konkreettisia maisemallisia haittoja (Hautajärvi 1995). Muiksi matkailun luontoa turmeleviksi vaikutuksiksi lasketaan yleisesti esimerkiksi vesistöjen kuormittuminen (Viitala 1989), ympäristön roskaantuminen (Assmuth ja Seppänen 1984), maaperän ja kasvillisuuden kuluminen tallauksen seurauksena (Hoogesteger ja Havas 1976, Nenonen 1990, Jämbäck 1996) sekä eläinten häirintä (Helle ja Särkelä 1988, Mäkelä 1993). Luonteeltaan globaali-

Kuva 1. Matkailun kehittymisen suhde ympäristön laatuun (Pigram 1980, s. 562).

Fig. 1. Tourism development and environmental quality.

sempia haittoja ovat erityisesti liikenteen aiheuttamat ilmansaasteet (Wheatcroft 1991, Savola ja Viinikainen 1995, Mäkelä, Kanner ja Laurikko 1996). Suorien ympäristövaikutusten lisäksi matkailu voi vaikuttaa myös välillisesti ympäristön tilaan. Esimerkiksi hotellit ja hiihtohissit tarvitsevat sähköenergiaa, jonka tuottamiseen liittyy yleisiä energiantuotannollisia ympäristöhaittoja.

Kun matkailun kielteiset ympäristövaikutukset rinnastetaan luonnon merkitykseen matkailun vetovoimatekijänä, päädytään erääseen matkailuilmiön sisäiseen ristiriitaan. Vaikka matkailu on pitkälti riippuvainen ympäristön laadusta, se kuitenkin samalla heikentää ympäristön laatua ja siten myös ympäristön matkailullista vetovoimaisuutta. Ristiriidan ilmaukset ovat saaneet joskus huvittavankin retorisia muotoja. Esitettyjä kielikuvia vapaasti yhdistellen turismi – tuo jälkeläisiänsä ja häntäänsä syövä hirviö – kantaa mukanaan oman tuhonsa siementä, sahaa oksaa altaan ja puree samalla kättä, joka sitä ruokkii. Värikkäistä metaforista huolimatta matkailun taipumus murentaa resurssiperustaansa on vakavasti otettava ongelma.

Edellä on viitattu niihin tekijöihin, jotka tekevät matkailusta syyllisen ympäristön laadun heikkenemiseen. Paitsi syyllinen, matkailu voi olla myös pääosin muusta ihmis- ja elinkeinotoiminnasta aiheutuvien ympäristöongelmien uhri (Williams 1992). Vesistöjen saastuminen, happamat sateet tai kaupunkien savusumut vaikuttavat joissakin tapauksissa kielteisesti myös matkailuelinkeinon toimintaedellytyksiin (Boers ja Bosch 1994). Kasvihuoneilmiö tullee vaikuttamaan esimerkiksi talvimatkailuun lyhenevän hiihtokauden pituuden kautta (Baker ja Olsson 1992, Wall 1992, Koenig ja Abegg 1997) ja otsonikato rantalomailuun ja yleensäkin ulkoiluaktiviteetteihin lisääntyvän ihosyöpäriskin kautta. Sama periaate – matkailu pääasiassa muiden elinkeinosektorien aiheuttamien ympäristömuutosten uhrina – toimii myös paikallisella tasolla. Tällöin tulee kysymykseen esimerkiksi kaivostoiminnan, teollisuuslaitosten saasteiden tai metsätalouden aikaansaaman ympäristön laadun heikkenemisen vaikutukset tietyn alueen matkailulliseen vetovoimaan.

Ihmistoiminnasta syntyisin olevien ympäristöongelmien lisäksi luontoon itseensäkin liittyy riskitekijöitä, jotka paikka paikoin saattavat vaikuttaa kielteisesti matkailun luontaisiin edellytyksiin. Tällaisia riskitekijöitä ovat esimerkiksi meteorologiset ja hydrologiset luonnonmullistukset (hurrikaanit, tornadot, tulvat jne.) ja tektoniset luonnonmullistukset (maanjäristykset, tulivuorenpurkaukset jne.). Luontoon itseensä liittyviin riskitekijöihin on mahdollista sisällyttää myös sellaiset tietyille alueille ominaiset tekijät, jotka voivat olla vaaraksi matkailijoiden terveydelle. Esimerkkejä tämäntyyppisistä uhkatekijöistä ovat vuoristosairaus, äärilämpötilat, kasvi- ja eläinkontakteihin liittyvät riskit sekä malarian kaltaiset ympäristöperäiset sairaudet (Mieczkowsi 1995, s. 16–55).

Matkailun myönteiset vaikutukset luonnonympäristön laatuun ovat jääneet aihepiiriä käsittelevässä kirjallisuudessa vähemmälle huomiolle. Tämä johtunee siitä, että materiaalisten resurssien näkökulmasta matkailulla, kuten ihmistoiminnalla yleensäkin, on varsin harvoin *suoria* positiivisia vaikutuksia luonnonympäristön laatuun. Poikkeuksen tästä muodosta-

vat ehkä ns. luonnonsuojelulomat (conservation holidays), joihin osallistuvat tekevät käytännön työtä luonnonsuojelun hyväksi (Wood ja House 1991). Muissa tapauksissa positiiviset vaikutukset ovat välillisiä esimerkiksi siten, että matkailu legitimoi taloudellisesti luonnonsuojelualueiden perustamista ja luonnonsuojelua yleensä (tähän palataan seuraavassa luvussa).

Perusteltaessa yleisellä tasolla matkailun ympäristöystävällisyyttä, on matkailusta käytetty termiä "smokeless industry". Tällä käsitteellä viitataan ilmeisen oikeutetusti siihen, että matkailun kielteiset ympäristövaikutukset ovat vähäisiä verrattuna useimpien muiden elinkeinotoiminnan muotojen aikaansaamiin ympäristöhaittoihin. Yleisen tason perusteluksi soveltuvat myös matkailuun liittyvät valistukselliset ja kasvatukselliset näkökohdat. Tällöin ajatuksena on, että luontokohteissa vierailevat matkailijat oppivat entistä paremmin ymmärtämään luonnon merkityksen, minkä myötä myös heidän ympäristövastuullisuutensa lisääntyy. Mutta – kuten sanottua – tällaiset vaikutukset ovat luonteeltaan suhteellisia tai ainakin välillisiä.

4 Vuorovaikutus intressinäkökulmasta

Materiaalisten resurssien ohella matkailun ja luonnon välistä suhdetta on mahdollista tutkia ei-materiaalisesta intressinäkökulmasta, josta voidaan käyttää myös nimitystä autoritatiivinen näkökulma (Giddens 1984). Tällöin tarkastelun kohteena ovat matkailun ympäristövaikutusten (tai vastavuoroisesti muiden elinkeinosektoreiden luonnolle ja sitä kautta matkailulle aiheuttamien ympäristövaikutusten) pohjalta nousevat inhimilliset intressit ja valtasuhteet.

Intressinäkökulmasta tehdyistä kirjoituksista varhaisin ja tunnetuin lienee Budowskin (1976) artikkeli "Tourism and Environmental Conservation: Conflict, Coexistence, or Symbiosis?", jossa hän hahmottaa kahden intressiryhmän – matkailuelinkeinon ja luonnonsuojelijoiden – välisiä suhteita. Artikkelin otsikon mukaisesti suhde voi olla kolmenlainen:

1) Matkailuelinkeinon ja luonnonsuojelun edustajien välillä voi olla avoin ristiriita, konflikti, erityisesti silloin, kun matkailu vaikuttaa turmelevasti luonnonympäristön laatuun.
2) Rinnakkaiselo vallitsee tavallisimmin silloin, kun molempien leirien edustajat ovat vähäisessä kanssakäymisessä toistensa kanssa. Tämä voi olla seurausta matkailun tai luonnonsuojelun tai molempien kehittymättömyydestä, hallinnollisista esteistä tai yleisestä tietämättömyydestä. Matkailun kasvun seurauksena rinnakkaiselo jää Budowskin mielestä kuitenkin tilapäisluonteiseksi välivaiheeksi, jota seuraa joko konflikti tai symbioosi.
3) Kaikkein toivottavin suhde on symbioosi, jolloin matkailuelinkeino ja luonnonsuojelu on organisoitu sillä tavalla, että molemmat hyötyvät toisistaan. Käytännössä symbioosi tarkoittaisi tilannetta, jossa luonnonympäristön laatu säilyy hyvänä tai paranee entisestään huolimatta luonnon matkailukäytön lisääntymisestä.

Artikkelinsa julkaisun aikoihin yli 20 vuotta sitten Budowski löysi esimerkkejä kaikista kolmesta vaihtoehdosta, mutta totesi valitettavana valtavirtana olleen tuolloin matkailu-

elinkeinon ja luonnonsuojelun intressien siirtymisen rinnakkaiselosta konfliktiin.

Myös Suomesta on tietyiltä alueilta löydettävissä esimerkkejä tämän suuntauksen jatkumisesta. Vaikka usein esitetty väite matkailun ja luonnonsuojelun yhteneväisistä intresseistä tuntuukin periaatteessa loogiselta ja oikealta, ei symbioosi käytännön elämässä kuitenkaan ole aina kukoistanut. Konfliktit nousevat herkimmin esiin silloin, kun kyse on suojelualueiden – erityisesti kansallispuistojen – matkailukäytöstä. Esimerkiksi Kolin (Vartiainen ja Vesajoki 1991, Kortelainen 1995) ja Urho Kekkosen (Finne 1989, Vasama 1995) kansallispuistoissa "kehittäjien" ja "suojelijoiden" näkemykset ovat olleet ajoittain ristissä. "Suojelijat" suhtautuvat karsaasti matkailuelinkeinon pyrkimyksiin tehostaa kansallispuistojen matkailullista hyödyntämistä ja pelkäävät suojeluperiaatteesta lipsumisen johtavan ennen pitkää koko suojelualuejärjestelmän rapautumiseen. "Kehittäjät" puolestaan pitävät luonnonsuojelualueiden käyttörajoituksia kohtuuttomina ja elinkeinotoimintaa haittaavina ja vaativat puistoviranomaisilta dynaamisempaa suhtautumistapaa matkailupalvelujen kehittämiseen.

Monesti asetelmaa monimutkaistaa edelleen se, että matkailuelinkeinon ja luonnonsuojelun lisäksi pelissä ovat mukana useat muutkin tahot. Mitä mieltä esimerkiksi porotalouden harjoittajat (Viranto 1977, Kupiainen ja Nieminen 1985), paikalliset asukkaat (Liu, Sheldon ja Var 1987, Järviluoma 1993), kunnallishallinto tai itse matkailijat (Dowling 1993, Södervall ja Tekoniemi-Selkälä 1993, s. 40) ovat matkailun kehittämisestä ja siitä aiheutuvista ympäristövaikutuksista? Lisäksi on vielä huomioitava se, että ryhmien sisälläkin intressit voivat vaihdella suuresti. Matkailijoiden osalta tällaisia sisäisiä eturistiriitoja saattaa syntyä erityisesti luonnon eri virkistyskäyttömuotojen välille (vrt. Saastamoinen ja Kajala 1995).

Käytännössä matkailun ympäristövaikutuksiin pohjautuvat intressiristiriidat pelkistyvät usein kysymykseen maankäytöstä. Mikä on tietyn maa-alueen pääasiallinen ja ensisijainen käyttötarkoitus? Mitkä toiminnot ovat tietyllä maa-alueella sallittuja ja kenelle? Pitäisikö matkailijoiden saada rajoitetusti moottorikelkkailla hiihtokeskuksen tuntumassa olevan kansallispuiston alueella? Mitä mieltä siitä olisivat luonnonsuojeluviranomaiset, poromiehet tai puistossa hiihtäen liikkuvat matkailijat?

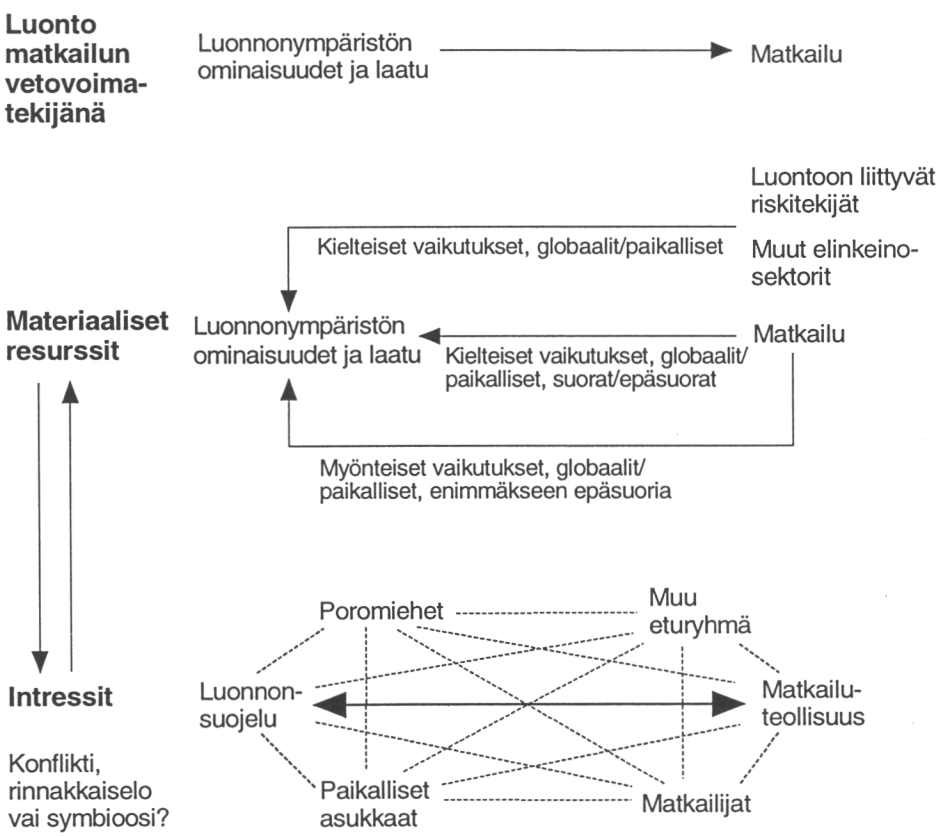
Vaikka Budowski (1976) ja myöhemmin esimerkiksi Mathieson ja Wall (1982, s. 132) sekä Butler (1991) korostivatkin konfliktia luonnonsuojelun ja matkailun vuorovaikutussuhteena, löytyy myös näkökantoja, joissa painotetaan symbioosia ja sen mahdollisuutta (esim. Gunn 1976, Romeril 1985). Samoin kuin konflikti, myös symbioosi näyttäytyy selvimmin kansallispuistoissa. Symbioosin logiikka luonnonsuojelun kannalta on se, että ilman matkailua ja matkailijoiden rahoja mahdollisuudet kansallispuistojen perustamiseen tai ylläpitoon heikkenisivät, joskin tilanne lienee harvoin näin yksioikoinen (Mountfort 1975, Myers 1975, Sindiyo ja Pertet 1984, Leslie 1986). Matkailun kannalta kansallispuistot ovat välttämättömiä sikäli, että juuri ne vetävät "autenttisia" luontokokemuksia etsiviä matkailijoita ja mahdollistavat siten matkailuelinkeinon menestymisen. Myös Suomessa kansallispuistojen perustamiseen on

suojelutehtävien sallimissa rajoissa liittynyt virkistyksellisiä ja siten myös matkailullisia tavoitteita (Kansallispuistokomitean mietintö 1976).

Kun tarkastelun kohteeksi otetaan muiden elinkeinosektoreiden luonnolle ja sitä kautta matkailulle aiheuttamien ympäristöhaittojen pohjalta nousevat intressit (ja poissuljetaan matkailun ja luonnonsuojelun sisäinen ristiriita), korostuu matkailuelinkeinon ja luonnonsuojelun tavoitteiden yhdenmukaisuus entisestään. Paikallisella ja miksei myös yleisellä tasolla puuntuotannon ekologisten ja maisemallisten haittojen, teollisuuslaitosten päästöjen, maatalouden vesistökuormituksen yms. voidaan tällöin ajatella synnyttävän tilanteita, joissa matkailuelinkeinon ja luonnonsuojelun intressit muodostavat yhteisrintaman ympäristöhaitoista vastuullisen tahon intressejä vastaan.

5 Yhteenveto

Edellä esitetyn perusteella matkailun ja luonnon välistä vuorovaikutusta voidaan lähestyä kolmesta näkökulmasta (kuva 2). Kaaviota ylhäältä alaspäin luettaessa ensimmäisenä näkökulmana

Kuva 2. Kolme näkökulmaa matkailun ja luonnon välisten vuorovaikutussuhteiden tutkimiseen.

Fig. 2. Three approaches to research into relations between tourism and nature.

on luonto matkailun vetovoimatekijänä. Tämän näkökulman keskeisin sisältö tai kysymys on se, miten luonnonympäristön ominaisuudet ja laatu vaikuttavat yksistään tai muiden vetovoimatekijöiden ohella matkailijoiden kohdevalintaan ja eri kohdealueiden matkailun ominaispiirteisiin kokonaisuudessaan.

Materiaalisten resurssien näkökulma sisältää matkailun kielteiset ympäristövaikutukset (ilmansaasteet, vesistöjen kuormittuminen, kasvillisuuden tallaus ym.), pääasiassa muista elinkeinosektoreista peräisin olevat kielteiset ympäristövaikutukset (kasvihuoneilmiö, otsonikato, metsätalouden ympäristöhaitat ym.) sekä luontoon itseensä liittyvät riskitekijät (hirmumyrskyt, maanjäristykset ym.), jotka voivat vaikuttaa heikentävästi luonnonympäristön ominaisuuksiin ja laatuun ja siten myös luonnon matkailulliseen vetovoimaan. Kielteisten ympäristövaikutusten lisäksi materiaalisten resurssien näkökulma pitää sisällään matkailun myönteiset ympäristövaikutukset. Intressinäkökulmassa keskitytään eri toimijaosapuolten näkemyksiin siitä, ovatko matkailun tai muiden toimialojen aiheuttamat ympäristövaikutukset kyseisen ryhmän kannalta hyväksyttäviä vai ei.

On huomattava, että kyse on nimenomaan *näkökulmista*, jotka käytännössä ovat vahvasti sidoksissa toisiinsa. Luonnon matkailullisen vetovoiman aktualisoituminen matkailijavirroiksi aiheuttaa väistämättä muutoksia kohdealueen luonnonympäristössä materiaalisten resurssien näkökulmasta. Intressinäkökulma, siten kun se tässä artikkelissa ymmärretään, perustuu puolestaan kokonaisuudessaan matkailun tai muiden elinkeinosektoreiden materiaalisiin ympäristövaikutuksiin. Tarkasteltaessa tiettyjä yksittäisiä matkailualueita eri näkökulmat ja näkökulmien osatekijät voivat kuitenkin painottua eri tavoin.

Viitekehykseen olisi vielä mahdollista lisätä kaikki kolme näkökulmaa läpäiseväksi ulottuvuudeksi matkailun ja luonnon suhteita kuvaavan tiedon käytäntöön soveltaminen. Tähän ulottuvuuteen sisältyvät lähtökohtaisesti sovellettavuus-aspektista kehitellyt käsitteelliset apuvälineet (esimerkiksi matkailualueen kantokyky ja kestävä matkailu), ympäristövaikutusten ja niihin pohjautuvien intressiristiriitojen hallintaan liittyvät suunnittelukäytännöt (esimerkiksi vyöhykkeistäminen ja eri tavoitteita yhteensovittava metsäsuunnittelu), luontomatkailun kehittämistoimet sekä niiden käytännön toimenpiteiden koko kirjo, joilla matkailun eri tahojen ympäristövastuullisuutta pyritään lisäämään.

Lopuksi muutamia reunahuomautuksia, jotka on syytä pitää mielessä tarkasteltaessa matkailun ja luonnon välisiä suhteita. Ensinnäkin puhuminen yleisellä tasolla matkailun ympäristövaikutuksista ei ole aivan yksiselitteistä. Matkailu ja matkailuelinkeino koostuvat useista erilaisista toiminnoista tai sektoreista (liikenne, majoitustoiminta, ohjelmapalvelut jne.), joista aiheutuvat ympäristövaikutukset poikkeavat toisistaan. Vastaavalla tavalla puhuminen matkailijasta eräänlaisena metakäsitteenä on epätäsmällistä, koska matkailijoita on tunnetusti moneen lähtöön. Charter-turisti, joka matkustaa lomallaan suunnilleen maapallon toiselle puolelle, aikaansaa kovin erityyppisiä ympäristövaikutuksia kuin esimerkiksi kansallispuistossa retkeilevä kotimaanmatkailija.

Toiseksi on huomattava se, että myös matkailun kohdealueet ovat luonteeltaan erilaisia ja sietävät eri tavoin matkailua. Ympäristövaikutusten kannalta ei ole samantekevää, rakennetaanko matkailuaktiviteetteja neitseelliseen luontoon vaiko alueille, joiden luonnontilaa ihminen on toiminnallaan jo entuudestaan selvästi muuttanut (ks. Shaw ja Williams 1992). Paitsi alueelliset vaihtelut, myös ajallinen dynamiikka on matkailun ja luonnon suhteiden kannalta keskeinen elementti. Matkailun kasvu globaalisena ilmiönä on muutamassa vuosikymmenessä nostanut matkailun kytkennät luontoon kokonaan toiseen valoon (Hudman 1991, Dowling 1992). Myös paikallisella tasolla matkailun ja luonnon suhteet ovat vahvasti sidoksissa matkailualueen elinkaaren vaiheisiin (Butler 1980).

Kolmanneksi asetelma monimutkaistuu edelleen, jos asiaa tarkastellaan suhteessa laajempiin yhteiskunnallisiin muutosprosesseihin (Shaw ja Williams 1992). Tällöin voidaan kiinnittää huomiota esimerkiksi vihreiden arvojen nousuun, mikä matkailusta puhuttaessa on tuonut parrasvaloihin sellaisia termejä kuten "green tourism", "soft tourism" tai "alternative tourism". Kuluttajien kasvavan ympäristötietoisuuden seurauksena matkailuelinkeino kokonaisuutenakin on joutunut kiinnittämään enenevässä määrin huomiota ympäristökysymyksiin. Nämä tekijät vaikuttavat nykyään ja varsinkin tulevaisuudessa epäilemättä huomattavasti matkailun ja luonnon välisiin suhteisiin.

Kuvaavimpana määritteenä matkailun ja luonnon välisille suhteille on vuorovaikutuksen moniaineksisuus ja -tahoisuus. Edellä esitetyn viitekehyksen tarkoituksena on osoittaa tämä matkailun ja luonnon suhteiden kompleksinen luonne ja ainakin pääpiirteissään jäsentää eri näkökulmien avulla vuorovaikutukseen liittyvää tutkimuskenttää.

Kirjallisuus

Aho, S. 1994. Matkailullisen vetovoiman koostumus ja esiintuominen. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 171–190.

Assmuth, T. & Seppänen, A. 1984. Lapin retkeily- ja luonnonsuojelualueiden roskaantuminen, jätehuollon tila ja vaihtoehdot. Ympäristö ja Terveys 15(4): 224–229.

Baker, W.M. & Olsson, L.E. 1992. Tourism: a climate-sensitive industry. UNEP Industry and Environment 15(3–4): 9–16.

Björk, P. 1997. Marketing of Finnish eco-resorts. Journal of Vacation Marketing 3(4): 303–313.

Boers, H. & Bosch, M. 1994. The earth as a holiday resort: an introduction to tourism and the environment. SME, Utrecht. 152 s.

Briassoulis, H. & van der Straaten, J. 1992. Tourism and the environment: an overview. Julkaisussa: Briassoulis, H. & van der Straaten, J. (toim.). Tourism and the environment: regional, economic and policy issues. Kluwer, Dordrecht. s. 1–9.

Buckley, R. & Pannell, J. 1990. Environmental impacts of tourism and recreation in national parks and conservation reserves. The Journal of Tourism Studies 1(1): 24–32.

Budowski, G. 1976. Tourism and environmental conservation: conflict, coexistence, or symbiosis? Environmental Conservation 3(1): 27–31.

Butler, R.W. 1980. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. Canadian Geographer 24(1): 5–12.

— 1991. Tourism, environment, and sustainable development. Environmental Conservation 18(3): 201–209.

Cohen, E. 1978. The impact of tourism on the physical environment. Annals of Tourism Research 5(2): 215–237.

Dowling, R.K. 1992. Tourism and environmental integration: the journey from idealism to realism. Julkaisussa: Cooper, C.P. & Lockwood, A. (toim.). Progress in tourism, recreation and hospitality management, Volume Four. Belhaven Press, London. s. 33–46.

— 1993. Tourist and resident perceptions of the environment-tourism relationship in the Gascoyne region, Western Australia. GeoJournal 29(3): 243–251.

Edington, J.M. & Edington, M.A. 1986. Ecology, recreation and tourism. Cambridge University Press, Cambridge. 200 s.

Farrell, B.H. & McLellan, R.W. 1987. Tourism and physical environment research. Annals of Tourism Research 14(1): 1–16.

Finne, A. 1989. Pitääkö kansallispuiston olla suosittu vai suojeltu? Suomen Luonto 1/1989: 10–11.

Giddens, A. 1984. The constitution of society: outline of the theory of structuration. Polity Press, Cambridge. 402 s.

Gunn, C. 1976. Tourism-recreation-conservation synergism. Contact 4/1976: 128–138.

Hautajärvi, H. 1995. Lapin läänin matkailuarkkitehtuurin historia. Lisensiaattityö. Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin osasto. 253 s.

Helle, T. & Särkelä, M. 1988. Ulkoilukäytön vaikutukset porojen laitumen käyttöön ja jäkälikön kulumiseen Saariselällä. Poromies 5/1988: 4–7.

Hoogesteger, M. & Havas, P. 1976. Luonnon kulutuskestävyydestä ja virkistyskäytön kanavoinnista Pohjois-Suomen suunnitelluissa kansallispuistoissa. Terra 88(1): 31–34.

Hudman, L.E. 1991. Tourism's role and response to environmental issues and potential future effects. The Tourist Review 4/1991: 17–21.

Jyvälä, K. 1988. Matkailijat ja matkailutulot Lapin läänissä 1985/1986. Matkailun edistämiskeskus A:61. 170 s.

Jämbäck, J. 1996. Tarkastelukulmia matkailun ekologiseen kantokykyyn: luonnon kulutuskestävyys ja kuluminen. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 143–163.

Järviluoma, J. 1993. Paikallisväestön asennoituminen matkailuun ja sen seurausvaikutuksiin – esimerkkinä Kolarin kunta. University of Oulu, Research Institute of Northern Finland. Research Reports 110. 152 s.

— 1995. Vapaa-ajan, virkistäytymisen ja matkailun määritelmistä. Julkaisussa: Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.). "Jos metsään haluat mennä ...". Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571. s. 5–15.

Kansallispuistokomitean mietintö. 1976. Komiteanmietintö 1976:88. 199 s.

Kauppila, P. 1996. Miksi Kuusamoon? Tutkimus Kuusamon talvivetovoimatekijöistä. Nordia Tiedonantoja 2/1996. 93 s.

— 1997. Miksi Kuusamoon? Tutkimus Kuusamon kesävetovoimatekijöistä. Nordia Tiedonantoja 3/1997. 80 s.

Koenig, U. & Abegg, B. 1997. Impacts of climate change on winter tourism in the Swiss Alps. Journal of Sustainable Tourism 5(1): 46–58.

Kortelainen, J. 1995. Kolin ympäristöristiriidat ja matkailu: kamppailua ympäristön merkityksestä. Julkaisussa: Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.). "Jos metsään haluat mennä ...". Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571. s. 63–72.

Kupiainen, K. & Nieminen, M. 1985. Porotalouden ja matkailun suhteet Käsivarren, Näkkälän ja Paistunturin paliskunnissa. Poromies 5/1985: 4–13.

Leslie, D. 1986. Tourism and conservation in National Parks. Tourism Management 7(1): 52–56.

Liu, J., Sheldon, P. & Var, T. 1987. Resident perception of the environmental impacts of tourism. Annals of Tourism Research 14(1): 17–37.

Marin, R. 1994. Ulkomaiset matkailijat Suomessa keväällä ja kesällä 1994. Matkailun edistämiskeskus A:91. 91 s.

— 1995. Ulkomaiset matkailijat Suomessa talvella 1994-1995. Matkailun edistämiskeskus A:95. 41 s.

Mathieson, A. & Wall, G. 1982. Tourism: economic, physical and social impacts. Longman Scientific & Technical, Harlow. 208 s.

Mieczkowski, Z. 1995. Environmental issues of tourism and recreation. University Press of America, Lanham. 552 s.

Mountfort, G. 1975. Tourism and conservation. The International Wildlife Magazine 17(1): 30–33.

Myers, N. 1975. The tourist as an agent for development and wildlife conservation: the case of Kenya. International Journal of Social Economics 2(1): 26–42.

Mäkelä, J. 1993. Hiihtokeskus karkottaa linnut Rukalta. Linnut 28(1): 14–17.

Mäkelä, K., Kanner, H. & Laurikko, J. 1996. Suomen tieliikenteen pakokaasupäästöt. Liisa 95 -laskentajärjestelmä. VTT Tiedotteita 1772. 45 s.

Nenonen, S.-P. 1990. Matkailu ja ympäristö: tutkimus Lapin matkailualueiden luonnonympäristön kulutuskestävyydestä. Lapin seutukaavaliitto A:108. 63 s.

OECD 1980. The impact of tourism on the environment. General report. OECD, Paris. 148 s.

Pearce, D.G. 1985. Tourism and environmental research: a review. International Journal of Environmental Studies 25: 247–255.

Pigram, J.J. 1980. Environmental implications of tourism development. Annals of Tourism Research 7(4): 554–583.

Puro, A. 1993. Lapin matkailukeskusten ympäristövaikutukset – esiselvitys. Lapin vesi- ja ympäristöpiiri, Tutkimuksen monisteita 27. 43 s.

Romeril, M. 1985. Tourism and the environment – towards a symbiotic relationship. International Journal of Environmental Studies 25(4): 215–218.

Saarinen, J. 1996. "Matkailun maisemaan": Saariselän matkailun vetovoimatekijät. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 49–77.

Saastamoinen, O. & Kajala, L. 1995. Konfliktit ja metsien virkistyskäyttö: ajallisia, spatiaalisia ja institutionaalisia ulottuvuuksia. Julkaisussa: Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.). "Jos metsään haluat mennä ...". Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571. s. 53–62.

Savola, M. & Viinikainen, M. 1995. Lentoliikenteen päästöt Suomessa. Ilmailulaitos A21/95. 37 s.

Shaw, G. & Williams, A. 1992. Tourism, development and the environment: the eternal triangle. Julkaisussa: Cooper, C.P. & Lockwood, A.

(toim.). Progress in tourism, recreation and hospitality management, Volume Four. Belhaven Press, London. s. 47–59.

Sindiyo, D. & Pertet, F. 1984. Tourism and its impact on wildlife conservation in Kenya. UNEP Industry and Environment 7(1): 14–19.

Sippola, A.-L. 1996. Matkailun ympäristövaikutukset Lapissa – katsaus nykytilaan ja tutkimustarpeisiin. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 129–141.

Södervall, R. & Tekoniemi-Selkälä, T. 1993. Lapin matkailijat ja matkailutulo 1991/92. Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskus A:38. 68 s.

Vartiainen, P. & Vesajoki, H. 1991. Ekologisen maantieteen haasteista. Julkaisussa: Hakamies, P., Jääskeläinen, V. & Savijärvi, I. (toim.). Saimaalta Kolille. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos. s. 169–195.

Vasama, A. 1995. Kansallispuisto matkailutuotteena – kokemuksia Urho Kekkosen kansallispuistosta. Julkaisussa: Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.). "Jos metsään haluat mennä ...". Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571. s. 73–77.

Viitala, L. 1989. Pienen yhdyskunnan vesi- ja jätehuolto – esimerkkinä Saariselän matkailukeskus. Lapin seutukaavaliitto A:103. 58 s.

Viranto, H. 1977. Lapin matkailun ympäristövaikutuksia. Lapin seutukaavaliitto A:23. 160 s.

Wall, G. & Wright, C. 1977. The Environmental impact of outdoor recreation. University of Waterloo, Department of Geography Publication Series 11. 69 s.

Wall, G. 1992. Tourism alternatives in an era of global climatic change. Julkaisussa: Smith, V. & Eadington, W. (toim.). Tourism alternatives: potentials and problems in the development of tourism. University of Pennsylvania Press, Philadelphia. s. 194–215.

Wheatcroft, S. 1991. Airlines, tourism and the environment. Tourism Management 12(2): 119–124.

Williams, P.W. 1992. Tourism and the environment: no place to hide. World Leisure and Recreation 34(2): 13–17.

Wood, K. & House, S. 1991. The Good Tourist: a worldwide guide for the green traveller. Mandarin, London. 210 s.

ISBN 951-40-1608-4
ISSN 0358-4283